

Helsingin yliopisto
Käyttätymistieteiden laitos
Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 247

Minna Lähteenmäki

LAPSI TURVAPAIKANHAKIJANA

**Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen
ja koulun arjesta**

Esitetään

*Helsingin yliopiston käyttätymistieteellisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi
Athenassa (Siltavuorenpenger 3) salissa 302,
perjantaina 1. helmikuuta 2013 klo 12.*

Helsinki 2013

Helsingin yliopisto
Käyttäytymistieteiden laitos
Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 247

Minna Lähteenmäki

LAPSI TURVAPAIKANHAKIJANA

**Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen
ja koulun arjesta**

Helsinki 2013

Valvoja

Professori Elina Lahelma, Helsingin yliopisto

Ohjaajat

Professori Elina Lahelma, Helsingin yliopisto

Dosentti Tarja Palmu, Helsingin yliopisto

Esitarkastajat

Dosentti Maria-Liisa Järvelä, Oulun yliopisto

Dosentti Minna Säävälä, Väestöntutkimuslaitos ja Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Professori Laura Huttunen, Tampereen yliopisto

Kannen kuva: Aisha 7 v. Tshetshenia

Unigrafia, Helsinki

ISBN 978-952-10-8204-7 (nid.)

ISBN 978-952-10-8205-4 (pdf)

ISSN-L 1798-8322

ISSN 1798-8322

Minna Lähteenmäki

LAPSI TURVAPAIKANHAKIJANA

Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta

Tiivistelmä

Tutkimuksessa tarkastellaan turvapaikanhakijalasten arjen rakentumista vastaanottokeskuksen ja koulun konteksteissa. Sen tavoitteena on selvittää miten lasten aiemmat kokemukset merkityksellistyvät heidän turvapaikanhaun aikaisessa elämässään ja miten sosiaaliset verkostot asettuvat heidän tuekseen tuona aikana. Etnografisen lapsuudentutkimuksen avulla tehdään näkyväksi erilaisia eroja tuottavia ja poissulkevia lasten elämää rajoittavia käytäntöjä. Työn keskeisiä käsitteitä ovat etnisyys, kansalaisuus, kulttuuri ja elämänmuutos. Tutkimuksessa hyödynnetään sekä kriittisen, sosiologisen lapsuudentutkimuksen että etnografisen feministisesti suuntautuneen tutkimuksen kentällä käytyä keskustelua.

Tutkimuksessa kerrotaan vastaanottokeskuksissa kirjoilla olevien lasten kokemuksista ja ajatuksista turvapaikkahakemuksen jättämisen ja kuntapaikan saamisen tai maasta käännättämisen välisenä aikana. Tutkimus toteutettiin kahdessa vastaanottokeskuksessa ja yhdessä koulussa. Kohdejoukkona oli 18 lasta, jotka edustivat seitsemää eri kansalaisuutta ja jotka olivat iältään 4–12-vuotiaita. Tutkimuksen pääaineisto koostuu lukuvuonna (2005–2006) toteutetusta osallistuvasta havainnoinnista ja sen aikana tehdyistä etnografis-narratiivisista lapsi-, vanhempi- ja työntekijähaastatteluista (12) sekä lasten kertomista saduista (59) ja piirtämistä kuvista (38).

Väitöstutkimuksessa ilmeni, että vastaanottokeskuksissa asuminen on toisaalta aktiivisen omaehtoisen toiminnan ja äänessä olon, toisaalta passiivisen kärsimyksen ja vaikenemisen aikaa. Aiemmin koetut pelon, epävarmuuden ja syrjinnän kokemukset jatkuvat Suomessa. Tutkimus osoitti asumisahtauden, vastaanottokeskuksesta toiseen siirtymisten, oman tai vanhemman heikon terveystilanteen sekä asumisyhteisöä järkyttävien tapahtumien yleisyyden vaikeuttavan lasten elämää tuona aikana. Hakuprosessin keston pitkittyminen, kuntapaikan odottaminen, vastuun kantaminen kotitoista ja perheenjäsenistä sekä ystävien puute ja näiden äkkinäiset pois lähtemiset hankaloittavat niin ikään lasten elämää. Tutkimuksessa ilmeni myös, että turvapaikkapäätöksen vastaanottamisen vaikutuk-

set näkyvät niiden ihmisten elämässä, joiden kanssa päätöksen saaneet ovat tekemisissä hakuaikana. Myönteisen päätöksen vastaanottamiseen liittyvän toivon ja kielteisen päätöksen saamiseen liittyvän ahdistuksen ilmapiiri raamittaa lasten elämää heidän keskuksessa kirjoilla olon aikanaan ja se tulee jatkuvasti esiin erilaisissa arjen tilanteissa.

Tutkimuksessa tuli myös ilmi, että kotimaan kodin positiiviset merkitykset siirtyvät turvapaikan haun aikaiseen kotiin. Riippuen lapsesta koti merkityksellistyy joko ihmissuhteiden tai paikan mukaan. Lapset kiinnittyvät hakuaikana etenkin niihin perheenjäseniin, jotka ovat mukana Suomessa ja niihin lapsiin, jotka asuvat samassa vastaanottokeskuksessa. Koulun käyminen, esiopetukseen, kerho- tai harrastustoimintaan osallistuminen, tukihenkilön olemassaolo sekä sosiaali- ja terveyshuollon antamien tukipalvelujen piiriin pääsemien auttavat lasta selviämään hakuajasta. Lasten arkielämän muotoutumisessa onkin paljon kyse juuri äänessä olon mahdollisuudesta ja vaikenemisen välttämättömyydestä sekä lapsen edun toteutumisesta – tai sen toteutumattomuudesta.

Minna Lähteenmäki

THE CHILD AS AN ASYLUM SEEKER

Ethnographic Perspectives on Reception Centres and Daily School Life

Abstract

This study examines the daily life of children who seek asylum in Finland and spend their time at reception centres and schools. The objective of the study is to establish how these children's previous experience finds representation in their lives during the asylum-seeking process and how social networks support them. Ethnographic research of childhood proposes to make visible the practices that create limitations and barriers in children's lives. The key concepts and tools applied in the course of this work are ethnicity, citizenship, culture, and change in life. Debates in critical, sociological research of childhood and ethnographic, feminist-oriented research are used as important source materials.

The study describes the experience and thoughts of asylum-seeking children between the time of submission of an asylum application and the time of its approval or rejection. The methodology applied is based on the ethnographic study of childhood. The study was conducted at two reception centres and one school. The target group was 18 children, representing seven nationalities and ranging from four to twelve years of age. Most of the data was collected during the academic year 2005–2006, and the work was carried out by means of participating observation. The methodology involved ethnographic narrative interviews made with children, parents and employees (12), fairy tales told by the children (59), and pictures drawn by them (38).

The study establishes that the asylum seeker centres do, on the one hand, allow the children to express themselves, yet, on the other hand, there is much passive suffering and silence. The fear, uncertainty and discrimination experienced in the past do not subside while the children remain in Finland, however, and the feelings of desolation tend to increase during the asylum-seeking process. The study shows that cramped living conditions, moving from one reception centre to another, poor health of the children and their families, and the commonness of events shocking the community create an atmosphere of anxiety, which prevails in the lives of these children. Extended application

processes, long waiting periods for municipal housing, and responsibilities involving housework and caring for family members complicate the lives of the children – as do the lack of friends and the sudden departures of friends, once they have been gained. The study reveals that asylum decisions have effects on the lives of all those who are connected in one way or other with the asylum-seekers. It is evident how a positive decision brings hope and a negative decision creates anxiety in the life of each child.

The research also shows how the positive representations of home are transferred to the home where the children live during the asylum-seeking process. Depending on the child's experience, home finds representation either in terms human relationships or in terms of place. Children are attached, especially, to family members who live with them during the asylum-seeking process in Finland, and to other children living at the reception centre. Activities at school, pre-school, clubs and organised hobbies, mentors, and social and health services help the children to cope with the asylum-seeking period. Shaping these children's lives is very much about giving them a voice, and through it securing that their rights are respected – or, in the worst case, denying their rights.

KIITOKSET

Olen kiitollinen niin monelle siitä, että pystyin tekemään tämän väitöstudkimuksen ja sain sen tekoon tiedollista, taidollista, taloudellista ja ennen kaikkea henkistä tukea monien vuosien ajan. Matka oli raskas, väliin kovin turhauttavakin, mutta myös varsin opettava, rohkaiseva ja antoisa. Päivääkään en vaihtaisi pois – tai no, ehkä muutaman.

Ensinnäkin haluan kiittää Aaliyahia, Aarashia, Abasia, Afrimia, Agnessaa, Aishaa, Aleksia, Bahania, Ebrua, Gavia, Habibahia, Jelenaa, Klaritaa, Mahmoudia, Naazia, Niamatia, Ramizia ja Saadetia (te ja läheisenne käyttävät teistä muita nimiä) siitä, että halusitte tulla mukaan tutkimukseen. Olitte aivan uskottomia. Puheenne, tekonne, piirustuksenne – ilman niitä väitöskirjani olisi pelkkä luuranko. Haluan omistaa tämän kirjan juuri teille. Olen kiitollinen myös vanhemmillenne, että he antoivat teidän osallistua hankkeeseen ja lupasivat kaiken lisäksi kotinne käyttöön sadutusten ja haastatteluiden tekoa varten. Osa vanhemmistanne suostui myös haastateltavikseni. He valaisivat minua asioista, joista teidän oli monesti vaikea kertoa. Olen heille suunnattoman kiitollinen.

Merkittävää apua tutkimushankkeen käynnistämiseksi oli vastaanotto-keskuksia ja tutkimuskoulua hallinnoivilla tahoilla, jotka hyväksyivät sen teon vaikutuspiiriinsä kuuluvissa laitoksissa. Haluan kiittää näissä laitoksissa ja tutkimukseen osallistuneessa iltapäiväkerhossa tapaamiani työntekijöitä. Erityiskiitokset kuuluvat niille työntekijöille, joita haastattelin kenttävaiheen aikana, jotka antoivat seurata työpäiviensä sujumista ja/tai jotka auttoivat tutkimuksen käynnistämisessä ja sadutusten tekemisessä. Sain teiltä arvokasta tietoa monien kohtaamistemme aikana. Tuo tieto auttoi ymmärtämään paremmin lasten tilanteita sekä heidän kulttuurisia, kielellisiä ja uskonnollisia taustojaan. Haluan osoittaa kiitollisuutta myös tutkimukseen osallistuneille tulkeille ja tulkkiharjoittelijoille. Te kaikki työntekijät teitte tutkimusaineiston hankinnan aikaan arvokasta työtä turvapaikanhakijalasten ja näiden perheiden parissa. Ilman apuanne moni lapsi olisi voinut huonommin. Olen kiitollinen myös niille Maahanmuuttovirastossa työskenteleville henkilöille, jotka näkivät vaivaa keräämällä tietoja huoltajansa kanssa Suomeen saapuneista turvapaikanhakijalapsista. Henkilökohtainen panoksenne mahdollisti tiedon saannin lasten määristä ja kansallisuuksista.

Tämän väitöskirjan syntyyn ja sisältöön on ollut suuri vaikutus myös niillä keskusteluilla, joita olen saanut käydä säännöllisesti ohjaajieni Elina Lahelman ja Tarja Palmun kanssa. En osaa sanoa kuvata siitä kärsivällisyyttä ja ymmärrystä, jota olette näiden vuosien aikana minulle suoneet. Ilman teitä en olisi tajunnut miten suuri rikkaus etnografia tutkimusta ohjaavana metodologiana on ja miten paljon maailmasta löytyy erinomaista tutkimuskirjallisuutta, johon kannattaa paneutua milloin missäkin tutkimusprojektin vaiheessa. Olen todella onnelli-

nen siitä, että sain ohjaajikseni teidän kaltaisenne viisaat, ymmärtäväiset ja kärsivälliset tieteen taitajat, joita arvostetaan ympäri maailmaa.

Haluan esittää kiitokseni myös väitöstyöni esitarkastajille Maria-Liisa Järvelle ja Minna Säävälle. Autoitte minua ymmärtämään tutkimukseni teon merkityksen turvapaikanhakijalasten aseman näkyväksi tekemisessä. Tajuan nyt, että tutkimusmenetelmävalinnat ja luottamus, jonka minä ja tutkittavat onnistuimme välillemme luomaan, mahdollistivat lasten kokemusmaailman lähelle pääsemisen. Etnografia yhdistettynä lapsilähtöisiin tutkimusmenetelmiin tuotti harvinaislaatuista aineistoa, jossa lasten äänenpainot ja kädenjäljet kuuluvat ja näkyvät. Te annoitte myös arvokkaita neuvoja missä kohdin väitöskirjan tekstiä oli vielä hyvä hioa ja mitä kohtia korostaa sanomani selkeyttämiseksi.

Olen kovin kiittolinen kaikille niille tutkijayhteisöille, joiden työskentelyyn minulla on ollut mahdollisuus hankkeen aikana osallistua. Pitkäikäisin näistä on Kulttuurisen ja feministisen kasvatustutkimuksen ryhmä ja siihen liittyvä Kasvatus, tieto ja kulttuuri -jatkokoulutusseminaari. Kiitos Kristiina Brunila, Katariina Hakala, Riikka Hohti, Pirkko Hynninen, Elina Ikävalko, Ulpukka Isopahkala-Bouret, Ville Kainulainen, Minna Kelhä, Tuuli Kurki, Jukka Lehtonen, Reetta Mietola, Sari Mononen-Batista, Anna-Maija Niemi, Silja Rajander, Elina Vaahtera, Tuija Veintie ja monet muut niistä lukuisista tapaamisistamme, joiden aikana vakuutuin, että on järkevää lähestyä turvapaikanhakijalasten valtaa ja vallattomuutta, hiljaisuuksia ja äänessä olon mahdollisuuksia kriittisen feministisen teorianuodostuksen kehyksessä. Ilman tutkimuksen lasten elämän liittämistä valtahierarkioihin ja erojen tekoon liittyviin kysymyksiin tässä tutkimuksessa olisi jäänyt jotakin oleellista tavoittamatta. Näitä samoja kysymyksiä pyörittelin parin vuoden ajan myös Katri Komulaisen vetämässä Tekstien erot, erojen tekstit -seminaarissa. Lämmin kiitos sinulle ja kaikille ryhmässä mukana olleille. Seminaarin aikana tutustuin moniin samanhenkisiin silloisen Kasvatustieteen laitoksen ulkopuolisiin tutkijoihin. Bergin ja Siivosen Päivät sekä Guttormin Hanna kuuluvat näiden arvokkaiden tuttavuuksien joukkoon.

Haluan kiittää myös Liisa Karlssonia. Ilman sinua lapsinäkökulma ei näkyisi niin vahvasti tämän teoksen sivuilla. Sinun myötävaikutuksellasi tutustuin Lapset kertovat ja toimivat -yhdistykseen ja sain kunnian olla yksi yhdessä Reeli Karimäen kanssa toimittamasi Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan -kirjan kirjoittajista. Lisäksesi lapsinäkökulman tärkeyttä merkittävällä tavalla tutkimusprojektini alusta saakka ovat tuoneet esiin Sirpa Lappalainen ja Ulla-Maija Salo. Arvostan ajatuksianne ja tekstejanne todella paljon. Haluan esittää kauniin kiitoksen myös Marja Tiilikaiselle, jonka kanssa minulla oli ilo hankkeen aikana kirjoittaa yhteinen artikkeli Anne Kuorsalon ja Iris Salorannan toimittamaan Sodan haavoittama lapsuus -teokseen. Arvostan myös sitä, että olen voinut olla mukana Suomen Akatemian rahoittamissa Learning to be Citizens: Ethnographic and Life Historical Perspectives (210274) sekä

Children tell of their well-being – who listens? Listening to children’s voices and receiving their stories (134911) -tutkimusprojekteissa.

Tutkijaseminaarien, -ryhmien ja -projektien lisäksi väitöskirjaani ovat jättäneet jälkensä myös ne lukuisat usein valtaaan liittyvät keskustelut, joita olen saanut käydä ensin Teollisuuskadulla, sitten Vironkadulla ja lopulta Siltavuorenpenkereellä samoissa tiloissa tutkimustyötä tekevien kanssa. Nämä keskustelut ovat vaikuttaneet ajatteluuni monella tavoin. Olen kiitollinen myös kaikille teille, jotka olette oikolukeneet tekstejäni ja auttaneet niiden käännöstyössä. Aiempien lisäksi kunnia tästä kuuluu Mari Simolalle ja Tellervo Lappalaiselle.

Olen suunnattoman onnellinen myös siitä, että monet tahot ovat uskoneen monografiani merkittävyyteen ja halunneet rahoittaa sitä. Tunnen olevani etuoikeutettu saatuaani niin monelta eri taholta rahoitusta tutkimukseni tekemiseen. Ensimmäisenä mainitsen KASVA-tutkijakoulun, jolta sain tutkijapalkkaa yli kolmen vuoden ajan. Tutkijakoulutapaamiset olivat antoisia, sillä ne auttoivat miettimään tutkimusprosessin eri vaiheita nimenomaan kasvatustieteiden näkökulmasta. Tutkimuskoulu mahdollisti myös osallistumiseni moniin koti- ja ulkomaisiin seminaareihin ja konferensseihin. Alkuvaiheessa tutkimustani rahoitti Suomen Kulttuurirahasto kahden vuoden ajan. Kiitos rahastolle tästä avusta. Muita rahoittajiani ovat olleet Helsingin kaupunki, Helsingin yliopisto, Niilo Helanderin säätiö, Otto A. Malmin lahjoitusrahasto, Suomalainen Konkordialiitto sekä ne kaksi kuntaa, joiden alueella tutkimuksen vastaanottokeskukset sijaisivat. Ilman teidän panostanne en olisi pystynyt tekemään tutkimustani yhtäjaksoisesti loppuun saakka.

Haluan osoittaa kiitollisuuttani myös vanhemmilleni, jotka menehtyivät lyhyen ajan sisään tutkimushankkeeni aikana. Isä, ilman esimerkkiäsi en olisi rohjennut kurkottaa näin korkealle. Äiti, sinun ja siskosi epäinhimilliset lapsuuskemukset evakkoon lähtemisestä ja evakossa olemisesta ovat tärkeällä tavalla lisänneet ymmärrystäni pakolaislapsen elämän haasteista ja niiden voittamisesta. Rakkaat vanhempani, kunpa olisitte voineet olla mukana hankkeen loppuun saakka.

Suunnattoman kiitollinen olen myös omalle perheelleni. Kiitos Lauri, Leevi ja Lotta olemassaolostanne ja siitä, että olette jaksaneet ärhentelyn ja hajamielisyuteni aikoja. Kiitos Markus, että olet halunnut uskoa tähän ”projektiin”, vaikka se on vaatinutkin sinulta venymistä moneen suuntaan. Rakastan teitä kaikkia.

Kärkölässä kansainvälisenä lapsen oikeuksien päivänä 20.11.2012

Minna Lähteenmäki

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat.....	2
1.2 Vastaanottokeskus ja valmistava luokka tutkimuksen teon paikkoina	3
1.3 Väitöskirjan rakenne	5
2 TUTKIMUKSEN KONTEKSTI JA TEOREETTINEN PAIKANTUMINEN	7
2.1 Turvapaikkamenettelyyn osallistuva lapsi Suomessa	8
2.1.1 Turvapaikanhakijalapsen käsite	8
2.1.2 Lapsipakolaisuuden lähtökohdat	10
2.2 Lapsiperheiden vastaanottaminen Suomessa	11
2.2.1 Huoltajansa kanssa tulleen alaikäisen turvapaikkatutkinta	11
2.2.2 Transit-vaihe	13
2.2.3 Asumisvaihe.....	15
2.2.4 Vastaanoton päättymisvaihe	17
2.3 Teoreettiset lähtökohdat	19
2.3.1 Etnisyyden, kansallisuuden ja kulttuurin keskinäiset suhteet	20
2.3.2 Elämänmuutos.....	26
2.3.3 Etnografisesta lapsuudentutkimuksesta	27
2.3.4 Narratiivisuus elämänmuutoksen ilmentäjänä	31
2.4 Aiempaa tutkimusta turvapaikanhakijalapsista	33
2.5 Tutkimuskysymykset	36
3 TURVAPAIKANHAKIJALAPSUUTTA JÄLJITTÄMÄSSÄ	39
3.1 Etnografia aineiston hankintamenetelmänä	40
3.1.1 Kentälle pääsy	40
3.1.2 Kenttämuistiinpanot.....	42
3.1.3 Sadutusaineisto	43
3.1.4 Etnografis-narratiiviset haastattelut	46
3.1.5 Tutkimuksen lapset ja näiden perheet.....	48

3.2 Eettisyyden ehdolla	49
3.2.1 Tutkijan paikkaa etsimässä.....	49
3.2.2 Kieli, tulkkaus ja valinnan vapaus.....	54
3.2.3 Turvapaikanhakijalapsen kohtaamisen erityispiirteitä	56
3.2.4 Tutkijan valta ja vastuu	61
3.3 Turvapaikanhakijalapsen arjen analyysia.....	65
4 KERROTTU JA VAIETTU MENNEISYYS	71
4.1 Menneisyyden muistot ja niiden muistamattomuus	72
4.2 Muistoja kotimaasta	73
4.2.1 Entiset kodit.....	75
4.2.2 Tärkeät ihmissuhteet	75
4.2.3 Koulunkäynti.....	79
4.2.4 Sota.....	81
4.3 Muistoja pakoon lähdöstä ja pakomatkalta	84
4.3.1 Matkavalmistelut.....	85
4.3.2 Matkan tekoa ihmissalakuljettajien avustamana	87
4.3.3 Suomeen saapuminen.....	89
4.3.4 Pelon aiheet	90
4.4 Menneisyys ja sen merkitys lasten elämälle.....	92
5 ARKEA TURVAPAIKANHAKUPROSESSIN KESKELLÄ	95
5.1 Turvapaikkamenettelyyn osallistuva lapsihakija.....	96
5.1.1 Siirtymiä laitoksesta toiseen.....	96
5.1.2 Lapsen turvapaikkatutkinta	98
5.2 Laitoksen lapsiasukas	99
5.2.1 Vastaanottokeskus asuinympäristönä.....	100
5.2.2 Yksinoloa ja kavereiden kanssa yhteiselo	101
5.2.3 Osallistumista kerhotoimintaan.....	103
5.2.4 Perustarpeiden äärellä	105
5.2.5 Tytöt perheen auttajina.....	108

5.3 Valmistavan luokan oppilas	110
5.3.1 Kouluopetuksen järjestyminen.....	111
5.3.2 Mukavat koulupäivät.....	113
5.3.3 Ikävät vapaa- ja lomapäivät	116
5.4 Turvapaikkapäätöksen saaja.....	119
5.4.1 Abasin myönteinen päätös	119
5.4.2 Amalin ja Mahirin kielteinen päätös.....	121
5.4.3 Tamillan käännytyspäätös.....	124
5.5 Arjen rakentuminen eri positoiden valossa	128
6 SOSIAALISTEN VERKOSTOJEN ANTAMA TUKI	135
6.1 Unelmien ja varjojen välimaastossa.....	136
6.2 Lähiverkostot turvapaikanhakijalapsen tukena	143
6.2.1 Mukana olevat perheenjäsenet auttajina	143
6.2.2 Ohjaajien tuki ja sen vastaanottamisen edellytykset.....	148
6.2.3 Lapsiryhmään kuulumisen ehdot	154
6.3 Tuen saaminen keskuksen ulkopuolelta ja ulkopuolella	156
6.3.1 Sukulaisten ja etnisten verkostojen antama apu.....	156
6.3.2 Koulun keskeinen merkitys.....	162
6.4 Sosiaaliset verkostot selviämisen mahdollistajina	168
7 KOHTI PAREMPAA TURVAPAIKANHAKUAIKAA	173
7.1 Kysymyksiä ja vastauksia	174
7.2 Ääniä ja hiljaisuuksia	176
7.3 Lapsen oikeudet ja turvapaikanhakijalapsen toiminnan mahdollisuudet	177
7.4 Huolipuheesta toimintaan.....	179
7.4.1 Turvapaikkamenettelyn parantaminen	179
7.4.2 Lasten kanssa työskentelevien työn kehittäminen	181
7.5 Epilogi.....	184
LÄHTEET	187
LIITTEET	211

1 JOHDANTO

Piirrän kaikki hiukset vihreäksi [piirtää pisteitä neliömuotoon]. Tämä on kasvo [näyttää alaosan viivoja] ja se on suu ja silmät. Nukella on posket. Ne ovat kaa-pit ja ylhäällä on Peilipoika [näyttää yläosan kasvoja]. Hän miettii että, miksi mä oon peilissä. Paljon hän miettii. Voi Jumala, jos mä en ole peilissä en pysty tehdä mitään. Nyt piirrän hänen hiukset. Silloin kun hän on peilissä, vain osaa tehdä kaikkia. Oho! Voi, että kun TV on päällä, mutta ei voi mennä ulos katso-maan televisioa. Koska hän on peilissä, ei voi mennä katsomaan.

(Naazi, 4 vuotta, Iran, kerrottu persiaksi)

Eurooppaan saapuvien pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden määrän kasvu merkitsee sodan, pakomatkan ja vastaanottoajan kokeneiden lasten lisääntymistä myös Suomessa. Julkisuudessa heidän tuloonsa katsotaan liittyvän yleensä ongelmia, joiden ajatellaan johtuvan ilmiön hallitsemattomuudesta, liiallisuudesta ja viranomaisen hallinnon ongelmista, kuten vastaanottokeskuksen tilojen riittämättömyydestä ja hakijoiden asioiden hoitamiseen kohdennettujen voimavarojen vähäisyydestä. (Horsti 2005, 86, 136; Wall 2007, 268.) Epäkohtana pidetään myös maamme sosiaaliturvajärjestelmää, joka antaa liian hyvät elämisen mahdollisuudet hakijaperheille ja houkuttelee hakemaan turvapaikkaa Suomesta (esim. TV1 MOT, 8.2.2010).

Tässä tutkimuksessa vastaanottokeskuksissa asuvien lasten arjen todellisuus näyttäytyi toisenlaisena, sillä he eivät tuoneet turvapaikanhakuaikaa tai siihen johtavia tekijöitä esiin edellä kuvatun tavoin ongelmalähtöisesti. Sen sijaan tuo ajanjakso näkyi jokaisen heidän kohdallaan ainakin ajoittain aktiivisena toiminnan aikana, jolloin elämänolosuhteista pyrittiin luomaan mahdollisimman mukavia. Tutkimus osoitti, että kriittisellä, lapsinäkökulmaa ja toimijuutta korostavalla lähestymistavalla lasten elämästä saadaan uudenlaista tietoa, joka näyttäytyy ongelmien sijaan toimimisen ja äänessä olon mahdollisuuksina tai niiden puutteina. Antamalla turvapaikanhakijalapsille tilaisuuksia tulla kuulluksi ja nähdyksi omien usein passiivista kärsimystä, mutta myös aktiivista toimintaa sisältävien puheiden ja tekojen avulla, mahdollistaa heidän kokemustensa näkemisen ongelmalähtöisyyden sijaan toiminnan näkökulmasta.

Edellisellä sivulla esitellyssä sadussa neljävuotias iranilaistytty Naazi puhui Peilipojasta, jota kovasti askarrutti peiliin joutumiseen johtaneet tekijät. Se mietti peilissä olemisensa mahdollisuuksia varsin ristiriitaisesti. Toisaalta peilissä oleminen salli kaiken tekemisen, toisaalta se esti esimerkiksi television katselun. Tarinoiden kerronta ja mielikuvituksen käyttö ylipäätään oli eräs niistä aktiivisista keinoista, joiden avulla lapset kävivät lävitse ristiriitoja ja lähestyivät turvapaikanhakijuuttaan.

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Väitöstutkimukseni tehtävänä on tarkastella Naazin ja muiden turvapaikanhakijalasten arjen rakentumista niissä ympäristöissä, joissa he oleskelevat hakuprosessin aikana. Se on kertomus heidän arjestaan pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamiseen tarkoitetun laitoksen ja peruskouluun valmistavan luokan konteksteissa. Tutkimukseen perehtyminen auttaa pääsemään sisälle tai ainakin lähemmäksi vastaanottokeskuksissa kirjoilla olevien lasten elämää ja sen eri vaiheita.

Tarkastelen tutkimuksessa vastaanottokeskuksen, iltapäiväkerhon ja valmistavan luokan arkea huoltajansa kanssa tulleiden turvapaikanhakijalasten näkökulmasta. Metodologiselta lähestymistavaltaan väitöstyöni pohjautuu etnografi-

seen lapsuudentutkimukseen. Sen tekoon osallistui kaksi vastaanottokeskusta ja yksi koulu. Toisesta keskuksesta mukana oli seitsemän ja toisesta yksitoista turvapaikanhakijalasta. Tavatessani lapset ensi kertaa he olivat 4–12 -vuotiaita. He olivat tuolloin asuneet Suomessa yhdestä kuukaudesta liki kolmeen vuoteen. Lapset edustivat seitsemää eri kansallisuutta ja kahdeksaa eri kieliryhmää. Tyttöjä oli kymmenen ja poikia kahdeksan. Kouluikäisille suunnatun iltapäiväkerhon toimintaan osallistui kuusi lasta. Valmistavalla luokalla opiskeli viisi vastaanottokeskuksessa kirjoilla olevaa lasta.

Hankin tutkimusaineistot etnografisen tradition mukaisesti soveltamalla monia metodeja rinnakkain. Tutkimuksessa käyttämäni menetelmät olivat sadutus, siihen liittyvä piirätyttäminen, havainnointi, haastattelemineen sekä perehtymineen suomalaista turvapaikkamenettelyä koskevaan lähdemateriaaliin ja turvapaikanhakija- ja pakolaislapsuutta koskevaan kansalliseen ja kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen. Aineistot koostuvat vuonna 2005–2006 toteutetun kenttävaiheen aikana kirjatusta kenttäpäiväkirjamuistiinpanoista, tehdyistä etnografisnarratiivisista lapsi- ja aikuishaastatteluista (12) sekä lasten keksimistä ja kertomista saduista (59) ja tuottamista piirustuksista (38).

Tutkin aihetta kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta käsin. Turvapaikanhakijuutta moniulotteisine sosiaalisine merkityksineen ei voida ymmärtää ilman sen kytkemistä niihin konteksteihin, joista hakijat tulevat ja joissa he elävät hakuprosessin aikana (myös Popkewitz ja Fendler 1999, xii–xiv; Popkewitz 1999, 1–2). Tutkimuksen taustalla vaikuttavan postkolonialistisen teorian ja erityisesti sen feministisesti suuntautuneen orientaation johdattelemana olen kiinnostunut eronteista: Erityisesti kuinka ikä, sukupuoli, etnisuus, kansalaisuus ja kulttuuri merkityksellistyvät lasten arkielämän käytännöissä. Feministisen tutkimusorientaation avulla analysoin näitä erontekoja ja valtasuhteita aikaansaavia ja ylläpitämiä prosesseja (myös Lather 2001, 261, 479; Hakala ja Hynninen 2007, 220, 224–225). Tulen tässä tutkimuksessa osoittamaan, että turvapaikkamenettely ja siihen liittyvä turvapaikanhakuprosessi on osa suomalaista maahanmuuttopolitiikkaa, jossa uusinnetaan erontekoja ja vallan rakenteita sekä luodaan käytänteitä, jotka pitävät yllä vallassa olevaa toimintakulttuuria.

1.2 Vastaanottokeskus ja valmistava luokka tutkimuksen teon paikkoina

Vuonna 2012 Suomessa oli 19 turvapaikanhakijaperheitä majoittavaa valtion, kunnan ja Suomen Punaisen Ristin ylläpitämää vastaanottokeskusta ja toimipistettä.¹ Näistä suurin osa sijaitsi pienissä kaupungeissa ja maaseudulla, entisissä

¹ Vastaanottokeskuksia ja niiden sijaintikuntia koskevat tiedot olen koonnut eri laitosten perustamista ja toimintaa koskevista lähteistä, kuten kuntien internetsivuilta, laitoksia hallinnoivien ely-keskusten toimintakertomuksista ja sanomalehtien uutisista. Tutkimus-

asuntola-, hotelli-, koulutus-, kuntoutus-, sairaala-, tehdas- ja vankilarakennuksissa. Osa yksiköistä tarjosi laitosasumisen sijaan hakijoiden käyttöön kunnallisia vuokra-asuntoja. Vastaanottokeskusten laitoksiin sijoittamisen avulla pystytään toimintamenot pitämään alhaalla ja säästämään käyttöönottokustannuksissa. Perheiden majoittaminen laitoksiin, joita ei alun perin ole tarkoitettu asumistointintaan, on kuitenkin haasteellista.

Tutkimukseen osallistuneista laitoksista toinen pystyi tarjoamaan osalle lapsiperheistä keskuksen ulkopuolisia perhehuoneistoja, jotka sijaitsivat erillisessä asumisyksikössä. Toisessa pyrittiin tarvittaessa järjestämään suurille perheille vuokra-asuntoja. Seitsemän tutkimuksen lasta asui tämänkaltaisissa huoneistoissa, jotka sijaitsivat laitosten päärakennuksista muutaman kilometrin päässä. Näiden asuntojen varustetaso omine keittiö-, wc- ja suihkutiloineen oli hyvä, mutta työntekijöiltä saatava apu vähäistä, sillä asukkaille suunnatut palvelut oli keskitetty päärakennuksiin. Erillisasunnot olivat myös parempikuntoisia ja viihtyisämpiä kuin keskuksissa sijaitsevat asuintilat.

Tutkimuksen vastaanottokeskuksilla oli monia yhtäläisyyksiä, vaikka ne sijaitsivat eri puolella Suomea. Laitokset oli perustettu lähiömäisille kaupunkialueille, joiden asukkaat edustivat pitkälti alemmaa keskiluokkaa. Kummallakin alueella asui paljon lapsiperheitä, joista osalla oli maahanmuuttajatausta. Keskuksen toiminta aloitettiin 1990-luvulla. Toisella paikkakunnalla oli kokemusta kiintiöpakolaisten vastaanottamisesta jo ennen laitoksen perustamista. Kummallakin asuinalueelle oli jäänyt asumaan vastaanottokeskuksissa aiemmin asuneita turvapaikan tai myönteisen oleskeluluvan saaneita perheitä. Toiseen kuntaan pakolaisia oli muuttanut lähinnä Bosnia-Hertsegovinan ja entisen Jugoslavian alueelta, Sudanista ja Turkista. Toisessa kunnassa asui etupäässä Afganistanista, Irakista ja Iranista lähtöisin olevia pakolaisperheitä. Ulkomaalaisten osuus kuntien asukasluvuista oli noin kolme prosenttia.

Vastaanottokeskukset olivat kenttävaiheen aikaan 150-paikkaisia niin sanottuja asumisvaiheen yksiköitä, vaikka toiseen majoitettiin ajoittain myös alku- eli transit- vaiheen hakijoita (luku 2.2.2). Tutkimuksen lapset tulivat hyvin vaihtelevista perhe- ja sosioekonomisista taustoista. Osa lapsista oli lähtöisin varakkaista ja osa köyhistä elinoloista. Yhteistä tutkimuksen perheille oli ollut miesten aiempi toimiminen pääasiallisina perheiden elättäjinä ja naisten kotiäitiys. Osa lasten isistä oli työttömänä pakomatkalta lähdeittäessä. Keskuksissa asui myös useita yksinhuoltajaperheitä.

Tutkimuksen kouluikäisistä turvapaikanhakijalapsista suurin osa kävi asumisyksikön lähellä sijaitsevaa alakoulua. Tutkimuskoulu sijaitsi kilometrin kävelymatkan päässä vastaanottokeskuksesta. Sen vieressä oli päiväkotit, jonka järjestämään esiopetukseen osa lapsiasukkaista osallistui. Päivähoidossa tutkimuksen

eettisistä syistä en tuo esiin keskusten sijaintikuntia tai muita tietoja, joiden perusteella ne voitaisiin tunnistaa.

lapset eivät olleet. Koulun oppilaista noin kuusi prosenttia oli maahanmuuttaja-taustaisia. Useimmat heistä oli lähtöisin Venäjältä. Peruskouluun valmistavaa opetusta oli koulussa annettu jo usean vuoden ajan. Tutkimusajankohtana sitä annettiin yhdessä luokassa yhden opettajan toimesta.

1.3 Väitöskirjan rakenne

Väitöskirja koostuu seitsemästä pääluvusta, joista jokaisen alkuun olen sijoittanut aihealueeltaan siihen liittyvän turvapaikanhakijalapsen tuottaman sadun ja piirustuksen. Olen sijoittanut lasten tuotoksia myös tekstin joukkoon johdatellakseni lukijan sisään kyseisen luvun aihepiiriin ja siinä käsiteltäviin kysymyksiin. Tarkoitukseni ei ole satujen ja piirustusten syvää luotaava analysointi, vaan pikemminkin pyrkimys havahduttaa lukija pohtimaan lapsihakijoiden tapoja ja ilmaista ja kuvittaa asioita ja tapahtumia. Lasten tuotosten avulla olen myös pyrkinyt rikkomaan aineiston ja teorian välistä dikotomiaa. Konkreettisina, toiminnallisina ja värikkäinä sadut ja piirustukset tuovat elävästi esiin lapsen maailman väitöskirjan sivuilla. Niiden esittämisen avulla olen halunnut myös tuoda esiin kipeitä ja tärkeitä asioita lasten itsensä kertomina ja kuvittamina.

Kirjan alkupuolella luon katsauksen tutkimuksen taustaan ja merkitykseen. Aihepiiriin oleellisesti vaikuttavia tekijöitä ovat lapsipakolaisuuden maailmanlaajuinen kasvu ja vaikutus Suomen turvapaikkapolitiikalle, joita pohdin teoreettisia lähtökohtia käsittelevän luvun 2 alussa. Sen jälkeen tarkastelen perheiden vastaanottamisen eri vaiheita suomalaisen turvapaikkamenettelyn kontekstissa ja tutkimuksen keskeisiä käsitteitä. Esittelen luvussa myös etnografista lapsuuden tutkimusta ja narratiivisuuden käyttöä elämänmuutoksen kuvaamisessa. Näiden menetelmien avulla on mahdollisuus päästä lähelle turvapaikanhakijalasten arkea ja hyvinkin vaikeita kokemuksia. Luvun 2 lopussa luon katsauksen aiemman huoltajansa kanssa turvapaikkaa hakevien lasten tutkimukseen sekä esittelen väitöskirjatyöni tekoa ohjanneet tutkimuskysymykset. Luvussa 3 kuvailen ensin kenttäjakson eri vaiheita sekä seikkoja, jotka mielestäni tulee huomioida turvapaikanhakijalapsitutkimusta tehtäessä. Kerron myös tutkimusaineistoista, niiden hankinnasta ja ominaispiirteistä sekä lasten ja perheiden taustoista. Luvun lopussa esittelen analyysini eri vaiheet. Esittelen jo väitöstutkimuksen alkuluvuissa joitakin aineistoesimerkkejä, sillä katson että ne antavat lisävalaistusta tutkimuksen lähtökohtien ymmärtämiseen.

Luvut 4–6 ovat tuloslukuja. Vastaan niissä tutkimukseni neljään alakysymykseen. Luvussa 4 kerron tutkimuksessa mukana olleiden lasten ja perheiden tilanteista ennen Suomeen tuloa ja heti turvapaikkahakemuksen jättämisen jälkeen. Tarkastelen myös menneiden tapahtumien kertomiseen liittynyttä muistamattomuutta ja työntekijöiden luomia käsityksiä lasten ja perheiden aiemmasta elämästä. Luvun lopussa pohdin aiempien kokemusten merkitystä lasten turvapaikanhaun aikaiselle elämälle. Luvussa 5 käsittelen turvapaikkamenettelyn eri

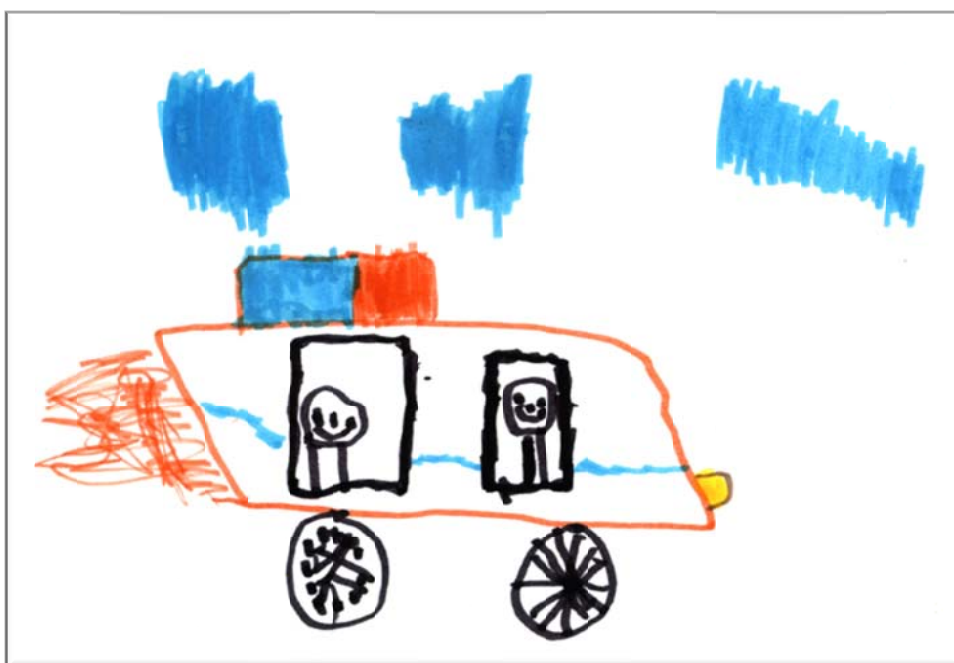
vaiheiden näkymistä lasten elämässä tutkinnan alusta päätöksen saamiseen saakka. Näiden kokemusten pohjalta on mahdollista luoda käsitys lasten kenttäjakson aikaisen elämän rakentumisesta vastaanottokeskuksen ja koulun konteksteissa. Luvussa 6 puhutaan sosiaalisten verkostojen merkityksistä lapsille aikana jolloin he ovat kirjoilla vastaanottokeskuksissa. Kutsun tätä aikaa välitila-ajaksi. Luvun alussa pohdin, miten lapset ilmentävät tuota ajanjaksoa unelmissaan ja mitä varjoja heidän taustoillaan häilyy. Tarkastelen tässä luvussa myös lasten avun saamisen mahdollisuuksista. Luvussa 7 kerron tutkimuksen tuloksista. Näistä nostan tarkemman pohdinnan alle lasten äänessä olon mahdollisuudet ja lapsen oikeuksien toteutumisen. Esitän luvussa myös toimenpide-ehdotuksia, joiden avulla lasten elämisen ehtoja on mahdollista parantaa.

2 TUTKIMUKSEN KONTEKSTI JA TEOREETTINEN PAIKANTUMINEN

Takaa-ajo

Tänään päiväkodissa leikin sitä, että poliisit ajoi takaa. Siinä leikissä pitää ajaa kovaa poliisia karkuun, koska muuten ne pidättää. Eikä saa pysähtyä. Ei saa pysähtyä, koska poliisit ajaa niin kovaa kuin kilpa-autot ... Siinä mennään kilpaa maaliin, mutta maaliin ei päästä koska eteen tulee iso punainen, johon autot törmää ...

(Gav, 6 vuotta, Venäjä, kerrottu venäjäksi)

*Tämä on Gav [osoittaa toista auton ikkunaa]. Toinen on isä.
Minä pidätän sen. Pidätän isän, koska ei ostanut PlayStationia.*

2.1 Turvapaikkamenettelyyn osallistuva lapsi Suomessa

Turvapaikanhakijalapsen ovat sekä juridisesti, kulttuurisesti, sosiaalisesti että poliittisesti alisteisessa asemassa ympäri maailmaa. Heidän marginaalisuutensa taustalta on löydettävissä köyhyyttä ja kurjia asuinoloja. Lasten pääsyä opetus-, sosiaali- ja terveystalveluihin on monesti rajoitettu ja heidät ja heidän perheensä on usein eristetty omiin oloihinsa. Lapsilla on monesti vähän mahdollisuuksia sosiaalisilta verkostoilta saatavaan tukeen. (Esim. Spicer 2008, 493.) Marginaalisoitumisen kokemukset ovat yleisiä, sillä turvapaikanhakijoiden oikeuksia asumispaikan valintaan ja hyvinvointipalveluiden tarjoamiin etuuksiin on jatkuvasti heikennetty eri maiden poliittisessa päätöksenteossa (Bloch 2000, 78, 86; Zetter ja Pearl 2000, 679–680).

Kansainvälisesti ja myös Euroopan mittakaavassa Suomesta hakee turvaa vähän ihmisiä (esim. Keeley 2009, 30–31; OECD 2009). Yhtenä syynä alhaisiin lukuihin on pidetty maamme kaukaista sijaintia, joka nostaa salakuljettajille maksettavien palkkioiden suuruutta. Hakijamäärät usein myös vaihtelevat lyhyen ajan sisällä. Esimerkiksi tutkimusajankohtana 2005–2006 Suomesta turvapaikkaa haki vain vähän ihmisiä, kun taas esimerkiksi vuonna 2010 turvapaikanhakijamäärä oli ennätyksellisen korkea. Hakijalukuihin vaikuttaa ennen kaikkea maailmanpoliittinen tilanne. Uusien sotien puhkeamisen lisäksi tilanteiden kärjistyminen aiemmin sotaa käyneissä maissa saa ihmiset lähtemään hakemaan turvaa muualta. Koska sotien ja kriisien ennustaminen on vaikeaa, ei myöskään turvapaikanhakijoiden tuleamista Suomeen voida kovin pitkälle ennustaa.

2.1.1 Turvapaikanhakijalapsen käsite

Käsitteenä turvapaikanhakija ei ole kovin vanha eikä yhtenäinen. Euroopan neuvoston (2003, direktiivi 2003/9/EY) mukaan turvapaikanhakija on kolmannen maan kansalainen tai kansalaisuudeton henkilö, joka ei vielä ole saanut lopullista päätöstä vieraaseen valtioon jättämänsä turvapaikkahakemukseen. Turvapaikkaa hakevalle henkilölle voidaan antaa kielteinen päätös, pakolaisstatus tai oleskelulupa. Pakolaisstatuksen perustana on henkilökohtaisen vainon kohteena olemisen kokemus. Oleskeluluvan myöntämisen syitä on useita. Toissijaisen suojelun vuoksi annettu lupa perustuu vahvaan oletukseen hakijan joutumisesta epäinhimillisesti kohdelluksi lähtömaassa. Oleskelulupa voidaan myöntää myös humanitaarisen suojelun perusteella, mikäli hakijan ajatellaan lähtömaassa voivan joutua oikeudenloukkausten tai erottelemattoman väkivallan kohteeksi. Suomen lainsäädäntö mahdollistaa lisäksi tilapäisen sekä yksilöllisten inhimillisten syiden perusteella annetun oleskeluluvan myöntämisen. (Pakolaisneuvonta 2010.)

Viime aikoina turvapaikanhakijoita on aiempaa useammin ryhdytty kategorisoida oikeiksi tai perusteettomiksi hakijoiksi (Horsti 2005, 83). Hakijan henkilöhistoria, johon voi liittyä hyväksikäyttöä, väkivaltaa tai muuta lainsää-

dännössä kriminalisoitua toimintaa, saatetaan sivuuttaa luokittamalla hänet jo heti alkuvaiheessa ”turvallisesta” maasta lähtöisin olevien tai perusteettoman hakemuksen jättäneiden kategorioihin. Tämänkaltaisen erottelu on kyseenalaista, sillä turvapaikanhakijuuteen vaikuttavat kotimaan ja sen lähiympäristön poliittisten ratkaisujen ja luonnonolosuhteiden lisäksi usein myös henkilökohtaiset syyt. Määrittelytapojen välillä esiintyy lisäksi eroja eri maiden välillä. Euroopan unionin jäsenmaiden suhtautumistavat viime aikoina paljon huomiota saanutta romanikysymystä kohtaan esimerkiksi eroavat paljon toisistaan.

Turvapaikanhakijäkäsitteen tapaan myöskään lapsuudentutkimuksessa käytetyt keskeiset käsitteet, kuten lapsi-, lapsuuden- ja lapsuustutkimuksen sekä lapsilähtöisyyden käsitteet eivät ole Liisa Karlssonin (2010, 121) mukaan täysin vaikiintuneita, minkä tähden niiden välinen rajanveto on usein häilyvää. Ne ovat viime aikoina herättäneet runsaasti keskustelua lapsuudentutkijoiden piirissä. Käytän tässä tutkimuksessa lapsuudentutkimuksen käsitettä vaikka tiedostan, että lapsuus voitavan ymmärtää kronologisuuteen perustuvana ikävaiheena. Ikävaiheajattelu saattaa johdatella erottamaan lapsuusajan aikuisuudesta. Jos lapsen suhtautumisen keskiössä on eroavaisuus aikuisesta, voidaan aikuisuus helposti ajatella olevan tavoittelemisen arvoista ja lapsuus jotakin josta on luovuttava ja joka siksi ei ole yhtä arvokasta.

Lapsen oikeuksien sopimuksessa määritellään kaikkien alle 18-vuotiaiden ihmisten universaalit oikeudet. Kirsi Pauliina Kallio (2009, 121–122, 126) painottaa sopimuksen perustana olevan lapsuuskäsityksen pohtimisen tärkeyttä. Hänen mukaansa sen tarkastelussa on oleellista se millaisten ja missä elettyjen lapsuuksien näkökulmista hyvä lapsuus ja lasten oikeudet määritellään sekä miten sopimuksen soveltaminen suhteutuu eri maiden kansallisten poliittisten linjausten, paikallisten hallintamenettelyjen ja institutionaalisten toimielimien käyttöön. Turvapaikanhakijalasten tutkimuksessa on tärkeää pohtia määritelläänkö heidän lapsuutensa kotimaassa vai Suomessa eletyn lapsuusajan näkökulmasta. Tämä valinta vaikuttaa siihen, mistä lähtökohdista käsin lähestytään toisaalta tutkittavien kotimaan ja toisaalta turvapaikanhakumaan kansallisia, paikallisia ja institutionaalisia poliittisia linjauksia, hallintatapoja ja toimintaa.

Olen päätenyt määrittelemään tässä tutkimuksessa lapsuuden suomalaisesta katsantokannasta käsin, sillä suomalaisena tutkijana tunnen oman maani käytännöt paremmin kuin tutkimuksen lasten seitsemän eri kotimaan olosuhteet. Koska haluan tuoda esiin suomalaisen turvapaikkamenettelyn ja sitä ylläpitävän yhteiskunnan vaikutuksia lasten elämään, keskityn tutkimuksessani selvittämään miten suomalainen lainsäädäntö ja lapsiin ja ihmisoikeuksiin liittyvät kansainväliset sopimukset toteutuvat Suomesta turvaa hakevien lasten kohdalla.

2.1.2 Lapsipakolaisuuden lähtökohdat

Pakolaisuuteen ja turvapaikan hakemiseen vaikuttavat maailmanpoliittiset valtarakenteet ja tilanteet sekä lähtömaan heikot toimintamahdollisuudet kriisitilanteissa. Poislähtemisen taustalta on usein löydettävissä luonnonkatastrofeja, sotia tai muita konflikteja sekä kansojen tai ihmisryhmien välisiä erimielisyyksiä. Lisäksi köyhyys ja siitä johtuvat huonot elinolot, epäoikeudenmukaisuus ja epätasa-arvoisuus yhdessä yhteiskunnan heikkojen rakenteiden kanssa aiheuttavat turvattomuutta ja saattavat tehdä maassa elämisen mahdottomaksi. Kotimaan jättäminen voi tämänkaltaisissa tilanteissa tuntua ainoalta mahdolliselta vaihtoehdolta, vaikka tiedostettaisiinkin pakolaisuuteen ja turvapaikanhakijuuteen liittyvät suuret riskit. (Pirinen 2008, 15–16.)

Perheiden paon syynä on usein pelko tai kokemus yksittäisen perheenjäsenen tai koko perheen turvallisuuden vaarantumisesta. Monilla perheillä on omakohosta kokemusta kaltoin kohtelusta, omaisten tai naapureiden katoamisista tai tapetuksi tulemisista. Etenkin nuoret perheet saattavat näissä tilanteissa päätyä hakemaan turvallisempia ja parempia elämisen olosuhteita muualta. Kriisitilanteessa turvaa haetaan yleensä ensin naapurimaasta, jonne on usein helpointa siirtyä. Maailmassa on paljon pakolaisperheitä, jotka ovat viettäneet vuosia odottamassa tilanteen paranemista kotimaansa naapurivaltiossa. Joidenkin perheiden odotusaika on kestänyt jo seuraavaan sukupolveen saakka. (Mt., 16.)

YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n (2010) raportissa kerrotaan 43,3 miljoonan ihmisen joutuneen vuonna 2009 pakenemaan omasta kodistaan konfliktin ja vainon vuoksi. Heistä 15,2 miljoonaa lähti kotimaan ulkopuolelle ja 27,1 miljoonaa päätyi elämään pakolaisina omassa maassaan. Kotimaasta paenneista hieman alle miljoona oli turvapaikanhakijoita. Kotoaan lähteneistä noin 80 prosenttia eli kehitysmaissa. Eniten heitä asui Pakistanissa (1,7 miljoonaa), Iranissa (1,1 miljoonaa) ja Syyriassa (1,05 miljoonaa). Vuoden 2009 aikana jätettiin eri puolilla maailmaa yhteensä 922 000 turvapaikkahakemusta, joista lähes neljäsosa Etelä-Afrikassa. Seuraavaksi eniten turvapaikkaa haettiin Yhdysvalloista ja Ranskasta. Kotimaahan palasi tuona vuonna noin 250 000 ulkomaille paennutta henkilöä.

UNCHR:ssä (2010) arvellaan alle 18-vuotiaiden lasten osuuden maailman pakolaisista ja turvapaikanhakijoista olevan noin 40 prosenttia. Lasten määrän arviointia vaikeuttaa pakolaisuuden käsitteen monimerkityksellisyys ja monissa maissa sovellettu käytäntö tilastoida alaikäiset lapset osaksi perheyksiköitään sen sijaan, että heidät kirjattaisiin vanhemmistaan erillisinä yksilöinä (Adam ja van Essen 2004, 522; Angenendt 2000).

2.2 Lapsiperheiden vastaanottaminen Suomessa

Vuonna 2011 Suomesta haki turvapaikkaa 733 alaikäistä lasta. Näistä 628 jätti hakemuksensa yhdessä huoltajansa kanssa. Kaikista hakijoista lasten osuus oli 24 %. Vanhempansa tai muun huoltajan kanssa tulleista suurin osa oli iältään 0–13-vuotiaita². Poikia oli hieman enemmän kuin tyttöjä. Vuonna 2011 277 lasta sai myönteisen ja 354 kielteisen päätöksen.³ Myönteisten päätösten osuus oli 44 % kaikista hakemuksista. Huoltajansa kanssa saapuneet alaikäiset olivat lähtöisin lähinnä Venäjältä, Afganistanista, Irakista ja Somaliasta. Näistä ryhmistä tulleet saivat myös eniten myönteisiä päätöksiä. Suurimmat kielteisen päätöksen saaneet lapsiryhmät olivat lähtöisin Venäjältä, Afganistanista ja Kosovosta. Rauenneet hakemukset koskivat lähinnä Venäjältä, Serbiasta ja Somaliasta perheensä kanssa tulleita alaikäisiä. (Maahanmuuttovirasto 2012b.)⁴

2.2.1 Huoltajansa kanssa tulleen alaikäisen turvapaikkatutkinta

Ihmisellä on oikeus hakea kansainvälistä suojelua kotimaansa tai pysyvän asuinmaansa ulkopuolelta YK:n ihmisoikeusjulistukseen ja pakolaissopimukseen kirjatun ihmisoikeuden perusteella. Suomessa tämä oikeus on kirjattu myös ulkomaalaislakiin (301/2004). Maahan tulovaiheessa alaikäiset huoltajansa kanssa saapuvat turvapaikanhakijalapset merkitään saamaan hakemukseen vanhempansa tai vanhempiansa kanssa. Hakemus jätetään joko poliisille tai rajatarkastusviranomaiselle, joista jompikumpi taho suorittaa mukana tulleen huoltajan kuulustelun. Kuulustelussa selvitetään perheenjäsenten henkilöllisyys, matkareitti Suomeen sekä maahantulotapa. Myöhemmin tapahtuva varsinainen turvapaikkapuhuttelu toteutetaan Maahanmuuttoviraston tai poikkeustapauksessa poliisin toimesta. Tässä puhuttelussa selvitetään perheen kotimaasta lähtemisen syyt ja ne perusteet, joiden nojalla oleskelulupa Suomeen olisi mahdollista myöntää. (Esim. Maahanmuuttovirasto ja Pakolaisneuvonta 2010, 8–9.)

Kansainvälisen suojelun tarpeen tutkinnassa ja tarjonnassa viranomaisia sitovat EY:n säädökset sekä kansainväliset sopimukset ja päätöslauselmat. Niiden mukaan viranomaisten on käsiteltävä alaikäisiä turvapaikanhakijoita koskevat hakemukset kiireellisesti ja kiinnitettävä päätöksenteossa erityistä huomiota lapsen etuun, kehitykseen ja terveyteen. (Esim. mt., 8.) Käytännössä edellä mai-

² Tätä tarkemmin huoltajansa kanssa tulleita lapsia ei tilastoida.

³ Varsinainen turvapaikka myönnettiin 55 huoltajansa kanssa saapuneelle lapselle. Oleskeluluvan toissijaisen suojelun perusteella sai 133, humanitaarisen suojelun perusteella 28 ja muulla perusteella 61 lasta. Kielteisistä päätöksistä 11:ssä syynä oli turvallinen alkuperämaa ja 61:n lapsen tapauksessa hakemusta pidettiin ilmeisen perusteettomana. Dublin-tapauksia (luku 2.2.2) oli 128. Huoltajansa kanssa tulleista lapsista 57:n hakemus raukesi vuoden 2011 aikana ennen turvapaikkapäätöksen antamista.

⁴ Tiedot on koottu Maahanmuuttoviraston internetsivuilta löytyvien ja virastosta saatujen vuotta 2011 koskevien tilastojen pohjalta.

nitut sopimukset ja päätöslauselmat eivät kuitenkaan toteudu perheensä kanssa Suomeen saapuvien turvapaikanhakijalapsien kohdalla, sillä heidän päätöksensä tehdään yleensä aina yhteiseen hakemukseen merkittyä päähakijaa koskevan aineiston perusteella.

Tarkasteltaessa turvapaikanhakijalasten asemaa lapsen oikeuksien näkökulmasta suhtautumisessa lapsen alaikäisyyteen esiintyy vaihtelevuutta eri maiden välillä. Suomessa huoltajansa kanssa turvapaikkaa hakevan lapsen iällä ei ole vaikutusta päätöksen tekoon toisin kuin Ruotsissa, jossa lapsihakijoilta edellytetään aikuisia vähemmän perusteita myönteisen päätöksen saamiselle. Kyseistä käytäntöä on puolustettu YK:n lapsen oikeuksia koskevaan yleissopimukseen kirjatuilla perusteilla. Norjan vuoden 2010 alussa voimaan tullessa ulkomaalaislaissa on samoihin syihin vedoten pyritty turvaamaan turvapaikanhakijalapsen etu aiempaa paremmin. (Sisäasiainministeriö 2009, 26).

Ulkomaalaislakiin (301/2004) on kirjattu, että ennen turvapaikkapäätöksen tekemistä 12 vuotta täyttäneitä lapsia on kuultava, jollei kuuleminen ole ilmeisen tarpeetonta. Lasten mielipiteet on otettava huomioon heidän ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti ja myös nuorempia lapsia voidaan kuulla, jos he ovat niin kehittyneitä, että heidän näkemyksiinsä voidaan kiinnittää huomiota. Annika Parsons (2010, 72) on todennut lapsen edun arvioimiseen liittyviä selkeitä puutteita suomalaisessa turvapaikkamenettelyssä. Hänen mukaansa alle 15-vuotiaiden huoltajansa kanssa Suomesta turvapaikkaa hakevien kuulemista pidetään usein tarpeettomana. Heidän tilanteensa arvioidaan joko vanhempien näkökulmasta tai heiltä kysytään pikaisesti huoltajan läsnä ollessa onko heillä asioita, joita he haluavat tuoda puhuttelussa esille. Koska lasten turvapaikanhakuperusteet voivat poiketa aikuisten perusteista ja olla myös painavampia kuin näiden, on lasten yksilöllisyyden huomiotta jättäminen heidän etunsa vastaista. Lapsi on voinut esimerkiksi kokea kotimaassaan pahempaa vainoa kun vanhempansa tai hänen henkensä tai terveytensä saattaa olla uhattuna perheen sisäisten vaateiden vuoksi.

Parsons (2010) tähdentää, että alle 15-vuotiaiden huoltajansa kanssa turvapaikkaa hakevien hakemusten käsittelyssä lapsen etua ei yleensä arvioida millään tavalla. Päätöksissä kyllä kerrotaan, että tämä etu on otettu huomioon, mutta siitä miten asiaa on arvioitu tai miten se huomioitu päätöksenteossa, ei yleensä ole mainintaa. Huoltajansa kanssa tulneiden lasten edun arvioimista varten ei pyydetä sosiaalityöntekijän lausuntoa, elleivät lapsen ja vanhempien intressit ole ristiriidassa. Sen sijaan selvitysvaiheessa hankitaan usein selvitys perheen toimeentulosta. (Mt., 72.) Taloudelliset seikat ohittavat päätöksenteossa siten lapsen hyvinvointiin vaikuttavat muut perusteet.

Turvapaikkahakemuksen käsittely kestää usein pitkään. Maahanmuuttovirasto tekee perhettä koskevan ratkaisunsa yleensä siis mukana tulleen vanhemman tai vanhempien kertomusten, asiakirjatodisteiden sekä perheen kotimaan ihmis-oikeus- ja turvallisuustilanteesta saatavissa olevien tietojen perusteella. (Esim.

Maahanmuuttovirasto ja Pakolaisneuvonta 2010, 9; Pirinen 2008, 16.) Riitta Järvinen (2004, 74) toteaa pakolaisstatuksen olevan myönteisistä päätöksistä kaikkein tavoitelluin, sillä se merkitsee pysyvää lupaa saada jäädä Suomeen ja tuottaa usein mielihyvää siitä, että perheen kokema vaino on otettu todesta. Sen sijaan joksikin aikaa eteenpäin myönnettyä oleskelulupapäätöstä saatetaan pitää epäoikeudenmukaisena, sillä siinä pakoon lähtemiseen johtaneet ensisijaiset poliittiset syyt on syrjäytetty vähempiarvoisilla toissijaisilla tai humanitaarisilla perusteilla.

Mikäli Maahanmuuttovirasto katsoo, ettei perheellä ole perusteita jäädä Suomeen, antaa se kielteisen päätöksen ja päättää yleensä samalla perheen kääntymisestä tai karkottamisesta. Virasto lähettää päätöksen turvapaikanhakija-perheen asuinpaikkakunnan, yleensä vastaanottokeskuksen sijaintikunnan poliisille, joka antaa sen perheelle tiedoksi. (Esim. Maahanmuuttovirasto ja Pakolaisneuvonta 2010, 9; Pirinen 2008, 16.) Kielteisessä tilanteessa perhe voi hakea muutosta päätökseen. Maahanmuuttovirasto antaa perheelle yleensä yhteisen päätöksen, jossa päätöksen perusteet ovat kaikille perheenjäsenille samat.

2.2.2 Transit-vaihe

Turvapaikanhakijoiden vastaanotto toiminta on Suomessa jaettu transit-, asumis- ja vastaanoton päättymisvaiheisiin. Hakijat asuvat maahan tultuaan turvapaikatutkiminnan ja -puhuttelun ajan niin sanotuissa transit- eli kauttakulkukeskuksissa. Nämä keskuksat sijaitsevat Helsingissä, Lappeenrannassa, Oulussa ja Turussa. (Maahanmuuttovirasto 2012a.) Joskus tilanpuutteen vuoksi transit-vaiheen hakijoita joudutaan ohjaamaan myös muihin keskuksiin.

Jos poliisin alkukuulustelussa ilmenee, että perhe kuuluu nopeutetun menettelyn piiriin, pyritään sen hakemus käsittelemään parissa kuukaudessa. Nopeutettuun menettelyyn kuuluvat ilmeisen perusteettomat, turvallisuudesta turvapaikka- ja alkuperämaasta tulevien ja Euroopan unionin vastuunsiirtoasetuksen, niin sanotun Dublin-asetuksen, perusteella toisen valtion käsiteltäväksi kuuluvat hakemukset. Dublin-tapauksissa hakemuksen käsittely kuuluu yleensä sille valtiolle, johon perhe on EU-alueelle saapuessaan ensimmäisenä tullut. Nopeutetussa menettelyssä olevien perheiden hakemusten käsittelyaika oli vuonna 2010 noin kolme kuukautta (Maahanmuuttovirasto 2011; Sisäasiainministeriö 2011a). Turvapaikkapuhuttelu nopeutetun menettelyn tapauksessa ei ole välttämätön ja se jätetäänkin usein tekemättä (Vähemmistövaltuutettu 2005, 125). Jos hakemusta ryhdytään tutkimaan normaalimenettelyn puitteissa, odottaa perhe transit-keskuksessa puhutteluun pääsemistä keskimäärin kuusi kuukautta (Parsons 2010, 37). Maahanmuuttovirasto tekee puhutteluja Helsingissä, Kuhmossa, Lappeenrannassa ja Oulussa (Maahanmuuttovirasto 2012b).

Transit-keskusten, samoin kuin muidenkin vastaanottokeskusten, henkilökunta koostuu yleensä johtajasta, sosiaalityöntekijästä, terveydenhoitajasta ja pako-

laisohjaajista (Pakolaisneuvonta 2010). Kun turvapaikanhakijaperhe saapuu uuteen vastaanottoyksikköön, on monissa laitoksissa tapana nimetä tälle pakolaisohjaajien joukosta omaohjaaja, joka pääasiallisesti vastaa perheenjäsenten auttamisesta ja heidän asioidensa hoitamisesta. Omaohjaajajärjestelyt vaihtelevat keskusten välillä. Yksi tapa on nimetä perheelle kaksi omaa ohjaajaa, jotka työskentelevät eri työvuoroissa. Tämä järjestelmä on parempi lapsen kannalta, koska se mahdollistaa jommankumman omaohjaajan liki päivittäiset tapaamiset.

Laitosten tarjoamiin palveluihin kuuluu majoitus, toimeentulon varmistaminen sekä välttämättömät sosiaali- ja terveyspalvelut (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999). Keskuksissa asuessaan asukkailla on mahdollisuus saada työntekijöiltä apua arkipäivän käytännön ongelmiin. Perheenjäsenet pyritään majoittamaan yhteiseen tai vierekkäisiin huoneisiin. Asukkaiden tehtävänä on huolehtia huoneidensa siivouksen lisäksi usein myös yhteisten keittiö-, saniteetti-, sauna- ja pyykinpesutilojen siisteydestä.

Transit-yksiköiden palvelut eroavat joiltakin osin asumisvaiheen keskusten palvelutarjonnasta. Näissä yksiköissä asuessaan turvapaikanhakijaperheillä ei esimerkiksi ole yleensä mahdollisuutta valmistaa aterioitaan itse, sillä monesti ruoka-annokset toimitetaan laitoksiin ateriapalvelun välityksellä. Tästä aiheutuvat kustannukset vähennetään perheiden saamasta vastaanottorahasta. (Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta 746/2011; Sisäasiainministeriö 2010, 12.) Asumisvaiheen keskuksissa ruoanlaitto tapahtuu joko yhteiskeittiössä tai asunnossa sijaitsevassa keittonurkkauksessa.

Turvapaikkahakemuksensa käsittelyyn hakijaperheille tarjotaan maksuttomia tulkkaus- ja oikeusapupalveluja. Tulkkipalveluja perheet voivat käyttää ilman korvausta myös muiden viranomaisasioidensa hoidossa. (Pakolaisneuvonta 2010.) Kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta säädetyn lain 19§:n perusteella perhe voi hakea vastaanottorahaa ihmisarvoisen elämän kannalta välttämättömän toimeentulon turvaamiseksi ja itsenäisen selviytymisen edistämiseksi, jos se on tuen tarpeessa eikä voi itse turvata toimeentuloaan. Perheen käytössä olevat tulot ja varat vaikuttavat tuen määrään. Sen on kustannettava vastaanottorahalla tai muilla omilla tuloillaan ruokansa, vaatetuksensa ja liikkumisensa. Vastaanottokeskukset eivät ole suljettuja laitoksia, minkä vuoksi hakijoilla on vapaus liikkua Suomen rajojen sisäpuolella turvapaikanhakunsa aikana.

Turvapaikanhakijaperheiden perusterveydenhuolto hoidetaan usein vastaanottokeskuksen omana toimintana. Perheenjäsenten on mahdollista osallistua vapaaehtoisin terveystarkastuksiin, joiden avulla pyritään löytämään hoitoa vaativat sairaudet. Transit-keskuksissa näitä tarkastuksia ei kuitenkaan yleensä tehdä, vaan niiden tekeminen on siirretty aikaan, jolloin perhe asuu varsinaisia asumispalveluja järjestävässä vastaanottokeskuksessa (Lukkaroinen 2005, 69; Pirinen 2008, 56). Kiireellisissä tapauksissa transit-keskuksissa, niin kun muis-

sakin vastaanottokeskuksissa asuvat perheet saavat tarvittaessa apua paikallisesta terveyskeskuksesta tai sairaalasta.

2.2.3 Asumisvaihe

Maahanmuuttoviraston turvapaikkapuhuttelun valmistuttua perhe siirretään asumisvaiheen keskukseen, jossa se asuu yleensä siihen saakka kunnes saa lopullisen päätöksen hakemukseensa. Vuonna 2010 lopullisen päätöksen saamiseen meni normaalimenettelyssä olleiden kohdalla noin vuosi (Maahanmuuttovirasto 2011). Perhe ei voi itse valita mieleistään vastaanottokeskusta, vaan sille järjestetään asuinpaikka yleensä siitä laitoksesta, jossa on eniten tilaa. Jos perhe asuu yksityismajoituksessa laitoksen sijaan, on sen kustannettava tästä aiheutuvat kulut. (Pakolaisneuvonta 2010.) Vain harvat lapsiperheet päätyvät asumaan vastaanottokeskuksen ulkopuolelle, sillä asumiskulut ovat Suomessa korkeat ja mahdollisten sukulaisten tai tuttavien asunnot niin ahtaita, etteivät perheet pysty yleensä niihin majoittumaan.

Vastaanottokeskuksissa vietetty aika ei ole useinkaan helppoa lapselle. Andre Sourander (2003) tähdentää turvapaikanhakijaperheiden kohtaavan vastaanottokeskuksessa asumisensa aikana moninaisia ongelmia, joiden kanssa he joutuvat painimaan odottaessaan ratkaisua hakemukseensa. Turvapaikanhaku aika koetaan usein myös pitkästyttävänä mielekkään tekemisen puuttuessa (Vitus 2010, 34–35). Masentuneisuus on varsin yleistä ja toimintamahdollisuuksien vähäisyys ja psyykkiset ongelmat kärjistyvät perheenjäsenten välisiä suhteita (Sourander 2003, 483). Eämää hankaloittavat myös ahtaat asumisolot, jotka lisäävät vanhempien kontrolloinnin mahdollisuuksia suhteessa lapsiin ja vähentävät lasten itsenäisyyden ja riippumattomuuden tunnetta (Björnberg 2011). Yhteisten keittiö- ja saniteettitilojen käyttö, moninaiset kulttuuriset toimintatavat ja tottumukset, kuten erilaiset ruoanlaitto- ja peseytymisrituaalit sekä halu yksityisyyden säilyttämiseen aiheuttavat paineita asukkaiden välille ja vaikeuttavat omalta osaltaan keskuksissa asuvien elämää (Lukkaroinen 2005, 17, 20–21).

Monissa vastaanottokeskuksissa pyritään järjestämään lapsille erilaisia kerhoja ja muita aktiviteetteja. Näiden toteutuksesta vastaavat yleensä laitoksen työntekijät tai sen asukkaat työtoimintana. Myös seurakuntien, oppilaitosten ja vapaaehtoisjärjestöjen kanssa järjestetään erilaisia toimintamuotoja. (Mt., 57–59.) Lapsille suunnatujen kerhojen aloittaminen riippuu pitkälti siitä löytyykö keskuksesta tai sen ulkopuolelta henkilöitä, jotka ovat kiinnostuneita tämän kaltaisesta toiminnasta ja valmiita sitoutumaan siihen pitkäjänteisesti. Kouluikäisten kerhot liittyvät usein kotiläksyjen teossa tukemiseen. Alle kouluikäisille tarjotaan leikki- ja liikuntakerhotoimintaa. Lapset, joiden perheissä esiintyy mielen-terveysongelmia, voidaan ohjata tarvittaessa osa-aikaisen päivähoidon piiriin.

Vastaanottokeskusten välillä on eroa siinä pystytäänkö lapsihakijoille tarjotaan esi- tai kouluopetukseen osallistumismahdollisuus turvapaikanhaun aika-

na. Osassa keskuksia tätä mahdollisuutta ei ole. (Parsons 2010, 37.) Kuusivuotiaat ja tätä vanhemmat turvapaikanhakijalapset ohjataan esi- tai kouluopetuksen piiriin usein vasta kun on varmistunut, ettei perhettä käännytetä lähiaikoina. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että lapsi aloittaa esiopetuksessa tai koulussa vasta kun hän on siirtynyt asumaan asumisvaiheen vastaanottokeskukseen. Tähän kuluu aikaa usein yli puoli vuotta. Joillakin vastaanottokeskuspaikkakunnilla esiopetus- tai koulupaikan järjestäminen kesken lukuvuoden on vaikeaa ja joskus jopa mahdotonta toteuttaa. Lapsen kouluunmeno saattaa estyä myös siksi, etteivät vanhemmat halua laittaa lastaan kouluun. Heitä ei voida pakottaa siihen, sillä turvapaikanhakijaperheitä eivät sido suomalaisen oppivelvollisuuslain säädökset. (Mt., 37, 45.) Näistä esteistä huolimatta suurin osa asumisvaiheen yksiköissä kirjoilla olevien perheiden lapsista aloittaa esiopetuksessa tai koulussa jossakin vaiheessa hakuaikaansa (Lukkaroinen 2005, 75).

Tämän luvun alussa esitelty satu on Gavin tuotos. Hän oli yksi kolmesta esiopetukseen osallistuneesta lapsesta. Poika näyttäytyy sadussa aktiivisena toimijana. Ennen sadun kerrontaa Gav kritisoi isäänsä siitä, ettei tämä ollut ostanut hänelle pelikonsolia. Gavin tarina on yksi esimerkki, miten lapset sadutustilanteissa eivät ajatelleet elämässään ilmeneviä asioita ja tapahtumia vain varsinaisissa kertomuksissa, vaan pohtivat niitä myös kertomuksten lomassa.

Suomalaisen lainsäädännön lisäksi turvapaikanhakijalasten koulunkäymiseen vaikuttavat kansainväliset säädökset ja suositukset. Euroopan unioni (Euroopan neuvosto 2003) painottaa, että jokaisen sen jäsenvaltion tulisi taata kaikille alaikäisille turvapaikanhakijoille mahdollisuus koulunkäyntiin samoin edellytyksin kun vastaanottavan jäsenvaltion lapsikansalaisilla on. Unionin suositusten mukaan lapsen tulisi päästä aloittamaan koulunkäynti kolmen kuukauden sisällä turvapaikanhakumaahan saavuttuaan. Suomessa tämä harvoin onnistuu, sillä perheiden siirtely vastaanottoyksiköiden välillä ja hakemusten vaihtaminen tutkintamenettelytavasta toiseen estävät koulunkäynnin aloittamisen suosituksen puitteissa. Myös koulujen pitkät kesälomat pitkittävät usein lapsen kouluunmenoa. (Parsons 2010, 37.) Pahimmillaan lasten koulun aloittaminen voi siirtyä useilla kuukausilla.

Turvapaikanhakijalapset pyritään ensisijaisesti sijoittamaan vastaanottokeskuksia lähinnä oleviin esiopetuspaikkoihin tai ala- ja yläkouluihin. Suomessa heidät ohjataan yleensä aluksi perusopetukseen valmistavan opetuksen piiriin⁵. Valmistavan luokan tavoitteena on tukea oppilaiden suomen tai ruotsin kielen taitoa, tasapainoista kehitystä ja kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan sekä antaa tarvittavat valmiudet perusopetukseen siirtymistä varten. Yleensä valmistavan opetuksen vaihe kestää yhdestä kahteen vuotta. Alkuun opetusta annetaan

⁵ Perusopetuslain (628/1998) mukaan perusopetukseen valmistava opetus on tarkoitettu niille maahanmuuttajataustaisille oppilaille, joiden suomen tai ruotsin kielen taito ja/tai muut valmiudet eivät riitä esi- tai perusopetuksen ryhmässä opiskelemiseen. (Opetushallitus 2009, 4.)

suomen tai ruotsin kielessä, myöhemmin myös muissa perusopetuksen oppiaineissa. Mahdollisuuksien mukaan oppilaille tarjotaan opetusta myös omassa äidinkielessään⁶. Eri oppiaineiden opetuksessa noudatetaan soveltuvien osin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita. Oppilas on mahdollista integroida joidenkin oppiaineiden kohdalla normaaleihin perusopetusryhmiin. (Opetushallitus 2009, 4, 6.)

Turvapaikanhakijalasten sijoittuminen valmistavalle luokalle tuo mukanaan omat haasteensa. Yksi näistä on oppilaiden suuri vaihtuvuus. Toinen turvapaikanhakijalapsiin liittyvä ongelma on koulunkäynnin loppumisen äkkinäisyys. Nämä molemmat seikat aiheuttavat rauhattomuutta luokassa ja ongelmia muiden luokalla olevien oppilaiden koulutyölle. (Lukkaroinen 2005, 104; Parsons 2010, 37.)

2.2.4 Vastaanoton päättymisvaihe⁷

Perheen saatua myönteisen päätöksen vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä ryhtyy selvittämään Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen (ELY) maahanmuuttoyksikön kanssa kuntaa, joka on valmis ottamaan perheen vastaan. Kun sopiva kunta löytyy, lähdetään sieltä käsin etsimään perheelle asuntoa. Asunnon löydyttyä perheen muutto pyritään järjestämään mahdollisimman pian. Tavoiteaika keskukselta uuteen asuntoon siirtymiselle on kaksi kuukautta lupapäätöksen saamisesta. Kuntapaikkojen löytäminen oleskeluluvan saaneille perheille on tuottanut viime aikoina ongelmia. Vuodelle 2009 asetetusta 2 000 kuntapaikan tavoitteesta saavutettiin 1 450 paikkaa. Muuttoa odottavien määrän kasvu näkyy vastaanottoyksiköiden asiakaspaikkojen täyttymisenä, sillä esimerkiksi vuonna 2010 niissä asui useita satoja oleskeluluvan saaneita henkilöitä odottamassa kuntapaikan saamista. Muuton viivästyminen epämääräiseksi ajaksi merkitsee kotoutumistoimenpiteiden aloittamisen viivästyistä. Se usein myös turhauttaa perheenjäseniä ja laskee motivaatiota kotoutumista kohtaan. (Sisäasianministeriö 2010, 4, 11–12.)

Kielteisen päätöksen saaneet perheet voidaan siirtää odottamaan käännätyksen täytäntöönpanoa transit- keskuksen tai Helsingissä sijaitsevaan suljettuun säilöönottoyksikköön (mt., 13). Käännätyksen toimeenpanon järjestäminen voi pisimmillään kestää useita kuukausia. Säilöönottoyksikössä on ajoittain myös pienten lasten perheitä. Säilöönottamista perustellaan usein hakijoiden katoamisen estämisellä ennen käännätyksen toimeenpanemista. Lapset kokevat suljetuissa yksiköissä asumisen usein pelottavana ajanjaksona. Heidän tilannettaan

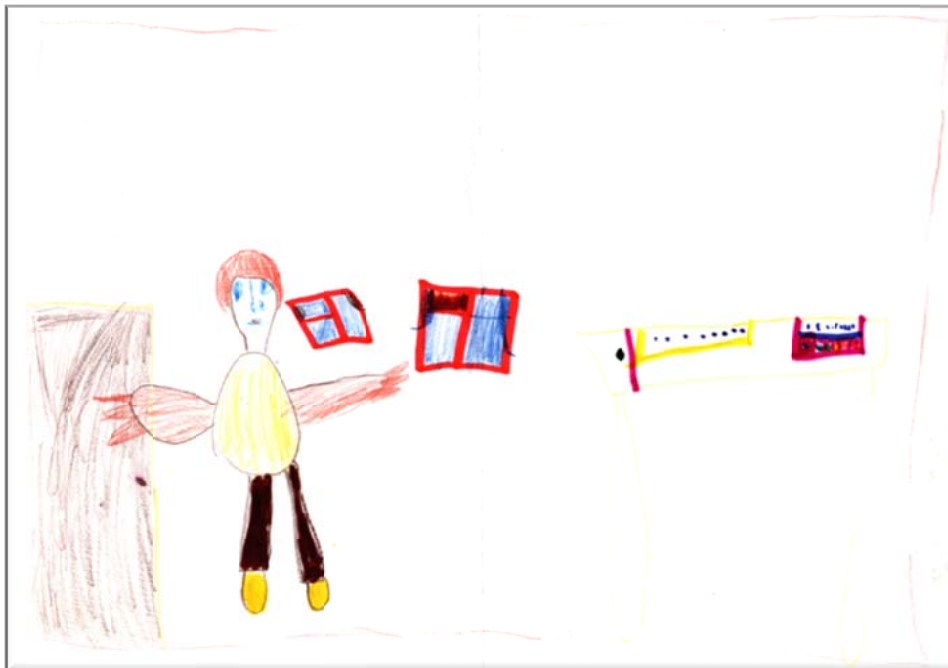
⁶ Monilla vastaanottokeskuspaikkakunnilla oman äidinkielen opetusta turvapaikanhakijalapsille ei ole pystytty järjestämään (Parsons 2010, 45).

⁷ Vastaanoton päättymisvaiheeksi kutsutaan aikaa, jolloin perhe on saanut lopullisen päätöksen turvapaikkahakemukseensa, mutta sitä ei ole vielä kirjattu ulos vastaanottokeskuksesta.

pahentaa se, etteivät he voi yleensä tuona aikana osallistua esi- tai perusopetukseen, ulkoilla vapaasti tai viettää aikaa ikäistensä seurassa. (Parsons 2010, 73.)

Lasten säilöönottaminen on viime aikoina saanut paljon arvostelua osakseen, koska sillä on todettu olevan pitkäaikaisia mielenterveydellisiä ja psykososiaalisia vaikutuksia, kuten post-traumaattisia stressioireita, vakavaa ahdistuneisuutta ja masentuneisuutta, itsetuhoisuutta sekä erilaisia somaattisia oireita ja tunne-elämän häiriöitä (Mares ja Jureidini 2004, 520). Tutkimuksissa lapset ovat kuvailleet tuota aikaa järkyttävänä kokemuksena, johon liittyy voimakkaita surullisuuden ja toivottomuuden tunteita.

Sarah Mares kumppaneineen (2002) selvitti säilöönoton merkitystä lasten voinnille australialaisen turvapaikkamenettelyn kontekstissa. Tutkimus osoitti säilöönoton horjuttavan vanhempien asemaa ja heikentävän näiden mahdollisuuksia huolehtia lapsista. Yksiköt eivät pystyneet tarjoamaan perheenjäsenille turvallisia leikki-, kehitys- ja kasvatusympäristöjä. Vanhempien masennus ja epätoivo jättivät lapset ilman huolenpitoa, sillä nämä eivät pystyneet hoitamaan lapsiaan asiankuuluvalla tavalla ja suojelemaan väkivallan ja alistamisen kokemuksilta. Säilööotokeskuksissa asuvilla lapsilla oli yleensä myös rajoitettu pääsy niiden palveluiden piiriin, joita yhteiskunnassa pidetään itsestäänselvyyksinä. He olivat monin tavoin näkymättömissä ja siksi riippuvaisia siitä, mitä muut ihmiset heidän ahdingostaan kertoivat ja heidän puolestaan tekivät. (Mares ym. 2002, 92.)

Aisha, 7v, Tšetšenia

Jotkut turvapaikkahakemukset raukeavat käsittelyn aikana. Osa näistä johtuu siitä, että perhe poistuu vastaanottokeskuksesta kesken hakemuksen käsittelyn. Ulkomaalaislaissa (301/2004) sanotaan henkilön poistuneen todennäköisesti Suomesta, jos hänen olinpaikkansa on ollut tuntematon vähintään kahden kuu-kauden ajan tai häneen ei ole tuona aikana saatu yhteyttä. Jos jompikumpi edellä olevista ehdoista täyttyy, hakemus raukeaa Maahanmuuttoviraston tekemällä päätöksellä. Edellinen piirustus samoin kun väitöskirjan kannessa oleva kuva ovat Aishan piirtämiä. Tyttö, hänen vanhempansa sekä kolme pienempää sisarusta katosivat vastaanottokeskuksesta ennen kun perheen käännätyksen toimeenpano ehdittiin panna täytäntöön. Kenttäjakson aikana ei selvinnyt oliko perhe edelleen Suomessa vai oliko se siirtynyt johonkin toiseen maahan.

Monet vastaanottokeskuksista ilmoittamatta poistuneet perheet päätyvät kiertämään Eurooppaa löytääkseen valtion, joka suhtautuu heidän hakemukseensa myönteisesti (Pirinen 2008, 16). Paperittomien kiertolaisperheiden määrä Euroopassa on lisääntynyt vuosi vuodelta. Yleensä nämä perheet jatkavat matkaa seuraavaan maahan ennen kun joutuvat käännätyiksi takaisin kotimaahansa, jossa elämisen mahdollisuudet ovat usein vieläkin hankalampia kuin mitä kiertolaiselämä pystyy heille tarjoamaan. (Freedman 2009, 342; Työministeriö 2006, 2.) Kiertolaisongelman yhtenä syynä on pidetty eri maissa noudatetun turvapaikkapolitiikan suurta vaihtelevuutta. Joissakin maissa perheille annetaan kielteisiä päätöksiä, vaikka heitä ei pystytä palauttamaan sekasortoisiin ja turvattomiin kotimaihinsa. Kielteisen päätöksen saaneet perheet voidaan myös jättää oman onnensa nojaan ilman, että heitä autettaisiin palaamaan lähtömaahansa (esim. Vermilyea 2006, 21).

Ilman mahdollisuutta saada työtä tai päästä opiskelemaan, kiertolaisilla on suuri riski joutua harmaille työmarkkinoille tai ihmiskaupan uhreiksi. Tämänkaltaisen tilanne on etenkin lapsille vahingoksi, sillä perhe saattaa joutua elämään jopa vuosikausia ilman riittävää toimeentuloa, pysyvää asuntoa ja lasten koulunkäyntimahdollisuutta. Jatkuva siirtyminen maasta toiseen ja alituinen pelko kotimaahan palauttamista kohtaan aiheuttaa mielenterveysongelmia sekä juurettömuuden ja ristiriitaisuuden kokemuksia. (Lukkaroinen 2005, 13.)

2.3 Teoreettiset lähtökohdat

Lapsilähtöisten tutkimusmetodologiien soveltaminen, joissa lasta ei lähestytä yksinomaan tutkimuksen kohteena vaan myös vakavasti otettavana oman elämänsä tuntijana, edesauttaa lasten kokemusten esiin tuloa (Alanen 2001, 169; Möller 2004, 24–25; Riihelä 2006, 23). Eräs lapsilähtöinen lähestymiskeino on etnografinen lapsuudentutkimus, joka mahdollistaa hyvinkin erilaisten lapsen erityisen aseman huomioon ottavien menetelmien käytön. Lapsilähtöisten tutkimustapojen avulla pystytään tavoittamaan uudenlaista tietoa lapsen ajatuksista, käsityksistä, tarpeista ja toimintatavoista, sillä ne johdattelevat sellaisen tiedon

äärelle, jota muiden menetelmien avulla on mahdotonta saavuttaa. (Karlsson 2003, 41, 79; James ja Prout 1997, 4; White ja Bushin 2011, 335). Tässä tutkimuksessa aineistoja on luettu etnisyyss-, kansalaisuus-, kulttuuri- ja elämänmuutuskäsitteiden avulla.

2.3.1 Etnisyyden, kansalaisuuden ja kulttuurin keskinäiset suhteet

Turvapaikanhakijalasten toiminnassa ja puheissa näkyvät ja kuuluvat heidän erilaiset etniset, kansalliset ja kulttuuriset taustansa. Näiden merkityksiä lasten elämälle on mahdollista ymmärtää tutustumalla niihin ryhmiin, yhteisöihin ja yhteiskuntiin, joihin he kuuluvat tai ovat kuuluneet. Perehtymisestä on apua turvapaikanhakijalasten elämässä vaikuttavien sääntöjen, tapojen ja tottumusten huomioimisessa. Niiden avulla pystytään ymmärtämään, mitä esimerkiksi tietyt esineet ja puheet lapselle merkitsevät. Ilman näiden merkitysten tiedostamista niihin liittyviin keskusteluihin osallistuminen on vaikeaa, jollei kokonaan mahdotonta.

Etnisyys

Etnisyyttä on mahdollista lähestyä eri suunnilta. Helena Miettinen (2004, 42; myös Lange ja Westin 1981, 198–199) tarkastelee sitä julkisen tai henkilökohdallisen etnisyyden näkökulmasta. Julkisen etnisyyden hän jakaa objektiiviseen ja subjektiiviseen etnisyyteen. Objektiivinen etnisyys koostuu kielellisistä, rodullisista, maantieteellisistä, uskonnollisista tai historiallisista piirteistä. Näiden piirteiden perusteella yksilö on yleensä mahdollista tunnistaa. Subjektiivisena etnisyytenä, josta vähitellen muodostuu ihmisen minäkuva, Miettinen (2004, 42) pitää yksilön käsitystä omasta itsestä ryhmän jäsenenä.

Etnisyyttä voidaan lähestyä myös sosiaalisten suhteiden avulla. Ihmisen määriteltessä itsensä kulttuurisesti erilaiseksi muihin ihmisiin nähden, ajattelun ja toiminnan keskiöön nousee oma etnisyyden kokemus sekä ryhmien välisten rajojen luominen ja ylläpitäminen. Tällöin etnisyyden konkreettisiin ilmentymiin liittyy myös toiseuden kokeminen; oman etnisyyden rinnastuminen toiseen etnisyyteen. (Eriksen 2002, 12; myös Barth 1969.) Turvapaikanhakijalapsen toiseuden taju herää kun hän kohtaa vastaanottokeskuksessa muista kulttuureista tulevia ihmisiä. Erilaisuuden kokemus voi korostua myös valmistavalla luokalla, joka eroaa koulun muista luokista etnisen heterogeenisyytensä vuoksi.

Fredrik Barth (1969) pitää toiseuden kokemista, etnisten rajojen luomista ja säilyttämistä keskeisinä asioina etnisessä tiedostamisessa. Hänen mukaansa etnisiä ryhmiä ei voi erotella ryhmien välisissä sosiaalisissa suhteissa ja vuorovaikutuksessa syntyviä kulttuuripiirteitä luettelemalla. Sen sijaan hän pitää etnisyyden kokemisessa tärkeänä tunnetta kuulumisesta johonkin ryhmään. Etninen ryhmä on joukko ihmisiä, jotka joko katsovat itse muodostavansa tai jotka muiden mukaan muodostavat yhtenäisen etnologisen kokonaisuuden tapojensa, kie-

lensä tai kulttuuristen, historiallisten tai biologisten ominaisuuksiensa perusteella. (Mt.) Anders Lange ja Charles Westin (1981, 254) väittävät etnisen ryhmän kriteerinä pidettävän yleensä yhteisistä esi-isistä johdettavaa alkuperää. Ryhmän jäsenillä on heidän mukaansa lisäksi yhteinen historiallinen perinne. Etnisellä ryhmällä on usein myös yhteinen kulttuuri, uskonto, rotu tai kieli tai yhteisiä tapoja tai muita piirteitä, jotka välittyvät puheen, vaatetuksen, koristelun, elämäntyylin, käyttäytymisen ja fyysisten ominaisuuksien avulla (Miettinen 2004, 43; myös Royce 1982, 24).

Stuart Hallin (1999, 45) mukaan erilaisten kulttuuristen ja etnisten ryhmien määrittelyjen ja painatusten avulla voidaan hyvinkin hajanaiset joukot saada kootuksi yhdeksi ryhmäksi. Myös ryhmään kuulumisen tunteen syvyys voi vaihdella paljon. Etnisyyttä kuvataankin usein syntymässä saatuna toisaalta pysyvänä, toisaalta muuttavana ominaisuutena. Hall (mt., 277) otaksuu etnisyydessä olevan kyse kahdesta ulottuvuudesta. Se on samaan aikaan jonakin olemista ja tulemista joksikin jota halutaan olla. Koska etnisyys muuttuu koko ihmiselon ajan, se ei Hallin (mt., 45) mukaan voi tulla koskaan valmiiksi.

Lapsen kokemus etniseen ryhmään kuulumisesta vaihtelee ja myös muuttuu iän karttuessa. Ryhmään samastuminen riittää entisyyden kokemiseen. Mitä syvempää tuo kokemus on, sitä tarkemman käsityksen ihminen pystyy muodostamaan ryhmän luonteesta, historiasta, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta sekä suhteista muihin ryhmiin. Karmela Liebkind (1989, 27–28) toteaa, että vaikka omaa etnistä ryhmää ei voidakaan valita, on yksilöllä kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa siihen minkälaisen painoarvon ja merkityksen hän ryhmälle antaa. Ihminen saattaa myös kokea haluttomuutta tai kyvyttömyyttä samastua johonkin ryhmään (Miettinen 2004, 45).

Etnisyyden perustana saatetaan pitää myös äidinkieltä. Äidinkieli voi tarkoittaa lapsen ensiksi oppimaa, eniten käyttämää tai parhaiten hallitsemaa kieltä (Pyöli 1996, 62). Se ei ole kuitenkaan ehdoton edellytys etnisen ryhmän olemassaololle, vaikka se onkin usein tärkeä osa etnisyyttä ja kulttuuri-identiteettiä. Monet kansat, kuten irlantilaiset, ovat pystyneet säilymään elossa ryhmän kielen häviämisestä huolimatta. (Esim. Paasi 1998, 217.) Ryhmä voi tuntea itsensä yhdeksi kansaksi myös silloin, kun sen jäsenet puhuvat eri kieliä. Lisäksi on olemassa kieliä, joita puhutaan eri kansakuntien keskuudessa. Barth (1969, 10–30) väittääkin, että etnisten ryhmien välillä olevat erilaisuudet, kuten ryhmissä käytetyt kielet, eivät ole todellisia eroja. Etnisyyden säilyminen liittyy sen sosiaaliseen tehtävään, ei ihmisten liikkumiseen maasta toiseen tai jonkun tietyn kielen omaksumiseen.

Kansalaisuus

Kansalaisuus käsitetään usein samoin kun etnisyys. Eurooppalaisen nationalismin syntyäikoihin, 1800-luvulla, kielestä ja etnisestä kansalaisuudesta tuli tärkeitä kansakuntien muovaajia (Hobsbawen 1994, 48–50). Kansakuntien ja valti-

oiden sisään tai niiden ympärille organisoitui jo tuolloin myös kansoja ja ryhmitymisiä, jotka muotoutuivat useista etnisistä ryhmistä. (Hall 1999, 46–49.)

Hall (mt., 47) ymmärtää kansallisen kulttuurin tapana rakentaa toimintaa organisoivia merkityksiä sekä käsityksiä itsestä. Kansallisten kulttuurien avulla tuotetaan merkityksiä kansakunnasta, johon voidaan identifioitua ja samastumisen kohteena sillä onkin tärkeä merkitys kansalaisuuden rakentumisessa. Ilman omaa tahtoa identifioituminen ei kuitenkaan onnistu. Jollei lasta kohdata kansalaisena, yksilönä, jolla on halu toimia, omia mielipiteitä, näkemyksiä ja toiveita, ei kansalaiseksi kasvaminen onnistu. Lapselle ei voida opettaa miten tullaan kansalaisiksi, jollei häntä jo valmiiksi kohdella sellaisena. (John 2003, 49; Gretschel ja Kiilakoski 2008, 85.)

Kielen ja etnisyyden lisäksi tärkeinä kansalaisuuden osoittimina on pidetty kansakuntien menneisyydessä vaikuttaneita merkittäviä tapahtumia. Näitä kokemuksia jaetaan sukupolvesta toiseen tarinoiden, muistojen ja kuvien avulla. Kansakuntaa ei voida sen vuoksi pitää pelkkänä poliittisena instituutiona. Se on myös merkityksiä tuottava kulttuurinen representaatiojärjestelmä ja symbolinen yhteisö (Hall 1999, 46), jonka jäsenet erottuvat muista ryhmistä yhteisen alkuperänsä, luonteensa, alueensa ja piirteidensä avulla (Anttila 1993, 121). Tuntiesaan kansakunnan omakseen, ihminen samalla luokittelee jotkut muut toisiin kansakuntiin kuuluviksi. Hän tulee siten tuottaneeksi käsitystä ihmiskunnasta, joka muodostuu erillisistä kansoista. Nämä eron teot ovat keskeisiä elementtejä kansallistunteen synnyssä ja säilyttämisessä. Esimerkiksi suomalaisena olemisesta tiedämme vain sen perusteella, miten suomalaisuus representoidaan tiettyinä merkitysten joukkoina suomalaisessa kulttuurissa (mt., 121). Eroja voidaan tuottaa merkitsemällä kansalaisuuden rajoja myös sukupuolen avulla (Gordon ym., 2002, 14). Kansallinen kulttuuri nähdäänkin usein kiteytyvän juuri sukupuolten välisissä suhteissa (Yuval-Davis 2000, 175).

Liisa Malkki (1995a, 9) pitää kansalaisvaltioita luonnollisina järjestyksinä, joiden jäsenyyteen liittyy usein oikeus osallistua poliittiseen toimintaan. Hän ajattelee kansalaisvaltioiden jäsenien pitävän itsestään selvyytenä, että heillä on oikeus päättää oman valtionsa asioista. Jos lapsi halutaan kasvattaa kansakunnan jäseneksi, hänellä on oltava konkreettiset edellytykset osallistua, vaikuttaa ja kantaa vastuuta. Lapsella tulee lisäksi olla omakohtaista kokemusta kansakuntaan kuulumisesta, henkistä tunnetta yhteisyydestä sen toisten jäsenten kanssa. (Mt., 9.) Turvapaikanhakijalapsen kansalaisuuden voidaan siten ajatella olevan kuulumista, tunnetta ja tajua; tietämystä siitä kuka on ja mihin kansakuntaan kuuluu.

Malkki (1995a) on pohtinut myös pakolaisuuden vaikutusta kansalliseen järjestykseen (national order of things). Hänen arvionsa mukaan sillä hetkellä kun ihminen jättää maansa ja irtautuu kuvitteellisesti oman alueensa, kansakuntansa ja syntyperänsä ykseydestä, omasta kansallisesta kosmologisesta järjestyksestään, hänen ei enää nähdä kuuluvan kuvitteelliseen kansakunnan perheeseen

(Family of Nations). Erilaisten perinteisten ja ritualististen symbolien ja toimintatapojen, kuten liputtamisen, urheilutapahtumien ja kansallisten tai uskonnollisten juhlapäivien muistamisen avulla vahvistetaan tätä järjestystä. (Mt., 9.) Horsti (2005, 36–37, 82) korostaa, että turvapaikanhakijoille kansalliseen järjestykseen ja kansallisvaltiojärjestelmään perustuvien rajojen ylittäminen on usein vaikeaa. Liikkumista hankaloittavat esimerkiksi eri maiden lainsäädäntöihin liittyvät esteet, kuten tarvittavien matkustusasiakirjojen pakollisuus, sekä etnisyyteen ja kulttuuriin liittyvät tekijät, kuten käsitykset ihonväristä.

Kotimaa on nähty monissa tutkimuksissa luonnollisena, ihanteellisena, kulttuurin ja identiteetin kannalta ongelmattomana asuinpaikkana (Malkki 1995a, 11–12 ja 1995b, 508–509). Siksi tämän kaltaisen kokonaisen ja vakaan yhteisön elämästä ja kulttuurista pois lähtemistä pidetään usein ongelmallisena tilana (mt. 1995b, 508; Tiilikainen 2003, 14). Turvapaikanhakijuuden kaltainen poikkeama voidaan kokea myös häiritseväksi ja epäselväksi ilmiönä, sillä sen aikana ihminen haluaa yhdistää itsensä vieraan maan kansalliseen ja kulttuuriseen järjestykseen kotimaansa ihanteellisuudesta huolimatta. Turvapaikanhakijat voivat pyrkiä varjelemaan kotimaansa kulttuurisia tapoja maanpakonsa aikana tai he voivat yrittää häivyttää ne sulautumalla uuteen ympäristöön ottamalla käyttöön joko yleismaailmallisia, fiktiivisiä tai turvapaikanhakumaalle tyypillisiä tai näkymättömiä symboleja ja toimintatapoja. (Myös Agier 2002, 333; Horsti 2005, 36–37; Malkki 1995a.)

Kulttuuri

Myös kulttuuria voidaan lähestyä monelta eri suunnalta. Esimerkiksi antropologisessa tutkimuksessa se määritellään usein tiedon, uskon, taidekäsityksen, moraalin, lait ja tavat käsittäväksi kokonaisuudeksi, jonka ihminen omaksuu itselleen voidakseen hyödyntää siitä omassa elämässään (Kupiainen ja Sevänen 1994, 9–13). Kulttuuri voidaan nähdä myös elettyinä, arjen ristiriitaisuuksissa toteutuvana kokemuksena. Sitä ei omisteta eikä siihen kuuluta, vaan se koetaan, sitä kokeillaan, käytetään ja tehdään ja siitä opitaan arkielämässä. Sen avulla myös rakennetaan kannatteleva jatkuvuuden tunne ja ymmärrys kanssaihmisistä. (Jenkins 1997, 14.)

Liisa Salo-Lee (2003) näkee kulttuurin tietyn ihmisryhmän tapana elää ja käyttäytyä. Hänen mukaansa helposti havaittavia kulttuurin ilmenemismuotoja ovat erilaiset tavat, kieli, ruoka ja vaatetus. Vaikeammin havaittavia muotoja ovat arvot, arvostukset, uskomukset tai asenteet. Näiden näkyvien ja näkymättömien tapojen välisestä vuorovaikutuksesta syntyy tietyn yhteisön kulttuuri, sen kollektiivinen todellisuus. Etnografiseen lähestymistapaan soveltuvassa semioottisessa kulttuurikäsityksessä kulttuurin nähdään koostuvan kollektiivisesti rakennetuista merkitysverkoista, joiden avulla ihmisten välinen viestintä ja toisten ymmärtäminen tulee mahdolliseksi (Kankkunen 2007, 183). Clifford Geertz

(1973, 4–5) väittää ihmisten olevan näistä verkoista riippuvaisia. Niiden rakentaminen tapahtuu käsitteellisten ja materiaalisten tekojen avulla.

Kulttuurin voidaan ajatella olevan myös ajatusten, arvostusten, tietojen ja muiden voimavarojen yhdistelmä, joka omaksutaan vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa (Säljö 2006, 27). Tähän tarvitaan erilaisia välineitä, joista kieli on ajattelun ja toiminnan kannalta keskeisin. Kulttuuri tulee näkyviin myös inhimillisen käyttäytymisen ja toiminnan avulla. Zygmunt Bauman (1996, 11, 31) korostaakin, että kulttuurit eivät koostu pelkästään etnisistä erityispiirteistä, vaan ne ovat pikemminkin jalostettavissa olevia inhimillisen tahdon, halun ja voiman tuotteita. Koska kulttuurien voisi ajatella olevan pikemminkin ihmisten itsensä tekemiä kun heidän haltuunsa ottamia (mt., 31), tulisi ne käsittää etnisyyden seuraukseksi, ei niitä määrittäviksi tekijöiksi.

Essentialistisessa kulttuurikäsitteessä kulttuureja pidetään periytyvinä, muuttumattomina ja kiinteinä kokonaisuuksina. Se johtaa helposti eri kulttuurien väliseen jaotteluun, jossa valtakulttuuri nähdään staattisena ja normaalina ja toinen kulttuuri konfliktipesäkkeenä. (Baumann 1996, 13–14; Ålund 1992, 76.) Floya Anthias ja Nira Yuval-Davis (1992, 19) pitävät essentialistisen näkemyksen heikkoutena sitä, että siinä etnisillä ryhmillä ja kansakunnilla ajatellaan olevan tietynlainen oletettu luonne ja laatu, joiden perusteella yksilöt sijoittuvat eri ryhmiin. Annika Forsanderin (2004, 201; myös Yuval-Davis 1997) mukaan tämän kaltaisessa ajattelussa kulttuurit sulkevat pois toinen toisensa ja yhteisöjen tai yksilöiden väliset tilanteet käsitellään erillisyyden diskurssin avulla. Kansakunta saattaa koostua myös useista, joskus jopa monista kymmenistä etnisistä ryhmistä. Tämä tilanne on tuttu monelle turvapaikanhakijalapselle, sillä useat heistä ovat lähtöisin monikulttuurisista maista. Lasten käsitykset kuvitellusta yhteisestä kulttuurista voivat osoittautua yllättävänkin erilaisiksi, eri tavoin koetuiksi ja myös tulkituiksi etnisten ryhmien moninaisuudesta johtuen (myös Rastas 2005).

Geertz (1973, 4–5) näkee etnisten sosiaalisten verkostojen olevan kytköksissä ryhmän kulttuuriin merkityksiin. Hänen mukaansa ryhmän kulttuuri muokkautuu suhteessa oman etnisen ryhmän jäseniin. Tämä muokkautuminen ei ole kuitenkaan kertaluontoista vaan kulttuurit muuttuvat ja liikkuvat jatkuvasti, vaikka niiden liikehdintä onkin useimmiten hidasta (Huttunen 2005, 135; Padilla 1985). Tässä tutkimuksen ajattelun kulttuurien jatkuvasti elävän, muuttuvan ja uusiutuvan ihmisten arkisissa valinnoissa ja käytännön toiminnoissa.

Laura Huttunen (2005, 133–135) on pohtinut kulttuurin ja etnisyyden käsitteiden yhteen liittäminen seurauksia. Hän väittää kulttuurin ymmärtämistavan vaikuttavan etnisten ryhmien välisten suhteiden käsitteellistämiseen. Lähestyttäessä kulttuuria historiallisesti muuttuvana, prosessimaisena, uusia elementtejä itseensä sulauttavana ja sosiaalisissa suhteissa ja käytännöissä tuotettuna ilmiönä pystytään myös etnisyyttä ymmärtämään helpommin. On kuitenkin myös syytä muistaa, että yksittäiset etniset tai kansalliset yhteisöt eivät ole sisäisesti niin

homogeenisia kuin mitä yhteiseen kulttuuriin tukeutuviissa määritelmässä usein annetaan ymmärtää. (Mt. 134.) Tekemällä eroja etniseen tai kansalliseen yhteisöön kuuluvien ihmisten välillä, tuodaan samalla esiin yhteisössä ja sen edustamassa kulttuurissa tärkeiksi ja oleellisiksi koettujen piirteiden kiistanalaisuus ja muuttuvuus (myös White 1997, 758). Veronika Honkasalo, Päivi Harinen ja Reetta Anttila (2007, 14) toteavat esimerkiksi sukupolvierojen aiheuttavan eripuraa etnisten ja kansallisten ryhmien sisällä, sillä nuoret ymmärtävät kulttuurin usein aikuisten hallinnoimana ja lineaarisena, ylhäältä alaspäin suuntautuvana.

Ihmiset omaksuvat yleensä vain tietyn osan kulttuurista ja torjuvat lopun. Myös sisäistettävän osuuden suuruus vaihtelee. Joskus omaksutaan ainoastaan kieli, muttei muita uuteen kulttuuriin liittyviä tapoja ja perinteitä. Joskus kielen sijaan sisäistetään juuri tavat ja perinteet. (Liebkind 1994, 24.) Omaksumiseen vaikuttaa myös yhteisön jäsenen asema ryhmän sisällä, sillä korkeimman statuksen omaavilla on usein valta päättää mitä kulttuuriin kuuluvia asioita voidaan muuttaa ja mitkä asiat ovat niin tärkeitä, ettei niihin tule kajota.

Sara Harknessin ja Charles M. Superin (2002, 2–3) mukaan lapsuuden luonteen ja kehityskulun sekä lasten käyttäytymisen merkitysten ymmärtäminen on aina sidoksissa tiettyihin kulttuurisiin konteksteihin. Erilaiset tavat ymmärtää lapsuus ja vanhemmuus näkyvät perheiden arjessa. Ne tuovat jännitteitä ja paineita myös vastaanottokeskusten elämään ja heijastuvat niin turvapaikanhakijalasten kuin aikuistenkin toimintatapoihin. Perheen omaksuma kulttuuri vaikuttaa voimakkaasti myös vanhempien kasvatustapoihin, sillä ne yleensä siirtyvät ainakin jossakin määrin siitä arvomailmasta, jonka vanhemmat ovat omaksuneet oman elämänsä aikana. Koska kulttuuriset käsitykset ja arvot ovat jatkuvassa muutostilassa, myös vanhempien kasvatuskäsitykset muuttuvat ajan myötä. (Alitolppa-Niitamo 2010, 48.) Vanhempien edustamat kasvatuskäsitykset vaihtelevat usein myös heidän koulutustasonsa, sosio-ekonomisen asemansa ja etnisen ryhmänsä perusteella, jotka ovat usein myös jossain määrin sidoksissa toisiinsa (Kağıtçıbaşı 1996, 28–31).

Arkielämässä monet aikuiset käyttävät kulttuuria keinona selittäessään pois jotakin mitä he eivät pysty tai halua muutoin nostaa esiin (Huttunen 2005, 135). Tämä tapa vaikuttaa myös lasten arkeen. Turvapaikanhakijalapsen kulttuurin avulla voidaan selittää esimerkiksi koulusta poissaoloja ja turvapaikanhakumaassa kohdattuja vaikeuksia. Tällöin huomiotta jäävät muut vaikeuksia aiheuttavat asiat, kuten rasismi, taloudellinen eriarvoisuus tai erilaiset perherakenteet, kasvatustavat ja lasten asema perheessä. Epätieteellisenä pidetyn rodun käsitteen kohdalla voidaan katsoa käyneen samalla tavoin (esim. Hall 1999, 55). Käyttämällä rodun sijaan kulttuuriseen erilaisuuteen liittyviä määreitä tullaan kuitenkin ylläpitäneeksi syrjiviä käytäntöjä (Anthias ja Yuval-Davis 1992, 11).

Erojen teko johtaa usein ongelmakeskeiseen tapaan lähestyä kulttuuria. Jos vieraiden kulttuurien kohtaaminen aiheuttaa hankalia tuntemuksia, katsotaan kulttuurien itsessään olevan monesti näiden tuntemusten syynä. Kulttuurit aihe-

uttavat ikään kun automaattisesti konflikteja, vaikka niiden syyt ovat usein toisaalla (Forsander 2004, 201). Monet maahanmuuttajien ja suomalaistaustaisten ristiriitatilanteet selitetään kulttuurisilla eroilla. Ongelmia perustellaan esimerkiksi ulkomaalaistaustaisten määrän lisääntymisellä tai perheissä omaksutun kulttuurin sopimattomuudella suomalaiseseen yhteiskuntaan. Syyllistämällä käytetään valtaa. Kulttuurin sijaan ristiriidat voivat johtua yhtä hyvin yksilöiden sosiaalisesta eriarvoisuudesta, ulkopuolisuudesta (Ålund 1997, 27) tai yhteiskunnallisten valtasuhteiden vaikutuksesta (Forsander 2004, 201). Turvapaikanhakijalapsen näkökulmasta monet ristiriitatilanteet johtuvat muusta kun perheen kulttuurista (myös Huttunen ym. 2005, 35).

Tässä tutkimuksessa ymmärrän etnisyyden, kansalaisuuden ja kulttuurin ajattelua jäsentävinä kategorioina, jotka näyttäytyvät tutkittavissa henkisinä ja ruumiillisina ilmentyminä. Ajattelen etnisyyden ja kansalaisuuden viittaavan niihin ryhmiin, yhteisöihin ja yhteiskuntiin, joihin tutkittavat kuuluvat tai ovat kuuluneet. Näiden perustana on oletamus yhteisistä kulttuurisista käytännöistä sekä jaetusta historiasta. Tarkastelen etnisyyden, kansalaisuuden ja kulttuurin ilmenemistä vastaanottokeskuksen ja koulun arjen käytännöissä ja sosiaalisissa suhteissa sekä niiden suhdetta ikään, sukupuoleen ja valtaan liittyviin kysymyksiin.

2.3.2 Elämänmuutos

Elämänmuutos voidaan ymmärtää tärkeänä elämänsä elämään liittyvänä hetkenä, jolloin ihminen on pakotettu pohtimaan elämäänsä laajemmassa perspektiivissä (Hänninen ja Valkonen 2005, 5–6). Jos kyse on ikävästä tai odottamattomasta tapahtumasta, kuten turvapaikanhakijaksi joutumisesta on monesti laita, pohdinta vie usein aikaa. Etenkään lapset eivät välttämättä kykene ymmärtämään kokemaansa tai he saattavat joutua shokkiin, jolloin muutoksen tajuaaminen ainakin alkuun on usein mahdotonta. Useimpiin elämää mullistaviin kokemuksiin liittyy epätoivoa, levottomuutta, huolta, vihaa, surua ja apatiaa sekä joskus myös itsesyytöksiä. Lisähuolta voi aiheuttaa usein myös ystävyys- ja lähimmäissuhteiden katkeaminen ja siitä johtuva yksinäisyys. Luopumisprosessi vaatii rohkeutta ja se voi olla raskas kokemus, sillä entisen elämän menettämisen pelko ahdistaa. Tapahtuneen hyväksyminen ja vanhasta elämästä irrottautuminen on kuitenkin välttämätöntä, sillä muutoin tulevaisuuteen suuntautuminen on mahdotonta. (Myös Sugarman 2001, 144–148.)

Tässä tutkimuksessa lähestyn elämänsä elämään -käsitettä sosiologisen lapsuuden tutkimuksen näkökulmasta. Tutkimukseni painopiste on sosiaalisen muutoksen vaikutuksissa ja elämän sisällöissä: erilaisissa tapahtumissa, suhteissa, toimissa, epäonnistumisissa ja yrityksissä (myös Elder 1978).

Matilda W. Rileyn (1986) esittelemässä ikäkerrostumateoriassa sukupolvien, perheenjäsenten ja sukulaisten elämänsä elämään ovat kietoutuneina toisiinsa, jolloin yksilölle merkittävät elämäntapahtumat ja -muutokset näkyvät yksilön itsensä

lisäksi myös hänen läheistensä elämässä. Chris Harris (1987, 25) puhuu hyvin samaan tapaan elämäntapahtumista ja niiden merkityksistä. Myös hän ajattelee arjen sujumiseen vaikuttavan yksilöllisten elämänmuutosten lisäksi omaan ryhmään kuuluvien jäsenten elämänkulut. Yksilö elää keskellä sosiaalisia suhdeverkostoja ja niissä tapahtuvia muutoksia. Tämä vaikuttaa siihen, millaisia merkityksiä tapahtumille annetaan ja miten omat elämänkulut jaksotetaan. (Mt., 25.) Suomalaisista pakolaistutkijoista Maarit Marjeta (2001) korostaa aiemman elämän merkitystä elämänkululle. Hän katsoo menneisyyden muodostavan osan nykyisyydestä. Elämänkulku on lähinnä sosiaalinen prosessi, jossa yksilöiden omaksumat elämänmallit eivät pysy samanlaisina koko elämän ajan.

Turvapaikahakija- ja pakolaislasten sosiaalista todellisuutta ja siinä ilmeneviä muutoksia voidaan lähestyä myös diaspora- ja transnationalismikäsitteiden avulla (esim. Wahlbeck 1999, 29–35, Tiilikainen 2003, 58–61). Diasporan ajatellaan usein olevan seurausta muuttoliikkeestä. Se syntyy kun ihmiset liikkuvat maasta toiseen ja muokkaavat samalla arkeaan suhteessa vallitsevaan kulttuuriseen ja poliittiseen elämään sekä entisiin ja ehkä myös tuleviin koteihinsa (Brah 1996, 192; Hall 1999, 241). Stuart Hall (mt., 11,15) ajattelee diasporisuuden muodostuvan tulevaisuudesta, joksikin tulemisesta ja menneisyydestä, jonakin olemisesta, sillä ihminen pyrkii tulemaan toimeen uuden kulttuuriympäristönsä kanssa siihen täysin sulautumatta ja menettämättä kokonaan aiempaa identiteettiään. Marja Tiilikainen (2003, 58–61) näkee diasporan merkittävänä elämää ohjaavana tekijänä etenkin pakolaisuuden aikana. Se merkitsee paitsi aikaisemmasta kotimaasta ja kodista lähtemistä, myös yhteydenpitoa entiseen asuinmaahan ja uudenlaisia elämisen mahdollisuuksia. Diasporaa laajempi käsite on transnationalismi, joka sekin viittaa lähtömaiden ja toisissa maissa asuvien maahanmuuttajien välisiin yhteyksiin. Entiseen kotimaahan jääneet eivät välttämättä ole mukana näissä kontakteissa, sillä transnationalismi voi ilmetä pelkästään maasta lähteneiden välisissä suhteissa (Forsander 2002,50).

Pakolaisuuteen liittyvät raskaat elämäkokemukset aiheuttavat lapsille keskittymis-, muisti- ja ohjeiden ymmärtämisen vaikeutta, unihäiriöitä ja painajaisia sekä epäluuloisuutta ja pelokkuutta, jotka saattavat tulla esiin vielä vuosien kuluessa. Rankka menneisyys voi aiheuttaa myös tunteen historiattomuudesta. (Punamäki 2001, 283, 287, 291.) Tämä voi johtaa kodittomuuden ja muukalaisuuden kokemuksiin. Turvapaikanhakijalapsen kokemusten tavoittamisessa onkin tärkeää pohtia miten diaspora ja transnationalismi näkyvät hänen elämässä. Näiden käsitteiden soveltaminen auttaa ymmärtämään heidän elämässään tapahtuneita muutoksia turvapaikanhaun aikana.

2.3.3 Etnografisesta lapsuudentutkimuksesta

Etnografinen lapsuudentutkimus voidaan ymmärtää yksittäistä tutkimusmenetelmää laajempänä tutkimustyylinä (Salo 1999), -strategiana (Geertz 1973) tai

tutkimusprosessia jäsentävänä teoriana, metodologiana (Lappalainen ym. 2007). Seuraavaksi pohdin mitä tässä tutkimuksessa tarkoitan etnografisella lapsuuden tutkimuksella.

Harriet Strandell (1992, 20) pitää suomalaisen lapsuudentutkimuksen käänteenä siirtymistä funktionaalisesta tulkinnalliseseen lähestymistapaan. Samalla tutkimuksen painopiste muuttui rakenteiden tarkastelusta toiminnan ja toimijoiden tutkimiseen. Tutkijat ryhtyivät myös tarkastelemaan lapsille luontaisia tilanteita aiemmin suosiossa olleiden järjestettyjen koetilanteiden sijaan. 2000-luvulle tultaessa lapsuudentutkimus on kehittynyt entisestään. Leena Alanen (2009, 9) kiteyttää nykysuuntauksen seuraavalla tavalla: *Lapsuudentutkimus on monitieteinen yhteiskunta- ja kulttuurintutkimuksen alue, jonka keskeinen, tieteenaloja ja tutkijoita yhdistävä pyrkimys on lasten ymmärtäminen yhteiskuntiansa ja yhteisöjensä jäsenenä ja toimijoina sekä lapsuuden ymmärtäminen osana yhteiskuntaa, sen rakenteita ja kulttuuria.*

Uuden lähestymistavan myötä kiinnostus tutkia lasten ajatuksia ja toimintaa on selkeästi kasvanut lapsuudentutkimuksen kentällä. 1990-luvulla lapseen alettiin etenkin sosiologisesti, käyttäytymistieteellisesti ja kulttuuris-historiallisesti orientoituneiden tutkijoiden piirissä suhtautua sosiaalisena yksilönä, joka on syntymästään saakka jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja ympäristönsä kanssa. Lapsen toimintaa ryhdyttiin tarkastelemaan jatkuvasti muuttuvana, tässä hetkessä ilmenevänä, tiettyyn tilanteeseen, yhteisöön ja kulttuuriin liittyvänä monitahoisena prosessina. (Karlsson 2010, 122, 125; Rainio 2010, 14–15, Riihelä 1996, 50–51, Prout 2005, 143–144.)

Lähestyn turvapaikanhakijalasten arkea sosiologisesta näkökulmasta, sillä katson sen sopivan hyvin sellaisiin tutkimuksiin, joissa selvitetään lasten ja instituutioiden välisiä suhteita (myös Kallio 2006, 126). Sosiologisen lapsuudentutkimusorientaation etuna on lisäksi se, että siinä lapset nähdään passiivisten tutkimuskohteiden sijaan yhteistyökumppaneina. Liisa Karlsson (2010, 125) ajattelee lasten olevan aktiivisina toimijoita, joilla on omat persoonalliset ilmaisu- ja toimintatapansa ja tyyliinsä, halunsa ja taitonsa oppia uusia asioita ja toimia muiden kanssa. Lapset kokevat usein myös tarvetta olla merkittäviä ja tärkeitä toisille ihmisille. Monika Riihelä (2012, 229) väittää aikuisen pystyvän pääsevän sisään lapsen maailmaan vasta kun hän kykenee ottamaan vastaan ja hyväksymään lapsen omintakeisen ja erilaisen tavan kertoa ja ilmaista itseään. Lapsen ajattelun ja toiminnan tarkastelu vaikeutuu, jollei käytössä ole ilmaisunvapauden sallivia kuuntelu- ja havainnointimenetelmiä.

Lasten kasvatuksessa koetaan edelleen olennaisena asiana valmentaminen aikuisuutta varten. Strandellin (1992, 21; myös Alanen 1988, 56) mukaan tämän kaltainen ajattelu on lapsuuden negatiivista määrittelyä, koska tällöin lasta tarkastellaan puuttuvien ominaisuuksien näkökulmasta. Lapsena olemisessa nähdään oleellisena tuleminen joksikin toiseksi, mutta myös riippuvuus jostakin

toisesta (Qvortrup 1987, 22–26). Barrie Thornen (1987, 93) mukaan lapsen toiseksi määrittelemisessä aikuinen käyttää ideologista valtaa lapseen nähden.

Lapsuudentutkimus perustui pitkään lähinnä aikuisten näkökulmaa edustavaan ongelma- tai uhrilähtöisyyteen (esim. Nikander ja Zechner 2006, 521). Tämän kaltainen tutkimus on edelleen tarpeen, mutta se ei yksin riitä kuvaamaan lapseen ja lapsuuteen liittyviä ilmiöitä. Asioiden pitkään jatkunut problematisointi on lisännyt tietoa, mutta samalla se on juurruttanut syvään tavan nähdä lapsi yksinomaan tästä näkökulmasta käsin. Ongelmien sijaan tarvitaan tutkimusta, jossa huomioidaan lapselle ominainen tapa ajatella, toimia ja kertoa omista näkemyksistä. (Esim. Karlsson 2012, 42–43.) Sen sijaan, että olisin antanut ongelmapuheen painottua tässä tutkimuksessa, pyrin lapsille luontaisten toiminta- ja kertomistapojen avulla tuomaan esiin lapsille ominaista tietoa heidän elämästään hakuprosessin aikana.

Ongelma- ja uhrilähtöisillä tutkimuksilla on ollut vankka asema etenkin erityisissä olosuhteissa elävien lasten tutkimisessa. Tästä on seurannut se, että lapsuutta on lähestytty marginaalisuutta ja riippuvuutta ilmentävänä ikävaiheena. Adultismin (esim. Alanen 2001) ja ikävaiheajattelun on todettu korostaneen tieteessä ja yhteiskunnassa laajemminkin sekä aikuisten ja ammattilaisten hallintointia ja kontrollia että tieteellistä ja käsitteellistä valtaa (Hockey ja James 1993; Strandell 2002; Nikander ja Zechner 2006). Toiseuden tuottamisen ja erojen teon ongelman lisääntynyt huomioiminen on siirtänyt tutkimuksen painopistettä vähitellen kohden antiadultistisen tai valtaa purkamaan pyrkivän tutkimustavan suuntaan (esim. Alanen 2001).

Sosiologisen lapsuudentutkimuksen ohella toinen keskeinen tutkimustani luotaava metodologinen lähestymistapa on ollut etnografinen tutkimustraditio. Etnografinen tutkimus pohjautuu 1900-luvun alussa tapahtuneeseen yhteiskuntatieteellisen laadullisen tutkimuksen kehittymiseen ja perinteiseen antropologiseen vieraiden kulttuurien tutkimukseen, jossa osallistuva havainnointi ja läsnäolo kentällä koettiin keskeisiksi tutkimusmenetelmiksi (LeCompte ja Preissle 1993, 4–6). Antropologian ja sosiologisen etnografian erot liittyivät alkuun lähinnä tutkimuskohteiden valintaan. Antropologien yleisenä tavoitteena oli havainnoida vieraita kulttuureja, kun sosiologit tutkivat etupäässä omassa yhteiskunnassaan ja aluksi erityisesti suurkaupungeissa esiintyviä ilmiöitä. Nykyään etnografia on laajentunut eri tieteenaloihin käytettäväksi monitieteiseksi tutkimussuuntaukseksi. (Eräsaari 1995, 50; myös Palmu 2003, 6.) Siitä on vähitellen kehittynyt sosiaalisen ympäristön systemaattisen havainnoimisen, merkitys- ja vuorovaikutusmallien etsimisen sekä ympäristön ja tutkittavien elämäntapojen kuvaamisen tapa (Tesch 1990, 15–16, 21.)

Etnografian avulla voidaan tuoda esiin yleisiä kulttuurisia uskomuksia, käsityksiä ja toimintoja (Palmu 2003, 184). Se mahdollistaa myös vastaanottokeskuksen ja valmistavan luokan toiminnassa esiintyvien yhteisten ja erilaisten piirteiden ja toimintatapojen näkyviin saamisen. Näihin piirteisiin ja tapoihin liitty-

vät merkitykset raamittavat lasten elämää ja näkyvät heidän teoissaan ja puheissaan. Visuaaliset, esimerkiksi piirroksiin sisältyvät, merkitykset tuotetaan niin ikään samojen ehtojen alaisuudessa kun muutkin merkitykset kyseisessä ryhmässä ja kulttuurissa (Kankkunen 2007, 201). Etnografina pyrin jakamaan nämä kuulumisen kokemukset tutkimukseen osallistuneiden lasten ja aikuisten kanssa ja siten rakentamaan yhteyttä ja yhteenkuuluvuutta heidän kanssaan.

Etnografiseen lapsuudentutkimukseen kuuluu oleellisena osana vastavuoroisuus, johon osallistuva havainnointi ja kentällä läsnäolo antavat hyvän mahdollisuuden. Susanne Ådahl (2004, 104–105) puhuu osallistuvasta näkemistä, joka hänen mukaansa on toimimalla näkemistä ja useimmiten vielä yhdessä toimimalla näkemistä. Osallistuvassa havainnoinnissa puhuttuja sanoja ja ruumiin liikkeitä ei eroteta toisistaan, sillä jokainen sana on osa puhujan liikkeessä olevaa ruumista (Andersen 1991, 121.) Puhujan lisäksi myös kuuntelijan ruumiillisuus on läsnä kohtaamisessa. Amanda Coffey (1999, 61) ymmärtää etnografian olevan ruumiillistunutta tutkimusta, jossa tutkijan ruumiillisuus on väistämätöntä ja itsestään selvästi läsnä (myös Palmu 2003, 17 ja 2007, 148).

Etnografinen tutkimus tarjoaa tutkijalle monesti mahdollisuuden liikkua tutkimukseen osallistuvien mukana erilaisissa julkisissa tai yksityisissä paikoissa ja tilanteissa (esim. Keskisalo ja Perho 2001). Sen avulla on myös mahdollista tarkastella poliittisen päätöksenteon ja yhteiskunnallisten muutosten ja uudistusten seuraamuksia ihmisten jokapäiväiselle elämälle. Etnografian voimana onkin pidetty mahdollisuutta tuottaa yhteiskunnallisesti merkityksellistä tutkimusta tekemällä näkyväksi erilaisia eroja tuottavia, poissulkevia ja ihmisten toimijuutta rajoittavia käytäntöjä. (Lappalainen 2007a, 14.) Etnografisen lapsuudentutkimuksen on mahdollista tuoda esiin myös lasten marginaalisuutta lisääviä tekijöitä turvapaikanhaun aikana.

Eräs tapa paljastaa ja analysoida turvapaikanhakijalasten marginaalisuutta tuottavia ja ylläpitämiä prosesseja on tukeutua kriittisen, feministisen etnografian suomiin mahdollisuuksiin. Patti Lather (2001) sekä Katariina Hakala ja Pirkko Hynninen (2007) toteavat kriittisen etnografian antavan välineitä, joiden avulla on mahdollista tehdä näkyväksi itseään toistavissa sosiaalisissa ja kulttuurisissa prosesseissa esiintyvä vallankäyttö. Lähestymistavalle on ominaista eriarvoisuuksien ja erojen kritisointi sekä yhteistyö marginaalissa olevien ryhmien kanssa. Tavoitteena on usein myös huomion kohdistaminen vallitsevien käytäntöjen epäoikeudenmukaisuuteen ja eriarvoisuuteen kysymällä, mikä on hyväksyttävää ja miten maailmaa voidaan muuttaa paremmaksi sekä kirjoittamalla auki millaisena tutkimustilanne koetaan ja millaisin käsitteellistyksin, kategorioiden, uskomuksien ja tavoin se toteutetaan. (Mt. 2007, 220, 224–225; myös Lather 2001, 261, 479.) Koen kriittisen feministisen etnografian antaneen minulle tärkeitä välineitä turvapaikanhakijalasten marginaalisen aseman esiin tuomisessa. Ilman kriittisyyden tavoittelua en olisi nostanut monia kenttä- ja analyysivaiheessa tekemiäni huomioita tämän tutkimuksen keskeisiksi tuloksiksi.

2.3.4 Narratiivisuus elämänmuutoksen ilmentäjänä

Sosiaalisen todellisuuden rakentumista ja uusiutumista monimutkaistavat usein keskenään kilpailevat rinnakkaiset merkityssysteemit. Kielen ja kerronnan avulla rakennetaan todellisuutta sekä muodostetaan ja välitetään merkityksiä muille ihmisille. Toisin sanoen niiden avulla merkityksellistetään, järjestetään ja uusinnetaan elettyä sosiaalista todellisuutta. (Jokinen ym. 1993, 18.)

Kulttuuri pakottaa ihmiset puhumaan tietynlaisia kertomuksia, sillä itseä koskevia merkityksiä ei voida määritellä erillään yhteisön kulttuurisista merkityksistä (Mietola 2007, 158–159; myös Davies 1989, 2; Suurpää 2002, 26–27). Kieлийhteisö on omalta osaltaan vaikuttamassa siihen, millaisia käytäntöjä, toimintatapoja ja -muotoja omaksutaan. Tavat ilmaista ja tulkita asioita vakiintuvat vähitellen niin, että jokainen uusi jäsen omaksuu itselleen yhteisössä käytetyn tarkastelutavan lähestyä todellisuutta (Karvonen 1995, 23). Näiden omaksumisten avulla voidaan yhteisiä merkityksiä tuottaa ja jakaa. Kertoessaan yksilö kuvaa ja tulkitsee elämäänsä sekä määrittelee oman suhteensa kertomuksen kohteena olevaan asiaan. Usein yksilö myös sijoittaa itsensä ja kuulijansa tai lukijansa kertomukseensa. (Linden 2002, 47.)

Lasten kohdalla kertomisen tavat ovat usein toiminnallisia. Kerronnassa hyödynnetään ilmeitä, eleitä ja myös leikkiä. Siksi lasten kuulemisessa on tärkeää osata myös nähdä ja aistia (Väliavaara 2006, 1). Lasten kehon kielen ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen etnografinen tutkimustapa sopii hyvin. Sirpa Lappalainen (2007c, 113) kirjoittaa asiasta näin: *Etnografi osallistuu yhteisön arkeen pyrkien mobilisoimaan kaikki aistinsa havainnointiin: tutkija katselee, kuuntelee, tunnistele, haistelee ja maistelee tutkimassaan yhteisössä*. Erityisen tärkeää kokonaisvaltainen havainnointi on niiden lasten kohdalla, joilla on hankaluuksia tuottaa sanoin ilmaistavaa puhetta tai joiden puhetta tutkija ei lainkaan tai osittain ymmärrä, kuten yleensä on laita turvapaikanhakijalasten kohdalla.

Elämänmuutos on yksi tapa lähestyä turvapaikanhakijalasten kertomuksia. Pidän vastaanottokeskusaikaa aiemmasta ja tulevasta elämästä poikkeavana ja elämää muuttavana ajanjaksona. Lasten kertomien ja heistä kerrottujen tarinoiden avulla on mahdollista saada tietoa heidän menneisyydestään ja nykyisyydestään, tulevaisuuden haaveistaan ja myös muutosten vaikutuksista heidän elämälleen. Myös Vilma Hänninen ja Jukka Valkonen (2005, 3) ovat käyttäneet tarinoita elämänmuutoksen tarkastelun välineenä. Heidän käsityksensä mukaan: *nykyisyyden tulkitseminen tarinan kautta tekee menneisyyden ymmärrettäväksi, nykyhetken mielekkääksi ja tulevaisuuden ennakoitavaksi*. Tarinat myös auttavat hallitsemaan elämänmuutosta, koska niiden avulla voidaan sijoittaa tapahtunut muutos osaksi elämänkaarta. Kun elämässä eteen tulleiden muutosten vuoksi ei pystytä suuntaamaan katsetta tulevaisuuteen, on kuultujen tarinoiden avulla kuitenkin mahdollista ennakoita, miten koetun kaltaisissa tilanteissa ihmisille yleensä käy. (Hänninen 1991, 349 ja 1999, 95.)

Lapsi tuottaa ja kertoo kertomuksia saadakseen elämäänsä järjestystä ja löytääkseen merkityksiä kokemalleen (Väliavaara 2006, 3). Niiden avulla hän kritisoi, ottaa kantaa, puolustautuu sekä tekee asioita ymmärrettäväksi itselleen ja muille ihmisille. Tarinoiden kertominen ja kirjaaminen ovat tärkeitä toimintamuotoja etenkin mullistavissa elämäntilanteissa, sillä niiden avulla voidaan nopeuttaa tapahtuneen hyväksymistä ja muodostaa siihen liittyvistä kokemuksista koostuva yhtenäinen elämänkertomus. (Myös Hänninen 1999; Väliavaara 2006). Tarinat ja kertomukset auttavat nivomaan elämässä koettuja asioita yhteen ja löytämään niitä koskeville ajatuksille, haaveille ja tunteille merkityksiä, joista voi parhaimmillaan tulla tärkeä eheyttävä elementti turvapaikanhaun kaltaisessa elämänvaiheessa.

Hänninen (1999) tarkoittaa narratiivisuudella tarinallisuutta, jossa on kolme toisiinsa kytkeytyvää ulottuvuutta: sisäinen tarina, kertomus ja draama. Sisäisellä tarinalla hän viittaa ihmisen mielen sisäiseen prosessiin, jossa tämä tulkitsee elämäänsä tarinallisten merkitysten avulla. Se on itselle kerrottua ja se ilmenee ja osin muodostuu kerronnassa ja toiminnassa. Yleensä sisäinen tarina ei tule kokonaan esiin, vaan jää osittain piiloon. Se on sosiaalisesta tarinavarannosta tuotettu tulkintamalli, johon ihminen pohjaa tulkintansa ja valintansa eri tilanteissa. Tämän tarinamallin avulla määritellään identiteetti, arvot, tavoitteet ja asema suhteessa muihin ihmisiin. Se voi myös auttaa ymmärtämään menneisyyttä ja nykyisyyttä, ennakoimaan tulevaisuutta, säätelämään tunteita ja järjestämään omaa toimintaa ja kokemuksia. Sisäinen tarina elää koko ajan, sillä se saa jatkuvasti uudenlaisia piirteitä ihmisen kohdatessa uusia tilanteita. (Mt., 19–23, 130.)

Kerrottua tarinaa, kertomusta, voidaan pitää empiirisenä ilmiönä, symbolisena esityksenä inhimillisistä tapahtumien ketjuista. Kerrotut tarinat heijastavat sisäistä ja elettyä tarinaa, vaikkakaan ei täysin läpinäkyvästi. Draama, eletty tarina, perustuu olettamukseen elämään kuuluvasta tarinallisesta ominaisuudesta. Ihminen on vain yksi muiden samanlaisten, omaa sisäistä tarinaansa toteuttamaan pyrkivien ihmisten joukossa. Draamaa ohjaavat yksilön omien tavoitteiden ohella myös muiden toimijoiden teot, sattumat ja tavoitteet. Tämä tarinamalli ei koskaan avaudu sellaisenaan ulkopuoliselle. Sama kertomus esiintyy usein eri konteksteissa erilaisena. (Mt., 19–23.) Se voi olla myös osa ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa tuotettua kertomusta tai sitä voidaan kertoa useissa eri kertomuksissa (Bal 1999, 26).

Myös lapsella on useita omaan elämään ja ihmissuhteisiin liittyviä tarinoita, jotka ovat vaihtoehtoisia ja jotka muovaavat hänen menneisyyttään, nykyisyyttään ja tulevaisuuttaan. Lapsen tarinallisuuden edellytyksenä on mahdollisimman tasavertainen kohtaaminen lapsen ja aikuisen välillä. Se edellyttää aikuiselta kykyä heittäytyä pois tietäjän positioista ja taitoa ryhtyä oppijaksi (esim. Lappalainen 2007b, 68). Aikuisesta tulee siten vastaanottaja ja todistaja, joka ei vain kuule lapsen tarinaa, vaan pystyy myös vahvistamaan kuulemansa ja näkemänsä.

Tietäjän positiosta poispääseminen edellyttää kuitenkin halua virittäytyä lapsen aaltopituudelle, pyrkimystä rakentaa luottamusta sekä turvallista kertomisen tilaa (Väliavaara 2006, 1, 4). Turvapaikanhakijalasten kohtaamiseen liittyvistä erityispiirteistä kerron luvussa 3.2.3.

2.4 Aiempaa tutkimusta turvapaikanhakijalapsista

Perheensä kanssa pakoon lähteneisiin ja turvaa hakeviin lapsiin liittyvä tutkimus on tähän mennessä ollut vähäistä. Tapa tilastoida heidät osaksi perheyksiköitään hankaloittaa sopivien tutkittavien löytymistä ja vaikeuttaa siten tutkimuksen tekoa. Tämä saattaa osaltaan selittää tutkimuksen vähäisyyttä. Pikku hiljaa kiinnostus tutkijapiireissä on kuitenkin herännyt ja viimeaikona on ilmestynyt useita tutkimuksia, joissa on pohdittu turvapaikanhakijalapsiin liittyviä aiheita. Seuraa vaksi esittelen joitakin näistä tutkimuksista.

Maahanmuuttopoliittisesta näkökulmasta aihetta on tutkinut Anna Lundberg, joka vuonna 2011 valmistuneessa selvityksessään tarkasteli turvapaikanhakijalasten edun toteutumista ruotsalaisen turvapaikkatutkinnan käytännöissä. Tutkimuksessa selvisi, ettei tutkinnassa välttämättä kysellä turvapaikan hakuperusteita lapsilta itseltään, eikä vanhempia aina pyydetä tarkastelemaan tilannetta näiden kannalta. Lasten puheita ei myöskään oteta vakavasti arvioitaessa perheiden turvapaikan tarvetta. Lundbergin tutkimus osoitti lisäksi, että lapsen etuun liittyvää lainsäädäntöpykälää käytetään lähinnä hakemusten hylkäämisen, ei niiden hyväksymisen perusteena. Hänen mukaansa maahanmuuttoviranomaisten pelko traumakokemusten esiin tulemistä ja epäluottamus perheen turvapaikan hakemiseen liittyviä perusteita kohtaan sekä hakemusten käsittelyyn kohdennettujen työntekijäresurssien vähäisyys johtavat usein siihen, etteivät nämä pysty huomiomaan kunnolla lapsihakijoiden yksilöllisiä tarpeita ja oikeuksia päätöksiä tehdessään. Jo Boyden ja Jason Hart (2007) ovat tarkastelleet turvapaikanhakijanuorten marginalisoitumista. He ovat myös selvittäneet nuorten parissa toimivia instituutioita ja niiden merkityksiä eri maissa harjoitetulle turvapaikkapolitiikalle ja -menettelytavoille.

Turvapaikanhakijalapsia maantieteiden näkökulmasta ovat tarkastelleet muun muassa Deborah Sporsen, Gill Valentine ja Katrine B. Nielsen (2006, 2007), jotka ovat tutkineet Englannista ja Tanskasta turvapaikkaa hakevien somalinuorten identiteettiä sekä kuuluvuuden ja integroitumisen kokemuksia. Heidän tutkimustensa tavoitteena oli selvittää myös ikään, sukupuoleen ja rotuun liittyviä merkityksiä sekä sosiaaliseen syrjäytymiseen vaikuttavia tekijöitä. Sporsen, Valentine ja Nielsen huomasivat nuorilla olevan vähän muistoja ja omakohtaisia kokemuksia Somaliasta, minkä vuoksi he eivät kyenneet ymmärtämään, mitä somalialaisuus heidän perheilleen ja yhteisöilleen merkitsi. Pakon edessä muuttaminen ja perheelle tärkeän paikan menettäminen merkitsivät sitä, että muslimi-

identiteetistä tuli kansallisen tai etnisen identiteetin sijaan monille heistä tärkeä itsensä määrittelyn väylä.

Aiheeseen liittyvää lääketieteellistä tutkimuskirjallisuutta on suhteellisen paljon, mutta siinä paneudutaan pitkälti turvapaikanhakija-aikuisten ja -perheiden, ei lasten tilanteiden tarkasteluun (esim. Aronsson ym. 2009; Pirinen 2008; Bloemen ym. 2006; Haghseresht 2003; Mares ym. 2002; Rauta 2005; Wilson ja Droždek 2004). Elisabeth Batista-Pinto Wiese (2010) on kuitenkin keskittynyt nimenomaan turvapaikanhakijalasten ja -nuorten tutkimiseen. Hänen mukaansa traumatisoituminen tulee pienillä lapsilla esiin usein levottomuutena ja isommilla lapsilla aggressiivisuutena, ahdistuksena ja masennuksena. Göran Bodegårdin (2005) sekä Liv von Folsachin ja Edit Montgomeryn (2006) tutkimuksissa selvitettiin vaikeisiin syömishäiriöihin vaikuttavia tekijöitä ruotsalaisten turvapaikanhakijalasten kohdalla. Signe S. Nielsen kumppaneineen (2008) ovat tutkineet perheensä kanssa tulleiden lasten mielenterveyttä suhteessa tanskalaisen turvapaikkamenettelyn organisatorisiin tekijöihin, kuten prosessin kestoon ja hakijoiden paikasta toiseen siirtämiseen. Heidän mukaansa pitkittyneestä oleskelusta turvapaikkakeskuksissa ja useista siirtämisistä järjestelmän sisällä on haitallisia vaikutuksia lasten mielenterveydelle. Sarah Maresin ja Jon Jureidinin (2004) tekemät tutkimukset osoittivat, että Australiasta turvaa hakevista lapsista vaikeimpia ongelmia esiintyy niillä, jotka itse tai joiden huoltaja on ollut säilöön otettuna hakuprosessin aikana. He havaitsivat tutkimuksensa aikana lapsiin kohdistuneiden hoitosuosittelujen noudattamiseen ja näille suunnattujen terveyspalvelujen järjestämiseen liittyviä selkeitä laiminlyöntejä.

Ulla Björnberg (2011) on tutkinut turvapaikanhakijalapsia sosiologisesta näkökulmasta käsin. Hän on perehtynyt sosiaalisten verkostojen merkitykseen Ruotsista turvapaikkaa hakevien lasten elämälle. Hänen mukaansa lasten verkostoitumista hankaloittaa vanhempien ja etenkin äitien vointi sekä olosuhteet, joissa perheet turvapaikanhaun aikana elävät. Björnberg käsittää sosiaalisilta verkostoilta saatavan emotionaalisen ja sosiaalisen pääoman lapsia tukevana asiana ja pitää Robert Putmannin tavoin luottamuksen syntyä ja olemassaoloa sosiaalisen pääoman kasvuun vaikuttavana keskeisenä tekijänä. Luottamus, vastavuoroisuus ja ajatus tasa-arvoisesta kohtelusta ovat tärkeitä emotionaalisia tekijöitä, joiden avulla ihminen voi luovuttaa ja vastaanottaa resursseja. Turvapaikanhakuaika merkitsee hänen mukaansa epävarmuutta sekä ristiriitaisia ja epätasa-arvoisia riippuvuussuhteita. Julia O'Connell Davidson (2011) on pohtinut ihmiskauppaan liittyviä puhetapoja, jotka hänen mielestään heikentävät maahan saapuneiden lasten asemaa. Hän katsoo uhrinäkökulman korostamisen vievän yleisen huomion lapsen oikeuksia laiminlyövien yksittäisten salakuljettajien ja yhteiskuntien arvostelemiseen sen sijaan että keskityttäisiin lasten aseman parantamiseen köhdemaassa.

Kathrine Vitus (2010) on selvittänyt miten lapset kokevat turvapaikanhakupäätöksen odottamisen. Myös hän lähestyy aihetta sosiologisessa kehityksessä.

Vituksen mukaan odotusajan pituuden epämääräisyys johtaa ikävystymiseen, joka ilmenee lapsissa levottomuutena, väsymyksenä, toivottomuutena ja tulevaisuuden näköalattomuutena. Vitus on myös vertaillut Hilde Lidenin kanssa norjalaista ja tanskalaista turvapaikkamenettelyä lapsen näkökulmasta (Vitus ja Liden 2010). He löysivät eroja niin lasten kuulemisen, oleskelulupien myöntämisperusteiden kuin koulunkäynninkin suhteen. Heidän mukaansa turvapaikanhakijalasten etu toteutuu Norjassa Tanskaa paremmin. Marie Seeberg (2009) kumppaneineen on vertaillut norjalaisissa vastaanottokeskuksissa kirjoilla olevien pienten lasten tilallista ja sosiaalista todellisuutta maassa vakituisesti asuvien lapsiin nähden. Hänen mukaansa maassa toteutettu maahanmuuttopolitiikka ei vastaa sitä kuvaa mikä Norjasta on luotu lasten oikeuksien edistäjänä.

Britanniassa turvapaikanhakijalapsia on niin ikään tutkittu jonkin verran sosiologisessa viitekehyksessä. Heaven Crawley (2010, 2009, 2005) on perehtynyt maan turvapaikkapolitiikkaan ja sen käytäntöihin lasten kannalta. Hän on lähinnä tutkinut turvapaikanhakijalasten säilöön ottamiseen ja iän määrittämiseen liittyviä kysymyksiä. Myös Matthew J. Gibney (2008) on selvittänyt turvapaikanhakijalasten säilöön ottamiseen liittyviä kysymyksiä. Neil Spicer tutki vuonna 2008 Britanniasta turvapaikkaa hakevien lasten sekä pakolaislasten kokemuksia paikasta, sosiaalista syrjäytymisestä ja sosiaalisista verkostoista. Hänen tutkimuksensa lapset verkostoituivat valtaväestöön kuuluvia helpommin samaa etnistä tai uskonnollista taustaa edustavien tai paikallisiin vähemmistöryhmiin kuuluvien kanssa. Lapset myös arvostivat asumista alueilla, joilla he pystyivät liikkumaan vapaasti ilman vanhempiansa kontrollia. Spicerin mukaan tämä tunne auttoi lapsia kiinnittymään uuteen paikkaan ja nopeutti myöhempää integroitumista. Nathan Hughesin ja Hanne Beirensin (2007) tutkimuksen fokuksessa oli opetussektorilla käyttöön otetut tavat, joiden avulla onnistuttiin parantamaan turvapaikanhakijalapsille suunnattua kouluopetusta ja heidän mahdollisuuksiaan osallistua siihen.

Suomessa turvapaikanhakijalapsiin liittyvä tutkimus on vasta aluillaan. Vuonna 2010 tekemässään selvityksessä Annika Parsons selvitti niin huoltajansa kanssa kun ilman huoltajaa tulevan lapsen edun toteutumista turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevassa päätöksenteossa Suomessa. Hänen mukaansa lapsia ei aina kuulla hakuprosessin aikana lainsäädännössä tarkoitetulla tavalla. Andre Sourander kirjoitti vuonna 2007 Suomesta turvapaikkaa hakevien lasten ja nuorten mielenterveyttä käsittelevän artikkelin, jossa hän tarkasteli näiden turvapaikanhaun aikaisia mielenterveysongelmia. Artikkelissaan hän pohti myös mitä turvapaikanhakijalapsiin ja -nuoriin kohdennettujen palvelujen parantamiseksi voitaisiin Suomessa tehdä. Psykologian alalla edelleenkin relevantti tutkimus on 1990-luvulla useita vuosia kestänyt chileläisiin turvapaikanhakijaperheisiin liittyvä hanke, johon osallistuneet perheet olivat olleet sotilasjuntan vainoamia. Monen perheen isä oli kadonnut, teloitettu, vangittu tai kidutettu tuona aikana. Raija-Leena Punamäki, joka osallistui tähän tutkimushankkeeseen, perehtyi

omassa tutkimuksessaan (2001) lasten tapoihin selviytyä traumaattisista kokemuksistaan.

Aiemmasta tutkimuksesta ilmenee kuinka huoltajansa kanssa turvapaikkaa hakevien lasten vaikeat kokemukset, hakuprosessin aikaiset olosuhteet ja vanhempien vointi heikentävät lasten hyvinvointia ja psyykkistä terveyttä. Lapsen oikeuksien toteutumattomuus ja lapsia lähellä olevien instituutioiden toiminnassa sekä turvapaikkamenettelyssä ilmenevät heikkoudet lisäävät marginalisoinnin riskiä. Monet tutkimukset osoittavat myös sosiaalisten verkostojen tärkeän merkityksen turvapaikkaa hakevien lasten elämälle. Vähemmälle huomiolle tutkimuksen kentällä on sen sijaan jäänyt turvapaikanhakijalasten vaikutusmahdollisuuksien selvittäminen ja lapsilähtöisten näkökulmien esiintuonti. Naomi Bushinin ja Allen Whitea voidaan tässä mielessä pitää poikkeuksena. Artikkelissaan *More than Methods: Learning from Research with Children Seeking Asylum in Ireland* (2011) he kertovat kokemuksistaan lapsilähtöisten menetelmien (teemaryhmätyöskentely, haastattelu, valokuvaus, piirtäminen, pienoismallien rakentaminen ja elämänmatkaharjoitukset) käytöstä turvapaikanhakijoille tarkoitettussa vastaanottokeskuksessa Irlannissa. Heidän mukaansa näistä menetelmistä oli tutkimuksen aikana ja ennen kaikkea sen jälkeen apua lasten sosio-kulttuurisen identiteetin kehittymiselle. Ne lisäsivät laitospaikkaisissa olosuhteissa asuvien lasten voimavaroja, jolloin omaan elämään vaikuttamismahdollisuudet paranivat ja yhteiskunnasta marginalisointirisiki väheni.

Väitöstyöni lähtökohdat pohjautuvat kriittiseen, sosiologiseen lapsuudentutkimukseen ja etnografiseen feministisesti suuntautuneeseen tutkimukseen – paradigmoihin, joita aiemmin turvapaikanhakijoihin liittyneessä tutkimuksessa ei ole käytetty. Uutta tutkimuksessa on lisäksi sadutusmenetelmän käyttö ja siihen liittyvä havainnointi vastaanottokeskuksissa kirjoilla olevien lasten tutkimisen välineenä. Tutkijan liikkuminen useissa lasten elämään keskeisissä vaikuttavissa julkisissa ja yksityisissä paikoissa, kuten keskuksen ja koulun eri tiloissa, valmistavassa luokassa, iltapäiväkerhossa, lasten asuinhuoneissa ja asunnoissa, on niin ikään harvinaista pakolaislapsitutkimuksen saralla. Nämä menetelmä- ja paradigmavalinnat ovat auttaneet tuottamaan uudenlaista tietoa turvapaikanhakijalasten tilanteesta. Kvantitatiivisten menetelmien käytöstä voisi olla apua lasten hyvinvointiin liittyvien kysymysten tarkastelussa mutta myös kvalitatiivisen, etnografiaan perustuvan tutkimuksen avulla voidaan tehdä keskeisiä päätelmiä heidän voinnistaan, kuten tämä tutkimus osoittaa.

2.5 Tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa haen vastausta siihen *miten turvapaikanhakijalapsen arki rakentuu vastaanottokeskuksen ja koulun konteksteissa*. Ajattelen huoltajiensa kanssa turvapaikkaa hakevien lasten arjen rakentajina toimivan lasten lisäksi heidän elämäänsä vaikuttavat instituutiot. Näillä instituutioilla tarkoitan sekä

virallisia organisaatioita, kuten vastaanottokeskuksia, koulua ja Maahanmuuttovirastoa, että sosiaalisia verkostoja, kuten perhettä, sukua ja ystäviä. Olen jakanut pääkysymyksen kolmeksi alakysymykseksi, joihin vastaan tulosluvuissa 4–6. Olen asettanut tutkimuskysymykseni etnografiseen viitekehykseen, joka kehoittaa minua lähestymään tutkittavaa ilmiötä mahdollisimman avoimesti ja puolisuorisesti (Lappalainen 2007a, 9–10) sekä kertomaan tuloksista kuvailevalla tyylillä. Tältä pohjalta tutkimuskysymykseni ovat määntyneet seuraavasti:

1. Miten aiemmat kokemukset merkityksellistyvät lasten turvapaikanhaun aikaisessa elämässä?
2. Miten lasten nykyinen elämä rakentuu vastaanottokeskuksessa ja koulussa?
3. Miten sosiaaliset verkostot asettuvat lasten tueksi vastaanottokeskuksessa asumisaikana?

Ensimmäiseen kysymykseen vastaan lähinnä niiden haastattelu- ja sadutusaineistojen sekä havaintomuistiinpanojen avulla, joissa käsitellään turvapaikanhakijalasten menneisyyttä ja sen näkymistä heidän arjessaan. Etenkin tämän kysymyksen kohdalla vanhempien antamat tiedot auttoivat kenttäjakson aikana tekemiäni havaintojeni ja lapsilta saamieni tietojen analysoinnissa, sillä lapset vaikenivat monista menneisyyteensä liittyvistä asioista. Kysymykseen vastatessani huomasin turvapaikanhakijalasten antavan aiemmille kodeilleen erilaisia merkityksiä. Analysoidessani heidän lähiverkostojaan huomasin näiden merkitysten kulkutuvan metaforisina siirtymisinä turvapaikanhaun aikaisiin koteihin ja osin myös heidän tulevaisuuden unelmakoteihinsa.

Toista kysymystä tarkastelin lähestymällä turvapaikanhakijalasten elämää neljän eri position avulla. Näitä olivat turvapaikkamenettelyyn osallistuva lapsihakija, laitoksen lapsiasukas, valmistavan luokan oppilas ja turvapaikkapäätöksen saaja. Tähän kysymykseen vastaaminen edellytti eri aineistojen keskinäistä vertailua kaikkein eniten, sillä tutkimuksen lasten elämän rakentumiseen vaikuttavia tekijöitä oli löydettävissä runsain määrin niin kenttämuistiinpanoista, sadutusaineistosta kuin etnografis-narratiivisista haastatteluista. Analyysiin avulla pystyin luomaan laaja-alaisen kuvan etenkin peruskoulun ala-astetta käyvän lapsen arjen rakentumisesta turvapaikanhaun aikana.

Vastauksen löytäminen kolmanteen kysymykseen edellytti niin ikään koko tutkimusaineiston läpikäyntiä ja keskinäistä vertailua. Lasten elämän rakentuminen liittyi pitkälti sosiaalisilta verkostoilta saatavaan tukeen, yhteisöllisyyden kokemuksen ja mielihyvän tunteen tavoitteluun sekä tulevaisuuden peloista selviämiseen.

3 TURVAPAIKANHAKIJALAPSUUTTA JÄLJITTÄMÄSSÄ

Puuhapete, Anni ja Jenni

... Sitten tuli kaikki Muumit ja Niiskuneitikin tuli, Muumimamma ja Muumipappa. Muumimamma, Muumipappa ja Niiskuneiti näkivät, että kännipää oli siellä. Ne eivät tykänneet hänestä ja ne söivät hänet ja sanoivat: "ARHM". Sitten sille kännipäälle tuli yhtäkkiä pitkät kynnet ja hän alkoi puristaa Muumimamman, Muumipapan ja Niiskuneidin kurkkua. Kynnet olivat niin terävät, että ne menivät kurkusta läpi. Sitten kaikki kuolivat. Sitten kännipää aina kuoli ja heräsi.

(Ebru, 5 vuotta, Turkki, kerrottu kurmandziksi)

3.1 Etnografia aineiston hankintamenetelmänä

Suoritin kenttävaiheen kahdessa jaksossa kahdessa eri vastaanottoyksikössä. Syksyllä 2005 toteutin sen ensimmäisessä ja keväällä 2006 toisessa keskuksessa. Molemmat ajanjaksot koostuivat intensiivisistä usean päivän paikallaolovaiheista ja tauoista niiden välillä. Kevätjakson aikana tein tutkimusta myös jälkimmäisen laitoksen tiloissa toimivassa iltapäiväkerhossa sekä sen lähellä sijaitsevassa alakoulussa. Tutkimusaineisto koostuu havainnointimateriaalista, saduista ja haastatteluista sekä lasten piirtämistä kuvista. Lisäksi olen käyttänyt apuna kirjallisuus- ja muita lähdeaineistoja. Etnografinen lähestymistapa mahdollisti liikumiseni turvapaikanhakijalasten mukana monenlaisissa paikoissa ja tilanteissa. Pystyin havainnoimaan lapsia vastaanottokeskuksen ja koulun eri tiloissa: asunnoissa, leikki-, luokka- ja kokoushuoneissa, käytävillä, ruoka- ja liikuntasaleissa ja vastaanottotiloissa. Lisäksi vietin aikaa heidän seurassaan leikki- ja piha-alueilla, koulu- ja kerhomatkoilla ja -retkillä, kirjastossa sekä jäähallissa.

3.1.1 Kentälle pääsy

Kiinnostukseni turvapaikanhakijalapsitutkimusta kohtaan heräsi aikana, jolloin työskentelin sosiaalitoimessa ja eri järjestöissä maahanmuuttajaperheiden parissa. Tuona liki kymmenen vuoden ajanjaksona huomasin, etteivät kohtaamani entiset turvapaikanhakijalapset pystyneet tai halunneet kertoa aiemmasta elämästään. Erityisesti sota-, pako- ja vastaanottokeskusajasta kertominen vaikutti olevan niin hankalaa, että niihin liittyvistä muistoista mieluummin vaiettiin.

Aloitin kenttävaiheen valmistelut soittokierroksella neljään keskuksen. Näiden soittojen perusteella päädyin kysymään kahdesta paikasta niiden halukkuutta osallistua hankkeeseen. Keskuksen johtajat hyväksyivät tutkimuksen teon laitoksissaan ja sain muutaman viikon kuluttua luvat vastaanottokeskuksia hallinnoivilta tahoilta hankkeen aloittamiseen. Käytännönjärjestelyihin sain apua lapsiasukkaiden viriketoiminnasta vastaavilta pakolaisohjaajilta. Ennen kenttävaiheen alkua varmistin myös, että lapset vanhempineen olisivat saaneet laitosten sijaintikuntien terveydenhuollon ammattilaisilta apua, mikäli tähän olisi ilmennyt tarvetta aineiston hankinnan vuoksi.

Keskusteltuani avustavien pakolaisohjaajien kanssa lasten tilanteista ja tutkimukseen osallistumismahdollisuuksista sekä tavoista kertoa perheille tutkimuksesta, päädyimme järjestämään tapaamisia, joihin pyysimme mukaan ne perheet, joissa oli 5–12-vuotiaita lapsia ja joille pystyin järjestämään tulkkauskseen. Perheet kutsuttiin mukaan omalla äidinkielellään joko kirjallisesti tai suullisesti muutamaa päivää aiemmin. Tapaamisiin osallistui itseni ja yhden tai kahden avustavan pakolaisohjaajan lisäksi yksi tai useampi tulkki tai tulkkiharjoittelija.

Lasten valintaan vaikutti lähinnä lähitulkkauksen saatavuus ja edullisuus. Harvinaisempien kielten kohdalla keskuksissa käytettiin yleensä puhelimen välityksellä tapahtuvaa etätulkkausta, mutta en halunnut käyttää tätä työskentelytapaa. En myöskään voinut pyytää muilta paikkakunnilta tulkkveja avukseni suurten kulukorvausten vuoksi. Kielen lisäksi tutkittavien valintaan vaikutti turvapaikanhakijalapsen ikä. Toivoin heidän olevan vähintään viisiivuotiaita, sillä halusin kenttävaiheen aikana tavata lapsia myös ilman vanhempiaan ja koin sen onnistuvan helpommin iältään hieman vanhempien lasten kanssa. Lopulta tutkimukseen osallistui myös kaksi neljävuotiaasta lasta, sillä he ilmaisivat voimakkaasti halukkuutensa osallistua tutkimuksen tekoon vanhemman sisaruksensa tai ystävänsä tapaan. Toiveenani oli lisäksi havainnoida saman luokan ja iltapäiväkerhon lapsia, minkä vuoksi jätin yläasteikäiset tutkimuksen ulkopuolelle.

Ensimmäiset tapaamiset koskivat sadutusaineiston hankintaa. Esiteltäni paikalle saapuneille lapsille ja vanhemmille itseni, kerroin tutkimuksestani, siihen liittyvästä aineistojen hankintasuunnitelmasta ja sadutusmenetelmästä. Informoin myös tutkimuseettisistä tekijöistä, kuten aineistojen käyttämisestä vain oman tutkimustyöni tarpeisiin ja tutkittavien tunnistustietojen salaamistavoista. Kerroin, että anonymiteetin suojaamisen tavoitteena on estää tutkittavien tunnistamisesta johtuvat mahdolliset ikävät seuraukset. Aineiston pienuuden vuoksi olen tässä väitöskirjassa ja siihen liittyvissä artikkeleissa ja esittelyissä jättänyt kertomatta tutkittavien henkilötietojen lisäksi vastaanottokeskusten ja koulun nimet ja sijaintikunnat. Lisäksi olen käyttänyt samasta henkilöstä useampia peitenimiä. Ajoittain olen käyttänyt peitenimen sijaan joko kansallisia tai etnisiä ryhmätietoja riippuen siitä, mikä tieto kussakin tapauksessa on lukijalle relevantimpi. Olen myös muuttanut puhekielellä tulkatut ilmaukset yleiskielen mukaisiksi sekä välttänyt lasten ja perheiden taustojen systemaattista esittelyä. Vaikka näillä toimenpiteillä olen pystynyt varjelemaan tutkittavien anonymiteetin tutkimuksen ulkopuolisilta henkilöiltä, sen kohteena olevista instituutioista löytyy useita ihmisiä, jotka saattavat tunnistaa tutkimukseen osallistuneet.

Kenttävaihetta edeltävissä tapaamisissa lapsilla ja vanhemmilla oli mahdollisuus kysellä hankkeeseen ja aineistonhankintaan liittyviä asioita sekä tehdä päätös siihen osallistumisesta. Ainoastaan yksi äiti ilmoitti, ettei halunnut lapsensa osallistuvan tutkimukseen. Muut mukana olleet vanhemmat allekirjoittivat tapaamisten jälkeen lapsiaan koskevat omalle äidinkielelle tulkatut tutkimusluvut. Keväällä 2006, jonkin aikaa kentällä oltuani, otin yhteyttä toisessa vastaanottokeskuksessa pidettyyn iltapäiväkerhoon ja laitoksen lähellä sijaitsevaan alakouluun. Sekä kerhon ohjaamisesta vastaava työntekijä että luokanopettaja suostuivat mukaan tutkimukseen. Saatuaani sekä koulua hallinnoivalta että iltapäiväkerhosta vastuussa olevalta vastaanottokeskuksen johtajalta luvat tutkimuksen tekoon, tapasimme tulkin kanssa perhekohtaisesti neljä lasta äiteineen. Näissä tapaamisissa kerroin toiveestani havainnoida lasten elämää vastaanottokeskuksessa, koulussa ja iltapäiväkerhossa sekä haastatella lasta ja tämän vanhempaa

myöhemmässä vaiheessa. Kerroin myös nauhoittavani haastattelut ja kertosin uudelleen tutkimukseni taustan ja tavoitteet sekä tarpeen salata tutkittavien tunnistetiedot. Tapaamisen päätteeksi vanhemmat allekirjoittivat tutkimuslupapaperit tulkkien kääntäminä.

3.1.2 Kenttämuistiinpanot

Kenttätöyskentelyn aikana kävin vastaanottokeskuksissa ja koulussa parisenkymmentä kertaa. Näiden käyntien aikana vietin niissä yleensä useita tunteja kerrallaan. Koulupäivän jälkeen siirryin monesti jatkamaan havainnointia ja tekemään sadutuksia ja haastatteluja vastaanottokeskukseen. Tapasin tutkimukseen osallistuneet lapset ja aikuiset useaan otteeseen. Kohtasin lisäksi vähintään kertaalleen kunkin lapsen Suomessa mukana olevat sisarukset sekä vanhemmat tai jommankumman heistä. Lisäksi olin tekemisissä koulun muiden oppilaiden kanssa. Tutustuin kenttävaiheen aikana myös moniin koulun opettajista, useimpiin vastaanottokeskuksen työntekijöistä ja jokaiseen iltapäiväkerhon neljästä ohjaajasta. Sain heiltä varsinaisten tutkimusaineistojen lisäksi arvokasta apua turvapaikanhakijalapsen arjen ymmärtämiseen ja käsitteellistämiseen.

Havaintojen kirjaamiseen käytin apuna päiväkirjaa, johon merkitsin kenttätöyskentelyn aikana tekemiäni huomioita. Aikaa havaintojen kirjoittamiseen ei aina ollut tai sitä oli liian vähän. Siksi pyrin kenttäpäivän päätteeksi lukemaan päivän aikana tekemiäni merkinnät lävitse ja tarvittaessa täydentämään niitä. Päiväkirjamerkintäni koskevat tutkimuslupakäyntejä vastaanottokeskuksissa, sadutustilanteita ja satunnaisia kohtaamisia tutkittavien kanssa perheiden käytössä olevissa asunnoissa ja keskusten muissa tiloissa. Vierailin kenttäjakson aikana kahdeksan perheen asunnossa. Kirjan loppupuolella on runsaasti muistiinpanoja intensiivisestä ajanjaksosta, jolloin seurasin neljän turvapaikanhakijalapsen arjen sujumista. Siinä on paljon mainintoja myös tutkimuksen ulkopuolisista henkilöistä, kuten vastaanottokeskusten ja koulun toimintaan osallistuneista muista ihmisistä sekä lasten sisaruksista ja ystäväperheiden jäsenistä.

Kenttävaiheen aikana sain haltuuni myös muuta kirjallista materiaalia. Pakolaisohjaajat ja tulkit kirjasivat tekemiensä sadutusten yhteydessä muistiin lapseen, aikaan ja paikkaan liittyvät tunnistetiedot sekä tilanteessa tekemänsä huomiot. Aineisto sisältää lisäksi sellaisia muihin papereihin kirjattuja asioita, joita en ehtinyt päiväkirjaan tekemään tilanteen nopeatempoisuuden vuoksi. Lisäksi materiaalissa on työntekijöiden minulle luovuttamia omiin työnkuviinsa liittyviä dokumentteja.

Kirjoitin muistiinpanoja noin sadan sivun verran. Pyrin noudattamaan mahdollisimman yksityiskohtaista, tarkkaa ja ymmärrettävää merkintätapaa (myös Emerson ym. 1995, 64; Lappalainen 2006, 116). Tapani merkitä asioita muistiin vaihteli sen mukaan, missä paikassa havaintojani tein. Koulussa jäsensin muistiinpanoni huomaamatta koulun aikataulun mukaiseksi, jolloin ne myötälivä

koulun jäsenystä rungoltaan. Koulun arki on sekä tilan että ajan käytön suhteen pitkälti säädeltyä. Koulupäivien runko toistaa itseään päivästä toiseen ja varsin nopeasti siitä muodostuu oppilaille rutiini, joka jäsentää elämää koulussa olo-ajan. (Gordon ym. 2000a, 148.) Vastaanottokeskukseen liittyvät tapahtumat jäsentävät sen sijaan pikemminkin tilan kuin ajan suhteen. Tarkkoja kellonaikoja näistä merkinnöistä ei löydy.

3.1.3 Sadutusaineisto

Satu- ja piirustusaineistojen tuottamisessa olivat mukana kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset. Satuja kertyi 59 kappaletta ja piirustuksia 38. Sadutustilanteissa lapsilla oli vapaus kertoa mistä vain.⁸ Mukavien aiheiden, kuten syömisen, nukkumisen ja pelastautumisen lisäksi lapset käsittelivät saduissaan myös ikäviä asioita, kuten kodittomuutta, kuolemaa ja yksinäisyyttä. Tulkin läsnäolo ei olisi ollut aina tarpeen, sillä osa tarinoista kerrottiin suomen kielellä. Osa niistä kerrottiin käyttämällä kahta tai useampaa kieltä.

Sadutukset toteutettiin kenttäjakson alkuvaiheessa. Aloitin aineiston hankinnan aina sadutuksella sillä käytin sitä myös lapsen tutustumisen keinona. Yleensä lapset osallistuivat kahteen tai kolmeen kerrontatilanteeseen. Jollen ollut itse paikalla, kirjaajana toimi joko tulkki tai pakolaisohjaaja. Sadut käännettiin suomeksi kerrontatilanteiden aikana silloin, kun kertomuksen kirjaajana olin minä tai pakolaisohjaaja. Jos tilanteessa oli paikalla sadunkertojan lisäksi vain tulkkauksesta vastaava henkilö, sadut käännettiin suomen kielelle myöhemmin.

Sadunkerrontatilanteiden välillä esiintyi paljon vaihtelua. Usein sadutustilanteet olivat hyvin nopeatempoisia ja lapset niin puheliaita ja innostuneita kertomistaan aiheista, etteivät kirjaajat tahtoneet pysyä perässä. Joillakin kerroilla lapset taas eivät lainkaan innostuneet kertomaan omia satujaan. Yleensä aiempi tunteminen nopeuttaa tarinoinnin aloittamista. Myös se, miten lasta pyydetään kertomaan satu ja millainen ohje hänelle annetaan, vaikuttaa siihen, miten tarinan kerronta etenee ja onnistuu. Menetelmän soveltamista varten on olemassa ohje⁹, joka sanotaan ääneen aina ennen kutakin kerrontatilannetta. Tästä huolimatta etukäteen ei ole mahdollista tietää, millaiseksi vuorovaikutus muodostuu. (Karlsso 2003).

Eri äidinkieltä puhuvia sadutettaessa on huomioitava myös käsitteiden erilaiset merkitykset eri kielissä. Kielen sisällä käsite *satu* voidaan ymmärtää monin

⁸ Olen kertonut tarkemmin sadutusmenetelmän käytöstä turvapaikanhakijalasten tutkimuksen väliseen Liisa Karlssonin ja Reeli Karimäen toimittamassa teoksessa Sukeelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Artikkelissani Turvapaikanhakijalapsen kertovat (Lähtenmäki 2012) lähestyn aihetta väitöskirjaa laajemmin.

⁹ Sadutuksessa aikuinen sanoo lapselle seuraavan ohjeen: *Kerro satu. Kirjaan sen juuri niin kuin sen minulle kerrot. Lopuksi luen tarinasi ja voit muuttaa tai korjata sitä mikäli haluat.* (esim. Karlsson ja Riihelä 2012, 174).

tavoin. Joissakin kielissä se merkitsee perinteistä satua ja saattaa siten estää kertojaa kertomasta fiktiivistä tarinaa. Koska halusin pitää avoimena kaikenlaisten tarinoiden – realististen, fiktiivisten tai näiden sekoitusten – kertomisen, pohdimme pakolaisohjaajien ja tulkkien kanssa etukäteen, miten sadunkerronnan ohjeistimme. Venäjänkieltä kääntävän tulkin kanssa esimerkiksi sovinn, että sadun sijaan käytämme käsitettä *tarina*. Itse määrittelen sadun Vuokko Niskasen (1997, 12) tapaan kohtaamisena, todellisesta epätodelliseen siirtymisenä. Satu on kertojan ja kuulijan välinen dialogi. Se on keskustelu, jossa kumpikin kuuntelee ja vastaa ilman, että sanotaan mitään sadun ulkopuolista. Satu tarjoaa pysähdyspaikan, jossa voidaan käsitellä elämän suuria kysymyksiä. (Mt., 12.)

Sadutusmenetelmän teoreettinen tausta nojaa sosiokulttuuris-historialliseen tutkimusperinteeseen, jossa ihmisen kehitykseen nähdään vaikuttavan kulttuuristen, sosiaalisten ja historiallisten prosessien (esim. Bruner 1996; Ivarsson ja Säljö 2005, 203–204)¹⁰ lisäksi tilanteen toimijoiden intentiot (Karlsson 2010, 124). Karlssonin ja Riihelän (2012, 173) mukaan tässä perinteessä *ihminen nähdään synnynnäisesti vastavuoroisuuteen suuntautuvana, aktiivisena ja osallisena, oppijana, tiedontuottajana ja vaikuttajana, joka kasvaa voimaannuttavissa kokemuksissa yhdessä muiden kanssa*. Kun viisivuotias Ebru kertoi tämän luvun alussa esitellyn sadun, mietin pitkään sen syntyyn vaikuttaneita tekijöitä ja sitä missä kontekstissa ja mistä kulttuurisista taustoista hän tarinaansa ammensi aineksia. Tytölle itselleen mahdollisuus saada kertoa omasta näkökulmasta, tulla kuulluksi ja olla huomion keskipisteenä merkitsi kuitenkin todennäköisesti enemmän kuin se, minkälaisista taustoista satu kumpusi. (Lähtenmäki 2012, 312.)

Sadutukseen kuuluu oleellisena osana tarinoiden muistiin kirjoittaminen, kertojan ja kirjaajan välinen vuorovaikutus sekä yhteisen kokemuksen tavoittelu siihen liittyvine tunteineen ja tulkintoineen. Näitä pidetään myös etnografiassa tärkeinä (esim. Denzin ja Lincoln 1994, 13). Parhaimmillaan sadunkerronta muuttaa perinteistä aikuis-lapsisuhdetta, sillä sen aikana lapsi on se, joka vie tilannetta aikuisen kirjatessa tarinaa lapsen haluamalla tavalla (Karlsson 2000, 40).

Sadutus mahdollistaa myös turvapaikanhakija- ja pakolaislasten äänen kuulemisen. Tarinoiden keksimiseen liittyvästä kuvittelutaidosta on hyötyä heidän arjessaan, sillä sen avulla voidaan rakentaa tulevaisuutta ja minuutta sekä ratkaista ongelmia. Mielikuvitus voi lisäksi auttaa luomaan väkivallattomia ratkaisumenetelmiä väkivaltaisten käyttäytymismallien sijaan. Raija-Leena Punamäki (2001, 281–303) näkee kuvittelemisen kyvystä olevan rankkoja kokeneille lap-

¹⁰ Monet lapsen kulttuurista ja kehityksestä kiinnostuneet tutkijat tukeutuvat pohdinnoissaan Lev Vygotskin ajatuksiin. Toisin kuin kehitysteoriat, jotka lähestyvät kulttuurin, sosiologian ja historian konteksteja erillisinä kokonaisuuksina, vygotskilainen lähestymistapa edellyttää yksilön kehityksen ymmärtämistä tämän sosiokulttuuris-historiallisesta taustasta käsin, ei irrallaan siitä. (Rogoff 2003, 50.)

sille iloa. Hänen tutkimukseensa osallistuneet chileläislapsset eivät olleet passiivisia vastaanottajia, vaan pyrkivät tarinoiden kertomiseen ja piirtämiseen liittyvän mielikuvituksen avulla aktiivisesti antamaan kokemuksilleen erilaisia merkityksiä ja käsittelemään niitä.

Aaliyah oli eräs tutkimukseeni osallistuneista lapsista. Hänellä oli samantapaisia kokemuksia kuin Punamäen tutkimuksen chileläislapsilla. Tytön isä oli ollut pitkään kadoksissa sen jälkeen, kun aseelliset miehet olivat väkivaltaisesti noutaneet hänet kotoa perheen ollessa nukkumassa. Tapahtuman jälkeen muu perhe eli pitkään epävarmuudessa isän kohtalosta ja siitä, oliko isä elossa vai kuollut. Perheen turvallisuuden takia perheen äiti päätti lähteä maasta pakoon kolmen nuoremman lapsensa kanssa. Vanhin lapsi, 14-vuotias poika, jäi kotimaahan odottamaan tietoa isästä ja huolehtimaan isoäidistä. Eräällä sadutuskerralla Aaliyah kertoi seuraavan tarinan.

Itte olen keksinny

Eräänä päivänä yksi leijona kävelee. Hän näki muurahaisen ja sitten hän taas ... leijona käveli. Ja tuli pimeä. Ja leijona näki yksi iso koti ja sitten leijona juoksi. Ovi oli aukki. Ja sitten siellä oli kaksi portaat. Ja sitten leijona meni vasen portaan. Ja leijona näi yksi oven. Ja sitten leijona laitto i oven auki. Ja sitten leijona näi yksi prinsessa. Prinsessa nukku. Ja sitten leijona koli yksi miesen ääni. Ja sitten hän meni sänkyn alla. Ja sitten mies meni ulos. Ja sitten leijona nukkui sänkyn alla. Ja tuli aamu. Sitten leijona näki, pränsessa ei härää. Ja sitten leijona meni ulkona. Ja sitten leijona näki yksi punainen tähti. Ja sitten leijonakin juoksi tähten perässä. Ja sitten leijona näki paljon puu. Ja sitten hän meni suoraan ja sitten lei-

jona näki yksi pieni leijonan ja iso leijona juoksi. Iso leijona ja pieni leijona halaili. Ja se punainen tähti oli lentokone. Ja sitten yksi paha leijona tuli ja paha leijona tuli ja heitti iso kivi iso leijonan päälle. Ja sitten iso leijona kuoli ja sitten 10 päivän jälkeen pieni leijona tuli 8 vuotta. Sitten hänen äiti tuli ja loppu.

(Aaliyah, 7 vuotta, Irak, kerrottu suomeksi)

Kymmenen päivää sadun kerronnan jälkeen Aaliyah täytti tarinassa seikkailleen pienen leijonan tavoin kahdeksan vuotta. Satu saattaa houkutella etsimään myös muita yhtäläisyyksiä tarinan hahmojen ja lapsen välillä. Koska tyttö ei tuonut esiin tarinan mahdollisia yhteyksiä elämäänsä, olisi väärin lähteä keksimään niitä hänen puolestaan. Sadun kerronta antoi Aaliyahille mahdollisuuden kertoa asioista, jotka painoivat hänen mieltään, mutta joita hän ei muilla keinoin tuntunut pystyvän tuomaan esiin.

3.1.4 Etnografis-narratiiviset haastattelut

Toteutin haastattelut kentällä olojaksoni loppuvaiheessa. Lapset olivat iältään 7–12-vuotiaita. He edustivat kolmea eri kansallisuutta. Heistä kaksi oli tyttöjä ja kaksi oli poikia. Haastattelin lisäksi neljää äitiä, yhtä isää, kahta pakolaisohjaajaa, yhtä valmistavan luokan opettajaa ja yhtä iltapäiväkerhon ohjaajaa. Työntekijähaastatteluja lukuun ottamatta haastatteluissa oli aina mukana tulkki. Haastattelut kestivät puolesta tunnista kolmeen tuntiin ja niistä kertyi yhteensä liki 700 sivua litteroitua haastatteluaineistoa.

Tutkimuslupapapereiden kirjoittamisen yhteydessä kerroin haastattelujen nauhoittamissuunnitelmasta sekä siitä, että äänitteet tulisivat olemaan yksinomaan minun käytössäni ja että tarvittaessa olisin valmis katkaisemaan nauhoituksen kesken haastattelutilanteen. Alkuun nauhuri näytti hämmentävän joitakin osallistujia, mutta varsin pian siihen totuttiin. Tutkittavat vaikuttivat ajoittain jopa unohtavan sen olemassaolon.

Haastattelututkimuksissa tutkija saattaa tietoisesti tai tiedostamattaan pyrkiä esittämään kysymyksiä, joiden avulla ei pyritä niinkään selvittämään, mitä lapsi oikeasti pohtii, vaan pikemminkin saamaan tältä ennakoon toivottuja vastauksia. Tämän kaltaisten teennäisten kysymysten esittämisen taustalta on usein löydettävissä lapsen hyvinvoinnin tavoittelu, kasvatusvelvoitteet ja aikuisjohtoiseen kasvatukseen liittyvät perinteet. Lapset tottuvat varsin nopeasti siihen, että heiltä odotetaan tietynlaisia ja mahdollisimman napakoita vastauksia, joilla ei välttämättä ole mitään tekemistä heidän todellisen ajattelunsa kanssa. Lasten kohdalla perinteinen haastattelutilanne usein lyhytsanaisine vastauksineen ei siksi ole paras tiedon tuottamisen menetelmä. Se ei ole heille luonteenomainen, spontaani tapa kertoa omista ajatuksista, kuvitelmista ja tunteista. (Karlsson 2010, 128–129.) Erityisen houkuttelevaa ennalta haluttujen vastausten saaminen voi olla

silloin, kun tutkimukseen osallistuu lasten lisäksi myös aikuisia, sillä tutkija voi lähteä korjaamaan lapsen puhetta aikuisilta saadun tiedon valossa, koska pitää tätä tietoa luotettavampana. Tähän voi auttaa se, että tutkija suorittaa lapsihaastattelut ennen aikuishaastatteluja.

Sovelsin haastatteluissa narratiivista, kertomuksiin perustuvaa, haastattelumenetelmää, jossa huomio kohdennetaan tutkittavien tapoihin antaa merkityksiä eri asioille tarinoiden avulla. Tieto muodostuu usein dialogisesti, jolloin tutkijalla on mahdollisuus päästä henkilökohtaiseen kosketukseen tutkittavan kanssa. Narratiivisen tutkimuksen tavoitteena ei ole objektiivisen tai yleistettävän tiedon tavoittelu, vaan pikemminkin paikallisen ja subjektiivisen tiedon saavuttaminen. (Heikkinen 2001, 116–130.)

En käyttänyt haastattelutilanteissa ennalta laadittua kysymyslomaketta, vaan pyrin saamaan tutkimuskysymyksiin vastauksia lasten ja aikuisten kertomien tarinoiden ja muistojen avulla. Lapsihaastatteluiden aluksi kerroin, että toiveenani oli kuulla kertomuksia heidän eri elämänvaiheistaan: menneestä, nykyisestä ja tulevasta. Aikuisille esitin toivomuksen sellaisten muistojen tai tarinoiden kertomisesta, jotka koskivat lasten kokemuksia lähtömaassa, pakomatalla, vastaanottokeskuksessa ja koulussa sekä kuvitelmia näiden tulevasta elämästä. Johdattelin tilanteita eteenpäin näitä kolmea elämänvaihetta seuraten. Suurin osa haastatteluajoista käytettiin nykyisyydestä kertomiseen, joskin vanhemmat puhuivat paljon myös aiemmista kokemuksista ja työntekijät lapsiin liittyvistä tulevaisuuden visioistaan.

Käyttämäni haastattelutapaa voisi kutsua myös etnografiseksi haastatteluksi, jossa mukana olevat ovat jo ehtineet tutustua toisiinsa. Keskeistä etnografiselle haastattelumetodille on Barbara Sherman Heylin (2002, 369) mukaan haastatteluun käytetty aika, aineiston hankintavaiheen pitkäkestoisuus ja kontaktien tiheys tutkittavien kanssa. Tutkijan kunnioittava ja jatkuva suhde haastateltavien kanssa mahdollistaa parhaimmillaan aidon keskusteluyhteyden haastattelutilanteen aikana. Vuorovaikutuksen sujuminen vaikuttaa siihen, miten tutkimustee- moista ja -kysymyksistä neuvotellaan, miten niihin reagoidaan ja vastataan ja mitä merkitysten yhteisessä rakentumisessa tapahtuu. (Mt., 369, 379.) Tein haastattelut useita kuukausia kestäneen kentällä oloajan loppupuolella, mutta silti suurin osa lapsista ja vanhemmista tuntui jännittävän tilannetta ainakin aluksi. Tähän saattoivat vaikuttaa heidän aiemmat haastattelukokemuksensa, joista viimeisimmät oli toteutettu maahanmuuttoviranomaisten toimesta vanhempien turvapaikkapuhuttelujen yhteydessä.

Etnografis-narratiivisiin haastatteluihin on varattava riittävästi aikaa, jotta haastateltava ja tutkija pystyvät yhdessä pohtimaan, millaisia merkityksiä he antavat keskustelussa esiin tulleille tapahtumille. (Mt., 369.) Osittain tulkin toivomuksesta jouduin usein tarkentamaan kysymyksiäni ja varmentamaan sen, että tulini oikein ymmärretyksi. Myös tulkki ja haastateltavat tekivät niin aika ajoin. Jotta pääsimme kaikkien osapuolten kanssa edes jonkinlaiseen konsensukseen

niistä merkityksistä, joita keskustelluille tapahtumille ja asioille annoimme, vaati se usein kyseessä olevaan aiheeseen kiinni jäämistä pitkäksi aikaa.

Vastaanottokeskuksessa, iltapäiväkerhossa ja valmistavalla luokalla lähiaikoina koetut yhteiset asiat ja tapahtumat näkyivät tuttavallisuuden lisäksi yhteisinä kokemuksina, joihin usein viittasimme haastattelujen aikana. Tosin monesti saatoimme, joskus virheellisestikin, olettaa, että tunsimme hyvin vastaanottokeskuksen käytännöt, asukkaat ja työntekijät sekä vastaavasti koulun tavat, oppilaat ja opettajat. (Myös Tolonen ja Palmu 2007, 100.) Tolonen ja Palmu (mt., 100) pitävät etnografisen haastattelun etuna sitä, että siinä kannetaan mukana sosiaalista yhteisöä ja muistoja menneestä. Etnografisessa haastattelussa jaetaan usein myös ennakko-oletuksia, kokemuksia ja tunteita sekä juoruja ja tarinoita eri ilmiöistä, joskus myös meneillä olevasta tutkimuksesta ja tutkijasta. Tolosen ja Palmun (mt., 110) mukaan etnografinen haastattelu *sisältää valtaa ja vastuuta, väärinymmärryksiä, aukkopaiikkoja, hämmennystä sekä sosiaalisia ja materiaalisia eroja, joita tutkija voi kirjoittaa auki*. Kaikkea tätä sisältyy haastatteluai-neistooni runsain mitoin, niin runsain, ettei jokaisen kohtaamani väärinymmärryksen, aukkopaikan ja eron auki kirjoittaminen tutkimukseni puitteissa ollut mahdollista. Katson, että tärkeintä olikin niiden olemassaolon tiedostaminen.

3.1.5 Tutkimuksen lapset ja näiden perheet

Väitöstutkimuksen 18 lasta edustivat seitsemää eri kansallisuutta. He tulivat 11 perheestä ja heistä kymmenen oli tyttöjä ja kahdeksan poikia. Osallistumisen edellytyksenä oli 4–12 vuoden ikä, minkä vuoksi osa lasten sisaruksista jäi tutkimuksen ulkopuolelle. Kaikilla lapsilla oli Suomeen tulovaiheessa mukanaan ainakin äiti ja he asuivat yhdessä tämän kanssa samassa vastaanottokeskuksessa sijaitsevassa asuinhuoneessa tai asunnossa. Mikäli lapsella oli sisaruksia, myös nämä asuivat yleensä samassa huoneessa tai asunnossa. Seitsemällä lapsella oli tulovaiheessa mukanaan myös isä ja kahdella lapsella isäpuoli.

Lasten muut lähisukulaiset asuivat pääasiassa perheiden kotimaissa. Joillakin turvapaikanhakijalapsilla oli myös Suomessa lähisukulaisia, mutta he asuivat kauempana, joskus satojen kilometrien päässä tutkimuksessa mukana olleista laitoksista. Monet suomalaiset vastaanottokeskukset sijaitsevat pienillä paikkakunnilla tai maaseudulla kaukana suurista asutuskeskuksista, joissa suurin osa maahanmuuttajista asuu.

Suomalaisessa pakolaisperhetutkimuksessa on keskitytty pitkälti Somaliasta tulleiden tilanteiden tarkasteluun (esim. Alitolppa-Niitamo 2004; Hassinen-Ali-Azzani 2002; Marjeta 1998; Tiilikainen 2003), mikä on ymmärrettävää sillä somalit ovat suurin pakolaisryhmä Suomessa (Sisäasiainministeriö 2011b, 4). Tarkastelemissani vastaanottokeskuksissa ei ollut Somaliasta tai muualta Afrikasta tulleita 4–12-vuotiaita lapsia, minkä vuoksi he eivät ole edustettuina tässä tutkimuksessa. Sen sijaan mukana oli lapsia Aasiasta ja Euroopasta, kuten Ira-

kista, entisestä Jugoslaviasta ja Venäjältä. Näistä maista on saapunut Somalian jälkeen eniten pakolaisia Suomeen. Tutkimukseen osallistui lisäksi lapsia, jotka olivat lähtöisin Afganistanista, Iranista, Kirgisiasta ja Turkista – valtioista, joista niin ikään on jo pitkään lähdetty hakemaan turvapaikkaa.

Lasten toiminnassa näkyi ja puheissa kuului heidän islamilaisuutensa sekä aasialainen tai eurooppalainen taustansa. Jostakin toisesta maanosasta tai uskonosta lähtöisin olevien lasten tutkiminen olisi tuottanut erilaista aineistoa. Lasten käyttäytymiseen vaikutti myös suomalaisessa yhteiskunnassa ja yksittäisissä vastaanottokeskuksissa omaksutut sisäiset etniset hierarkiat. Tutkimuksen lapsista ja perheistä ei ole koottu tarkkaa kuvausta aineiston pienuuden vuoksi. Olisi ollut eettisesti arveluttavaa tuoda esiin tarkempia tietoja heidän taustoistaan kuin mitä väitöskirjan sivuilta nyt on luettavissa.

3.2 Eettisyyden ehdolla

Suhteessa kentällä esiin tuleviin valtakysymyksiin, eettisiin kysymyksiin ja vastuuseensa tutkija pyrkii, erityisesti feministisessä etnografisessa tutkimuksessa, tekemään omat käsitteellistyksensä sekä lähestymistapansa näkyviksi. Myös viimeaikaisessa lapsuudentutkimuksessa on ryhdytty miettimään tutkimuksen etiikkaan ja tutkijan positioon liittyviä kysymyksiä. Etnografisessa lapsuudentutkimuksessa eettisten haasteiden pohdintaa voidaankin pitää luontaisena osana tutkimusprosessia.

3.2.1 Tutkijan paikkaa etsimässä

Oman paikkani löytäminen kenttäjakson aikana tuotti ajoittain hankaluutta. Eri-tyisen hankalaa se oli kun menin vastaanottokeskukseen tai kouluun ensimmäisiä kertoja. Esimerkiksi koulussa turhauduin useaan otteeseen, koska en tiennyt kaikista siellä sovelletuista säännöistä ja toimintatavoista tai ymmärsin ne aluksi väärin. Esimerkiksi yhtenä päivänä luulin koulupäivän päättyvän jäähalliretkeen ja sen takia minulta jäi kokematta hallilta paluumatka ja päivän viimeinen oppitunti.

Koulussa jätin ajoittain menemättä ulos välitunnille oppilaiden kanssa keskustellakseni opettajan kanssa. Kaduin jälkikäteen näitä valintojani, jos sain tietää pihalla tapahtuneen jotain *tärkeää*. *Välitunnille en ehtinyt, koska kävin opettajainhuoneessa kahvilla. Sääli, koska välitunnilla olisi ollut dokumentoitavaa. Eli toisen kerran missasin jotakin tärkeää.* Kenttämuistiinpanostani huomaa mielenkiintoni normaalista poikkeavien, usein äänekkäiden tilanteiden kirjaimista kohtaan. Kuitenkin lasten arjen tarkkailussa on oleellisempaa huomioida toiminnalle tyypillisiä, usein hiljaisuudessa tapahtuvia asioita. Toiminnan havainnointi ja dokumentointi helposti houkuttelee, koska toimintaa arvostetaan länsimaisessa kulttuurissa hiljaisuutta enemmän (Gordon ym. 2002). Tutkijan

huomio kiinnittyy helposti myös ihmisiin, jotka ovat eniten äänessä. Usein aikuiset ovat näitä äänessä olijoita ja siten myös toiminnan keskipisteitä. Aikuisten toiminnan seuraaminen saattaa tuntua tutkijasta myös helpommalta, koska puheesta on usein helpompaa saada selvää. Erityisesti tutkimustilanteissa, joissa on mukana heikosti suomen kieltä taitavia ihmisiä, on vaarana että tutkijan kenttäpäiväkirja täyttyy suomen kieltä hyvin taitavien lausahduksista. Tutkija voi myös pitää aikuisen toimintaa tutumpana ja helpommin ymmärrettävänä kuin lapsen.

Etnografiselle tutkimukselle on myös tyypillistä, että siinä mukana olevat haluavat jossakin vaiheessa ottaa tutkijan omaan joukkoonsa tai *puolelleen* (Palmu 2003, 36). Joskus koin näissä tilanteissa oloni tukalaksi. Kerran opettaja ei antanut oppilaiden istuutua tunnin alettua, vaan seisotti heitä rankaisutoimenpiteenä. Seisottamisen aikana opettaja yllättäen ryhtyi ääneen miettimään, missähän kunossa käteni on illalla päivän aikana tekemieni runsaiden havaintokirjausten takia. Päiväkirjassani mietin, oliko opettajan tarkoitus ääneen pohtimisellaan saada oppilaat ajattelemaan, että he tulisivat huonolla käyttäytymisellään aiheuttamaan minulle lisää kirjoittamista ja kipua vai toimiko hän siten saadakseen kustannuksellani oppilaat paremmalle tuulelle. Koska lasten vaikuttamismahdollisuudet tilanteessa olivat rajoittuneita, he eivät ottaneet kantaa opettajan kommentointiin. Myöskään itselläni ei tuntunut olevan muuta mahdollisuutta kuin myönteillä opettajan valtaa istumalla hiljaa pulpetissani ja olemalla välittämättä oppilaiden vilkuiluista.

Edellä mainitussa luokkatilanteessa en asettunut oppilaiden paikalle ja seisoin heidän kanssaan odottamassa opettajan lupaa istuutua. Toisaalta en myöskään seisonut opettajan vieressä luokan etuosassa, vaan istuin yksinani omalla paikallani huoneen takaosassa. Erotuin muista luokassa olijoista erilaisen asen-toni ja sijaintini perusteella. En ollut oppilas, mutten opettajakaan, vaan jotakin siltä väliltä. Myös vastaanottokeskuksessa ja iltapäiväkerhossa koin joskus hankalana oman paikkani löytämisen. Olin välillä näkymätön ja yhtäkkiä taas näkyvissä. Olin tutkija, mutta samaan aikaan kuuntelija, lasten hoitaja, luokka-avustaja, saduttaja, sairaanhoitaja, seuralainen tai tuen antaja. Kriittisen feministisen etnografiakirjallisuuden kuvaukset tutkijan positiosta kuvaavat hyvin minunkin tuntojani: Olin eräänlaisessa välitilassa tai määrittelemättömässä tilassa (esim. Gordon ym. 2005; Tolonen 2001; Thorne 1993). Näitä pohdintoja tein myös erään välituntiepisodin jälkeen.

Ongelmia tuli kun kello soi sisään. Suurin osa oppilaista oli jo sisällä, kun Mahir lähti ulko-ovea kohti suomalaispojan kanssa. Tönivät toisiaan alkuun toverillisesti. Ainakin näytti siltä. Sitten poika kamppasi Mahirin ja Mahir tönäisi takaisin kovaa. Valvojaopettaja oli juuri tulossa tilanteeseen pihan puolelta, kun Mahir huomasi sen ja liimaantui kylkeeni. Opettaja käveli meitä vastaan, katsoi minua ja Mahiria vuoronperään kysyvästi. Hymyili vähän ja meni ohi. Ilman minua olisi varmasti sanonut Mahi-

rille jotain. En puuttunut tilanteeseen, mutta jäin miettimään olisiko pitänyt.

(Kenttämuistiinpano)

Tutkija joutuu tekemään valintoja koko tutkimusprosessin ajan. Edellä olevassa tilanteessa valitsin vaikenijan, myötäilijän position, jolla tulin auttaneeksi tutkimuksessa mukana olleen lapsen ulos vaikeasta tilanteesta. Ilman paikalle osu- mistani selkkaus valvojaopettajan kanssa olisi ollut mitä todennäköisin. Etnogra- fisessa tutkimusorientaatioissa, jossa valta on yksi keskeisistä käsitteistä, pyritään tutkijan ja tutkittavan kokemusten jakamisen ja hienovaraisen vastavuoroisuuden avulla tasoittamaan valtasuhteiden epätasapainoa tutkijan ja tutkittavan välillä (Lahelma ja Gordon 2007, 21–22). Tähän suuntaukseen kuuluu myös oman tie- don ja tietämisen kyseenalaistaminen (Tolonen ja Palmu 2007, 109.) Edellä ku- vailemassani tilanteessa minulla oli aikuisuuteni mukanaan tuomaa valtaa koh- distaa tilanne halumaani suuntaan (myös Mietola 2007, 164). Myöhemmin kui- tenkin kyseenalaistin tekoni tai pikemminkin tekemättömyyteni. Olinhan autta- nut pojan kiistakumppaneineen pälkähästä, vaikka tiesin näiden toimineen kou- lun ohjesääntöjen vastaisesti.

Lapsilähtöisissä etnografisissa tutkimuksissa on usein tavoitteena välttää kei- notekoisia tilanteita jättäytymällä tapahtumien taustalle, näkymättömiin, ja saada lapset toimimaan *aivan tavallisesti* olemalla kiinnittämättä heihin huomiota. Huolimatta siitä, miten hyvin tutkija tässä tehtävässään onnistuu, hänellä on kuitenkin oma vaikutuksensa tilanteen synnyttämisessä. (Rutanen 2007, 89.) Opettajan pyrkimys ottaa minut mukaan luokkatilanteisiin tuntui yleensä hyväl- tä, sillä se auttoi oppilaita muistamaan nimeni ja siten edesauttamaan tutustumis- tamme. Toisaalta näissä tilanteissa minulla ei yleensä ollut muuta mahdollisuutta kuin tulla nähdyksi ja olla hetken keskeisessä osassa kyseistä tapahtumaa.

Tutkimuksen aikuisiin minua yhdisti lähinnä kronologisen ikäni mukanaan tuoma valta-asema. Työntekijöihin liityin myös suomen kielen ja suomalaisen koulutuksen avulla. En kuitenkaan omannut samassa määrin valtaa kuin lapsen vanhemmat tai työntekijät. Toimintaani rajoitti vastaanottokeskuksen, iltapäivä- kerhon ja koulun toimintaa ohjaavien virallisten ja epävirallisten lakien ja sää- dösten lisäksi tutkijan eettiset normit.

Lapsen mahdollisuudet säädellä tutkimustilanteen kulkua paranevat, jos tutki- ja tietoisesti välttää kentällä ollessaan aikuisen asemaa ja sen tuomaa autoritaii- visuutta (Wyness 2006, 191; Lappalainen 2007b, 83). Parhaimmillaan etnografi- nen lapsuudentutkimus onkin sitä, että lapsi pystyy tutkimustilanteessa esittä- mään eriäviä mielipiteitä tutkijan tulkinnoista ja siten myös kyseenalaistamaan tämän valtaa määrittää tilannetta ja siinä rakentuvaa tietoisuutta. Tällöin tutkijan valta peilautuu lapseen ja vaikuttaa monella tavoin tutkimustilanteen muodostu- miseen ja kulkuun (myös Mietola 2007, 164; Tolonen ja Palmu 2007, 98).

Itseni lisäksi myös lapsilla ja työntekijöillä oli hankaluuksia asemani paikan-
tamisen suhteen. Heillä saattoi olla erityisiä toiveita ja kuvitelmia minua koh-
taan. Koulussa opettaja toi esimerkiksi esiin tyytyväisyytensä luokkaretkelle
osallistumisestani, sillä *näin meitä on yksi silmäpari enemmän*. Eräs tutkimuksen
lapsi luuli, nähdessään minut ensimmäistä kertaa koulussa, että olin tullut sinne
saduttamaan häntä, sillä olin tavannut hänet aiemmin pelkästään sadunkerronnan
merkeissä.

Onnistuin ajoittain osallistumaan vastaanottokeskuksen ja koulun lapsiryhmi-
en toimintaan ja yritin silloin nopeasti ymmärtää ryhmäläisten toimintatapoja ja
sopeutua niihin. Ilman pidempikestoista tutustumista, jonka etnografinen tutki-
mus mahdollistaa, olisi näihin ryhmiin mukaan pääseminen ollut hankalaa ja
jopa mahdotonta. Lasten muodostamiin ryhmiin sisään pääseminen ei aina ollut
helppoa. He leikkivät ja oleskelivat usein paikoissa, joihin aikuisilta oli *kiellettyä*
mennä tai joihin heidän oli vaikeaa päästä, kuten suljetun oven takana, pihaleik-
kitelineen päällä tai lumilinnan sisällä.

Lapset hakeutuvat usein paikkoihin, joissa he pystyvät olemaan vapaita ai-
kuisten kontrollista. Kokoontumispaikkavalinnoillaan lapset voivat haastaa ai-
kuisten valtaa, sillä erilliset paikat mahdollistavat vuorovaikutuksessa olemisen
toisten lasten kanssa ilman, että aikuiset voivat valvoa heidän toimiaan (myös
Liden 2003, 121; Opie ja Opie, 1969, 1–2). Aikuisten kontrollista vapaiden
paikkojen tarjoamat yhteiset toiminta- ja leikkimahdollisuudet sekä tietoisuus
niiden sijainnista nopeuttavat toisiin lapsiin tutustumista ja lapsiryhmiin kiinnit-
tymistä. (Spicer 2008, 492.) Lapsiryhmiin sisään pääsemisen edellyksenä on
lisäksi ryhmän tapojen ja yhteisten käyttäytymismuotojen oppiminen ja hyväk-
syminen sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen taito (Opie ja Opie, 1969, 1–2).

Vaikka kenttäjakson alussa esittäydyin pariinkin otteeseen lapsille, jotkut
heistä unohtivat, kuka olin, ja saattoivat ihmetellä paikallaoloani koulussa ja
iltpäiväkerhossa. Esimerkiksi eräällä oppitunnilla kenttätyöskentelyni alkupuo-
lella opettaja mainitsi nimeni. Tutkimuksessa mukana ollut Abas ei osannut yh-
distää sitä luokahuoneen perällä istuvaan tutkijaan.

Abas: Kuka on Minna?

Opettaja: Kukahan on Minna?

Abas: Se on se, se ...

*Opettaja: Missä Minna on?” Abas pyörittelee päätään. Opettaja menee
kääntämään pojan pään minun suuntaani.*

*Opettaja: Vilkuta Minnalle!” Abas vilkuttaa minulle. Vilkutan takaisin.
(Kenttämuistiinpano)*

Lapset osoittivat monella tavoin mielenkiintoa tutkimusaineistoni hankintaa
kohtaan. He saattoivat tulla kyselemään kesken kaiken, mitä kirjoitin päiväkir-
jaani. Amal tuli pariinkin otteeseen luokseni ja ryhtyi lupaa kysymättä piirtä-
mään päiväkirjaani. Kenttämuistiinpanojen, haastattelujen ja satujen kirjaamis-

prosessit kiinnostivat lasten lisäksi myös tutkimuksen ulkopuolisia ihmisiä, kuten muita koulun oppilaita ja opettajia ja vastaanottokeskuksen työntekijöitä. Näissä tilanteissa jouduin miettimään joskus tarkkaan, mitä voin kertoa kysyjille horjuttamatta tutkimukseen osallistuneiden luottamusta (myös Gordon ym. 2000b). Tutkimuksen vanhemmat ja työntekijät kyselivät tavatessamme niin ikään aineistojen sisällöistä ja käytöstä. Etenkin saduissa puhutut asiat herättivät mielenkiintoa ja halua jakaa niihin liittyviä tuntemuksia kanssani. Sadutuksissa mukana olleet työntekijät ottivat ajoittain puheeksi kertomusten raakuuden. *Tost perheestä mitä on tullut ne sadut, niin ne kyllä minua ainakin on pysäyttänyt ja [on] saanut lukee ihan kaks kertaa ajatuksen kans [ne lävitse]. Huh, huh!, kun on lukenut niit satuja.* Vanhemmat halusivat lähinnä tietää, olivatko sadut hauskoja ja toiveideni mukaisia.

Tutkimuksen lasten ja vanhempiensa puheet ja toiminnot herättivät minussa ajoittain hämmennystä, ahdistusta, empatiaa ja muita vastaavia voimakkaita tunteita lasta tai koko perhettä kohtaan. Etenkin kohdatessani perheitä, joilla oli erityisen epäinhimillisiä ja rankkoja pako- ja sotakokemuksia, huomasin hetkelisestikin haluavani ryhtyä suojelemaan lasta. Näiden tunteiden tulkitsemisessa minua auttoi Marjatta Bardyn ja Päivi Känkäsen (2005, 212) näkemys siitä, että *aikuisen on päästävä tunnistamaan omia tunteitaan, kestämiään ja hyväksymään niitä voidakseen kuulla niin hyvin, että toinen voisi kokea tulleet kuulluksi.* Tutkijan on tultava sinuksi omien tunteidensa kanssa, jotta hän pystyy näkemään puhuttua tai nähtyä syvemmälle. Vain siten toimimalla hän kykenee ymmärtämään tutkittavien elämää. (Myös Lappalainen 2007a, 10.) Näissä tilanteissa pidin maahanmuuttajatyökokemukseni lisäksi hyvänä myös sairaanhoitajakoulutustani ja työkokemusta lasten päivystyspoliklinikalta ja sairaankuljetustehtävistä. Katson näistä kokemuksista olleen apua etenkin emotionaalisesti raskaissa kohtaamistilanteissa ja vaikeista olosuhteista lähteneiden lasten ja vanhempien tilanteiden ymmärtämisessä.

Rankoista menneisyyksistä, turvapaikanhakuprosessin pitkäkestoisuudesta ja siihen liittyvistä epävarmuuden ja hankaluuden tunteista huolimatta vain harva lapsi toi puheissaan esiin oman tai perheensä huonon tilanteen. Puhumattomuus saattoi olla merkki traumatisoitumisesta, mutta se saattoi myös johtua siitä, etteivät lapsen kokemat vaikeat asiat painaneet tämän mieltä. Myöskään vanhemmat ja työntekijät eivät olleet kaikista lapsista huolissaan. Lapseen tutustuminen ja tunne siitä, ettei tällä ollut hätää, vaikutti monen lapsen kohdalla siten, etteivät kerrotut karmivat sadut ja levoton käytös jääneet vaivaamaan mieltäni. Toisaalta lasten tarinat joissain tapauksissa myös vahvistivat havaintojeni avulla saamaani käsitystä lapsen huonovointisuudesta.

Oivalsin niin ikään tarkastelevani lasten ja vanhempien tarinoita ja toimintaa äitini lapsuudenaikaisten evakkokokemusten avulla. Pakokertomukset toivat mieleeni Viipurissa asuneen äitini vaarallisen evakkomatkan täpötäydessä härkävaunussa luovutetusta Karjalasta rajan tälle puolen. Turvapaikanhakijalasten

ja -vanhempien kokemukset Suomeen tulosta ja vastaanottokeskukseen saapumisesta saivat muistelemaan äitini sisaren kertomaa tarinaa siitä, miten heidän perheensä oli jätetty junasta monien muiden evakkoperheiden tapaan pienelle asemalle ja *huutokaupattu* eräälle maatilalle töitä tekemään. Sotakokemusten kuuleminen vei ajatukseni äitini kirjoittamiin päiväkirjateksteihin ja niiden luotaamaan kuvaan nuoren tytön elämästä jatkosodan aikaisessa Helsingissä.

Tutustuminen lapseen ja tämän elämänhistoriaan johdatteli selvittämään tarkemmin sukuni sota- ja pakokokemuksia sekä perehtymään lähemmin talvi- ja jatkosodan kokeneiden suomalaislasten muistoista kertovaan kirjallisuuteen¹¹. Näiden pohdintojen avulla koin pystyväni näkemään lapsen laajemmassa kontekstissa sekä lisäämään sensitiivisyyttä tunnistaa, käsitellä ja ymmärtää emotionaalisesti haastavan tutkimusaineiston herättämiä voimakkaita tunteita. Perehtyminen Suomesta turvaa hakevien lasten lapsuuteen äitini, tätini ja muiden sota-ajalla lapsuuttaan eläneiden suomalaislasten kokemusten valossa kuljettivat vähitellen etäämmäksi tutkittavasta ilmiöstä ja lisäsivät samalla herkkyyttä ymmärtää pakolaisuuden merkitystä lasten elämälle.

3.2.2 Kieli, tulkkaus ja valinnan vapaus

Kun sovin henkilökohtaisen tapaamisen lapsen tai vanhemman kanssa sadun kerrontaa tai haastattelua varten, mukanani oli yleensä aina joko tulkki tai tulkkiharjoittelija. Osa lapsista osasi suomea hyvin, osalla oli hallussaan vain muutama suomen kielen sana. Vanhempien suomenkielentaidot olivat yleensä lapsia heikommat. Päädyin ottamaan mukaan tutkimukseen myös yhden sellaisen lapsen, jolle en pystynyt järjestämään tulkkausta, koska hän toi voimakkaasti esiin halunsa osallistua hankkeeseen ja osasi lisäksi hyvin suomea. Työntekijätapaamisissa tulkkia ei tarvittu, koska kaikki työntekijät olivat suomalaisia.

Minulla oli mahdollisuus käyttää kolmea eri tulkkia ja kolmea eri tulkkiharjoittelijaa, jotka tulkkasivat albanian, arabian, darin, kurmandzin, soraanin ja venäjän kielen suomeksi ja päinvastoin. Tulkit olivat työsuhteessa paikallisiin tulkkikeskuksiin ja olivat jo aiemmin työskennelleet tutkimuksessa mukana olevien perheiden kanssa. Tulkkiharjoittelijat suorittivat asioimistulkkikoulutusta ja siihen liittyvää työharjoittelua, eivätkä tunteneet perheitä aiemmin. Aineistoesimerkeissä en erittele tulkkeja ja tulkkiharjoittelijoita, koska en näe tiedon tuovan

¹¹ Esimerkiksi Anne Kuorsalon ja Iris Salorannan (2010a) toimittamassa *Sodan haavoittama lapsuus* -teoksessa kerrotaan sota-ajan kokeneiden suomalaislasten ja nykyisten pakolaislasten yhtenevistä kokemuksista: pelosta, epävarmuudesta, niukkuudesta, nälästä ja menetyksistä sekä siitä, miten lapsia ei ollut aikaa kuulla ja kuunnella. Kirjassa on useita esimerkkejä evakkolasten sopeutumisen ja luopumisen pakosta sekä valittamatta olemisen välttämättömyydestä sodan aikana ja sen jälkeen. Kirjan päättää yhdessä Marja Tiilikaisen kanssa kirjoittamani artikkeli Irakista Suomeen pakenevasta Mahmoudista, jonka muistossa on paljon yhtymäkohtia suomalaisten evakko- ja sotalasten muistojen kanssa (Lähteenmäki & Tiilikainen 2010, 275–286).

lisäarvoa tekstin ymmärtämiselle, vaan käytän kaikista tulkkina toimineista henkilöistä nimekkää *tulkki*. Lainauksen ymmärtämiseen tarvittavat täydentävät sanat olen aineistoesimerkeissä merkinnyt hakasulkujen sisään.

Lapset keskeyttivät sadutus- ja haasattelutilanteissa usein tulkin käännöstyön, joskus kesken lauseen, ja jatkoivat asiasta puhumista itsenäisesti suomenkielillä. Aineistoesimerkeissä en erota lapsen tai vanhemman puhetta tulkin puheesta tekstinsisäisillä tehokeinolla, koska niiden käyttö olisi tehnyt tekstistä sekavaa ja vaikeasti hahmotettavaa. Lasten, vanhempien ja osin myös tulkkien suomen kielen taitoon liittyvät heikkoudet näkyvät myös aineistolainauksissa. Tulkin käytöllä oli vaikutusta aineistojen analyysiin, sillä jouduin tulkitsemaan tutkittavan puheen tulkin tekemän tulkinnan perusteella. Analyysini ei siten ole suoraa tulkintaa alkuperäisestä kerronnasta, vaan analyysia tulkin tekemästä tulkinnasta. Tämänkaltaisen kaksoistulkitseminen lisää puheen väärinkäsittämisen ja -tulkitsemisen mahdollisuutta.

Tulkkien käyttö oli tutkimuksen teon kannalta tärkeää ja mahdollisti sellaisen tiedon saamisen, johon muutoin ei olisi ollut mahdollisuutta. Varsinaisen tulkkauksen lisäksi sain tulkeilta lisätietoja esimerkiksi lasten puhumista kielistä sekä näiden kotimaiden kulttuureista ja historioista. Nämä keskustelut käytiin yleensä tulkkauksitilanteiden lomassa, jolloin myös tutkittavilla oli mahdollisuus osallistua niihin. Parhaimmillaan kohtaamistilanteet olivat meidän kolmen, tutkittavan, tulkin ja minun, välistä vastavuoroista ajatusten vaihtoa. Joskus tulkin ja joko tutkittavan tai minun kahdenväliset keskustelut pitkittyivät ja johtivat siihen, että yksi meistä jäi keskustelun ulkopuolella kielitaidottomuuden vuoksi. Tilanteesta riippuen annoin näiden kahdenkeskisten keskustelujen jatkoa tai, jos ajattelin sen vaikeuttavan tutkimustilanteen sujumista tai pitkittävän sitä liikaa, ohjasin keskustelun taas yhteiseen aiheeseen. Tilanteet, joissa tulkki kävi pitkään keskustelua vain yhden henkilön kanssa, olivat kuitenkin harvinaisia.

Turvauduttaessa tulkin apuun saatetaan törmätä tilanteisiin, joissa tutkijalla ja tulkillla ei ole riittävän yhtenäisiä sanoja ja käsitteitä ymmärtää tutkittavien kokemuksia. Eri ihmisten merkityksenannot voivat erota toisistaan hyvinkin paljon, jopa tavoittamattomalla tavalla. Kentällä ollessani huomasin olevani usein tilanteissa, joissa pohdin muiden keskusteluun osallistuneiden kanssa jonkin tietyn sanan tai käsitteen merkitystä. Näin tapahtui Aaliyahin, Kadidan ja Mahmoudin äidin haastattelussa. Minulla ja tulkillla ei ollut alkuun yhteistä ymmärrystä siitä, millaista autoa äiti tarkoitti kertoessaan pakomatalla käytetystä kulkuvälineestä.

Minna: Oliko se rekka vai kuorma-auto?

Äiti: Sekin oli rekka.

Minna: Vai kuorma-auto? Rekka on paljon isompi.

Tulkki: Rekka. [Se auto oli] isompi.

Minna: Ai, ne oli molemmat rekkoja? Se alkuperänenkin oli rekka vai?

Tulkki: Kuorma-auton ja rekan väliin [piiloutuivat]. Eli kun irrotat sen lavan, sit se on kuorma-auto yksistään. Se oli rekka.

Minna: Et ne oli sellasii isoja [autoja]?

Tulkki: Rekkoja joo.

Minna: Joo. Koska kuorma-auto on pienempi.

Tulkki: Niin on. Sil on pikkupyörät.

(Aaliyahin, Kadidan ja Mahmoudin äidin haastattelu)

Sadutus- ja haastattelutilanteet ovat usein kovin nopeatempoisia, mikä edellyttää tulkilta puheen nopeaa kääntämistä toiselle kielelle samalla, kun hän pyrkii löytämään vastaavia käsitteitä ja sanoja, joita tulkattava on puheessaan käyttänyt. Kerrotun sanatarkka kääntäminen onkin usein hankalaa toteuttaa kaikilta osin. Tulkkaus myös hidastaa sanotun ymmärtämistä, kun tulkkauksen kohteena oleva pystyy reagoimaan esimerkiksi ilon ja hämmennyksen aiheisiin hieman myöhemmässä vaiheessa kuin mihin kertojan kieltä taitavat pystyvät.

3.2.3 Turvapaikanhakijalapsen kohtaamisen erityispiirteitä

Ennen Suomeen tuloaan monet turvapaikanhakijalapset ovat kohdanneet sodasta tai muusta kriisistä johtuvia vaikeuksia ja nopealla tempolla tapahtuvia muutoksia elämässään. Kotimaasta pakeneminen merkitsee usein myös jokapäiväiselle elämälle tärkeiden sosiaalisten ja emotionaalisten voimavarojen, kuten suvun, ystävien ja sosiaalisten verkostojen taakse jättämistä (Björnberg 2011). Myös pitkät ja raskaat pakomatkat, jotka usein toteutetaan salakuljettajien avulla, jättävät jälkensä moniin turvapaikanhakijalapsiin. Myöhemmin koetut pelon, ahdistuksen ja masennuksen tunteet johtuvat yleensä näistä tapahtumista, mutta ne voivat liittyä myös vastaanottokeskuksessa vietettyyn pitkään ja toimeentuloon odotusaikaan ennen turvapaikkapäätöksen saamista (myös Gulbrandsen ym. 2004; Vitus 2010). Pakolais- ja turvapaikanhakijalasten ajatusten ja kokemusten tavoittaminen onkin haasteellista. Vaikka tässä tavoittelussa aikuisen kiinnostus lasta kohtaan on tärkeää, se ei yleensä riitä aikaansaamaan lapsen ja aikuisen välille luottavaista suhdetta. (Myös White ja Bushin 2011, 335.)

Kenttäjakson aikana pyrin helpottamaan tutkittavien ja minun välisiä kohtaamistilanteita kiinnittämällä huomiota siihen, miten käyttäydyin, puhuin, keskustelin, haastattelin ja toteutin tarinoiden ja piirustusten hankinnan. Pyrin huomioimaan myös lapsen iän ja perheen elämäntilanteen sekä kulttuuristen ja uskonnollisten taustojen mahdolliset vaikutukset. Tavoitteeni kaikissa aineiston hankintaan liittyvissä vuorovaikutustilanteissa oli välittää lapsille ja vanhemmille viesti, että sen lisäksi, että kerrotut ja koetut asiat olivat merkityksellisiä minulle ja tekemälleni tutkimukselle, ne olivat myös sellaisenaan arvokkaita.

Kentällä jonkun aikaa oltuani huomasin, etteivät lapset jännittäneet niin paljon omissa asuinhuoneissa tai keskusten tutuissa leikkihuoneissa kuin esimerkiksi kolkoissa kokoushuoneissa. Myös tapaamisajankohdan valinnalla oli merkitystä. Oli parempi saduttaa ja haastatella sellaisina hetkinä, jolloin tutkittavat olivat mahdollisimman vireitä. Aina minulla ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta

sopia kohtaamispaikaksi asuin- tai leikkihuonetta, vaan jouduin tapaamaan lapsia luokka-, toimisto- tai kokoushuoneissa, kerran myös koulun välinevarastotilassa. Myös näitä tiloja käytettäessä yritin luoda kohtaamistilanteista mahdollisimman mukavia esimerkiksi järjestelemällä huonekaluja uudelleen tai istumalla lattialla lapsen kanssa. Saduttaessani kuusivuotiaasta Gregoria vastaanottokeskuksen kokoushuoneessa, jännitti poika tilannetta niin paljon, ettei tarinan keronnasta tullut mitään. Jatkossa sovin tapaamiset myöhempiin iltapäiviin äidin ja Gregorin yhteiseen asuinhuoneeseen.

Varsinkin ensitapaamisissa lapsen oloa näytti helpottavan hänelle tutun henkilön, esimerkiksi äidin, paikalla olo. Vastaanottokeskuksissa lapset ja äidit olivat tottuneet viettämään aikaa yhdessä, joten tapaamiset äitien kanssa olivat luontevia ja auttoivat heitä luottamaan siihen, että he pystyivät jatkossa turvallisemmin mielin jättämään lapsensa kanssani lyhyeksi aikaa. Myös sisarusten tai tutun tulkin paikallaolo näytti rentouttavan lasten oloa kohtaamistilanteissa. Kun olin ensikertaa saduttamassa viisivuotiaasta Evania, paikalla oli lisäksi perheelle tuttu tulkki ja tytön kaksi sisarusta.

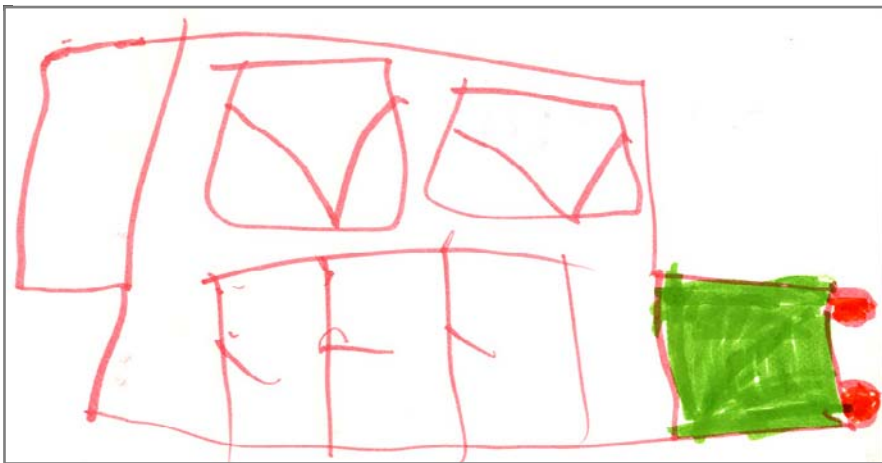

Tämä olet sinä (osoittaa piirtämänsä naamaa ja katsoo tulkkiä) – tulkki. Tämä on sinun silmä ja se on sinun silmä. Nämä ovat kaikki sinun pape-reita (osoittaa ensin piirtämiään ruutuja, sitten minua tutkijaa ja minun reppuani), joita sinä luet. Ja sinä tulkki olet niin vihainen, että sinä syöt ne. Ja sitten maha turpoaa. Teet ne pieniksi paloiksi, laitat suuhun ja syöt ne kaikki. Tämä on ikkuna (osoittaa isoa reunaruu-tua). Nämä on sun hampaaita, vaikka näyttävät isoilta. Olet syönyt niin paljon näitä papereita, että hampaat on tullut isoiksi. Ennen oli pienet hampaat.

(Evan, 5 vuotta, kerrottu kurmandziksi)

Satu nauratti meitä kovin, tosin tulkkauksen vuoksi pääsin yhtymään nauruun muita paikallaolijoita myöhemmin. Yhdessä koettu ilo ja nauru tuntuivat rohkaisevan Evania jatkamaan tarinaansa eteenpäin. Ilman sisarustensa ja tutun tulkin läsnäoloa, ei vuorovaikutustilanteesta olisi muodostunut todennäköisesti niin hauskaa ja miellyttävää tapahtumaa. Satu on mielestäni hyvä esimerkki myös siitä, miten lapsi voi ottaa tutkimustilanteen haltuunsa ja tuoda sen avulla esiin myös negatiivisia tunteitaan.

Myös monet muut lapset värittivät satujaan huumorilla. Toisinaan saduissa kerrotuista vitseistä ja niihin liittyvästä sarkasmista pääsi perille ainoastaan olemalla mukana kerrontatilanteissa. Ebrun isovelji Bahan käytti tarinoissaan usein fraasia: *Lapset mitä kuuluu?* Tuo sanonta oli tuttu siitä, että tulkki yleensä tervehti sillä perheen lapsia saapuessaan heidän asuntoonsa. Sanonnan käyttäminen nauratti meitä sadutustilanteessa mukana olleita. Jos en olisi vierailut perheen luona tulkin kanssa useita kertoja, olisi tärkeä osa sadussa käytettyjen sanojen merkityksestä jäänyt minulta huomaamatta.

Empu

Lapset mitä kuuluu? Onko sulla hyvä päivä? Miksi menet nukkumaan ja sitten menetkö ulkona? Pelataan! Pelataanko kiikku jotain peliä?

(Bahan, 6 vuotta, Turkki, kerrottu suomeksi)

Joskus lapsella on halu tuottaa aikuisille tyydytystä omilla toimillaan. Havaitsin tätä etenkin silloin, kun vanhemmalla näytti olevan suuria odotuksia lastaan kohtaan. Esimerkiksi yhdeksänvuotias Klarita loi sekä kielellisesti että kerronnallisesti hyvin viimeistellyn oloisia tarinoita ja huoliteltuja piirustuksia, joilla vastaanottokeskuksen pakolaisohjaaja arveli tytön hakevan niin äidiltään kuin muilta aikuisilta arvonantoa ja hyväksyntää. Kolme kaunista kukkaa oli Klaritan

satu, jota hän kertoi suunnitelleensa pitkään ennen sen kerrontaa. Tyttö oppi suomen kielen nopeasti ja pystyi kertomaan pitkän tarinan lähes virheettömästi noin puolentoista vuoden maassa olemisen jälkeen. Lapsi mainitsi varsin pian tutustumisemme jälkeen haaveilevansa kirjailijan urasta. Myös hänen äitinsä mainitsi tästä haaveesta.

Kolme kaunista kukkaa

Eräänä päivänä yksi pieni tyttö meni ulos. Hän näki kauniin kukan. Kukka oli punainen vihreillä lehdillä. Tyttö poimii kukan ja vei sen kotiin. Seuraavana päivänä kun tyttö heräsi hän näki, ettei kukka ollut huoneessa. Hän sanoi äidilleen että kuka on koskenut kukkaan. Äiti ei tiennyt mitään. Tyttö meni ulos ja odottamatta näki kolme punaista kukkaa. Hän ihmetteli että kuinka voi odottamatta ilmestyä kolme kukkaa. Tällä kertaa hän ei halunnut poimia näitä kauniita kukkia. Hän meni kotiin ja kertoi tapahtuneesta äidilleen. Äiti ei uskonut häntä. Tyttö heräsi aikaisin aamulla ja meni poimimaan ne kukat. Mutta kun hän meni ne, kukat eivät enää olleet siellä. Eräänä päivänä tyttö näki prinsessan. Hän meni prinsessan luo ja kysyi, mitä hän haluaa tällaisena kylmänä päivänä. Prinsessa sanoi, että hänen täytyy poimia kolme punaista kukkaa. Tyttö kysyi, minkä takia hän tarvitsee ne kukat. Prinsessa ei vastannut. Tyttö kertoi, että oli nähnyt ne

kolme punaista kukkaa. Prinsessa hymyili ja sanoi tytölle, että veisi tämän sille paikalle, jossa näki ne kukat. Tyttö meni ja vei prinsessan sille paikalle. Siellä oli kolme punaista kukkaa. Prinsessa poimi ne ja meni. Mutta tyttö ei antanut hänen mennä, koska halusi tietää mihin hän tarvitsi niitä kukkia. Prinsessa sanoi, että noita oli lähettänyt hänet hakemaan ne kukat. Tyttö halasi prinsessaa ja sitten prinsessa meni. Tytöltä tulivat kyynelleet silmistä. Tunnin kuluttua tyttö meni kotiin. Kun tyttö kertoi äidille, äiti tällä kertaa uskoi tyttöä. Äiti sanoi, että prinsessa tulee tänne kiittämään hänen avustaan. Silloin tyttö nauroi ja meni iloisena sänkyyn. Tytön isä oli kirjailija. Hän kirjoitti tämän tapahtuman. Tyttö oli tyytyväinen. Kiitti isää ja meni nukkumaan.

(Klarita, 9 vuotta, ent. Jugoslavia, kerrottu suomeksi).

Lasten vanhempiaan kohtaan tuntema hätä ja heidän tarpeiden huomioiminen saattaa myös nousta merkittävään asemaan lapsen kokemusmaailmassa (Ritala-Koskinen 2003, 117). Seitsemänvuotias Agnessa oli perheensä ainoa lapsi. Ennen tarinan kerrontaan tyttö pohjusti minua tärkeällä tiedolla: *Tämä on satu työstä, joka ei halunnut että vanhemmat kuolee. Hän teki vanhemmille ruokaa ja juomaa, mutta kuitenkin vanhemmat kuolivat.*

Olipa kerran tyttö, joka asui talossa. Hän oli vanhempi. Vanhemmat olivat kuolleet. Tyttö itse laitto ruokaa. Hän asui Afrikassa. Ei uinut meressä, mutta rakasti uimista meressä. Hän rakasti aurinkoa. Siksi kasteli kukkia ja ui omassa uima-altaassa. Tytön nimi oli Katja.

(Agnessa, 7 vuotta, Venäjä, kerrottu venäjäksi)

Vanhempien kuolema ja sitä edeltänyt huoli näistä olivat Agnessan tarinan keskeisiä teemoja. Monet muutkin turvapaikanhakijalapset käsittelivät saduissaan kuolemaa. Tappaminen ja tapetuksi tuleminen olivatkin yksi yleisimmistä tarinoiden aiheista (Lähtenmäki 2012, 317).

Jotkut turvapaikanhakijalapset näyttivät murehtivan omien sanomistensa ja tekemistensä vaikutuksia vanhempiensa huolen lisääntymiselle. Seitsemän vuotiaan Abasin äiti sai terapeuttista apua mielenterveysongelmiinsa, jotka johtuivat hänen traumaattisista Kosovon sodan aikaisista kokemuksistaan. Koulussa ja iltapäiväkerhossa poika näyttäytyi vilkkaana, innokkaana ja jonkin verran levottomana oppilaana ja kerholaisena. Sen sijaan kotona hän vaikutti itseensä vetäytyvältä, hiljaiselta ja totiselta pojalta, joka puhuessaan punnitsi sanomisiaan pitkään ja puhui hiljaisella äänellä. Vaikka äiti tapaamisten aikana yleensä valmisti ruokaa toisessa huoneessa, tuntui hän pystyvän myös sieltä käsin vaikuttamaan Abasiin. Mielestäni äidin samoissa tiloissa oleskelu teki kodin ulkopuolella terhakkaasti käyttäytyvän ja puheliaan pojan puheesta ja tarinoista arkisia ja vähäsanaisia.

Eräs lapsen jännityksen laukeamista helpottava menetelmä on piirrätyttäminen. Joskus sadutustilanteissa pyysin lasta tekemään piirustuksen sadustaan ja joko piirtämisen aikana tai myöhemmin kertomaan siitä tarinan. Jotkut lapsista ehtivät piirtää useita piirustuksia tapaamisten aikana, myös sellaisia, jotka eivät liittyneet kerrottuun satuun tai satuihin. Joukossa oli myös lapsia, jotka kertoivat satuja ilman että he halusivat liittää niihin mukaan piirustusta.

3.2.4 Tutkijan valta ja vastuu

Väitöskirjani teon aikana olen useaan otteeseen pohtinut tutkimuseettisiä kysymyksiä, joista monet ovat liittyneet hankkeen vaikutuksiin tutkittavien elämälle. Ennen kentälle menoa kyselin itseltäni lähinnä, miten vastaanottokeskuksessa ja koulussa tutkimuksen tekemiseen suhtauduttaisiin. Aineiston hankinnan ja analyysin sekä väitöskirjan käsikirjoittamisvaiheen aikana mietin monesti voisiko tutkimustietojen julkaisemisella olla negatiivisia seurauksia lasten elämälle. Saattaisivatko kertomani tiedot, esimerkiksi laittomasta maahantulosta, heikentää perheiden mahdollisuuksia saada hakemukseensa myönteinen päätös?

Näiden kysymysten äärellä mieltäni on rauhoittanut sen tosiasian ymmärtäminen, etteivät kenttäjakson aikaiset huomioni voineet vaikuttaa tutkimuksessa mukana olleiden perheenjäsenten tilanteisiin, sillä he saivat päätökset hakemuk-

siinsa ennen väitöskirjani valmistumista. Olen pohtinut myös median tehtävää tutkimuksen tulosten raportoinnissa: Mitä jos se tuo esiin lasten kannalta kielteisiä asioita esimerkiksi puhumalla näistä rikoksen tekijöinä siksi, että osa heistä on tullut maahan laittomasti? Medialla onkin ratkaiseva vaikutus siihen, miten yhteiskunnassa turvapaikanhakijalapsiin hakuprosessin aikana ja sen jälkeen suhtaudutaan. Viime aikoina yleinen mielipide on monissa maissa median kannustamana ylläpitänyt vihamielisyyttä ja negatiivisia tunteita usein *vääriksi* haki-joiksi miellettyjä turvapaikanhakijoita kohtaan. Median tuottama negatiivinen uutisointi hankaloittaa turvapaikanhakijalasten osallisuuden ja integroitumisen pyrkimyksiä. (Giner 2007, 250; Robinson ym. 2003, 14; Spicer 2008, 493; Whitmarsh 2011, 536.)

Etnografisessa tutkimuksessa tutkijalta edellytetään sekä valppautta että kykyä kuunnella, kysellä ja katsella, sillä ilman näitä taitoja hän ei pysty eläytymään tutkittavien arkipäivään ja ymmärtämään heidän erilaisia tapojaan nähdä ja kokea ympäröivä yhteiskunta (myös Hammersley ja Atkinson 1995, 1–2). Etnografisessa lapsuudentutkimuksessa tarvitaan myös kykyä sopeutua lapsen lähellä olevien yhteisöjen elämäntapoihin ja arjen käytäntöihin sekä ymmärrystä siitä, ettei ulkopuolisilla henkilöillä ole mahdollisuuksia päästä näiden yhteisöjen täysivaltaisiksi jäseniksi. Tutkijan position lisäksi aikuisen merkitys lasten kasvattajina ja kontrolloijina sekä näistä huolehtijoina tuo tutkimuskontekstiin oman ulottuvuutensa. Lapsilla on myös sellaisia ajatuksia, kokemuksia ja mielipiteitä, joita tutkija aikuisena ei edes ymmärrä kysellä (myös Oranen 2008, 18). Tämänkaltaisten tutkijan sisä- ja ulkopuolisuuteen liittyvien mietintöjen tulisi John Stanfieldin (1994, 176, 181) mukaan olla keskeisiä asioita kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Näihin pohdintoihin sisältyy hänen mukaansa olennaisesti myös tutkijoiden omaelämäkerralliset, kulttuuriset ja historialliset kontekstit, sillä ne määrittelevät, mitä tutkija näkee ja mitä hän ei näe.

Vaikka lapsuudentutkimukseen liittyvät eettiset kysymykset ovat pitkälti samoja kuin aikuisuustutkimuksessa, on olemassa myös asioita, jotka koskevat vain lapsia. Lapsia ei esimerkiksi tule johdatella osallistumaan sellaisiin lasten edun nimissä käynnistettyihin tutkimushankkeisiin, joissa heillä ei ole vaikuttamismahdollisuuksia. Lisäksi tutkijan tulee käyttää lapselle tuttuja käsitteitä tutkimuksesta kertoessaan ja aineistoa hankkiessaan. Monet tutkimuksessa käytetyt käsitteet eivät ole valtasuhteista vapaita tai neutraaleja, vaan asiantuntijavallan määrittämiä. (Strandell 2005.) Käsitteiden valinta edellyttää tutkijalta myös herkkyyttä tunnistaa lapsen kehitystaso, kielitaito ja vointi. Tutkimuksissa, joissa on mukana lapsia ja tulkkeja eri maista, tuttujen käsitteiden valitseminen asettaa tutkimukselle omat haasteensa (luku 3.2.2).

Tutkija saattaa myös pohjata kommenttinsa ja kysymyksensä ennalta mietittyihin lähtökohtaoletuksiin, jotka voivat pikemminkin tukea lapsen toiseutta ja alistamista (Strandell 2005) kuin tämän osallistumisen mahdollistumista (Karimäki 2008, 5). Nähdäkseen, ymmärtääkseen ja tulkitakseen lasten kerrontaan ja

toimintaan liittyvää moniulotteista sosiaalista todellisuutta, tutkijan onkin pystyttävä kyseenalaistamaan omat ennakkokäsityksensä. Tutkijan suurempi valta näkyy myös siinä, että hänellä on enemmän mahdollisuuksia kysymällä tai muilla keinoin suunnata tilannetta haluamaansa suuntaan. Tilanteen tulkitseminen on lisäksi pitkälti hänen vastuullaan, sillä se millaisina lapsi ja muut tutkittavat tutkimusraportissa näyttäytyvät, on tutkijan päätettävissä (Mietola 2007, 164). Tutkijan itsevaltainen oikeus aineistonsa analyysiin ja auki kirjoittamiseen tuo valan lisäksi mukanaan myös vastuuta.

Lapsiin liittyvässä tutkimuksessa tutkijan on osattava tasapainoilla lapsen suojeluväitteiden ja omien hyötynäkökulmiensa välillä. Lasten tutkiminen voi osallistua myös sellaisten keinojen kehittämiseen, joilla pystytään kontrolloimaan tai ohjaamaan lapsia aiempaa kurinalaisemmin. Joskus lapsuudentutkimukseen liittyvät eettiset ongelmat johtuvat tutkijan halusta sitouttaa lapsi tutkimuksen tekoon tai saada hänet uskoutumaan jossakin asiassa. Pahimmillaan tämänkaltaiset tutkijalähtöiset toiveet johtavat lapsen aseman hyväksikäyttöön (Oinas 2004, 224). Tutkijan onkin tiedostettava ja tunnistettava oma asemansa ja omattava herkkyyttä tutkimukseen osallistuvia lapsia kohtaan. On myös tärkeää muistaa, ettei lasten osallistumiselta tule vaatia enempää kuin aikuisiltakaan voidaan toivoa. (Myös Strandell 2005.)

Vaikka tutkimustilanteessa onkin tärkeää pyrkiä mahdollisimman tasapuoliseen suhteeseen tutkijan ja tutkittavan välillä, täydelliseen tasa-arvoon ei kuitenkaan ole koskaan mahdollista päästä. Tutkijan valta ei siten ole kokonaan purettavissa eikä kulttuurisesti, sosiaalisesti tai poliittisesti rakentunutta eriarvoisuutta voida omilla toimilla tehdä tyhjäksi (Ahmed 2000a; Tolonen ja Palmu 2007, 94). Valta nähdään etnografisissa tutkimuksissa usein myös tilannekohtaisuutena ja tietyissä historiallisissa, materiaalisissa ja sosiaalisissa yhteiskunnallisissa suhteissa rakentuvina henkilökohtaisina suhteina (myös Hakala ja Hynninen 2007; Tolonen ja Palmu 2007, 95). Strandellin (2005) mukaan suuri osa myös lapsuudentutkimuksessa esiin nousevista eettisistä kysymyksistä liittyy valta- ja auktoriteettisuhteisiin ja -hierarkioihin lasten ja aikuisten välillä sekä lasten alisteiseen asemaan lapsuuden instituutioissa. Turvapaikanhakijalapsen valtakokemuksiin kuuluu oleellisena osana myös hänen lähihistoriansa pakolaisena kotimaassa ja pakomatkan aikana. Nämä kokemukset vaikuttavat siihen ymmärtääkö lapsi jotkut ihmiset, asiat tai tapahtumat itselleen vieraina vai tuttuina tai aikuiset esimerkiksi turvallisina. Lapsen aiempi elämä heijastuu myös tutkijan tapaan kirjoittaa tämän kokemuksista.

Turvapaikanhakijaperheiden valtaa vähentävät vanhempien heikot työllistymismahdollisuudet ja työnteon kokonaan tai osittain estävä lainsäädäntö, joiden takia ne ovat usein taloudellisesti riippuvaisia kohdemaan sosiaaliturvasta. Hakumaassa puhutun kielen osaamattomuus tai sen heikko hallinta aiheuttavat perheenjäsenten riippuvaisuutta muista ihmisistä. Kouluikäiset eivät välttämättä pysty käymään koulua hakuaikana. Avun saaminen esimerkiksi mielenterveys-

ja koulunkäyntiongelmien on hankalaa, sillä maahan jäämisen epävarmuuden tähden tukitoimien aloittamista ei pidetä järkevänä. Tämä kaikki on omiaan lisäämään turvapaikanhakijalapsen marginaalisuutta ja heikkoa asemaa. (Esim. Fazel ja Stein 2002, 368; Vitus ja Liden 2010, 62.)

Lasten valtaa vähentää lisäksi aikuisuuteen liittyvien vallan käytön mahdollisuuksien puuttuminen. Turvapaikkaa hakevien lasten osallistumisen mahdollisuuksia vähentävät usein myös peruskoulutuksen puute, katkonainen kouluhistoria, suomen kielen heikkous, laitosasuminen sekä vieraassa maassa ja kulttuurissa eläminen. Heidän asemaansa heikentää myös maassa pysyvästi asuvia koskevan lapsikansalaisuuden puuttuminen. Turvapaikanhakijalapsia voidaankin pitää yhtenä vähiten valtaa omaavista yhteiskuntaryhmistä.

Mary John korostaa *Children's Rights and Power* (2003, 48–49) teoksessaan aikuisten ja lasten välisten valtasuhteiden pohdinnan tärkeyttä. Globaalissa maailmassa lapset ovat kaikkein heikoimmassa asemassa siitäkin huolimatta että heidän osuutensa maailman väestöstä on lähes puolet (mt., 48–49; myös Nuutinen 2008, 81). Lasten tila on rajoittunut ja sitä hallitaan erilaisten instituutioiden, kuten perhe-, päiväkotijärjestelmien avulla. Lapsilla on vain vähän mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä ja elinoloihinsa, vaikka Lasten oikeuksien sopimuksessa oikeutta siihen pidetään keskeisenä asiana (Gretschel ja Kiilakoski 2008, 85). Turvapaikanhakijuus rajoittaa osaltaan lasten tilaa sillä se erottaa heidät muusta yhteiskunnasta niin koulutuksellisesti, kulttuurisesti, maantieteellisesti, sosiaalisesti kuin taloudellisesti. He elävät moninkertaisessa marginaalissa kohdemaassa vakituisesti asuviin lapsiin nähden. (White ja Bushin 2011, 335; Whitmarsh 2011, 535.)

Lasten oikeuksien sopimuksen sisältö voidaan tiivistää kolmeen teemaan: lapsella on oikeus erityiseen suojeluun ja hoivaan (*protection*), riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista (*provision*) sekä osallistumiseen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon (*participation*) (esim. Karimäki 2008, 3). John (2003) ehdottaa näiden teemojen rinnalle nostettavaksi neljännen P:n eli vallan (*power*). Lasten ja aikuisten välisten valtasuhteiden muuttamisessa lasten hyväksi tarvitaan aikuisten ajattelutapojen muuttamista, lasten kykyä arvioida, miten eri tahot käyttävät valtaa ja mihin ne pyrkivät toiminnallaan, sekä tilanteita, joissa näitä arvioita voidaan tehdä. Ilman mahdollisuutta kokeilla vallankäyttöä, sen oppiminen ei onnistu. (Mt. 50, 214; myös Gretschel ja Kiilakoski 2008, 85; Nuutinen 2008, 81.)

Aikuisten valta on kuitenkin niin tavallista, etteivät lapset voi olla törmäämättä siihen päivittäin ja kaikkialla (myös James ym. 1998.) Heidän on usein myös vaikea suhtautua siihen muuten kun itsestään selvyytensä. Vanhempien auktoriteettiin liittyy myös aikuisten ja lasten välillä oleva tunnesidonnaisuus, joka kytkeytyy lapsen syntymästään saakka kokemaan perusturvallisuuden kaipuuseen sekä luottamukseen turvan ja avun saamiseen aina sitä tarvittaessa.

Strandell (2005) on pohtinut lapsen suojelun ja hoivan sekä osallisuuden periaatteiden yhdistämisen vaikeutta. Lapsen suojelu johtaa herkästi lapsen osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien, oman vallan käyttömahdollisuuksien kaventumiseen. Suojelusta tulee lapsen oikeuden sijaan hänen ja häntä suojelevan aikuisen välisen valtasuhteen ilmentymä. (Mt.)

Yhtenä tutkijan ja lapsen välistä epätasa-arvoa lisäävänä tekijänä on lapsuudentutkimuksessa pidetty tutkimuksen kohdentamista sellaisiin ilmiöihin ja sellaisiin paikkoihin ja tilanteisiin, joissa lapsiin liittyvä ammattiosaaminen ja sen tuoma valta eivät vaikuta tutkimustilanteeseen (Strandell 1994). On myös tärkeää miettiä, miten lapsista tutkimuksessa puhutaan, ei vain tutkijan kirjoittamissa teksteissä, vaan myös keskusteltaessa lapsista tutkimukseen osallistuvien aikuisten kanssa. Lapsilla on vain vähän valtaa vaikuttaa siihen kuvaan, joka heistä luodaan, joten tutkijan ei tule omalla harkitsemattomalla toiminnallaan vahvistaa lapsuuden rakenteellista haavoittuvuutta. (Strandell 2005, Karimäki 2008, 5.)

Tutkimusmetodin valinnalla on niin ikään vaikutusta eettisten periaatteiden toteutumiseen, sillä sopivan menetelmän avulla voidaan lieventää kentällä ilmenevää auktoriteettieroa. Ulkomaalaistaustaisen lapsen yksilöhaastattelemineen on erityisen haastavaa, sillä aikuishaastattelijan ja lapsihaastateltavan välillä valitsee moninkertainen valtaepätasapaino. Lasten tutkimisessa tulisikin suosia lapsilähtöisten, mielellään useiden eri menetelmien käyttöä. (Myös White ja Bushin 2011, 335.) Katson, että tapani lähestyä turvapaikanhakijalapsia havainnoinnin, saduttamisen ja etnografis-narratiivisten haastattelujen avulla on ollut keino, jonka avulla olen pystynyt kaventamaan tutkittavien ja minun välillä ilmennyttä auktoriteettieroa.

3.3 Turvapaikanhakijalapsen arjen analyysia

Analyysin alkuvaiheessa pyrin selkeyttämään tutkimusprosessiani ja sen etene- mistä ja hankalia vaiheita kehrittelemäni kangaspuumetaforan avulla vertaamalla tutkimusprosessiani loimen luomiseen sekä kankaan rakentamiseen ja kutomi- seen. Siten toimimalla halusin selkeyttää itselleni prosessin etenemistä ja siihen liittyviä hankalia vaiheita helpommin ymmärrettävään muotoon. Etnografiseen tutkimusprosessiin kuuluu jatkuva keskustelu tutkimusta ohjaavan teoreettisen viitekehysten kanssa. Kangaspuumetaforassa teoreettista viitekehystä kuvaa kangaspuiden puiset, pysyvät osat, jonka kuluneet osat voidaan vaihtaa tarvitta- essa uusiin ja jonka ruuveja tulee välillä kiristää ja öljytä. Aika ajoin kangas- tai luomapuut on myös pyyhittävä pölystä, mutta yleensä niitä ei tarvitse kokonaan purkaa kasaan. Tämän tutkimuksen kohdalla kävin keskusteluja jälkikolonialis- tisten teorioiden ja turvapaikanhakijalapsuutta käsittelevän tutkimuksen kanssa.

Lappalainen (2006, 15) kuvaa etnografista tutkimusprosessia kierteillä ole- vaksi vyyhdiksi, joka on kerittävä napakaksi raportiksi. Kangaspuumetaforassani loimi edusti tutkittavien antamaa tai kertomaa aineistoa ja kude minun kertomus-

tani, omaa ääntäni. Analyysissä toin kertomuskuteeni tutkittavien tarinaloimien lomaan ja siten yhteinen kertomuksemme, väitöskirjateksti, sai alkunsa. Kangaspuissani niisiä edustivat tutkimukseni avainkäsitteet, kuten elämänmuutos, etnisyys, kansalaisuus ja kulttuuri, joita käytin aineistoni analysoinnin apuna. Loimilangat (*tutkimusaineisto*) kuljivat kudonnan (*tutkimusprosessi*) ajan näiden niisien lävitse.

Kenttäjakson jälkeen ja osittain myös sen aikana järjestin saamani aineistot erilaisiksi tietokoneen hakemistoiksi ja tiedostoiksi. Kirjoitin kenttämuistiinpanot puhtaaksi päiväkohtaisiksi tiedostoiksi, jotka jaoin usein saman tien tietokoneen äärellä erillisiksi, toisiinsa liittyviksi episodeiksi. Ymmärrän nämä episodit Salon (1999, 68) tapaan tapahtumakulkuina, jotka tulivat esiin siksi, että ne olivat keskeisiä tai merkittäviä, niillä oli seuraamuksia tai ne herättivät mielenkiintoni kiinnostavuutensa tai yllättävyytensä vuoksi. Lapsilta saamani sadut ja piirustukset siirsin niin ikään omiksi tiedostoihin tietokoneeni muistiin. Haastatteluaineiston litteroin kokonaan itse, vaikka siihen kului paljon aikaa. Se tutustutti aineistoon ja nopeutti asioiden myöhempää löytymistä.

Kenttävaiheen aikaisten aineistojen muokkaaminen helpommin käsiteltävään muotoon muutti niiden muotoa. En dokumentoinut eri tilanteissa kirjattujen huomioiden erilaisia käsialoja, lasten piirustuksiin tekemiä nimikirjoituksia tai päiväyksiä enkä lasten päiväkirjani reunoihin piirtämiä kuvia tiedostoiksi, mutta käytin niitä myöhemmin tulkintaani tukevinä tausta-aineistoina. Myöskään haastattelunauhojen litteroinnissa en huomioinut puheen taukoja tai siirtymiä, sanojen semantiikkaa tai muita vastaavia kieleen liittyviä ilmiöitä, joita kielentutkimuksessa yleensä tutkimusaineistolta edellytetään (Alasuutari 1994, 138–139, myös Palmu 2007, 144).

Aineistojen puhtaaksikirjoittaminen ja järjestäminen oli työlästä ja samalla antoisaa aikaa. Tapahtumat vastaanottokeskuksessa ja koulussa palautuivat tuona aikana elävästi mieleeni (myös mt., 145). Monet kenttätutkimuksen aikaisista muistoista herättivät myös ahdistavia, ikäviä tuntemuksia, joita kuitenkin jo kirjoittaminen ja kokemuksen näkeminen tekstinä tietokoneen ruudulla tuntui helpottavan. Myöhemmin luettuani tekstit läpi useaan kertaan ikävien tapahtumien mieleen tuleminen ei yleensä enää hätkäyttänyt niin paljon kuin alussa, mutta yhä aineistosta ja tästä väitöskirjasta löytyy kohtia, joiden lukeminen satuttaa.

Yksi näistä muistoista liittyy Amalin piirustukseen ja siihen liittyvään satuun, jonka kerrontatilanteessa en itse ollut mukana. Olin saanut piirustuksen pakolaisohjaajalta muutamaa päivää ennen siihen liittyvää tarinaa ja luullut kuvan esittävän lapsen kotimaan maalaisidylliä vuoristoineen ja iäkkäine maaviljelijäpariskuntineen. Kun sain myöhemmin piirustukseen liittyvän tarinan, huomasin aiemman tulkintani täysin vääräksi. Aitauksessa olevat hahmot kuvasivat tarinassa tapettua vauvaa ja eläimiä. Tämän tarinan Amal kertoi vain muutama päivä sen jälkeen, kun perhe sai kolmannen kerran kielteisen päätöksen turvapaik-

kahakemukseensa. Noihin aikoihin tyttö näyttäytyi surullisena ja onnettomana lapsena, aivan kuten tarinan tytär todettuaan lapsensa ja eläimensä kuolleeksi.

Olipa kerran mies ja nainen, Malik ja Malika. Ne on naimisissa. Niillä on tytär, joka asuu kylässä. Ne menivät tytön luo. Sitten tyttö sanoi niille: "Minun pitää lähteä kaupunkiin." Sitten meni kauppaan. Tytön vanhemmat menivät ulos. Näkivät jotkut lastenvaunut. Siellä oli vauva, joka itki. Sitten ne näkivät lampaita. Lammak sanoi: "Bää!", toinen sanoi: "Mää!". Sitten kana sanoi: "Tok! Tok!" Sitten koira sanoi: "Hau! Hau!" Sitten Malika sanoi: "Miksi kaikki itkee?" Malika sanoi: "Minkä tähden itkette? Katsotaan kumpi näistä tarvitsee suihkun." Sitten Malika kävi hakemassa ison kattilan. Sitten hän laitto ison kattilan täyteen vettä ja laittoi tulta alle. Keitti veden. Ensin se laitto vauvan. Ja vesi oli kiehumus kuumaksi. Laittoi yksi kerrallaan eläimet kattilaan. Sitten hän otti kattilan aina välillä pois ja eläimen. Malika sanoi Malikille: "Katso eläimet ja vauva. Ne ovat puhtaita nyt. Ne ovat nukahtaneet." Sitten tyttö tuli takaisin. "Oho kaikki hiljaa? Mitä on tapahtunut?" Tyttö kysyi äidiltä: "Miksi ihmeessä kaikki on hiljaa?" Äiti sanoi: "Kato nyt. Ne olivat niin likaisia. Minä keitin ison kattilan vettä ja sitten minä pesin sillä kuumalla vedellä. Nyt ne on niin puhtaita. Kaikki on nukahtanut." Tyttö sanoi: "Nyt menkää pois mun talosta. Sinä olet tappanut kaikki mun eläimet sekä vauvan."

(Amal, 8 vuotta, Irak, kerrottu arabiaksi ja suomeksi)

Kertomus piirustuksineen järkytti minua ja siksi olikin hyvä, että minulla oli aikaa tutkimusaineiston järjestämiseen ja puhtaaksikirjoittamiseen. Siirrettyäni aineistot helpommin luettavaan muotoon tietokoneelle, ryhdyin koodaamaan niitä ATLAS-ti-ohjelman avulla. Aloitin koodaamiseen ensin yhtä lasta koskevien päiväkirjamerkintöjen, satujen, piirustusten ja litteroitujen haastatteluepisodin osalta. Vaikka koin ohjelman käytön työlääksi ja luovuin siitä varsin pian, auttoi siihen tutustuminen valitsemaan sopivia koodeja, joita myöhemmin etsin tietokoneeni tekstinkäsittelyohjelman Etsi-toiminnon avulla. Analyysin keskeisiksi teemoiksi monien etsintöjen ja lukemisten jälkeen muodostuivat laajasti ottaen ensin yhden lapsen, myöhemmin kaikkien lasten turvapaikanhaun aikaiset elinolosuhteet, sosiaalisten tukiverkoston merkitykset sekä hyvinvointia haittaavat ja edistävät tekijät. Lisäksi etsin aineistosta tutkimuksen keskeisten käsitteiden ja teemojen pohjalta ne kohdat, joissa kulloinkin etsimästäni aiheesta puhuttiin. Menetelmäni ei useinkaan johdattanut suoraan tavoittelemaani teemaan, vaan jouduin lukemaan koko kyseessä olevan episodin tai useita sivua litteraatista löytääkseni tekstistä haluamani kohdan. Etsiessä, koodatessa ja analysoidessa tulin lukeneeksi aineiston useaan kertaan lävitse, jolloin se tuli yhä tutummaksi ja samalla aineiston lukeminen helpottui ja nopeutui.

Aineiston lukeminen oli keskiössä koko tutkimusprosessin ajan. Gordon, Holland ja Lahelma (2000a) erottavat toisistaan aineiston temaattisen ja analyttisen luennan. Palmu (2007) väittää aineistoläheisessä tutkimustyössä tutkimusaineiston käsittelyn olevan suurimmalta osin nimenomaan lukemista ja uudelleen lukemista. Temaattisen lukemisen aikana ja sen avulla mahdollistuu aineiston koodaaminen, luokitteleminen, teemoitus ja alustavan analyysin tekeminen. (Mt., 146.) Vertailemisen helpottamiseksi laadin monia erilaisia lapsikohtaisia temaattisia taulukoita, kaavioita ja verkostokarttoja, joiden avulla pyrin hahmottamaan kulloinkin tutkimuksen keskiössä olevan ilmiön merkittävyyttä lapsen elämälle tai näkyvyyttä tämän arjessa. Ne olivat toimivia tapoja ottaa aineisto *haltuun* ja saada eri aineistoista nostamani temaattinen tieto helpommin hahmotettavaan muotoon. Palmun (mt., 146) mukaan analyttinen luenta on teemojen uloskirjoittamista ja yhteenvetojen tekemistä aineistosta. Kummankin luentavaiheen aikana koin erityisen tärkeänä myös aihealueisiin liittyvän tutkimuskirjallisuuden lukemisen.

Kangaspuumetaforan avulla pystyin näkemään kangaspuiden pirran seulana, jonka valinta vaikutti siihen millä tarkkuudella aineistoa analysoin. Myös tulosten analyysissä tilanne on sama. Mitä tiheämpää pirtaa ja mitä ohuempaa loimi- ja kudelandkaa käytetään, sitä hienovaraisempia ja tiheämpiä kankaita (*tutkimustuloksia*) saadaan aikaan, ja mitä harvempi seula, sitä harvempia ja karkeampia tuotoksia tuotetaan. Tiheällä pirralla kutominen vie myös enemmän aikaa kuin harvalla pirralla. Minun pirtani oli tiheää laatua.

Tutkimusaineistoa analysoidessa pyrin tulkitsemaan ja ymmärtämään tutkitavien tapoja merkityksellistää turvapaikanhakijalasten kokemuksia ja elämän

tapahtumia sen sijaan, että olisin lähtenyt hakemaan aineistosta yleistettävissä olevaa tyypillisyyttä tai totuutta. Siksi tutkimukseni tulokset ovat lähinnä kuvauksia ja tulkintoja, joiden avulla lukija pystyy syventämään käsitystään turvapaikanhakijalasten arjesta. Etnografista analysoimistapaa voidaankin pitää tapana auttaa näkemään ilmiö kirkkaasti ja syvällisesti, kuten silmälasit auttavat heikkonäköistä näkemään selkeämmin oman ympäristönsä. (Geertz 1973, 12–17, 29, 448–453 ja 2000, 133–142 ja 1985, 270.) Turvapaikanhakijatutkimuksen saralla uudenlainen lähestymistapa ja aineistonhankintamenetelmät sekä aineiston monitasoisuus ja ainutlaatuisuus johdattivat minut raportoimaan tutkimustulokset kuvailevalla kirjoitustyyllillä. Kuvaileva tyyli sopii hyvin myös etnografiseen lapsuudentutkimuksen tapaan lähestyä lapsuuden ilmiöitä.

Etnografian tavoitteena on analysoida eri kanteilta sosiaalisen todellisuuden eli kulttuurisen järjestelmän instituutioita ja niissä tapahtuvaa sosiaalista toimintaa, käyttäytymistä ja prosesseja sekä eri toimijoiden näille antamia merkityksiä (esim. Atkinson ym. 2001, 4–5). Geertz (1973, 6; myös Lappalainen 2006, 5) ymmärtää kulttuurin symbolisena järjestelmänä, joka rakentuu kollektiivisesti vakiintuneista merkitysrakenteista muodostaen siten toiminnan kontekstin. Etnografia on tutkijan mielenkiinnon kohteena olevan kulttuurin tiheää kuvausta, jonka avulla pyritään analysoimaan merkitysverkostoja ja tavoittelemaan tulkittaa tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä (Geertz 1973, 6). Käsitteen *tiheä kuvaus* vastakohtana on *ohut kuvaus*, jonka Geertz (1973) on esittänyt puhuesaan niistä kuvauksista, joita kenttätöitä tekevät antropologit laativat tutkimuskohteistaan (Alasuutari 1994, 158). Tiheä kuvaus voidaan ymmärtää myös aineiston tarkasteluna eri suunnista, jolloin tutkittava ilmiö tai tapahtuma pyritään tekemään ymmärrettäväksi erilaisten aineistojen ja menetelmien käytön avulla (Palmu 2003, 6–7). Lasten havainnoinnin ja saduttamisen sekä etnografisnarratiivisten haastattelujen avulla saatujen aineistojen analyysi auttoi minua luomaan monipuolisen kuvan lasten arjesta turvapaikanhaun aikana. Lasta lähellä olevien aikuisten haastattelemisen syvensi ja rikastutti analyysia sekä lasten elämän ymmärtämistä.

Tutkimani ilmiö oli turvapaikanhakijalapsuudessa koettu arki ja sen käytännöt. Aineiston analyysissä etsin lasten tapoja hahmottaa arkeaan. Kiinnitin huomiota keskuksissa ja koulussa vietetyn ajan ilmenemistapoihin ja -muotoihin sekä niiden vaikutuksiin lasten elämän sisältöihin. Aiempien elämänhistorioiden ja tulevaisuuden haaveiden avulla pyrin syventämään käsitystäni heidän arjen rakentumisestaan. Ymmärrykseni lasten elämästä ja sen merkityksistä perustuvat siis sekä kentällä tekemiini huomioihin että tutkimukseen osallistuneiden itse esiin ottamiin asioihin.

Analyysiä tehdessäni pystyin ottamaan tarkastelun kohteeksi vain pienen osan lasten arkisia käytäntöjä ja toimintatapoja, sillä jo pienen lapsen sosiokulttuurinen kenttä muodostuu niin suuresta määrästä toinen toistaan hienovaraisempia kytköksiä, ettei niiden yhtäaikainen tarkasteleminen ole mahdollista.

Turvapaikanhakijalapsen arjen toimintoihin ja eri asioille antamiin merkityksiin eivät vaikuta ainoastaan turvapaikanhakumaan, vaan myös kotimaan sosiokulttuuriset rakenteet, käytännöt ja näissä tapahtuvat muutokset. Tässä tutkimuksessa keskityin analysoimaan niiden toiminta- ja käyttäytymistapojen ja prosessien merkityksiä, jotka mielestäni kuvaavat parhaiten lapsen arjen kiinnittymistä tämän historialliseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen kenttään. Vaikka tekemistäni analyyttisistä päätelmistä ei voida vetää suoria johtopäätöksiä turvapaikanhakijalasten arjesta, ne voivat olla myös täysin yleistettävissä olevaa tietoa, sillä jo yhden lapsen arjen kuvaaminen ja tarkasteleminen voi kertoa jotakin turvapaikanhakijalasten arkeen olennaisesti kuuluvia asioita.

4 KERROTTU JA VAIETTU MENNEISYYS

Joulupukin Joulu

Olipa kerran ja ei ollut kivaa. Tuoli meni rikki. Ne menivät Turkkiin, muttei ollut kivaa. Kun ne meni sinne, ei ollut kivaa, mutta kun ne jäi, sitten oli kivaa. Sitten tuli kova autokolari. Auto meni ympäri. Siellä oli tori. Ja oli yö. Ne oli kaukana, mutta menivät kuitenkin nukkumaan. Kaikki puut olivat kaatuneet. Siellä oli paljon omenia tippunut puusta maahan. Seinätkin olivat kaatuneet. Sitten linnutkin olivat tippuneet maahan. Linnunpesätkin olivat rikkoutuneet. Linnunpesä tippui joulupukin päähän ja joulupukki kaatui. Joulupukki nousi ja meni rikkomaan seinän ja sitten meni rikkomaan tuolin. Joulupukki meni tekemään ruokaa ja lintu meni syömään ja sotkemaan. Linnut avasivat ikkunan. Käärme tuli ja söi joulupukin. Linnut lähtivät karkuun. Käärme meni muurahaisen pesään. Sitten kissa meni laatikon sisälle. Sitten käärme avasi silmät ja huomasi kissan laatikon sisällä ja meni syömään sen. Sitten käärme otti aseensa mukaan ja ampui kaiken ulkona. Sitten se huusi: Minä voitin. Joku joulupukki tuli ja antoi lahjan käärmeelle. Ja sitten se loppui.

(Bahan, 6 vuotta, Turkki, kerrottu kurmandziksi)

Kuusivuotias Bahan sijoitti edellisen sivun tarinan tapahtumat kotimaansa Turkin kontekstiin. Sadussa korostuva väkivalta lukuisine kuolemineen voidaan nähdä kertomuksen keskeisenä teemana. Tarinassa esiintyvä käärme tappaa ensin Joulupukin, sitten kissan ja lopuksi vielä ampuu kaiken ympärillään. Käärmeen lisäksi väkivaltaisuuteen syyllistyvät linnut ja myös Joulupukki. Surmaaminen ei näyttäydy sadussa pahana asiana, päinvastoin: käärme tuulettaa tappojen jälkeen voittoaan ja saa vielä kaiken lisäksi lahjan Joulupukilta. Bahanin tarinan raadollisuus voi johtua monista syistä, kuten väkivaltaisten videopelien pelaamisesta tai halusta kertoa isosiskoa hurjempi tarina, mutta se voi myös kertoa jotakin hänen kotimaahan liittyvistä käsityksistään tai muistoistaan.

Tutkimukseen osallistuneiden lasten kotimaahan ja pakomatkaan liittyvät muistot kertovat ajasta ennen kotimaasta irtautumista, eletty elämä siirtymäajasta vastaanottokeskuksessa ja tulevaisuudenhaaveet uuteen asuinmaahan liittymiseen valmistautumista. Tässä luvussa keskityn tarkastelemaan lasten menneisyyttä siitä kerrottujen ja vaiettujen asioiden valossa.

4.1 Menneisyyden muistot ja niiden muistamattomuus

Turvapaikanhakijalapset kertoivat kotimaansa tapahtumista usein pinnallisesti tai he vaikenivat niistä kokonaan. He saattoivat myös väittää, etteivät ikänsä vuoksi kyenneet muistamaan asioita. Seitsemänvuotias Alain esimerkiksi perusteli pakomatkaansa liittyvää muistamattomuutta nuorella iällään. *En minä tiedä. Oon ollut silloin pieni.* Matkan aikana hän oli kuusivuotias. Korkiakangas (2007) näkee lapsen iällä olevan yhteyden muistamattomuuteen. Hänen mukaansa ihmiset saattavat muistaa ensimmäisten kahden, kolmen elinvuoden ajalta joitakin hetkellisiä tunnelmia tai vaikutelmia. Tämä on kuitenkin harvinaista, sillä useimmiten ensimmäiset lapsuudenmuistot koskevat aikaisintaan viiden vuoden iässä tapahtuneita tapahtumia.

Myös turvapaikanhakijavanhemmat perustelivat lasten nuorella iällä näiden muistamattomuutta. Jotkut heistä väittivät onnistuneensa omilla toimillaan suojelemaan lapsiaan kauheuksien kokemiselta joko niiden tapahtumahetkellä tai myöhemmässä vaiheessa.

Silloin kun oli sota Kosovossa, Abas oli pieni lapsi. Ei muista mitään. Ei [ole] muistoja siitä [sodasta]. (Abasin isän haastattelu)

Onneksi Amal ja Kaly olivat sen verran pieniä, että ne ei muista paljoakaan näistä asioista ... Ne puhu mulle: "Miksi mä tein tän? [Miksi] kävi meille näin?" Sanoin: "Ei sellasta koskaan oo tapahtunut. Te ootte nähnyt unta." Mä en haluu, [että] ne [muistaa]. Amal sanoi: "Meille silloin ku kävi näin, muistatko?" Minä sanoin: "Se oli unta. Ette oo ollut [sielä]."

(Amalin ja Kalyn äidin haastattelu)

Kieltäytymällä puhumasta pakomatkasta tyttäriensä kanssa Amalin ja Kalyn äiti pyrki suojelemaan heitä kurjilta kokemuksilta. Hän ajatteli, etteivät lapset voineet tuntea huolta myöskään kotimaansa tilanteesta, sillä heillä ei ollut tietoa siitä. Perheen vanhimman lapsen, Mahirin mukaan äiti näytti osittain onnistuneen näissä pyrkimyksissään. *Äiti ei kerro meille kaikkea. (...) Hän sanoo, että tulemme surulliseksi.* Muistot ja niihin liittyvät tunnelmat ovat kuten Pirjo Korkiakangas (2007) kirjoittaa: *sekä tuttuja että vieraita; ne peilaavat sekä nykyhetkeä että mennyttä.* Menneisyyspuhe on tärkeää, sillä sen avulla ihmisillä on mahdollisuus kerrata entisiä asioita, ymmärtää nykyisyyttä sekä luoda ja esittää mielikuvia itsestä. Menneistä asioista ja tapahtumista puhuminen auttaa ymmärtämään oman itsen lisäksi kerrotuissa muistoissa mukana olleita sekä myös niitä jotka ovat näitä muistoja kuuntelemassa. (Pasupathi ym. 2006, 248.) Muistojen kertominen tapahtuu aina jonkin käsitteistön avulla, jonkin diskurssin sisällä ja jollakin kielellä. Lisäksi niiden muotoileminen kerrottavaan muotoon on aina jossain määrin väkivaltaista. Muistojen rakentumisessa kertojan kulttuurilla on niin ikään merkitystä, sillä ihminen puhuu kokemuksistaan ja käsityksistään kulttuurilleen luontaisten kerrontatapojen mukaisesti. (Korkiakangas 2007.)

Muistot sisältävät usein kollektiivisia piirteitä, sillä ihmiset kuljettavat oman menneisyytensä lisäksi läheistensä historiaa läpi elämänsä. Kollektiivisuudesta seuraa yhteisiä tapoja ja tottumuksia muistella asioita. Lapsi omaksuu perheenjäseniltään oikeanlaisen muistelutyylin, tietoisuuden siitä, mitkä muistot ovat näiden mukaan sopivia kerrottaviksi ja minkä kohdalla on parempi vaieta. (Kuorsalo ja Saloranta 2010b, 9; Peltonen 2003, 10–13.) Menneisyyspuheessa ei edusteta yleensä pelkästään itseä, sillä muistoihin sekoittuu usein myös muiden ihmisten kokemia samankaltaisten muistojen osia, jotka siirtyvät muistiin yhteisten kokemusten jakamisen avulla. Varhaislapsuuttamme koskevat asiat ja tapahtumat ovat vain harvoin itse muistettuja, sillä ne jäävät yleensä mieleen yhdessä muistelemalla tai aikuisten muistoja kuuntelemalla. (Korkiakangas 1996, 36.) Bruce Rossin (1991, 196) mukaan lapset eivät yleensä muistele kokemuksiaan laveasti tai tarkasti heti tapahtuman jälkeen. Kokemukset aktivoituvat usein vasta aikuisiässä, jolloin ihmisen on helpompaa lähestyä menneisyyttään konkreettisesti ja laaja-alaisesti. Joskus voimakkaita tunteita herättävä asia tai tapahtuma voidaan kuitenkin muistaa yksityiskohtaisesti jo lapsuusiässä. (Mt, 196.)

4.2 Muistoja kotimaasta

Turvapaikanhakijalasten muistot liittyivät yleensä mukaviin arkipäivän asioihin ja tapahtumiin. Eräs keino kertoa niistä oli tuoda ne esiin sadunkerronnan avulla. Seitsemänvuotias Ramiz puhui omassa sadussaan kosovolaisen isoäitinsä kadonneesta koirasta. *Voin kertoa siitä kun meillä Kosovossa oli koiria. Meidän mummolla oli koiria. Se oli iso koiria. Se oli Lesi. Se oli tyttö.*

Lesi

Olipa kerran yksi koira. Sen nimi oli Lesi. Se oli kiltti koira. Se tykkäsi paljon lapsista. Koiran värit musta ja ruskea. Sillä oli vielä pentui. Mun siskon lempipentu oli ... sen nimi oli Tarzan ja minun oli Jacky Chan. Se oli ihana koira ja sillä oli otsassa viiva valkoinen. Kaikki pennut kuolivat ja se Lesi teki kuusi pentua. Ne kaikki kuolivat ja Lesin joku varasti. En tiiä kuka.

(Ramiz, 7 vuotta, ent. Jugoslavia, kerrottu albaniaksi)

Lapset kertoivat etenkin entisiin asuntoihin, perheenjäseniin, ystäviin sekä leikkimiseen ja koulunkäyntiin liittyvistä asioista ja tapahtumista. Heidän menneisyytensä tarinat kiinnittyivät siis lähinnä paikkoihin, kuten asuinympäristöön sekä perheeseen ja ystäviin. Tyypillistä kerronnalle oli muistojen kultaaminen ja eri muistikuvien keskinäinen sekoittuminen. Minulla ei ollutkaan aina varmuutta siitä mistä paikasta tai tilanteesta kulloinkin puhuttiin. Joidenkin lasten nuorena iän lisäksi heidän vilkkautensa ja huonovointisuutensa näyttivät hankaloittavan menneistä tapahtumista kertomista.

Vanhempien kertomuksista oli apua lasten aiemman elämän ymmärtämisessä. Sen sijaan työntekijöiden kanssa lapset eivät halunneet tai kyenneet jakamaan menneisyytensä kokemuksia, joitakin harvoja tilanteita lukuun ottamatta. Koska työntekijät eivät aina olleet kuulleet lasten entisestä elämästä myöskään muualta, ei heillä välttämättä ollut mitään käsitystä näiden kokemuksista ennen Suomeen tuloa. Jotkut heistä kertoivat omia kuvitelmiaan lasten kotimaiden elinolosuhteista. Myöhemmin monet näistä olettamuksista osoittautuivat lapsilta ja vanhemmilta saatujen tietojen perusteella virheellisiksi.

4.2.1 Entiset kodit

Turvapaikanhakijalapset olivat yleensä syntyneet joko maaseudulla tai kaupungissa sijaitsevaan isän kotitaloon, jossa miehenpuoleisten isovanhempien lisäksi asui usein myös muita sukulaisia ja suvun ulkopuolisia henkilöitä. Useassa tapauksessa lapset olivat joutuneet muuttamaan pois näistä synnyinkodeistaan uuteen paikkaan. Koti ja perheeseen kuuluminen vaikuttivat olevan merkittäviä asioita lapsille: niiden avulla he tuntuivat jäsentävän suhdettaan kotimaahan ja Suomeen. Huttunen (2002, 17) ajattelee kodin olevan eräänlainen kiintopiste, paikka, johon *ihminen tuntee jollakin tavalla kuuluvansa ja josta olla suhteessa maailmaan*. Kodin tunteen syntyminen on kuitenkin mahdollista vain silloin kun ihminen kokee pystyvänsä toimimaan mielekkäällä tavalla. Toisilla ihmisillä koti merkityksellistyy maiseman, talon tai asunnon, toisilla taas perheen ja ihmissuhteiden avulla. (Mt., 328–329.) Helena Miettinen (2004, 261) arvelee inkeriläisten paluumuuttajien lapsuusmuistojen kytkeytyvän lähinnä heidän aiempiin asuinpaikkoihinsa. Myös tässä tutkimuksessa turvapaikanhakijalasten muistot näyttivät kiinnittyvän monessa kohdin entisiin asuntoihin ja asuinympäristöihin.

Tutkimukseen osallistuneet lapset muistelivat kotona vietettyjä arjen hetkiä, tuttuja huoneita, esineitä ja tavaroita usein nostalgisessa valossa, vaikka he saattoivat samalla moittia asuntojen huonoa kuntoa. Agim esimerkiksi kultasi synnyinkotiinsa liittyviä muistoja kuvaillaessaan sitä kolmihuoneiseksi asunnoksi, jonka yksi huone oli omistettu leikkikaluille. Pojan isällä oli asunnosta toisenlainen käsitys. Hän väitti perheen käytössä olleen ainoastaan yhden huoneen. Turvapaikanhakijalasten muistojen kultaamiseen saattaa vaikuttaa se, että kotiin kiinnittymisen syvyys tulee näkyväksi erityisesti sen kyseenalaistuesssa, kuten on usein laita vastaanottokeskuksissa asuvien lasten kohdalla. Entisiin koteihin liitetyt positiiviset merkitykset ja muistojen kultaaminen tuovat esiin myös turvapaikanhakijalapsuuden kääntöpuolen: kodin puuttumisen sekä epävarmuuden ja vierauden kokemuksen. (Myös Vilkkio 2001, 54, 227.)

4.2.2 Tärkeät ihmissuhteet

Turvapaikanhakijalapset ja heidän vanhempansa kertoivat saaneensa tukea kodin ja sen lähiympäristön asukkailta. Marja Pentikäinen (2005, 103–104; myös Lähteenmäki 2011, 63) toteaa lähisuvun merkityksen olevan suuren maissa, joissa perhe-elämä perustuu kollektiivisempaan ajatteluun kuin ydinperhekeskeisissä tai yksilöllisyyttä korostavissa yhteiskunnissa. Tämä näkyy kaikkien lähisukuun kuuluvien perheenjäsenten auttamisena sekä luottamuksena omilta sukulaisilta saatavaan avunantoon.

Turvapaikanhakijalasten perheiden kokoonpanoissa oli tapahtunut suuria muutoksia, joskus hyvinkin lyhyen ajan sisällä. Nämä muutokset, jotka johtuivat perheen asuinpaikan vaihdosta, pikkusisaruksen tai -sisarusten syntymisestä, isän pois lähtemisestä tai sodan syttymisestä, näyttäytyivät eräänlaisina käänne-

kohtina lasten ja perheiden elämässä. Kotipaikan vaihtuminen merkitsi yleensä myös kodissa, naapurustossa ja muualla lähiympäristössä olevien omais- ja ystäväverkostojen vaihtumista. Uuteen paikkaan muuton seurauksena lapsen aiempi tukiverkosto jäi entiselle kotipaikalle. Uuden verkoston luominen ei välttämättä käynyt hetkessä.

Eniten arjen sujumista vaikutti hankaloittaneen monen isän pakollinen poissaolo perheidensä luota. Haastatteluihin osallistuneiden lasten isistä yksikään ei ollut pystynyt osallistumaan perhe-elämään täysipainoisesti viimeisten kotimaassa vietettyjen kuukausien tai vuosien aikana. Miesten muualla elämiset olivat johtuneet asumuserosta, turvapaikanhakijaksi lähtemisestä sekä vankilassa ja varusmiespalveluksessa olemisesta. Isän poissaolo aiheutti niin taloudellista kun henkistä turvattomuutta perheenjäsenten elämään.

Saadetin isä lähti hakemaan turvapaikkaa Suomesta lähes välittömästi sen jälkeen, kun oli päässyt siviiliin pari vuotta kestäneestä asepalveluksesta. Äidiltä ja lapsilta kesti kaksi vuotta ennen kun he saivat riittävästi rahaa kokoon matkustaakseen miehen luo Suomeen. Isän astuessa armeijan palvelukseen Saadet oli ollut alle kahden vuoden ikäinen. Tyttö oli kuusivuotias tullessaan Suomeen ja tavatessaan isänsä pitkän ajan jälkeen. Lapsi oli elänyt isästään erossa yli neljän vuoden ajan ennen turvapaikanhakuaikaansa. Hänellä ei ollutkaan kerrottavanaan mitään kotimaahan liittyviä muistoja tästä.

Abasin ja Afrimin vanhempien asumuseron syynä oli äidin sotaraiskauksen uhriksi joutumisesta seurannut psyykkinen sairastuminen. Raiskaus oli tapahtunut Kosovon sodan jälkeisten levottomuuksien aikana 2000-luvun alussa¹². Vanhemmat eivät halunneet tarkemmin kertoa syytä äidin sairastumiseen, vaikka perheenisä vihjaisikin vaimon voinnin heikentyneen sodan aikaisten ikävien kokemusten seurauksena. *Hän oli saanut pahan trauman ja sen jälkeen se mieliala (heikkeni); Kyllä se trauma liittyy sotaan, mut en mä halua puhua.* Sain tietoa tapahtuneesta perheen omaohjaajalta.

Hän ei oo siitä suostunut kertomaan, mutta tähän liittyy raiskauksia. Ilmeisesti ihan joukkoraiskauksia.

(Abasin ja Afrimin perheen omaohjaajan haastattelu)

Minna Säävälän (2007) tutkimukseen osallistuneet kosovolaisnaiset olivat valmiita kertomaan sodasta ja väkivallasta ja niiden uhasta, mutteivät Abasin ja Afrimin äidin tapaan raiskauskokemuksistaan tai niihin liittyvistä peloista. Raiskaus on islamistisissa maissa naisille ja yleensä myös heidän lähisuvulleen niin

¹² Kymmenien tuhansien naisten arvellaan joutuneen raiskauksen uhreiksi Jugoslavian liittovaltion hajoamissodissa ja niitä edeltäneissä konflikteissa. Väkinäisessä maattujen naisten ruumiiden on nähty näissä, kuten monissa muissakin sodissa, toimineen keskeisinä taistelukenttinä, ja naisten raiskaamisen olleen oma sodankäynnin muotonsa (Marttila 2003, 43; Säävälä 2007, 72).

suuri häpeä, että siitä puhuminen koetaan usein mahdottomaksi. Raiskatuilla musliminaisilla on vaara joutua väkivallan uhriksi myös kotioloissaan, sillä perhe ja sukulaiset voivat hylätä ja jopa murhata heidät häpeän vuoksi. (Mt., 72–73.)

Abasin ja Afrimin isovanhemmat kehottivat tapahtuman jälkeen äitiä muuttamaan lapsineen takaisin synnyinkotiinsa, jossa äidinpuoleiset isovanhemmat edelleen asuivat. On mahdollista, että juuri raiskauksesta johtuva häpeä sai äidin lapsineen vaihtamaan asuntoa. Sotaraiskausten yhtenä tavoitteena on traumatisoida raiskauksen uhri ja tämän suku ja siten tuhota olemassa olevat perhesiteet, vastustajan ryhmäsolidaarisuus ja kollektiivinen jatkuvuus (Diken ja Laustsen 2005, 111, 113.) Tähän päämäärään päästäkseen vihollinen käyttää hyväkseen hyökkäyksen kohteena olevan yhteisön tai kansakunnan sisäistä taipumusta hylätä raiskauksen uhri ja kokea häpeää raiskauksen uhriksi joutumisesta (Säävälä 2007, 73).

Perheen omaohjaaja arveli Abasin ja Afrimin äidin tunteneen häpeää vielä asuinpaikan vaihtamisen jälkeenkin. Traumaattiseen kokemukseen liittyvä häpeä oli ohjaajan mukaan osa naisen elämää vielä pitkän aikaa Suomeen saapumisen jälkeen. *He on lymyilleet neljän seinän sisällä vuoden verran. Eivät oo mihinkään liikkuneet. Hänellä on hirveen voimakkaita painajaisia ollut, siitä mitä siel [Kosovossa] on tapahtunut joskus.* Poikien vanhemmat eivät enää palanneet yhteen Kosovossa asumisensa aikana. Mies kävi kuitenkin tapaamassa lapsiaan säännöllisesti appivanhempiensä luona. Isä kertoi Abasin, pojista vanhemman, olleen hyvin kiintynyt häneen jo tuolloin. *Kyllä [kaipasi] kovasti. Joka kerta kun mä menin sinne, itku tuli ja joka kerta kun lähdin.* Mies tapasi lapsiaan yleensä äidin poissa ollessa.

Kenttävaiheeni aikana Abas opiskeli valmistavalla luokalla. Hän ei ollut kertonut opettajalleen entisestä elämästään juuri mitään. Luokanopettaja ei tiennyt äidin kohtalosta, tämän psyykkisestä sairastumisesta tai siitä, että isä oli asunut poissa perheen luota pitkän aikaa, eikä siksi näyttänyt pystyvän yhdistämään pojan levotonta käytöstä ja halua viettää koulupäivät isänsä kanssa perheen vaikeaan tilanteeseen. Tästä huolimatta hän aavisti jotakin ikävää pojan taustalta löytyvän.

Poika ei oo kertonut mulle niistä [ajoista] mitään. Mut [siihen] miten hän reagoi, vois [syynä] olla vaikka taantuma tai joku tällainen näin. Sehän tarkoittaa sitä, et siel on tapahtunut jotain pahaa. Ja todennäköisesti on tapahtunutkin jotain pahaa siellä taustalla, perheessä.

(Abasin opettajan haastattelu)

Abasin ja Afrimin perheen tilannetta jonkin verran paremmin opettaja tuntui tietävän Aaliyahin, Kadidan ja Mahmoudin aiemmasta elämästä. Hän oli kuullut vanhimmalta lapselta, että perheenisä oli joutunut lähtemään pois kotoa, muttei tiennyt sen tarkemmin syytä tähän. Miehen katoaminen tapahtui pian Saddam

Husseinin hallinnon kukistumisen jälkeen. Sekä äidillä että Mahmoudilla oli kerrottavanaan muistoja isän katoamisesta.

Kaikki oli[vat] nukkumassa. Kello seittemän aamulla se [oli]. Ne miehet tulee sinne poliisivaatteet päällä. Yhtäkkiä ne on isän ja minun edessä, lasten edessä ja heittävät tytön nurkkaan ja vievät isän. (...) Kaikki huutaa ja itkee. Minäkin kanssa. En mäkkään [pysty] juttele[e]. En mä voinut tehdä mitään. Alotin itkee. Koko perhe itki yhtä aikaa.

(Aaliyahin ja Mahmoudin äidin haastattelu)

Kurdijoukot veivät [isän], koska minun isä oli armeijassa Saddamin upseerien puolella luutnanttina. Kun Saddam tipahti [vallasta], kurdilaiset veivät minun isän. (...) En mä tiedä minne ne veivät. Muutaman kuukauden me odotimme häntä. Ei kukaan tiennyt missä se oli.

(Mahmoudin haastattelu)

Aviomiestensä poissa ollessa turvapaikanhakijaäidit joutuivat ottamaan enemmän vastuuta perheestään, vaikka heillä olikin yleensä isovanhempia tai muita sukulaisia tukenaan. Osa vanhemmista kuvasi näitä erossa elämisen ajanjaksoja pakollisina, vaikeina ja stressaavina aikoina. On todennäköistä, että nämä tunte-mukset siirtyivät ainakin osittain myös lasten kokemuksiin. Isovanhemmilla vaikutti olleen tärkeä merkitys lasten elämään isän poissa ollessa. Nämä olivat ainakin jossakin vaiheessa asuneet yhdessä joko samassa asunnossa perheen kanssa tai näiden naapurustossa. Sabibahin muutettua äitinsä synnyinkylään, muutti hän samalla lähelle äitinsä vanhempien kotitaloa. Suomessa lapsi tuntui kaipaavan etenkin äidinäitiään. *Hän hirveesti puhuu kuinka hän lähtee kesällä sinne Turkkiin. (...) Hän puhuu [kuinka] näkee mummoa.* Turvapaikanhakuaika-naan Sabibah piti puhelimitse säännöllisesti yhteyttä äitinsä vanhempiin.

Minna: Puhuuko Sabibah puhelimesta isovanhempien kanssa?

Äiti: Joo, kaikki [lapset] puhuvat. Nuoremmatkin lörpöttelevät niille.

Minna: Muistaako ne [isovanhempansa]?

Äiti: Sabibah muistaa kyllä. Silloin kun ne juttelevat, enemmän ne muistelevat [menneitä].

(Sabibahin äidin haastattelu)

Turvapaikanhakijalapset ja -vanhemmat kertoivat isovanhempien antaneen näille muun muassa lastenhoito- ja kyyditysapua. Isovanhemmat ovat islamistisissa maissa usein keskeisessä asemassa myös perheiden sisäisten ristiriitojen sovittelussa (Akar ja Tiilikainen 2009, 15). Abasin ja Afrimin isän kertoman mukaan kaikki neljä isovanhempaa olivat mukana tekemässä päätöstä äidin ja lasten muutosta. Myös muut lähisukulaiset olivat lapsille tärkeitä tukijoita kotimaassa asumisen aikana. Etenkin ne sukulaiset, jotka elivät samassa taloudessa lasten

kanssa, auttoivat näitä monin tavoin. Heistä oli monesti apua myös pakomatkojen järjestämisessä (Lähteenmäki 2011, 63).

Lasten muistot kotimaahan jääneistä kavereista ja näiden kanssa vietetystä ajasta olivat niin ikään varsin positiivisia. Monille heistä kotimaan ystävät näyttäytyivät tärkeinä ihmisinä, joita he eivät olleet unohtaneet. Heistä kerrottiin mielellään ja heitä kohtaan tunnettiin kaipuuta turvapaikanhaun aikana. Vaikka lapset eivät Suomeen saapumisen jälkeen olleet yleensä pitäneet kavereihinsa yhteyttä, heillä vaikutti kuitenkin olevan tietoa näiden kuulumisista. Erityisesti Sabibahin puheissa entisen toveripiirin merkitys korostui. Hän puhui kotimaassa olleiden kaverien suuresta määrästä, näiden kanssa vietetyn ajan hauskuudesta ja tuntemastaan kaipuusta heitä kohtaan. Suomessa lapsi toi usein esiin toiveensa löytää ystäviä, joiden kanssa viettää vapaa-aikaa koulun ja iltapäiväkerhon ulkopuolella. Lapset kertoivat viettäneensä kavereiensa kanssa vapaa-aikaa pitkälti samalla tavalla kun Suomessa. Pojat selostivat pyöräilleensä, pelanneensa jalkapalloa, leikkineensä hippaa ja kuulasotaa sekä pelanneensa lasikuulapeliä (Lähteenmäki ja Tiilikainen 2010, 276–277). Tytöt kertoivat leikkineensä muiden tyttöjen kanssa esimerkiksi kotileikkejä ja hypänneensä ruutua.

Turvapaikanhakijalapsen perheen etninen tausta oli joidenkin lasten kohdalla vaikuttanut kaveriporukan valintaan kotimaassa. Mahmoud kertoi omista kavereistaan: *Me olimme kavereiden kesken pihalla. Ne oli kaksi eri ryhmää. Turkomaanit ja kurdilaiset pelasivat keskenään.*¹³ Sabibahin äiti tähdensi lastensa etnisen taustan vaikuttaneen Turkin kurdialueella siihen, kenen kanssa nämä viettivät vapaa-aikaansa. *Ne ei sovi kurdilaisten lasten kanssa. Koska nää on kurdeja, niil oli siellä hankalaa.* Perheen lapset eivät kuitenkaan itse tuoneet esiin etnisen taustansa ikäviä vaikutuksia kotimaansa kaverisuhteisiin.

4.2.3 Koulunkäynti

Tutkimuksessa mukana olleiden lasten koulunkäyntiin näytti vaikuttavan heidän aiemmat koulukokemuksensa. Useissa maissa koulunkäynti aloitetaan aiemmin kuin Suomessa. Tästä johtuen viisivuotiaillakin turvapaikanhakijalapsilla saattaa olla omakohtaisia koulukokemuksia kerrottavanaan. Tutkimuksen lapsista seitsemän oli käynyt koulua ennen Suomeen tuloaan. Heidän aiempi kokemuksensa koulun penkillä istumisesta vaihteli muutamasta kuukaudesta lähes kuuteen vuoteen. Koska lapset eivät yleensä kertoneet kouluun liittyvistä muistoistaan, työntekijät eivät aina tiedäneet näiden käyneen koulua kotimaissaan. Valmistavan

¹³ Saddam Husseinin aikaan irakilainen turkomaaniväestö joutui kurdien ja eräiden muiden vähemmistöjen tapaan niin sanotun ”arabisaation” kohteeksi, jolloin suurin osa näiden ryhmien edustajista pakotettiin muuttamaan pois omilta asuinsijoiltaan ja heidän omistuksensa olleet asunnot annettiin alueelle muuttaneille arabeille. (Jenkins 2008, 15–16). Marginaalinen asema oli omiaan lähentämään paikalle jääneiden vähemmistöryhmien lapsia toisiinsa.

luokan opettajan mukaan tästä kokemuksesta ei välttämättä ole lapsille apua eri maiden koulujen toimintatavoissa olevien erojen vuoksi. Monissa maissa oppiminen perustuu pelkän ulkoluvun varaan. Opettaja ajatteli tästä taidosta olevan mitätöntä hyötyä opiskeltaessa lukemaan ja kirjoittamaan suomen kielellä.

Joidenkin lasten osalta entisten kouluaikojen vähäiseen muisteleminen saattoi vaikuttaa heidän aiemmin kokemansa vastenmielisyyden koulunkäyntiä kohtaan. Sehlan äiti kertoi kotimaan koulun olleen hänen tyttärelleen niin ikävä paikka, että tämä oli aina aamuisin pakotettava lähtemään koulutielle. Koulunkäynnin keskeytyminen ei ollut tuottanut äidin mukaan Sehlaalle lainkaan mielihahaa, vaikka perhe joutui lähtemään pakomatkalle kesken lukuvuoden. Suomessa ajatus kouluunmenosta ei alkuun innostanut lasta lainkaan. Mahdollisesti kotimaan ikävät koulumuistot vaikuttivat myös siihen, että tytöllä oli turvapaikanhaun alkuvaiheessa paljon poissaoloja koulusta.

Joidenkin lasten kotimaissa koulujen toiminta keskeytyi välillä sodan vuoksi. Vanhempia oli noissa oloissa ajoittain hirvittänyt lasten lähettäminen vaaralliselle koulutielle. Aaliyahin, Kadidan ja Mahmoudin äiti esimerkiksi kertoi pelänneensä lastensa hengen puolesta sodan aikaan niin paljon, että päätyi kieltämään näiltä kouluun menemisen kokonaan.

Seuraavana päivänä Mahmoud meni kouluun. Opettaja oli siellä ja katsoi näitä: "Älkää menkö sisälle!" Minä kattelin [kodin] ikkunasta. Mahmoud tulee takaisin. Paljon ihmisiä [on] tulossa sinne meidän alueelle. Aloimme kyselymään ikkunasta: "Mikä tää juttu on [kun] paljon ihmisiä juoksee tänne suuntaan?" Mahmoud kertoi minulle, että kun menee portista koulun pihaan, siel on laitettu pommi. (...) Sitten ne [oppilaat] oli nähnyt siellä ihan ku verta. Ihmisten verellä [oli] kirjoitettu sanoja [seinään] (...) "Ei me anneta elää teidän rauhassa! Ei anneta teille rauhaa!" Joku sellainen [oli] kirjoitettu [seinään]. (...) Sen päivän jälkeen minä kielsin kaikki[a] mun lapsia: "Ei koulua enää."

(Aaliyahin, Kadidan ja Mahmoudin äidin haastattelu)

Mahmoud ehti ennen Suomeen tuloaan käydä koulua liki kuuden vuoden ajan. Poika ja hänen äitinsä kertoivat jonkin verran näihin kokemuksiin liittyvistä muistoistaan. Heidän viimeisimmät muistonsa ajoittuvat aikaan, jolloin Mahmood oli ollut kymmenvuotias. He muistelivat pojan pärjänneet alkuun hyvin opinahjossaan. Neljäntä vuosiluokkaa miettiessään tarinoinnin sävy kuitenkin muuttui, eikä heillä ollut enää mukavia muistoja kerrottavanaan. Päinvastoin Mahmoud äiteineen puhui vain ikävistä asioista, kuten koulussa käytetyistä rangaistusmenetelmistä. (Lähteenmäki ja Tiilikainen 2010, 277–278). Myös opettaja kertoi oppilaiden entisissä kouluissaan saamista rangaistuksista. Habibah esimerkiksi oli selostanut hänelle, miten tyttöoppilaita Iranin kouluissa rangaistiin. *Ne on kertonut ihan kamalia juttuja, miten lasta rangaistaan. Oikeesti lyödään niin että jää jäljet. Kynät laitetaan näin [laittaa kynän joka toisen sormen alle].*

Puristetaan. Opettaja ajatteli turvapaikanhakijalasten pitävän ehkä kaikkein suurimpana erona entisen ja nykyisen koulunsa välillä sitä, ettei heidän tarvinnut Suomessa pelätä joutuvansa opettajan mielivallan kohteeksi.

4.2.4 Sota

Tutkimuksen 18 lapsesta kymmenen saapui asuinalueilta, joissa perheen paon hetkellä oli käynnissä sotatila tai sodasta oli vain vähän aikaa. Lapset eivät yleensä puhuneet sotakokemuksistaan. Menneistä tapahtumista vaikeneminen onkin yleistä sodan kokeneille (esim. Saloranta 2010, 199). Isän mukaan Abasin nuori ikä oli suojellut tätä Kosovon sodan ja sen jälkeisten levottomuuksien kohtaamiselta. Hän perusteli väitettään sillä, ettei poika koskaan ottanut häneen kanssaan sota-aikaa puheeksi. Erityisen rauhatonta Kosovossa oli sinä vuonna, jolloin perhe lähti pakoon (Kivinen 2006, 16). Abas oli tuolloin kuusivuotias.

Abas oli niin pieni, että vaikka siellä oli se sota ja sodan jälkeen oli aika-moisia levottomuuksia. Poika ei muista. Niin pieni [oli]. Se ei koskaan [ole] puhunut. Ei jäänyt mitkään jäljet.
(Abasin isän haastattelu)

Lapsen vaikenemisessa menneisyyteen liittyvistä asioista tai tapahtumista ei kuitenkaan aina ole kyse nuoresta iästä johtuvasta muistamattomuudesta, sillä joskus voi olla helpompaa vaieta rankoista kokemuksista kuin kertoa niistä. Pahat muistot suljetaan pois mielestä ja pyritään siten suojelemaan omaa itseä. Sotakokemusten jakamista toisten kanssa vältetään, sillä niiden pelätään johtavan mielen järkkymiseen ja itsekontrollin katoamiseen (Robbins 1997, 63). Lapsella ei välttämättä myöskään ole sellaisia sanoja käytössään, joiden avulla hän kykenisi käsittelemään sodan aikaisia tapahtumia ja niihin liittyviä tunteitaan. Ilman sanoja kokemusten ääneen ilmaiseminen voi olla mahdotonta ja siksi on helpompaa olla vaiti. (Tuomaala 2008, 126, 144; Laitinen 2006, 178–179.)

Vaikeneminen auttoi myös suomalaisia evakkolapsia selviämään sodan aikaisista henkilökohtaisista menetyksistä ja ikävistä kokemuksista. Elämän aloittaminen uudessa asuinpaikassa oli lasten ohella myös heidän vanhemmilleen usein siksi raskasta aikaa, ettei lapsille haluttu antaa tilaa menneiden tapahtumien muisteleamiseen. Puhumattomuuden avulla yritettiin selviytyä sodan jälkeisestä vaikeasta ajasta ja samalla suojella lapsia. (Esim. Arajärvi 2010, 24–25; Klefström 2010, 190; Saloranta 2010, 199.) Äitini vältti sodan aikaisista tapahtumista puhumista koko elämänsä ajan.

Hävittäjä on hyökkäämässä Afganistaniin.

(Aarash, 9v. Afganistan, kerrottu dariksi)

Tutkimuksen lapsista Aarash ja Amal kieltäytyivät Abasin tapaan puhumasta sotakokemuksistaan. Aarash kuitenkin otti aiheen puheeksi piirustussadussaan. Opettaja kuvitteli Amalin puhumattomuuden johtuvan tietämättömyydestä. Hän ajatteli sekä lapsen iän että sukupuolen suojelleen tätä monilta ikäviltä kokemuksilta kotimaassa asumisen aikana. *Naisten elämä ei siel Irakissa [ole], ku mitä miesten elämä silleen [on]. [Se on] suojatumpaa. Tämmönen kuva mul on Irakista. Naiset elää vähän sen hunnun takana tai kotona. Ei näe niin paljon, eikä kuule niin paljon. Miehet kiertää näitten poikien kaa ja ne kyl kuulee.* Myös tutkimuskirjallisuus tukee opettajan käsitystä tyttölasten turvatummmasta elämästä poikalapsiin nähden ei-länsimaisista kulttuureista tulevilla perheissä (esim. Palomurto 1992, 160; Marjeta 1998, 31, 40; Almaspour 2005, 103).

Ne lapset, jotka sotamuistoistaan puhuivat, kertoivat niistä sekavasti ja niihin liittyvät asiatiedot olivat usein puutteellisia. Mahmoud esimerkiksi muisteli ensin, ettei hänen kotikaupunkiaan oltu pommitettu sodan aikana lainkaan: *En minä ole nähnyt sotaa. (...) Ei mitään ollut sotaa.* Kun jatkoimme aiheesta keskustelua, hän kuitenkin yllättäen muisti omakohtaisen kokemuksen sodasta. *Odota! Minä näin sodan! [Piirtää sormella pöytään X-merkin]. X on meidän talo. Ylhäältä pommi heit[ettiin]. (...) Meidän talon ylitti. Lentokoneella tuli ja heitti pommin ja se meni meidän talon yli. (...) Se meni korke[seen] torni[in]. Osui torniin.*

Ilmahälytystilanteissa lapset perheenjäsenineen olivat hakeutuneet mahdollisimman pian suojaan. He eivät puhuneet pommisuojaista vaan suojapaikkana toimi yleensä oma koti. Amalin ja Mahirin äiti kertoi lastensa seisoneen näissä tilanteissa aina hiljaa paikoillaan täristen ja kädet korvilla. *Ihmiset, pienet ja isot, tiesivät heti, ku tulee hälytys, pommikone on tulossa. Ne kaikki kaupungin [asukkaat] juoksi sisälle kotiin. Kaikki meni nurkkiin. Jotkut piteli korvat kiinni ja silmät. Toinen rupesi tärisee. Amal oli pienempi kun Mahir. Se koko [ajan] tärisi. Jokaisella oli oma [tapansa]. Kuitenkin kaikki nurkkiin menivät seisomaan. Korvat [peittivät] kiinni ja tärisivät vaan paikallaan.*

Tutkimuksen aikuisten mukaan lapsille jäi sodasta pelkotiloja. Lapset eivät näistä peloistaan puhuneet, mutta aikuiset mainitsivat niiden tulevan esiin esimerkiksi voimakkaina reagoineina väestöhälyttimien, ambulanssien ja poliisiautojen merkinantolaitteiden aiheuttamiin ääniin.

Joka muutaman tunnin välein tuli sellainen kova hälytys. Oli tulossa sotalentokone. Siit jäi pelko Mudarin päähän. Niin se (sota) vaikutti ... Aluks, ku tulimme tänne, pelkäsimme [hälytysääniä]. Ei me tiedetty mikä tää hälytys täällä on, mikä tulee välillä; Joskus ku tulee ambulanssi, nämä muis-tot [herää]. Pelko tulee.

(Amalin ja Mahirin äidin haastattelu)

Hälytysäänien lisäksi sotilas- ja poliisiajoneuvojen näkeminen aiheutti kerho-ohjaajan mukaan lapsissa pelon tunteita. Hän kertoi tilanteesta, jossa Abas oli peloissaan tarrautunut häneen nähtyään armeijan auton ajamassa läheisellä sillalla. Abasille armeijan ja poliisien ajoneuvojen näkemiset näyttivät symbolisoivan sodan jälleen syttymisen ja ruumiiden lisääntymisen uhkaa. Sodan muistot ja niihin liittyvät pelot voivat seurata mukana pitkän aikaa, joskus koko loppuelämän ajan (Kujala 2003, 143).

Siellä meni armeijan auto. Poika meni muutama metri minun edellä, ja kuule kun hän ryntäs minun [luo], tarras jaloista kiinni. "Mikä nyt? Tuleeko taas sota?" Minä: "Ei. Mitä nyt?" "No, kun siellä meni sota-auto." Mä sanoin: "Ei. Se meni sinne itään päin. Siellä on sellainen armeijan paikka. Siellä koulutetaan sotilaita." Hän kysyi: "Tarviiko pelätä?" Mä sanoin: "Ei tarvii. Suomessa ei tarvii pelätä poliisia, eikä tarvii pelätä armeijaa." Hän sanoi: "Eikö täällä tuu Suomessa poliisi katsomaan, kuka on kotona aina kuollut?" Silloin mä ajattelin ja myöhemmin kun [on] ollut jotain pamauksia tai tämmösii, pojalla varmaan siel taustalla nyt jotain tämmöstä [kokemusta on]. Mut en tiedä. En tiedä, onks hän kokenut sen sodan vai mitä, mutta kuitenkin poliisi ja sotilas on hänelle tämmösii pelkojuttuja.

(Abasin kerho-ohjaajan haastattelu)

Lasten sotamuistoihin sisältyi myös vähemmän ahdistavia tai pelottavia kokemuksia. Esimerkiksi sotatoimien päättymiseen liittyvät voitonjuhlat toivat Mahmoudin mieleen mukavia muistoja. *Silloin kun ne sotilaat tulivat, sit paljon pistoolin ammusta [ääntele konekiväärin äänellä]. Juhlivat ... Sinne amerikkalaiset tuli ja sit ne heittivät karkkii meille (...) Meillä on sukulaisperhe. He tulivat meille kotiin, siksi [että] amerikkalaiset olivat heidän [kotinsa] lähellä ... He olivat kolme tai kaksi viikkoo. Sit sen jälkeen he menivät takas omaan kotiin.* Myös vaarallisilta asuinalueilta pakoon lähteiden sukulaisperheiden vierailut tuntuivat olevan aiheita, joita muisteltiin jälkikäteen ilman ikäviä tuntemuksia.

4.3 Muistoja pakoon lähdöstä ja pakomatkalta

Neljävuotiaan Naazin tarina on esimerkiksi siitä, miten myös vaikeita aiheita, kuten kotimaasta pakoon lähtemistä ja paossa oloa, voidaan lähestyä sadunkerron avulla.

Miettii, että miksi en ole kotona. Miksi minut on heitetty pois kotoa. Mietti, että miksi minut on karkotettu. "En ole tehnyt mitään pahaa, että joudun olemaan kotoa pois." Miettii, että miksi olen muuttunut nukkeksi! "Voi onpas ihana, että nyt olen nukke." ... Toisessa kädessä on haava. Siitä tulee verta, koska hän kaatui ja sitten itki. Ensimmäinen hän ajatteli, että minun ei tarvitse itkeä, koska äiti tulee vihaiseksi. Mutta sitten miettii, että kyllä pitää itkeä. Jalassakin on haava ... Vitsailin kun sanoin, että hän on poika. Hän on tyttö. Hänen nimensä on Naazi. Punainen sydän on sinisen sydämen äiti.

(Naazi, 4 vuotta, kerrottu persiaksi)

Naazi kertoi tarinansa ensimmäisellä tapaamiskerrallamme. Lapsen tarinoinnista ei alkuun tahtonut tulla mitään. Emme tulkin kanssa olleet tutustuneet lapseen aiemmin ja meillä oli vaikeuksia saada tyttö ymmärtämään, että toivoimme hänen kertovan meille sadun. Istuimme vastaanottokeskuksessa sijaitsevan asunnon lattialla ja yritimme saada Naazin puhumaan anelemalla, leikin avulla, jopa konttaamalla hänen perässään huoneesta toiseen. Lopulta asetin lapsen eteen piirustuspaperin ja värikyniä. Tyttö ryhtyi heti piirtämään, muttei suostunut kertomaan kuvasta muuta kun, että piirros esitti poikanukkea. Kysymykseeni: *Puhuuko nukke mitään?*, vastasi hän: *Ei! Näethän, että suu on kiinni.* Kun kysyin: *Miettiikö nukke mitään?*, katsoi tyttö suoraan silmiini, piirsi suun avoimeksi ja kertoi tarinansa.

4.3.1 Matkavalmistelut

Tarinassaan Naazi mietti miksi nukke oli karkotettu omasta kodistaan. Nukelle pakoon lähdön syytä ei ollut kerrottu. Vain harvoilla tutkimukseen osallistuneilla lapsilla tuntui olevan tietoa, miksi he olivat joutuneet pakenemaan kotimaastaan. Lapsille ei haluttu perustella syitä lähtemiseen, eikä monikaan heistä osannut tai halunnut asiasta myöhemmässä vaiheessa kysellä. Asioita salataan lapsilta sota- ja kriisitilanteissa. Myös suomalaisten evakkolasten joukossa oli paljon niitä, joille ei perusteltu evakkotaipaleelle lähtemistä millään tavalla. Vanhemmat pitivät parempana olla puhumatta asiasta, sillä lasten ajateltiin olevan liian hauraita ymmärtämään tapahtunutta. (Klefström 2010, 190; Näre ja Kirves 2007, 7–9.)

Tutkimuksen vanhemmat olivat lapsiaan halukkaampia kertomaan pakoon lähtemiseen vaikuttaneista tekijöistä. Jotkut heistä väittivät perheenisän työn tai poliittisen toiminnan tehneen asumisen kotimaassa niin vaaralliseksi, että kaikkien tai yksittäisten perheenjäsenten pakoon lähteminen oli ollut välttämätöntä. Myös Pentikäinen (2005, 91) korostaa miesten poliittisen aktiivisuuden ja oppositioaseman olevan usein syynä pakomatkoille lähtemisiin. Suomessa jo valmiiksi olevien sukulaisten kokemukset onnistuneista oleskelulupien saamisista saat-

tavat myös rohkaista perheitä lähtemään matkaan (myös Forsander 2002, 50; Phizacklean 2003, 86–87). Toisinaan muilta ihmisiltä kuullut hyvät kokemukset kohdemaan elinoloista, kuten positiiviset käsitykset toimivasta terveydenhuoltojärjestelmästä, voivat edesauttaa lähtöpäätöksen tekemistä. *Lääkäri oli joskus puhunut siitä, että jos sul olisi mahdollista päästä Suomeen, saisit hyvän hoidon [siellä]*. Abasin, Afrimin ja heidän äitinsä Suomeen tuloon vaikutti äidin lääkärin käsitys suomalaisen terveydenhuollon korkeasta tasosta.

Pakomatkan läpikäynyt perhe saattaa joutua myös pakenemaan uudemman kerran. Sodan päättyminen ei välttämättä merkitse tilanteen rauhoittumista kotimaassa tai sotatoimialueella, sillä monesti paossa eläneet ja takaisin palanneet perheet joutuvat uudelleen vainon kohteeksi. Sotatoimet voidaan myös aloittaa uudelleen, niin kun Suomen sotahistoriasta on todettavissa (esim. Eskola 2003). Matka saattaa lisäksi epäonnistua, jolloin perhe voi joutua lähtemään toistamiseen pakoon, mikäli se on edelleen taloudellisesti mahdollista.

Lähisukulaisten merkitys korostuu poikkeavissa tilanteissa etenkin maissa, joissa perheet ovat kollektiivisia yhteisöjä. Näissä yhteiskunnissa lähisuvusta on usein merkittävää apua perheenjäsenille varsinkin jos isää ei ole tai hän on muutoin estynyt osallistumasta läheistensä elämään. (Lähteenmäki 2011, 63.) Björnerbergin (2011) tutkimuksessa perhesiteet osoittautuivat vahvoiksi motivaation lähteiksi erityisesti perheissä, joilla oli paljon vastoinikäymisiä selvitettävänä.

Tässä tutkimuksessa haastatelluita lapsia vanhempineen auttoi pakenemaan lähinnä äidin vanhemmat ja sisaret. Sukulaisilta saatu tuki pakomatkaajärjestelyissä oli muun muassa taloudellista avustamista. *Minun isä oli hyvä isä. Isä halusi auttaa, [että] minä pääsisin oman miehen[i] luo ja että perhe olisi yhdessä, kaikki yhdessä. Lapset, äiti ja [isä]*. Useampien perheenjäsenten yhtäaikainen maasta pakeneminen vaatii yleensä pitkäaikaista säästämistä ja suuria investointeja. Usein matkaan lähteminen edellyttää myös rahan lainaamista ulkopuolisilta tai omaisuuden kiinnittämistä, panttaamista tai myymistä. (van Hear 2006, 134.) Joskus matkan toteutuminen edellyttää matkarahojen varastamista niin kun Abasin ja Afrimin perheen kohdalla kävi. Lasten isä kertoi myyneensä omistukseensa olleen tontin suunnitteilla olevaa matkaansa varten. Nämä rahat äiti kuitenkin onnistui varastamaan rahoittaakseen oman ja lastensa pakomatkan. Sabibahin perheen kohdalla tarvittavat varat saatiin niin ikään kokoon tontin myynnillä. Mahirin perheen tapauksessa pakomatkaa varten myytiin suurin osa perheen omaisuudesta. *Kiinteistönvälittäjä myi kaikki tavarat meidän ja myi sen talonkin. Sillä rahalla pääsimme pois sieltä*.

Yleisin turvapaikanhakijoiden käyttämä pakokeino on ihmissalakuljetus. Myös Suomeen saapuvat turvapaikanhakijaperheet tulevat maahan entistä useammin salakuljettajaverkostojen avustamina. Arviot toiminnan uhreista vaihtelevat paljon. Euroopan Unionin alueella saapuvista sadoista tuhansista ilman laillisia matkustusasiakirjoja matkanneista tulijoista suurimman osan ajatellaan saapuneen alueelle salakuljettajien avustamana. (Jandl 2007, 292.) Ihmissalakul-

jetus liittyy usein järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja sen on viime aikoina arvioitu yhdessä ihmiskaupan kanssa olevan kansainvälisten rikollisjärjestöjen liiketoimintaa eniten kasvattava toimintamuoto (Sisäasiainministeriö 2008, 5).

Salakuljettajilla on käytössään erilaisia tapoja avustaa ihmisiä maiden rajojen yli (Hignett 2007, 295). Helpoin ja nopein tapa on hankkia lentolippu suoraan kohdemaahan ja väärennetyt matkustusasiakirjat sinne pääsemistä varten. Vaarallisempi vaihtoehto on turvautua maareitteihin, jolloin salakuljetettavilta usein edellytetään rekka- ja kuorma-autoissa olevan rahdin joukkoon piiloutumista tai paketti- tai henkilöautojen tavaratiloihin kätkeytymistä. Köyhimmille lähtijöille saatetaan ehdottaa matkan tekoa meriteitse yleensä merikelvottomilla aluksilla. Tällä tavoin toteutetut matkat päätyvät usein jollekin syrjäiselle seudulle. Pahimmassa tapauksessa kuljetusalus uppoaa ennen perille pääsyä. (Mt., 295.)

Tutkimukseen osallistuneiden perheiden yhteydet salakuljettajiin hoiti isä, isoisä tai muu sukulaismies. Yhteydenotto voi tulla myös salakuljetustoimintaa harjoittavan taholta, joka yleensä saa vihiä pakoa harkitsevista perheistä matkan onnistuneesti tehneiden omaisilta ja ystäviltä (Zhang 2007, 96). Pakoa suunnittelevien on usein otatettava itsestään valokuvia rajan ylityksessä tarvittavien passien ja viisumien väärentämistä varten, sillä hyvin väärennetyt matkustusasiakirjat helpottavat ja nopeuttavat matkan sujumista ja ovat siten keskeisiä asioita salakuljetuksen onnistumisessa (Kleemans 2009, 414).

Ennen matkaan lähtemistä myös sovitaan yleensä maksujärjestelyistä. Tavat, joilla tutkimuksen perheet maksoivat pakomatkan, vaihtelivat. Palkkiosta saatettiin maksaa puolet ennen matkaan lähtöä ja puolet Suomeen saapumisen jälkeen. Pidemmällä matkoilla, laajemman verkoston huolehtiessa kyydityksestä, matka maksettiin pienissä osissa siten, että kunkin kuljetustaipaleen päätteeksi siitä vastannut henkilö tai henkilöt saivat omat osuutensa. Joskus etukäteen sovittiin myös siitä, miten ravinnon hankinta matkan aikana toteutettiin (myös Petros 2005, 15) ja kuinka pitkälle salakuljetettavat Suomen puolella kuljetettiin.

4.3.2 Matkan tekoa ihmissalakuljettajien avustamana

Pakomatkatarinoissaan turvapaikanhakijalapset ja näiden äidit kertoivat tapetuksi tulemisen uhasta, kaipuusta, vaikenemisesta ja vaientamisesta, alistumisesta, välinpitämättömyydestä, väkivallan todistamisesta ja siltä suojautumisesta, avuttomuudesta, piiloutumisesta, nälästä, kylmyydestä, kivusta, pelosta ja matkan päättymisen jälkeisestä helpotuksen tunteesta. Näistä kertomuksista on löydettyvissä kokemuksia vallankäytön ja toiminnan mahdollisuuksista, mutta myös niiden puutteesta. Matkan pituus ja raskaus, käytetyt kulkuvälineet, piilossa olemisen välttämättömyys ja kesto sekä mukana olevan vanhemman vointi ja kyky auttaa lasta vaikuttivat siihen miten lapsi matkan aikana ja sen jälkeen voi. Vaikka jotkut heistä näyttivät selvinneen nopeasti kokemuksistaan, oli pakoon

lähteminen ja paossa oloaika kaikille sen kokeneille niin henkisesti kuin fyysisesti raskasta aikaa. (Lähteenmäki 2011, 68.)¹⁴

Haastatteluihin osallistuneiden lasten Suomeen päättäneet pakomatkat kestivät puolestatoista kolmeen viikkoon. Tänä aikana heitä avustaneet kuljettajat ja kulkuvälineet vaihtuivat moneen kertaan. Salakuljetuksissa käytettiin useita kyyditysvaihtoehtoja. Perheillä ei ollut tarkkaa tietoa minkä maiden kautta he Suomeen olivat saapuneet. Autoilla matkustettaessa lapset perheenjäsenineen piileskelivät joko koko tai osan aikaa kuorma-, rekka- tai pakettiautoissa salamatkustajia varten erikseen kyhättyissä ahtaissa salakomeroissa tai -laatikoissa. *Sinne [tavaraosaan] joku pieni kaappi oli tehty. He pistivät sinne sisälle. Siel takana oli paljon pahvilaatikoita.* Nämä komerot olivat yleensä pieniä valottomia koppeeroita, joissa ei ollut kaikille matkaajille tilaa maata ja joiden sisään pääsi kylmyys ja kosteus autojen ollessa pysähdyksissä. Pakettiautoihin kyhättyissä istuinlaatikkokätköissä matkalaisia makasi useita samassa tilassa.

Lasten ei ollut aina välttämätöntä piiloutua erillisiin kätköpaikkoihin, sillä joskus auton istuinten alle ja jalkatiloihin piiloon meneminen saattoi olla riittävä varotoimi. Äidit kertoivat lastensa oppineen salakuljettajien piiloutumiskäskyt nopeasti, vaikkeivät he muutoin yleensä ymmärtäneet kuljettajien käyttämää kieltä. Alainin ja Ardianin tarvitsi kätkeytyä matkan aikana vain salakuljettajien siihen pakottaessa. Seuraavasta esimerkistä näkyy lapsista nuoremman, matkan aikana kolmevuotiaan Ardianin, hädän siirtyminen näissä tilanteissa myös isoveljen ja äidin tuntemukseksi.

Se oli aina silleen, että käsky tuli: "Nyt ota lapset piiloon sinne istui[men alle]." Kyllä Alain jo ymmärsi. Se sinne juoksi, mutta Ardian aina itki. Ja ne suuttuivat joka kerta ja huusivat: "Nyt lapset pistä piiloon!" Me itettiin silloin. Itkettiin kaikki kolme."

(Alainin ja Ardianin äidin haastattelu)

Salakuljetettuna matkaamiseen saattaa kuulua myös pidempikestoisia pysähdyksiä. Matkan jatkumista voidaan joutua odottamaan useita päiviä kulkuvälineissä tai erityisesti tätä toimintaa varten hankituissa asunnoissa. Monissa maissa on tarjolla motellihuoneita ja yksityisiä taloja ja huoneistoja, joita salakuljettajilla on mahdollisuus käyttää asiakkaidensa piilottamiseen tai paikoillaan pitämiseen. Yleensä näitä tiloja käytetään odotettaessa seuraavan matkaosuuden alkamista tai edellisen matkaetappimaksun saapumista. (Zhang 2007, 97; myös Jandl 2007, 14.) Tutkimuksen lapset piileskelivät

¹⁴ Olen käsitellyt tätä teemaa tarkemmin Finnish journal of Ethnicity and Migration -lehden *Turvapaikanhakijaperheen kokemuksia pakomatkalta* -artikkelissa (Lähteenmäki 2011). Keskityn siinä yhden perheen pakotarinaan, vaikkakin myös muiden perheiden kokemukset elävät tekstissä mukana. Tässä luvussa kerron perheiden pakomatoista artikkelia suppeammin ja tuon esiin lähinnä sellaisia aineistoesimerkkejä, joista en artikkelissa kerro.

salaisissa asunnoissa Turkissa, Venäjällä ja Suomessa. Näiden pysähdysten aikana perheenjäsenten oli pysyteltävä hissukseen ja pitäydyttävä avaamasta huoneistojen verhoja, ikkunoita tai ulko-ovia paljastumisriskin vuoksi.

Ihmissalakuljetuksessa on myös varsin yleistä jättää asiakkaat maan rajan tuntumaan, mistä heidän on selviydyttävä eteenpäin omin voimin. Rajan toisella puolen matka jatkuu uusien salakuljettajien avustamina. Jos maiden rajana on joki, saatetaan se ylittää uimalla tai veneellä. Vaikka patikointiolosuhteet maiden raja-alueilla ovat usein vaikeita, myös lapset ja raskaana olevat naiset joutuvat usein käyttämään tätä rajanylitystapaa päästääkseen jatkamaan matkaansa turvaliseen maahan. (Prezelj ja Gaber 2005, 30.) Mikäli raja ylitetään patikoimalla, tehdään se yleensä hankalissa sääolosuhteissa pimeän, sumun ja vesi- tai lumisateen turvin. Tähän tutkimukseen osallistuneiden lasten omin jaloin tekemät rajanylitysmatkat kestivät pisimmillään kuusi tuntia. Jos lapsi ei jaksanut selviytyä koko matkasta omin voimin, oli vanhemman sisaruksen osallistuttava tämän ja yleensä myös perheen matkatavaroiden kantamiseen. (Lähtenmäki 2011, 64, 68.)

4.3.3 Suomeen saapuminen

Aiemmin turvapaikanhakijat saapuivat Suomeen useimmiten Venäjän suunnalta maamme eteläosissa sijaitsevien raja-asemien kautta (Junninen 2006). Baltian maiden siirryttyä Schengen-sopimuksen piiriin vuonna 2007 säännölliset rajatarkastukset Suomen ja Viron välillä lakkasivat. Tämän myötä laitton maahantulo Virosta on selvästi yleistynyt. (Sisäasiainministeriö 2008, 7.) Suomeen saavutaan salaa yleensä väärennetyjen matkustusasiakirjojen ja henkilöliikenteeseen sekaan piiloutumisen avulla. Osa laittomista maahantulijoista matkustaa maahan lentoteitse. Saadet, BAHAN ja EBRU tulivat Suomeen lentokoneella. Vaikka suurin osa laittomista maahantuloryityksistä paljastuu Helsinki-Vantaan lentoasemalla (mt., 7.), heidän perheellään ei ollut vaikeuksia päästä rajan yli salakuljettajilta saamiensa väärennetyjen passien ja viisumien avulla. Väärien matkustusasiakirjojen käytön ja henkilöliikenteen sekaan piiloutumisen sijaan tavaraliikenteen seassa tulemista pidetään harvinaisina rajan ylityskeinona (Junninen 2006). Tutkimuksen perheille tämän keinon avulla maahan saapuminen ei ollut tavatonta. Esimerkiksi Kaly ja Amal sekä heidän äitinsä ylittivät Venäjän ja Suomeen välisen rajan autotarvikkeita täynnä olevan pakettiauton penkkilaatikoihin piilotettuina.

Venäjän ja Suomen välisen rajan ylittämistä jalkaisin pidetään epätodennäköisenä, jopa mahdottomana keinona saapua maahan. Suurimpana esteenä patikoinnille rajan yli pidetään raja-alueen vaativia luonnonolosuhteita ja erämaiden laajuutta. (Mt.) Alainin ja Ardianin äiti kertoi heidän saapuneen Venäjältä Suomeen patikoiden talvisista olosuhteista ja lasten nuoresta iästä huolimatta

Tiettyssä paikassa se [auto]matka loppui ja meidän piti kävellä. Oli tosi kylmä ja pitkä matka. (...) Pelotti hirveesti kun piti kävellä. Oli kylmää ja lunta [satoi]. Meille kerrottiin, että kun ylitämme rajan, joku voi ampua. (...) Yks niistä tuli meidän kanssa. Näytti meille reitin. Ei me kävelty ihan koko ajan missä se käveli. Me kävelimme perässä.
(Alainin ja Adrianin äidin haastattelu)

Suomen puolelle päästyään tutkimuksen lapset jatkoivat matkaa joko rajan ylituksessa auttaneiden salakuljettajien tai Suomessa asuvien sukulaistensa kanssa. Heti Helsinki-Vantaan lentoasemalle saavuttuaan Saadetin, Bahanin ja Ebrun äiti soitti Suomessa valmiiksi olleelle aviomiehelleen ja ilmoitti tälle perheen maahan saapumisesta. Mies tuli heitä vastaan ja majoitti heidät ensi alkuun sisarensa luo. Äidin mukaan he jättivät turvapaikkahakemuksensa poliisille vasta pari päivää maahan saapumisensa jälkeen. Alain ja Ardian patikoivat rajan yli Suomeen aamuyöstä. Rajanylityksessä auttaneet salakuljettajat toimittivat heidät poliisiasemalle vielä samana aamupäivänä. Vasta poliisiasemalla perheelle varmistui, että he olivat päässeet määränpäähensä. Kalyn ja Amalin pakomatka salakuljettajien armoilla jatkui seuraavaan päivään heidän Suomeen saapumisensa jälkeen. Suomen ja Venäjän väliseltä rajalta matkaa jatkettiin autotarvikkeita täynnä olevalla pakettiautolla tunnin ajan, jonka jälkeen heidät ohjattiin yöpymään erääseen kerrostaloasuntoon. Seuraavana aamuna lapsia äiteineen oli talon pihalla odottamassa henkilöauto, joka kyyditsi heidät poliisiasemalle. Asemalla äidille annettiin apua turvapaikkahakemuksen täyttämässä ja mahdollisuus soittaa Suomessa asuvalle veljelleen.

4.3.4 Pelon aiheet

Lasten äidit ihmettelivät jälkikäteen perheidensä selviämistä tulomatkan koettelemuksista. He kertoivat lastensa tuntuneen matkan aikana pelkoa siitä, että itselle tai perheenjäsenelle tapahtuisi jotakin ikävää. Salakuljettajien uhitteleva käytös ja kova ajovauhti olivat niin ikään asioita, jotka säikyttivät usein lapsia tuona aikana.

Välillä kun muistelen niitä aikoja ja niitä päiviä ittekin ihmettelen miten olemme jaksaneet. Miten lapset ovat jaksaneet, kun väli[llä] enemmän olemme ollut nälkäisiä, kun että meille annettiin ruokaa (...) Kyllä se oli aikamoinen kokemus. Rankka [matka] ihan oikeasti. Jos nyt mun pitäisi taas toimia tai tehdä jotain näin vaarallista, mä en uskaltaisi enää. Olen monta kertaa ajatellut, että miten olen uskaltanut ottaa niin ison riskin ja tehdä niin vaarallisen matkan.
(Alainin ja Ardianin äidin haastattelu)

Pelottelemalla kauttakulkumaan vaarallisuudella ja kiinnijäämisen seurauksilla sekä pitämällä perheenjäsenten matkustusasiakirjat ja rahavarat hallussaan, salakuljettajat pyrkivät ehkäisemään pakoyritykset ja siten varmistamaan palkkion saamisen matkaosuuden jälkeen. Tien päälle jäämisen mahdollisuus oudossa vieraskielisessä maassa ilman rahaa ja keinoja todistaa oma henkilöllisyys tuntui hermostuttavan etenkin äitejä. Vaikeakulkuinen ja pimeä ympäristö sekä muista jälkeen jäämisen pelko aiheuttivat lisähuolta niille lapsille, jotka ylittivät maiden rajoja jalan. Pakomatkan aikana lapset joutuivat usein kestämiinsä myös salakuljettajien huutamista, vaikka heiltä itseltään edellytettiin hiljaa olemista. Aaliyah, Kadida ja Mahmoud joutuivat viettämään kymmenisen päivää Kreikassa vankilamaisissa olosuhteissa, sillä he jäivät kiinni Turkin ja Kreikan välisellä raja-alueella. Erityisen pelottavaa noissa oloissa oli muiden kiinniotettujen hakkaamisesta, yöllisistä huudoista ja muusta mekkaloinnista aiheutuvien äänten kuunteleminen. (Lähtenmäki 2011, 65, 67.)

Alainin ja Adrianin äiti valmisti eväitä matkaa varten. Kun ne loppuivat, piti heidän tulla toimeen salakuljettajien antamilla vähäisillä eineksillä. Ne eivät aina riittäneet, minkä tähden lapset tunsivat ajoittain myös nälkää. Lapsista nuorimmalle kaksivuotiaalle Ardianille pyrittiin hankkimaan tuoretta maitoa päivittäin. Äidin mukaan se oli usein niin pilaantunutta, ettei lapsi Suomeen tultuaan suostunut enää maitoa juomaan. Tarpeiden tekeminen ja vaippaikäisten hygieniasta huolehtiminen ilman pesuvettä tuotti myös hankaluuksia. Tarpeet saatettiin joutua tekemään muovipussiin ja jo vaipoista eroon päässeiden lasten oli käytettävä niitä matkan aikana. Kaikkein kovimmille joutuivat ne lapset, joiden matka osui talviaikaan, sillä perheillä ei yleensä ollut mukanaan riittävän lämmintä vaatetusta. Mukaan otettavien kantamusten rajallinen määrä oli pitkälti syynä talvivaatteiden puuttumiseen. (Mt., 67–68.)

Epämukavat ja ajoittain epäinhimilliset olosuhteet näkyivät lasten väsymyksenä ja sairastumisena pakomatkan aikana. Lasten pahoinvoinnista kertoi myös heidän puhumattomuutensa ja apaattisuutensa.

Minulle tuli niin kipee [olo] ja minä olin väsynyt. Minä nukahdin. Kun autolla minä menin, minä nukuin.

(Mahmoudin haastattelu)

Aaliyah oli sellanen aika hiljanen. Ei sanonut sanaakaan (...) Ne oli ihan kuolleena.

(Aaliyahin, Kadidan ja Mahmoudin äidin haastattelu)

Etenkin pienten lasten salakuljettaminen oli vanhemmille ja kuljetuksesta vastaaville henkilöille haastavaa. Kaksivuotias Kadida joutui ehkä kaikkein tylyimmin kohdeiluksi matkan aikana, sillä hänet tainnutettiin puolentoista vuorokauden ajaksi unilääkityksen avulla. (Mt., 64, 67–68.) Tämänkaltaiset kokemukset eivät voi olla näkymättä lasten myöhemmässä elämässä. Jotkut vanhemmat

sanoivatkin lastensa oirehtineen kokemuksiin pitkän aikaa matkan jälkeen. Miehiä kohtaan tunnettu pelko oli yksi esimerkki pakomatkan myöhemmistä vaikutuksista.

4.4 Menneisyys ja sen merkitys lasten elämälle

Menneisyyden tapahtumilla ja asioilla oli sekä myönteisiä että kielteisiä merkityksiä lasten turvapaikanhaun aikaiseen elämään. Entiset asuinolot, kotimaahan jääneet sukulaiset, ystävät ja tuttavat sekä erilaiset arjen tapahtumat tulivat esiin yleensä myönteisinä mielikuvina. Etenkin entisten kotien ja niihin liittyvien asuinympäristöjen merkitys korostui lasten puheissa. Negatiiviset muistot liittyivät aiempaan koulunkäyntiin, sotakokemuksiin ja kotimaan turvattomuuteen. Näistä aiheista mieluummin vaiettiin, sillä niistä puhuminen olisi saattanut merkitä pahanolon lisääntymistä. Vaikeneminen ei kuitenkaan merkitse sitä, ettei lapselle olisi tärkeää saada jakaa kokemuksiaan (Laitinen 2006, 178–179). Ikävät muistot pyrkivät tulemaan esiin pelkoina, levottomana käyttäytymisenä ja hajamielisyytenä. Entisestä elämästä kerrottiin myös välillisesti satujen ja piirustusten avulla. Näiden keinojen avulla lapsilla oli mahdollisuus purkaa ikävään menneisyyteen kuuluvaa pahan olon tunnettaan.

Turvapaikanhakijalasten ja aikuisten väliset valta- ja auktoriteettisuhteet ja -hierarkiat sekä lasten alistainen asema kuuluivat ja näkyivät ennen kaikkea koulu-, sota- ja pakomuistoissa. Aikuisten positio lasten kasvattajina, kontrolloijina ja heistä huolehtijoina, antoi turvapaikanhakijalapsuuden ja aikuisuuden väliselle valtasuhteelle omanlaisensa painoarvon (myös Strandell 2005) etenkin niissä tilanteissa, joissa opettajien, äitien ja salakuljettajien merkitys lasten kontrolloijina korostui. Marginaalisesta asemastaan huolimatta lasten joukossa oli kuitenkin onneksi myös niitä, jotka pystyivät aktiivisella toiminnallaan helpottamaan omaa ja perheenjäsentensä elämää myös ikäväksi koettujen tapahtumien keskellä.

Tutkimuksen lapset olivat useassa tapauksessa kokeneet suuria menetyksiä jo ennen pakoon lähtöään (liite 1). Kodin jättäminen merkitsi heille jälleen uusia menetyksiä, kuten ystävästä ja sukulaisista luopumista. Turvapaikanhakijuus merkitsi perheille myös taloudellisen tilanteen heikkenemistä ja aiemmin saavutetusta sosiaalisesta asemasta luopumista. Tutkimukseen osallistui myös sellaisia henkilöitä, jotka olivat olleet traumatisoituneita jo ennen pakoon lähtöä ja jotka traumatisoituvat lisää tulomatkan ja turvapaikanhaun aikana. (Myös Pirinen 2008, 16.)

Moni turvapaikanhakijalapsista kertoi menneisyyteen liittyvistä asioista varsin pinnallisesti. Ajoittain lähes kaikkien lasten kohdalla tuli eteen tilanteita, joissa he väittivät, etteivät he muista jotakin kotimaassa ja tulomatkalla tapahtunutta asiaa. Lapset perustelivat muistamattomuuttaan usein nuorella iälläään kronologisen ikävaiheajattelutavan mukaisesti. Sen perusteella he olisivat kykene-

viä muistamaan asioita vasta tietyn kronologisen iän saavutettuaan. Joskus lapset vain yksinkertaisesti ilmoittivat, etteivät he muista mitään tai paljoakaan tiedustelemastani asiasta. Tällöin kyse saattoi olla torjunnasta tai tietoisesta päätöksestä vaieta. Henkilökohtaisten arvojen ja mielipiteiden muuttuminen tai kokemukseen liittyvän häpeän tunne saattoi myös näkyä lapsen puhumattomuutena (myös Pelttonen 2003, 10). Asioiden muistaminen voi olla myös kollektiivista muistamista. Ne asiat, joita ei lapsen lähiympäristössä vaikuttavien ihmisten mukaan ole soveliaista tai turvallista muistella, siirtyvät kiellettyjen muistojen hämäämään lapsen mielessä. Kyse on vallasta. Jotkut toiset päättävät missä iässä ja mitä asioita on lupa muistella ja mistä ylipäättään voidaan puhua.

Tietyistä asioista puhuminen edellytti lapsilta iän lisäksi myös sopivaa sukupuolta ja kulttuuritaustaa. Islamistisista maista tulevien turvapaikanhakijatyttöjen ei välttämättä ollut soveliaista puhua avoimesti kaikista asioista. Näiden tyttöjen elämässä kansallinen kulttuuri näkyi sukupuolittuneina valtasuhteina perheen arjessa (myös Yuval-Davis 2000, 175). Vaikka vanhempien muistoissa marginaalissa eläminen etnisen vähemmistöaseman vuoksi näyttäytyi tärkeänä asiana ja joissain tapauksissa oli vaikuttanut perheen pakoon lähtemiseen, lapset eivät näistä asioista puhuneet. Etnisyydellä ei näyttänyt olevan lasten elämässä samantyyppistä painoarvoa kuin heidän vanhempiansa elämässä.

Tutkimukseen osallistuneista aikuisista moni ajatteli, ettei hänen lapsensa voinut olla tietoinen kotimaan tilanteesta. He kuvittelivat lapsen iän ja sen, että he olivat onnistuneet varjelemaan näitä kohtaamasta tosiasioita, estäneen lapsia kuulemasta ikäviä uutisia. Etenkin tyttölasten ajateltiin ymmärtävän kotimaan tapahtumista vain vähän, sillä heitä oli monessa kohdin pyritty suojelemaan haitallisten kokemusten kohtaamiselta. Sodan ja tulomatkan vaaratilanteissa äidit kertoivat suojelleensa tyttäriään peittämällä näiden korvat käsillään ja painamalla heidät rintaansa vasten, jotta nämä eivät olisi nähneet sellaista, mikä ei ollut heille hyväksi. Näissä tilanteissa sukupuoli suojeli jossain määrin lasta, mutta täysin tämänkaltaisten suojelutoimien avulla ei pystytty estämään ympäröivän maailman kaoottisuuden siirtymistä myös lapsen tuntemukseksi.

Johtuipa lapsen ikävistä kokemuksista vaikeneminen mistä tahansa, ei vaiettujen asioiden myöhempää esiintuloa painajaisunina, pelkotiloina ja muilla tavoin voida estää (myös Kujala 2003, 112). Monet lapset reagoivat voimakkaasti vielä kuukausia Suomeen saapumisensa jälkeen esimerkiksi armeijan ja poliisien käytössä olevien ajoneuvojen näkemiseen sekä erilaisten hälyttimien aiheuttamiin koviin ääniin. Lasten masennus, regressiivinen tai häiritsevä käytös antoi työntekijöille joskus aihetta olettaa, että näiden aiemmassa elämässä oli tapahtunut ikäviä asioita. Näistä kokemuksista heillä ei pakolaisohjaajia lukuun ottamatta ollut useinkaan sen tarkempaa tietoa, sillä lapset eivät yleensä kysyneet tai halunneet kertoa omasta menneisyydestään.

Vaikka lapset eivät menneisyydestään halunneet paljoa puhua, kertoivat heidän vanhempansa sen sijaan näistä asioista mielellään. Heille menneisyyden

muistoista avautuminen saattoi olla yritys herättää ihmiset huomamaan ja ymmärtämään minkälaisiin epäinhimillisiin tilanteisiin eri maissa toteutettu valtapoliittikka voi lapsiperheet ajaa. Tällä tavoin toimiessaan äidit mahdollisesti ajattelivat tuovansa ilmi, ei vain perheen kokeman vääryyden, vaan myös laajemmin oman kansan tai etnisen ryhmän kohtaaman epäoikeudenmukaisuuden.

5 ARKEA TURVAPAIKANHAKUPROSESSIN KESKELLÄ

Itkettävä tarina

Kerran joku meni lumeen. Sitten se laittoi kaikki lumet päälleen ja sitten se söi lunta ja kuoli. Hänellä ei ollut äitiä. Äiti oli kuollut. Lapset kaikki itkivät hänen perään. Hänellä oli isä ja isä oli hullu. Ja sitten jotkut lapset halusivat mennä metsään. Joku lapsi laittoi silmät kiinni. He laittoivat liinan silmien eteen, ettei näe. Yksi lapsi piti silmiä kiinni kiveä vasten. Yksi lapsi kaatui siellä. Kaikki lapset itkivät kun se kaatui siellä. Kaikki lapset huusivat että tämä leikki ei ole kiva, kaikki kuolee täällä. Sitten he ottivat yhden ison kiven pois ja muut kivet tulivat perään ja kaikki lapset jäi alle. Kaikki lapset kuoli. Paitsi yksi lapsi jäi eloon. Se lapsi, joka oli jäänyt henkiin, sen piti mennä laivalla Turkkiin, mutta meni veneellä. Sitten hän ajoi venettä käsillään ja kädet puutuivat ja menivät rikki. Hän meni veden alle eikä osannut uida kun kädet oli rikki. Hän hukkui.

(Saadet, 8 vuotta, Turkki, kerrottu suomeksi)

Lähestyn turvapaikanhakuaikaa Arnold van Gennepin (1960) ja Ulla Björnbergin¹⁵ (2011) ajatuksiin tukeutuen marginaalikaudessa oloaikana. Käytän tästä ajanjaksosta välitila-ajan nimitystä. Tuo aika koostui useista eri vaiheista, jotka näkyivät lasten ja elämässä monin tavoin. Tähän jaksoon liittyi paljon erilaisia tapahtumia, joita tarkastelen seuraavaksi neljästä näkökulmasta: turvapaikkamenettelyyn osallistuvan lapsihakijan, laitoksen lapsiasukkaan, valmstavan luokan oppilaan ja turvapaikkapäätöksen saajan kokemusten avulla.

5.1 Turvapaikkamenettelyyn osallistuva lapsihakija

Edellisellä sivulla oleva tarina on Saadetin kertoma. Tyttö perheineen odotti lopullista turvapaikkapäätöstä lähes kolme vuotta. Lapsen elämässä äiti ja neljä pikkusisarta näyttäytyivät tärkeänä osana elämää. Perheenisä oli myös Suomessa, mutta hän oli muuttanut toiselle paikkakunnalle naisystävänsä luo asumaan. Saadet leikki usein sisarustensa kanssa kotinsa lähellä sijaitsevassa metsässä aivan kuten sadun lapset tekivät. Tyttö suunnitteli matkaavansa kotimaahansa Turkkiin seuraavana kesänä. Tarinan lapsi yritti myös lähteä Turkkiin, tosin traagisin seurauksin.

5.1.1 Siirtymiä laitoksesta toiseen

Maahan saavuttuaan tutkimukseen osallistuneet lapset perheineen ohjattiin usein lähimpään transit-keskukseen. Joidenkin perheiden oli kuitenkin siirryttävä sieltä lähes välittömästi yksikköön, jossa jonotusaika Maahanmuuttoviraston turvapaikkapuhutteluun oli lyhyempi (Maahanmuuttovirasto 2008, 30; Parsons 2010, 72). Alkuvaiheen paikanvaihto saattoi johtua myös keskuksen tilanahtaudesta. Amalin, Kalyn ja Mahirin esimerkiksi oli vaihdettava äitinsä kanssa transit-yksikköä kolme päivää maahan saapumistensa jälkeen, sillä ensimmäisellä keskuksella ei ollut tarjota heidän käyttöönsä riittävän suurta asuinhuonetta. Perhe matkusti usean sadan kilometrin päässä sijaitsevaan uuteen yksikköön rautateitse. Asemalle he pääsivät taksin kyydissä, mutta sen jälkeen heidän tuli suoriutua matkan teosta omin neuvoin. Matkan jännittävyyttä lisäsi se, ettei heillä ollut aiempaa kokemusta junalla matkustamisesta, eivätkä he olleet ehtineet oppia

¹⁵ Björnberg (2011) käyttää kotimaasta lähtemis-, vastaanotto- ja turvapaikkahakuajasta nimitystä siirtymäaika. Hän kuvaa siirtymäprosessia sosiaalisena tilana tai vaiheena, jolle on ominaista suuri epäselvyys, jossa yksilön asema, identiteetti ja sosiaalinen kuuluminen eivät ole selkeästi määriteltävissä. Turvapaikanhakijan siirtymäajalle on ominaista kotimaassa koetun sosiaalisen syrjäytymisen kokemuksen yhdistyminen pakomatkan ja turvapaikkaprosessin aikaisiin fyysisiin ja psyykkisiin väkivaltakokemuksiin ja perusoikeuksien heikkenemisiin. Tyypillistä tuolle ajalle on lisäksi marginaalisoitumisen kokemuksen ja maahanmuuton jälkeisen tilanteen paranemisodotusten välisen jännitteen olemassaolo.

suomen kieltä lyhyen maassa olon vuoksi. Näistä matkan tekoa hankaloittavista tekijöistä huolimatta perhe pääsi lopulta perille uuteen asuinpaikkaansa. Täällä he asuivat, kunnes äidin turvapaikkapuhuttelu saatiin tehdyksi, minkä jälkeen perhe siirtyi jälleen uuteen keskukseen.

Myös tämä matka oli perheelle haastava. He olivat Suomeen saavuttuaan saaneet tarvikepakkauksen, joka sisälsi henkilökohtaiset vuode- ja liinavaatteet sekä ruoanvalmistuksessa ja aterioinnissa tarvittavia välineitä, astioita ja eineksiä. Kaikki ei kuitenkaan sujunut rautatieasemalla perheenäidin toivomalla tavalla.

Se oli todella huono tilanne silloin kun mä sieltä lähdin kolmen lapsen kanssa. Näitä mustia roskapusseja [oli]. Kaikki vaatteet oli niissä, koska meillä ei ollut laukkuu. Ja elintarvikkeita oli. Koko ajan piti vedellä [roskapusseja]. En tiennyt kumpi juna oli meidän juna, [jotka] lähti tulee meitä kohden. En jaksanut enää kun istuu sinne kahden junan väliin ja ruveta itkemään: "Auttakaa joku!" Ei kukaan auttanut. Englannin kielellä puhuin. En tiennyt mihin ne menee. Ja pieniä lapsia ja paljon näitä roskapusseja oli mukana. Kaksi pussia jätin sinne ja niin mä pärjäsinkin. En jaksanut [kantaa niitä].

(Amalin, Kalyn ja Mahirin äidin haastattelu)

Matkatavaraongelmat jatkuivat vielä perheen saavuttua uuteen keskukseen. *Ajattelin ensimmäiseksi: "Kumpi kassi on se ruoka[kassi]? Ensinkin me syömmekin." Huomasin että ei oo ruokakassii. Se oli jäänyt junaan. Olin sekasin. Ei oo ruokaa. Ei tunne ketään täältä. Ei tiedetä ketään.*

Siirtoilmoitus oli perheille monesti yllätys ja uuteen yksikköön oli lähdettävä pikavauhdilla, jolloin vastikään luodut ystävyssuhteet jouduttiin äkisti katkaistamaan. Mina Fazel ja Alan Stein (2002, 368) katsovat, että tämän kaltaiset jatkuvat ja pikaiset asuinympäristömuutokset lisäävät psyykkisen sairastumisen riskiä etenkin niiden hakijoiden kohdalla, jotka voivat jo muutenkin huonosti. Ne ovat lapsille usein myös rankkoja ja pelottavia kokemuksia. *Sanoin bussissa: "Mä pelkään."; Matkalla kun me tultiin tänne, oli koko ajan pelottavaa.; Amal voi todella huonosti, [kun] menimme [junalla]. Siel oli väkeä ja [hän] reagoi.* Lasten kokema epävarmuus ja turvattomuus eivät unohdu hetkessä vaan ne tulevat myöhemmässä vaiheessa usein esiin pelkotiloina (Kohli 2009, 118; Sirriyeh 2008, 22).

Bahan, Ebru ja Saadet eivät olisi halunneet muuttaa kauemmas transitskeskuksen lähellä asuvasta perheenisästä ja tämän sisaren perheestä. Perheenäidille kerrottiin, että heidän pitäisi hankkia asunto yksityisiltä asuntomarkkinoilta, mikäli halusivat jäädä paikkakunnalle asumaan. Tähän luku- ja kirjoitustaidottomalla naisella ei ollut mahdollisuuksia, joten heillä ei ollut muuta vaihtoehtoa kun vaihtaa keskusta. Pakkosiirto masensi äitiä.

Äiti: [Kun] tulimme tänne vastaanottokeskukseen, koko perhe ei mennyt ulos. Koko ajan vaan istuin sisällä ja itkin. En halunnut tulkkia, enkä pysynyt menemään kauppaan.

Minna: Mikä sulla silloin oli?

Äiti: Olin yksin, kärsin yksin. Ei ollut ketään lähellä.

(Bahanin, Ebrun ja Saadetin äidin haastattelu)

Aaliyahin ja Mahmoudin äiti pyysi toiseen vastaanottokeskukseen saavuttuaan siirtoa lähemmäksi Suomessa asuvaa veljeään. Perhe saikin muutaman päivän kuluttua ilmoituksen siirrosta keskukseen, joka sijaitsi sadan kilometrin päässä miehen asuinkunnasta. Päätöksen täytäntöönpanon nopeus kuitenkin hämmästytti äitiä, sillä hänen turvapaikkapuhuttelunsa oli vielä kesken. Hän vastusti äkillistä muuttoa siksi, että hänen seuraava kuulusteluaikansa jäi siten käyttämättä.

Perheiden siirtämiset keskusten välillä ovat herättäneet arvostelua tutkijoiden piirissä (Fazel ja Stein 2002, 367–368; Lukkaroinen 2005, 10; Nielsen ym. 2008, 2). Sisäasiainministeriö (2010, 26) suosittelee turvapaikanhakijoiden vastentahtoisten siirtämisten välttämistä. Tähän tulisi ryhtyä vain jos se on perustellusta syystä hakijan, vastaanottokeskuksen toiminnan tai turvapaikka-asian käsittelyn kannalta tarpeellista. Tästä viranomaislinjauksesta huolimatta tutkimuksen perheistä suurin osa joutui vaihtamaan keskusta turvapaikanhakunsa aikana, useat heistä moneen kertaan ja vastentahtoisesti. Saadessaan siirtoilmoituksen lapsilla ei ollut valtaa vaikuttaa tapahtumien kulkuun, vaan heidän oli noudatettava toisten käskyjä. Pakon edessä muuttamisen välttämättömyys jatkui. Ensin siihen pakotti kotimaan tilanne, sitten salakuljettajat ja sen jälkeen vielä suomalaiset viranomaiset.

5.1.2 Lapsen turvapaikkatutkinta

Minna: Onks kukaan koskaan kysynyt viranomaisista lasten kokemuksista? Esimerkiksi mitä he on kokenut?

Äiti: Ei tähän haastatteluun asti. Irakista mä tulin tänne. En kenenkään kanssa puhunut. Nyt sä tiedät. Nyt sä kysyt. Nyt sä tiedät enemmän kun muut. Mä en koskaan kertonut siellä [puhuttelussa]. Ei kukaan kysynyt edes.

(Amalin, Kalyn ja Mahirin äidin haastattelu)

Huoltajansa kanssa tulevien lasten puhuttelemisen ei ole Suomessa mitenkään yleistä. Tätä perustellaan sillä, että lain mukaan alle 12-vuotiaan turvapaikanhakijan kuuleminen voidaan jättää tarpeettomana tekemättä, jos lapsen huoltajaa kuullaan kattavasti eikä lapsi halua tai kykene tulla kuultavaksi (myös luku 2.2.1). Amalin, Kalyn ja Mahirin äiti kertoi, että hänen lapsistaan antamat tiedot olivat kaikkea muuta kuin kattavia, sillä hän ei ymmärtänyt tuoda heitä kohtaan tuntemaansa huolta esiin, koska lasten vointiin ja kokemuksiin liittyviä asioita ei häneltä kyselty. Huoltajiensa kanssa saapuneiden lasten tueksi ei myöskään

yleensä hankita sosiaalityöntekijän lausuntoa, kuten on laita yksintulleiden lasten kohdalla (Parsons 2010, 57,72). Kalyn, Amalin ja Mahirin tapauksessa turvapaikkamenettelyyn liittyvien puutteiden vuoksi heidän yksilölliset tarpeensa ja oikeutensa eivät tulleet kunnolla huomioiduiksi tutkinnan aikana.

Turvapaikanhakijaperheet ovat riippuvaisia hakemusten käsittelyyn osallistuvista Maahanmuuttovirastossa työskentelevistä viranomaisista ja asianajajista. Maahanmuuttovirastolla on suuri merkitys perheenjäsenten tulevaisuudelle, joten heidän ei kannata kyseenalaistaa sen toimintaa. Epäsuhtaisesta valtaasetelmasta johtuen yhteydenpito hakemuksia käsittelevien viranomaisten suuntaan on usein monitulkinnallista. Se aiheuttaa perheissä turvattomuuden tunteita ja epäluuloa viranomaishallintoa kohtaan. (Björnberg 2011.)

Suomesta poiskäännytetyillä lapsilla on vaarana joutua kotimaassaan huonosti kohdelluksi siksi, ettei heidän tilanteitaan selvitetä riittävän tarkkaan oman tai vanhemman kuulemisen avulla turvapaikkatutkinnan aikana. Vanhempi voi olla kykenemätön kunnolla huolehtimaan lapsestaan hakuajana esimerkiksi sairautensa tai muun syyn vuoksi tai lapsihakijaan saattaa kohdistua suvun tai yhteisön puolelta uhkia, jotka eivät välttämättä tule esiin vanhemman kuulemisessa. Tämän kaltaisten tilanteiden välttämiseksi olisi tärkeää aiempaa useammin kuulla myös huoltajan kanssa turvapaikkaa hakevia alaikäisiä (myös Lundberg 2011, 49) ja hankkia heitä koskeva sosiaalityöntekijän lausunto.

5.2 Laitoksen lapsiasukas

Vastaanottokeskukseen majoittuvien lasten elämään toivat sisältöä erilaiset vapaa-ajan toiminnot ja sosiaalinen kanssakäyminen. He osallistuivat kerhotoimintaan, mikäli sellaista oli tarjolla. Kouluikäiset käyttivät aikaansa lisäksi läksyjen tekoon ja kodin askareista ja sisaruksista huolehtimiseen. Turvapaikanhakijalapsset auttoivat vanhempiaan myös muilla tavoin. He esimerkiksi käänsivät näille opettajalta ja muilta viranomaisilta tulleita viestejä ja kirjeitä silloin, kun vanhemmat eivät itse näitä pystyneet lukemaan. Myös työntekijät kysyivät lapsia avuksi tarvitessaan pikaisesti apua vanhemman puheen ymmärtämiseen. Tällä tavalla toimimalla pyrittiin saamaan tilanteeseen nopeasti selvyys ilman, että paikalle olisi tarvittu kutsua tulkkia. Virallisen tulkkauksen järjestämiseen meni usein monia päiviä. Laeten tulkkaukseen turvautumistilanteita sattui monesti, sillä lähes kaikki vastaanottokeskuksessa käydyt keskustelut käytiin ilman virallista tulkkausta. Etenkin kouluikäiset lapset, jotka suurimmalta osin osasivat suomea paremmin kuin vanhempansa, näyttivät usein joutuvan toimimaan tulkina tai viestin välittäjänä aikuisten välillä.

5.2.1 Vastaanottokeskus asuinympäristönä

Puitteiltaan vastaanottokeskukset eivät olleet erityisen mukavia tai virikkeellisiä elinympäristöjä. Kummankin laitoksen yleiset tilat olivat kolkkoja ja paikoin huonokuntoisia. Niistä ei löytynyt leikkivälineitä muualta kuin lapsia varten sisustetuista leikkihuoneista. Myöskään keskusten piha-alueita ei oltu suunniteltu turvapaikanhakijalasten viihtyisyyttä tai turvallisuutta silmällä pitäen. Toisessa laitoksessa asukkaille oli tarjolla pieniä solukaksioita, joissa oli oma keittiösyvennys ja wc- ja suihkutila. Toisessa keskuksessa perheet majoitettiin joko kahden huoneen asuntoihin, joissa oli oma ruoanlaittomahdollisuus tai yksittäisiin huoneisiin, jolloin ruoanvalmistus tapahtui yhteiskeittiössä. Asukkailla oli mahdollisuus varata käyttöönsä sauna- ja pyykkitupatilat. Näkemäni asuinhuoneet ja niissä olevat huonekalut olivat usein huonokuntoisia. Keskuksessa oleskeluaika ja vanhempien vointi näytti vaikuttavan asuinhuoneiden viihtyvyyteen panostamiseen. Jotkut niistä olivat sisustettu varsin kotoisan oloiseksi. Huonetiloissa oli valmiiksi sängyt ja tuolit, säilytystilaa sekä sohva- tai ruokapöytä, jonka ääressä perheet aterioivat. Joihinkin asuntoihin oli hankittu televisio. Omakielisten ohjelmien puuttumisen vuoksi lapset käyttivät sitä lähinnä videoiden katsomiseen.

Turvapaikanhakijalapset viettivät asuinhuoneidensa lisäksi aikaansa laitoksen yleisissä tiloissa ja käytävillä. Toisessa keskuksista asukkaille tarkoitettuja oleskelutiloja sohvineen ja tuoleineen sijaitsi sisääntuloaulassa sekä asukkaiden kokoontumisia ja television katselua varten tarkoitetuissa huoneissa. Tässä laitoksessa oli myös mahdollisuus varata tietokone omaan käyttöön tunniksi kerrallaan. Toisessa yksikössä vapaasti käytettäviä oleskelutiloja asukkaita varten ei ollut. Ainoa paikka, joka ei ollut lukkojen takana, oli vastaanottotila. Lapsille suunnatut leikkiatilat olivat avoinna vain tiettyinä aikoina. Toisessa keskuksessa leikkitalan sisustamiseen ja viihtyisyyteen oli panostettu paljon aikaa ja vaivaa. Tilaa ja leikkikaluja oli runsaasti ja askartelemista ja piirtämistä varten löytyi paljon materiaalia. Toisessa laitoksessa leikkitala oli pienempi, eikä se näyttänyt palvelevan lapsiasukkaiden tarpeita erityisen hyvin. Tässä tilassa toimi myös tutkimuksessa mukana ollut iltapäiväkerho.

Sisätilojen lisäksi lapset viettivät aikaansa ulkona. Keskuksilla ei ollut tarjota lasten leikkeihin soveltuvia kunnollisia pihatiloja, minkä vuoksi lapsiperheet lähtivät usein läheisiin leikkipuistoihin lastensa kanssa. Keskusten ulkopuolisissa asunnoissa asuvilla lapsilla oli mahdollisuus käyttää taloyhtiöiden yhteydessä olevia ulkoleikkipaikkoja. Sen sijaan näiltä lapsilta puuttui vastaanottokeskusten tarjoamien leikkihuoneiden käyttömahdollisuus.

5.2.2 Yksinoloa ja kavereiden kanssa yhteiseloa

Lähes jokaisen turvapaikanhakijalapsen päivään sisältyi kavereiden kanssa seurustelua. He tapasivat toisiaan vastaanottokeskuksen sisätiloissa ja sen ulkopuolella, yleensä paikoissa joita ei ollut tarkoitettu varsinaiseen leikkimiseen. Näiden paikkojen lisäksi leikkihuoneet ja mahdolliset lastenkerhot antoivat tilaisuuksia viettää aikaa yhdessä. Lapset eivät yhtä lukuun ottamatta ottaneet osaa keskuksen ulkopuoliseen harrastustoimintaan. Harrastusten tukemisessa on eroja laitosten välillä, sillä osassa niistä pyritään aktiivisesti löytämään etenkin pitkään päätöstään odottaneille lapsille jokin mielekäs harrastus.

Moni lapsi käytti vapaa-aikaansa omatoimiseen liikuntaan ja ulkoiluun. Pie-nemmät, alle viisivuotiaat, ulkoilivat yleensä vanhempiensa seurassa. Poikien keskuudessa jalkapallon pelaaminen ja pyöräily olivat suosittuja liikuntamuotoja. Etenkin seitsemänvuotiaalle Agimille polkupyörä näyttäytyi tärkeänä asiana ja hän puhui siitä usein.

Sinä päivänä oli kilpailu. Me mentiin sinne meidän paikkaan, missä oli hirveesti ylä- ja alamäkeä. Hirvee vauhti läks sitten kun ajettiin. Oli silleen, että jotkut pomppasi hyppyrinkin. Melkein siellä pystyi lentää kun se pyörä meni niin ylös. Minä olin kolmas. Meitä oli aika paljon. Sekä pieniä että isoja pyöriä. Muistan, että silloin oli polkupyöriä kolme meitä varten. Ja minä ajoin kolmannella. Ja hirveällä vauhdilla. Sitten kävi niin, että yks poika ajoi niin kovalla vauhdilla, että ei onnistanut. Mut minä huomasin. Vaihdoin sit vaihdetta ja ajoin silleen tosi nopeasti, mutta se poika ajoi sinne ojaan, missä oli autotie.
(Agimin haastattelu)

Tytöt käyttivät vapaa-aikaansa lähinnä leikkimiseen. He kertoivat leikkivänsä mielellään koti- ja nukkeleikkejä. Saadet puhui pikkusiskonsa kanssa yhdessä kehittelemästään käsinukkeleikkistä. Aaliyah taasen kertoi koululeikistä, jossa hänen lisäkseen oli ollut mukana kolme muuta turvapaikanhakijatyttöä. Talvisin lumi näytti olevan lapsille mieluinen elementti, jota etenkin tytöt hyödynsivät leikeissään.

Leikimme käsinukeilla, [itse] tekemillä käsinukeilla. Hänkin [Kamran] tekee samaa. (Liikuttelee naureskellen käsiään ja yrittää demonstroida, miten käsinukeilla leikitään.) ... Se nostaa käsiään. Hän vastaa minulle takaisin. Puhuu käsinukeille.
(Saadetin haastattelu)

Hän [Tamilla] tuli meidän kotiin. Minä olin opettaja. Habibah ja Tamilla olivat oppilaita. Sitten minä sano: "Jos kuka on kiltti, puhuu kiltisti, tulee mun paikalle opettajaksi." Ja sitten hän tuli. Kaly [Aneesan neljävuotias pikkusisko] oli kiltti. Sitten hän tuli [opettajaksi]. Minä ja Tamilla määrailimme häntä (naurua).
(Aaliyahin haastattelu)

Kouluikäisten lasten viihtyvyyteen vastaanottokeskuksissa ei juuri panostettu. Heillä ei ollut mahdollisuutta pelata yhteisissä tiloissa tietokone- tai konsolipelejä tai käyttää nuorempien lasten tapaan leikkihuoneita, sillä ne olivat usein auki silloin kun he olivat koulussa. Perheisiin peli- ja tietokoneita ei ollut yleensä hankittu. Matkapuhelimia lapset eivät omistaneet, vaan he pyysivät vanhemmiltaan sellaisen lainaksi, mikäli tarvetta oli. Yhteiskäyttöön tarkoitettua isommille lapsille suunnattua piha- ja pelivälineitä oli niin ikään harvassa.

Lasten joukossa oli myös niitä, jotka viettivät mieluummin aikaa itsekseen ja niitä joiden vanhemmat eivät halunneet lastensa liikkuvan kodin ulkopuolella (myös Spicer 2008, 506). Joillakin lapsilla näytti olevan vaikeuksia päästä vastaanottokeskuksen lapsiryhmien jäseneksi. Etenkin kaikkein nuorimmalla tuntui olevan vaarana eristäytyä äitiensä kanssa asuinhuoneisiin tai asuntoihin ja jäädä ystävyys-suhteiden ulkopuolelle (myös Seeberg ym. 2009, 397). Lasten ja lapsiryhmien keskinäiset eronteot, jotka liittyivät esimerkiksi ikään, sukupuoleen ja ihonväriin olivat yhteiseen leikkiin tai muuhun toimintaan mukaan pääsemisen esteitä.

Tummaihost, Afrikasta tulleet, somalit on heidänkin mielestään erilaisia. Niitä ei tarvii kunnioittaa. Et on viel heitä alempana oleva. Ainahan meillä ihmisillä täytyy olla vielä huonommin menevä. (...) Ne tummaihost on sielläkin neekereitä. "Te kun olette neekereitä.", kun niitä tulee. Se on siel ryhmässä ... sielläkin on nokkimisjärjestys. Kun tääl oli väliaikaisesti ne vietnamilaiset, niin niistähän puhuttiin ihan ryhmänä - vietnamilaisina. Niille sanottiin kaikille: "Moi!" (...) Mut yhtään tummaihost nää ei moikkaa, vaikka siellä on ihan pieni lapsiakin (...) Aika jännä juttu. Tosiaan ne moikkaa muita, mutta ei näitä [tummaihoisia].
(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Turvapaikanhakijalasten keskuudessa esiintyi myös monien erilaisten piirteiden kategorisointia. Yhden eron tunnistaminen saattaakin saada aikaan suuren määrän muita eroja, jotka esiintyvät ihmisten ajatuksissa ja puheissa yleensä stereotyyppisinä käsityksinä (Löytty 2005, 162; Lahelma 2005, 206). Iltapäiväkerho-ohjaaja kertoi kerholaisten paikkataneen laitoksessa aeimmin asuneet somalilapset eri postioon kuin mihin he itsensä sijoittivat eli ei-valkoisten muukalaisten asemaan. Suurin osa Valentinen, Spors-tonin ja Nielsenin (2007) tutkimuksen somalitaustaisista turvapaikanhakijanuorista kieltäytyi pitämästä itseään *mustina* määriteltäessään omaa suhdettaan valkoisen enemmistöön, vaikka muut asukkaat määrittelivät heidät juuri ihonvärin perusteella. Muukalaisen positioon liittyviä ulkopuolisuuden ja toiseuden kokemuksia nämä somalilapset ja -nuoret tulevat todennäköisesti kantamaan mukanaan varsin pitkään. On mahdollista, että nuo kokemukset siirtyvät jopa yli seuraavien sukupolvien (Honkasalo 2003, 167).

Työntekijöiden väittivät, ettei erottelu ja kategorisointi koskenut ainoastaan vastaanottokeskusten lapsiryhmiä. He kertoivat lasten toiveena olevan sellaisten ryhmien toimintaan mukaan pääsemisen, joihin kuului suomalaislapsia. Työntekijöiden mukaan lapsilla ei ollut ystäviä keskuksen ja valmistavan luokan ulkopuolella. *Ne ei puhu koskaan suomalaisista ystävistään. Aina mitä kerrotaan, mitä he tekee iltasin, mitä he tekee viikonloppusin, on vain he sieltä vastaanotto-keskuksesta; Aika paljonhan näil on hirveen vaikeeta suomalaista ystävää löytää; Bahanilta [kun] kysyin, niin hän sanoi: "Ei oo siellä [asuintalossa] kaverita." Mä: "Onhan siellä. Siel pitäis olla aika paljon lapsia." Ja silleen mielesäni ihmettelin, että ei oo tullut ystäviä.* Ystävyysuhteiden solmiminen omaan ryhmään kuulumattomien kanssa onkin ulkomaalaistaustaisille lapsille vaikeaa (Souto 2011; Spicer 2008).

Turvapaikanhakijalapsat käyttivät yksin viettämäänsä aikaa esimerkiksi piirtämiseen, kuvien värittämiseen ja lukemiseen. Kirjoja lainattiin joko ystävilta tai kirjastoista. Keskuksia lähellä olevat kirjastot toimivatkin tärkeinä virikkeiden antopaikkoina ja viihtyvyyden lisääjinä, sillä ne tarjosivat kirjojen, joskus myös omakielisten lastenkirjojen, videoiden ja äänitteiden lainaamisen lisäksi mahdollisuuden ilmaiseen tietokoneen käyttämiseen. Omissa oloissa olemisella oli myös kääntöpuolensa. Liiallinen yksinolo johti joidenkin lasten kohdalla yksinäisyyteen ja eristäytymiseen. Yksinolo voi olla myös osoitus lapsen ahdistuneisuudesta tai masentuneisuudesta (esim. Vitus 2010, 28).

5.2.3 Osallistumista kerhotoimintaan

Tutkimuksen vastaanottokeskukset järjestivät alle kouluikäisille turvapaikanhakijalapsille kerhotoimintaa laitosten työntekijöiden ohjauksessa. Toisessa pidettiin 2–6-vuotiaille lapsille kerhoa arkisin kahden tunnin ajan kerrallaan. Toinen keskus järjesti 4–6-vuotiaille liikuntakerhotoimintaa läheisen alakoulun liikuntasalissa kerran viikossa. Toimintaan mukaan pääseminen ei ollut itsestään selvää. Iän lisäksi osallistumisen esteeksi saattoi muodostua laitoksen ulkopuolisessa asunnossa asuminen tai psyykkinen huonovointisuus, jonka vuoksi lapselle ei tarjottu kerhopaikkaa lainkaan tai hänet erotettiin sen toiminnan piiristä kesken kaiken. Kouluikäisille turvapaikanhakijalapsille laitokset tarjosivat iltapäiväkerhotoimintaa. Toiminnan päätavoitteena oli suomen kieleen liittyvien kotiläksyjen tekemisessä tukeminen. Lapset kertoivat olevansa kerhotoimintaan tyytyväisiä. He toivoivat, että sitä järjestettäisiin useammin, mieluiten päivittäin ja myös viikonloppujen ja koululomien aikaan.

Tutkimuksessa mukana ollut iltapäiväkerho oli perustettu keskuksen omiin tarpeisiin. Se kokoontui kahdesti viikossa kolme tuntia kerrallaan. Kenttäjakson aikana sen toimintaan osallistui kuusi turvapaikanhakijalasta. Ryhmän ohjaajina työskenteli neljä paikallisen aikuisoppilaitoksen aamu- ja iltapäiväohjaajakoulutuksessa olevaa opiskelijaa, joista ohjausvastuussa oli yleensä kolme ohjaajaa

kerrallaan. Kerhokerta alkoi jo koulussa luokan ulkovaatenaulakon luota kerho-ohjaajien hakiessa toimintaan osallistuvat turvapaikanhakijalapset vastaanotto-keskuksessa sijaitsevaan kerhotilaan. Tässä yhteydessä työntekijöillä oli mahdollisuus vaihtaa kuulumisia opettajan kanssa ja saada tietoonsa oppilaiden saamat läksyt. Koululta lähdettyään ohjaajat saattoivat kerholaiset kerhotiloihin joko suoraan tai poiketen esimerkiksi matkan varrella olevaan leikkipuistoon. Vaihtelun vuoksi aina ei kuljettu lyhyintä reittiä.

Iltapäiväkerholla oli vastaanottokeskuksessa käytössään kaksi pientä huonetta, joista toista käytettiin muina aikoina leikki- ja askarteluhuoneena. Kerrosta ylempänä olevaa kokoustilaa kerho-ohjaajat käyttivät välipalojen valmistukseen. Kerhotilaan saavuttuaan lapset ryhtyivät läksyjen tekoon. Niiden teon jälkeen syötiin ohjaajien valmistama välipala. Yleensä joku kerholaisista sai osallistua sen tekoon ja tarjoiluun. Ruokailun jälkeen leikittiin tai askarreltiin. Päivän ohjelmaan kuului lisäksi ulkoilutuokio. Päiväjärjestystä saatettiin muuttaa tarvittaessa. Jos esimerkiksi päätettiin käydä kirjastossa, menttiin sinne yleensä suoraan koululta.

Osa kerholaisista ehti tekemään opettajan antamien koulutehtävien lisäksi ylimääräisiä oppimistehtäviä kerhoajan puitteissa, osalta vaadittujen tehtävien tekeminen vei koko niiden teolle varatun ajan. Lapset eivät kyenneet aina keskittymään läksyjensä tekemiseen.

Amal sotkee koulukirjaansa. Kerho-ohjaaja: "Amal! Mitähän se opettaja tykkää tästä?" Amal ei pysty keskittymään läksyjen tekoon. Nostaa kirjan naamansa eteen. Ohjaaja kehottaa monesti tekemään läksyjä, samalla kun istuu Abasin vieressä ja katsoo miten tämä suoriutuu tehtävistään. (...) Kun läksyille varattu aika on melkein lopussa, Amal suostuu viimein aloittamaan suomen kielen tehtävien teon. Selviää, että Amalilla on edellisen perjantain läksyt tekemättä äikässä. Aloittaa niistä. Läksymonistetta ei varmaan ehdi tekemään.

(Kenttämuistiinpano)

Amalin perhe oli vastaanottanut muutamaa päivää aiemmin kielteisen päätöksen hakemukseensa. Tytön käytös saattoi liittyä tähän, sillä turvapaikanhakijalasten keskittymisvaikeuksilla, väsymyksellä, masennuksella ja hermostuneisuudella on todettu olevan yhteyttä kielteisten turvapaikkapäätösten vastaanottoamiseen (Bloemen ym. 2006, 49; Rauta 2005, 67).

Välipalan aikana keskusteltiin kuulumisista ja mieltä askarruttavista asioista, sekä muisteltiin menneitä kerhotapahtumia ja suunniteltiin tulevia. Jos joku lapsista ei ehtinyt tekemään kaikkia koulutehtäviään valmiiksi ennen välipalaa, jatkoi hän niiden tekemistä aterioinnin jälkeen. *Amal ottaa Abasin kiinni läksyjen teossa. Kilpailevat kumpi voittaa eli kumpi on ensin valmis. Kummallakin tuntuu olevan kova kiire askartelemaan.* Lasten saatua ainakin suomen kieleen liittyvät koulutehtävät valmiiksi lähdettiin ulos. Kerhon ulkoilutuokiot vietettiin

usein vastaanottokeskusta lähellä sijaitsevassa suuressa leikkipuistossa. Puiston korkea linnamainen leikkiteline ja pienet mökit olivat kerholaisten ahkerassa käytössä ja niitä käytettiin monenlaisissa mielikuvitusleikkeissä apuna. Ulko-leikeissään lapset eivät välttämättä tarvinneet erityisiä leikkikaluja tai pelivälineitä.

Aneesa tuo minulle kuivuneita rikkaruohon kukkia ja puolikkaan pikkuisen muovipallon.

Aneesa: Tämä on pim pom. Pim pom, joka laitetaan oveen. (Näyttää kädessään olevaa muovipalloa.)

Minna: Ai ovikello?

Aneesa: Niin. (Ryntää laittamaan sen leikkitelineen tukipilariin.)

(Kenttämuistiinpano)

Kerho järjesti erilaisia tapahtumia, retkiä ja juhlia sekä osallistui omin ohjelmanumeroin keskuksen yhteisiin tilaisuuksiin aina kun se oli mahdollista. Näiden tapahtumien suunnittelua ja muistelua tehtiin lähinnä kerhoruokailujen yhteydessä, tosin lapset saattoivat intoutua puhumaan niistä myös muissa tilanteissa. Kerhan koulun ruokasalissa kuulin heidän puhuvan keskenään jostakin ympyrästä ja jäästä. Kiinnostuttuani asiasta sain useiden kysymysten jälkeen lopulta selville, että lapset olivat olleet edellisenä perjantaina pilkkiretkellä iltapäiväkerhon kanssa ja kovasti pitäneet kokemastaan.

Iltapäiväkerho oli kovin suosittu toimintamuoto lasten keskuudessa ja toimintaan osallistuvilla tuntui olevan hyvät edellytykset vaikuttaa sen suunnitteluun ja toteutukseen. Kerholaisten ideat ja ajatukset pyrittiin huomioimaan mahdollisuuksien mukaan ja ohjaajat olivat valmiita joustamaan aiemmin suunnitellusta ohjelmasta vaikka samana päivänä. Läksyjen tekeminen ja välipalan syöminen olivat ainoita toimintoja joista pidettiin kiinni, vaikkakin myös niiden aikataulussa voitiin tarvittaessa joustaa.

5.2.4 Perustarpeiden äärellä

Turvapaikanhakijalasten vähäinen nukkuminen ja syöminen aiheuttivat toistuvaa huolipuhetta tutkimuksen aikuisten keskuudessa. Näistä aihealueista puhuminen tuntui olevan myös lapsille tärkeää, mutta he eivät lähestyneet niitä samalla tavalla ongelmalähtöisesti kuin aikuiset. Lasten saduissa ja muutoinkin elämässä nukkuminen ja syöminen samoin kun vaatteiden vaihtaminen koulupäivän jälkeen näyttäytyivät pikemmin arkielämään kuuluvina itsestäänselvyyksinä, rutiinimaisina toimintoina, kuin huolta aiheuttavina asioina.

Ensimmäiseksi menen oma huone, siivoan pikkasen huone. Niin ja sitten laitan kotivaatteet päälle. Sitten menen syömään. Sitten menen telkkarin ääreen istumaan.

(Sehlan haastattelu)

Työntekijät kertoivat turvapaikanhakijoiden valvovan usein pitkään ja heräävän sen tähden myöhään. He väittivät myöhään valvomista esiintyvän myös lapsiperheissä. (Myös Lukkaroinen 2005, 77.) Vastaanottokeskuksessa asuvien lasten unen määrän riittävyys huoletti myös valmistavan luokan opettajaa. Tämä huoli näytti konkretisoituvan eniten Mahirin kohdalla, sillä hän keskusteli aiheesta varsin usein pojan kanssa.

Opettaja: No, Mahir on ihan väsynyt. Monelta meni nukkumaan?

Mahir: Kello kaksitoista.

Opettaja: Moneltako heräsit?

Mahir: Puoli kahdeksan.

Opettaja: Monta tuntia Mahirin pitäisi nukkua

Mahir: Kuusi tuntia

Opettaja: Tiedätkös minä nukun päiväunet ja seitsemästä kahdeksaan tuntiin yössä. Aivot tarvitsee ruokaa ja juomaa ja myös nukkumista. (Koskettaa puhuessaan omalla etusormellaan Mahirin päälakea.)

(Kenttämuistiinpano)

Lapset itsekkin myönsivät olevansa joskus väsyneitä ja menevänsä välillä myöhään nukkumaan. Väsymys näkyi myös haukotteluna, torkkumisena ja päiväunitarpeena. Työntekijät perustelivat lasten päiväväsymystä vuorokausirytmien häiriintymisellä, unensaantivaikeuksilla ja painajaisunien näkemisellä. Tutkimuksissa onkin todettu turvapaikanhakijoilla esiintyvän tämän kaltaista oirehdintaa hakuprosessin aikana (esim. Sourander 2007, 481; Batista-Pinto Wiese 2010, 148).

Lasten unen määrä vaikutti olevan väliin liian vähäistä ja väliin sitä tuntui olevan liikaakin. Sänkyyn meneminen voi olla keino paeta arjen tylsyyttä muun tekemisen puutteessa. Iltapäiväkerho-ohjaaja ajatteli, etteivät koulu ja pari kertaa viikossa kokoontuva kerho antaneet kouluikäisille lapsille riittävästi virikkeitä. Työntekijä väitti hakuprosessin pitkittymisen ja siitä johtuvan ikävystymisen näkyvän Habibahissa väsymyksenä ja eristäytymisen haluna.

Mä esimerkiksi otin netistä heille ... olikse nyt kahdeksan sivua pääsiäisaskartelua, ku Habibah sanoi: "Ei oo mitään tekemistä. He vaan nukkuu." Habibah on puhunut monta kertaa, että hän haluaisi kuolla kun tääl ei oo elämässä mitään muuta kun vaan koulu. Et [hän vain] nukkuu kun ei ole kerhoakaan joka päivä.

(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Lukkaroinen (2005, 51) mukaan turvapaikanhakijat elävät vastaanottokeskuksissa ahtaasti, sillä heistä suurin osa (noin 70 %) nukkuu samassa huoneessa perheenjäsentensä kanssa. Tavallisimmin yhteen huoneeseen on majoittunut kolmesta neljään henkilöä. Joka neljäs vastaanottokeskuksen asukas jakaa nukkumatilaa viidestä seitsemään henkilön kanssa. Tekemäni havainnot tukevat Luk-

karoisen tutkimusta. Esimerkiksi Amalin, Kalyn ja Mahirin perheen käytössä oli kaksi samankokoista pienehköä asuinhuonetta. He olivat päättäneet käyttää toista näistä huoneista olohuoneena ja toista makuuhuoneena. Makuuhuoneeseen ei neljän erillisen sängyn lisäksi mahtunut muita huonekaluja.

Väsymyksen lisäksi joillakin lapsilla esiintyi ruokahaluttomuutta. Joskus lapsi vain kieltäytyi syömästä tai söi vähän ilman, että siihen olisi ollut tiedossa sen tarkempaa syytä. Aaliyahin vähäinen syöminen herätti huolta monissa aikuisissa kenttäjakson aikana. Päiväkirjastani löytyy monia mainintoja, joissa lapsen huono ruokahalu on tapahtumien keskiössä.

Hyvällä ruokahallulla syödään sämpylöitä ja mehukeittoa. Aaliyah näykkii omaa sämpyläänsä. Saadet kehuu mehukeittoa. Aaliyah ei sitä halua, mutta kerho-ohjaaja laittaa lautaselle kuitenkin vähän. Keskustellaan perjantain kerhodiscosta ja mietitään yhdessä mitä siellä syötäisiin (...) Aaliyah leikkii ajatuksissaan mehukeitollaan. Lautasella on kaksi lusikallista. Kun ohjaaja kysyy ottaako joku lisää sämpylää tai näkkäriä, haluavat muut paitsi Aaliyah. Aaliyah: "Ei ole minun mielestä herkullista." Ohjaaja: "Aaliyah, otatko jogurttia?" Aaliyah: "En." Ohjaaja: "Sinusta on tullut niin huono syömään."

(Kenttämuistiinpano)

Perheen omaohjaaja ajatteli Aaliyahin syömiseen liittyvien vaikeuksien johtuvan lapsen ja tämän äidin välisessä suhteessa ilmenneistä ongelmista. Tytön syömisestä kieltäytymistä on mahdollista tarkastella myös aktiivisena toimintatapana, sillä sen avulla lapsi pystyi herättämään huolta ja saamaan toisten ihmisten huomiota osakseen. Toiminta ei näyttänyt tehoavan samalla tavalla äitiin kuin työntekijöiden, jotka ajoittain vaikuttivat olevan todella huolissaan Aaliyahin tilanteesta. Hiljaisella mutta näkyvällä käyttäytymisellään lapsi sai aikaan näissä voimakkaan vastareaktion. Huoli riittävästä ravinnon saamisesta pakotti työntekijät kiinnittämään erityistä huomiota lapseen. Heidän reagointinsa muistutti monien suomalaisten opetus-, sosiaali- ja terveysalalla toimivien tapaa pelätä jo ennalta mahdollisia tulevia kehityshäiriöitä tai sairauksia. Tämä tapa pohjautuu länsimaiseen hyvinvointiperusteiseen ajattelumalliin, jossa lasten vähäinen syöminen koetaan tulevaisuuden aikuiskansalaisten hyvinvoinnin uhkatekijäksi (James 2000, 25.)

Nukkumis- ja syömisvaikeudet saattoivat myös johtua perusturvallisuutta horjuttaneista turvapaikanhaun aikaisista tapahtumista, joissa lapset olivat joko olleet kohteina tai todistajina. Tällaisia tapahtumia olivat esimerkiksi kielteisten päätösten saanti-, käännytysten toimeenpano- ja asukkaiden pidättämistilanteet. Myös vanhempien itsemurhyritykset ja asukkaiden keskinäiset riidat olivat vastaanottokeskuksissa varsin yleisiä. Jotkut lapsista joutuivat olemaan osallisina tämänkaltaisissa ikävissä tapahtumissa useitakin kertoja hakuprosessin aikana. Ne olivat monille heistä uusi järkytys elämäntilanteessa, jossa edellisestäkään

järkytyksestä ei ollut vielä selvitty. Tuen saanti näissä tilanteissa oli kuitenkin vaikeaa, jollei mahdotonta, sillä turvapaikanhakijalapsilla ei ole samalla tavalla mahdollisuutta saada sosiaali- ja terveystoimen palveluja kuin mihin Suomessa vakituisesti asuvilla lapsilla on mahdollisuus.

5.2.5 Tytöt perheen auttajina

Sukupuoli- ja kulttuurisidonnaisilla toimintatavoilla ja niiden siirtymisellä osaksi perheiden turvapaikanhaun aikaista elämää oli niin ikään vaikutuksensa lasten arjen sujumiseen. Toimintatapojen siirtyminen näkyi muun muassa oman perheen auttamisessa. Liian raskaina velvoitteina lasten- ja kodinhoitotehtävät aiheuttivat etenkin tytöille uupumusta, stressiä, fyysisiä kiputiloja, koulusta poissaoloja ja luokalle jäämisiä sekä hankaluutta seurustella ystäviensä kanssa.

Turvapaikanhakijalapset kertoivat osallistuvansa kotiaskareiden tekemiseen, kuten siivoamiseen ja tiskaamiseen sekä pienempien sisarusten hoitamiseen. Kotitöiden tekeminen koski lähinnä tyttöjä. Pienempien sisarusten hoitaminen näyttäytyi vain ja ainoastaan heille kuuluvana velvoitteena. Keskustellessani Saadetin kanssa tämän kotitöistä, kertoi tyttö hoitavansa säännöllisesti kaksivuotiaista vammaista siskoaan. *Mä siivoon, mut en mä koske ruoan [laittoon] tai imurijuttuun (...) Sit ku Kamran itkee, kyllä minä autan häntä. Ja minä leikin silleen käsinukeilla, että se rauhoittuu. Minä tykkään siitä tosi paljon.* Äidin aika ei tahtonut riittää paljon apua tarvitsevan lapsen hoitamiseen, sillä perheessä oli neljä alle kouluikäistä lasta, joista yksi oli Kamrania nuorempi. Sourander (2007, 484) toteaa varsinkin muslimityttöjen kantavan usein suurta vastuuta vastaanotokeskuksissa ja toimivan välillä vanhemman tehtävässä.

Huolehtimalla pikkusisaruksistaan Saadetilla oli kannettavanaan aikuisen position liittyviä tehtäviä vastuineen. Perheen omaohjaaja kertoi tienneensä lapsen ottaneen jo pitkään paljon vastuuta etenkin Kamrania. Työntekijät olivat huolissaan tytön selkä- ja niskakivuista, jotka heidän mukaansa johtuivat pikkusisarusten sylissä kantamisesta. Opettaja väitti ottaneensa asian puheeksi äidin kanssa. Hän kertoi aikovansa seurata lapsen vointia ja välittävänsä tarvittaessa tietoa pakolaisohjaajille, mikäli tilanne ei paranisi. Tästä huolimatta kenttäjakson lopulla Saadetilla esiintyi yhä selkä- ja niskakipuja.

Sit saatto olla, että kun he asu viel täällä, niin Saadet tulee Kamran sylissä tonne respaan: ”Äiti lähti vaan kaupas käymään”. Et hän vaan sen aikaa kattoo tätä siskoa. Sit siitä puhuttiin äidin kaa aina välillä, että ei voi tehdä silleen, että sisarukset hoitaa. Ja nyt varsinkin kun ne asuu siel kauempana, ku me ei nähä sitä [Saadetia] silleen. Mut kyl me tietään se, et aika paljon hoitaa sillä tavalla et, äiti on kyllä kotona, mut vaikka laittaa ruokaa. Mut et Saadet on se, joka hoitaa Kamrania (...) Sitä on yritetty monet kerrat puhua äidille tästä, että miten Suomessa toimitaan.

(Perheen omaohjaajan haastattelu)

Minust se on ihan kauheeta, ku ajattelee, et silloin kun Kamran oli sairaalassa, niin Saadet vietti siel suurin piirtein viikonlopun kun Kamran itkee niin kovasti. Siel täytyy olla joku [mutta] eihän kahdeksanvuotias ... siis ku ajattelee, että se on itse viel kasvuiässä. Ajattele mitä se tekee sen selkärangalle; Saadetilla on ollut väsymystä ja koulusta on tullut viestiä tähän liittyen, et hoitaa niin paljon Kamrania, että on [saanut] ihan kipeeks täältä (näyttää niskaansa). Ihan fyysist kipuu.

(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Sen sijaan, että työntekijät olisivat katsoneet Saadetin suuren hoitovastuun johtuvan äidin uupumuksesta, perustelivat he tytön käyttäytymistä perheen sukupuoli- ja kulttuurisidonnaisilla toimintatavoilla. Työntekijöiden puheista sai käsityksen, että nämä tavat olivat juurtuneet niin syvään, että niiden muuttaminen oli vaikeaa, ellei kokonaan mahdotonta. Perustelemalla lasten ja perheiden toimintaa kulttuurisilla tekijöillä tulivat työntekijät samalla ylläpitäneeksi vastaanotto-keskuksessa ja koulussa omaksuttua perinteistä kulttuurikäsitystä.

Hän ei mulle suoraan sano, että minkä takia hän ei oo ehtinyt tehdä läksyjä, mutta kun tätä kulttuuria taas tiedän, et mikä on sen vanhimman tytön tehtävä siellä kotona. No sehän on se, että sinä hoidat pienempiä sisarusiasi ja olet äidin apulainen. Teet mitä äiti käskee. Ja se rooli näkyy tytös ihan täysin.

(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Kyl mä näen sen myös että se kuuluu heidän tähän kulttuuriin niin vahvasti. Et se on se iso, iso asia varmasti siinä. Et se on heiltä varmaan ihan täysin normaali, luonnollista, arkipäivää.

(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Opettajan puheesta oli myös kuultavissa usein länsimaaisissa kouluissa vallalla oleva ajatustapa, jossa arvellaan muslimitaustaisten tyttöoppilaiden elävän kahden kulttuurin ristiriidassa. Tällöin koulun käyminen ja kotitöiden tekeminen vetävät tyttöjä eri suuntiin. Vanhemmat odottavat tyttöjen pystyvän tasapainoilemaan ajankäytössä kotiaskareiden ja mahdollisen kouluttautumisen välillä. Pojille suodaan herkemmin mahdollisuus keskittyä täysipainoisesti opiskeluun. Tärkeintä on, että tyttö oppii itsenäisesti tekemään kotitaloustöitä ja huolehtimaan pienempien sisarusten hoidosta, sillä näistä taidoista ajatellaan olevan hänelle apua hyväksi vaimoksi ja perheenäidiksi tulemisessa. (Tuomainen 2005, 19, 22; Alitolppa-Niitamo, 2004.)

Näiden käsitysten taustalta on löydettävissä ajatus siitä, että kouluttautumisen avulla tyttöoppilaat pystyvät vapautumaan kulttuuristaan ja siihen usein liittyvästä kodin kontrollista ja alistumisen pakosta. (Esim. Arnesen 2001; Honkasalo, Souto ja Suurpää 2007, 40; Öhrn 2005, 80.) Tässä ajattelumallissa kodin kontrollia pidetään ongelmana ja tyttölasta oman kulttuurinsa uhrina. Nira Yu-

val-Davis (1997) näkee tyttöjen kotona tekemässä työssä myös hyvät puolensa. Hän ajattelee maahanmuuttajatyttöjen ja -naisten tuottavan uudelleen biologisilla, kulttuurisilla ja symbolisilla toimillaan kansoja ja olevan siten keskeisessä asemassa kansallisina toimijoina. Päivi Harisen ja Mari Käyhkön (2002, 150; myös Lappalainen 2004, 652) mukaan naiset kansalaisuuttaan ilmentäessään tulevat samalla turvanneeksi siinä esiintyneiden tärkeiden kulttuuristen tapojen jatkuvuuden.

Vanhempien ja työntekijöiden erilaiset käsitykset Saadetin perheensä eteen tekemän työn kohtuullisuudesta näytti hämmentävän tyttöä ja pakotti hänet varovaisuuteen puheissaan. Souranderin (2007, 484) mukaan työntekijöiden ja turvapaikanhakijavanhempien näkemyserot lapsen edusta voivat johtaa ristiriitatilanteisiin, joissa lapsi kokee olonsa vaivaantuneeksi. Käydessäni perheen luona näin tytön usein hymyssä suin kanniskelevan pikkusiskoaan sylissään. Hän näytti nauttivan Kamranin ja muiden sisarustensa hoivaamisesta. Turvapaikanhakijalapset voivatkin kokea palkitsevana vanhemman auttamisen esimerkiksi tilanteissa, joissa yksinhuoltajaäiti joutuisi muutoin huolehtimaan perheestään yksinään. (Myös Solantaus 2006, 247.) Jotta lapsi voi tuntea iloa auttamistaidoistaan, hänen on saatava toimistaan kiitosta. Jos lapsen toimiminen perheensä auttamiseksi herättää huolta ja ihmetystä myönteisten tuntemusten sijaan, voi lapsi kokea olonsa ristiriitaiseksi.

Kotitöiden ja sisarusten hoitamisen lisäksi jotkut lapsista ottivat vastuuta heikossa kunnossa olevasta äidistään hakuajana. Samankaltaista aikuismaista vanhemmista huolehtimista esiintyy myös perheväkivaltaa kokevien perheiden ja päihdeperheiden lapsilla. Moni näistä lapsista pitää äidin tarpeista huolehtimista tärkeänä asiana. (Peltola 2009, 19.) Liiallinen ja liian aikainen vastuunottaminen kodin ja perheen hoidosta saattaa kuitenkin nopeuttaa lapsen kasvua aikuisuuteen, aiheuttaa ristiriitoja perheen sisällä, vastaanottokeskuksessa ja koulussa sekä pakottaa lapsen luopumaan hänelle tärkeistä asioista, kuten kavereiden kanssa yhdessä olemisesta, kotiläksyjen tekemisestä ja joskus säännöllistä koulunkäymisestä (Ackerman 1992, 48–50; Itäpuisto 2005, 102; Marjeta 1998, 33).

5.3 Valmistavan luokan oppilas

Tutkimuksen lapsista yksitoista osallistui perus- ja kolme esiopetukseen kenttävaiheen aikana. Neljä lapsista oli ehtinyt käynyt esikoulua ennen alakouluun siirtymistään, heistä tosin vain yksi koko toimintavuoden ajan. Yksi kouluiän saavuttaneista lapsista ei ollut koulussa Tutkimuskoulua käyvistä seitsemästä turvapaikanhakijaoppilaasta Ramiz ja Klarita opiskelivat normaaleissa perusopetuksen ryhmissä. Ramiz oli oppinut esiopetusryhmässä niin hyvin suomenkieltä, ettei tarvinnut lainkaan perusopetukseen valmistavan luokan oppeja avukseen vaan pääsi siirtymään suoraan alakoulun ensimmäiselle luokalle. Hänen isosis-

konsa Klarita oli osallistunut muutaman kuukauden ajan valmistavaan opetukseen ennen siirtymistään normaalin perusopetuksen piiriin. Muut viisi vastaanotokeskuksessa kirjoilla olevaa lasta opiskelivat valmistavalla luokalla.

5.3.1 Kouluopetuksen järjestäminen

Valmistavan luokan oppilaat edustivat useita eri kansallisuus- ja kieliryhmiä. Samaa äidinkieltä puhuvia oli luokalla yhdestä kahteen oppilasta. Opettajan tukena työskenteli koulunkäyntiavustaja. Sekä opettaja että avustaja olivat kumpikin suomalaistaustaisia. Luokka oli jaettu kahteen osaan: *pienten* ja *isojen* ryhmiin. Pienten ryhmän opetukseen osallistuvat olivat iältään 7–9-vuotiaita. Ryhmän seitsemästä oppilaasta neljä oli turvapaikanhakijalapsia. Isojen ryhmän oppilaat olivat 10–12-vuotiaita. Ryhmän viidestä oppilaasta yksi kävi koulua keskukselta käsin. Toinen ryhmistä oli koulussa kello 8–12, toinen kello 11–14. Kummallakin ryhmällä oli lukujärjestyksessä sekä kello 8 että kello 11 alkavia koulupäiviä. Kenttävaiheen aikana vuosina 2005–2006 perusopetukseen valmistavan opetuksen laajuus vastasi puolen vuoden oppimäärää. Tästä johtuen tutkimusluokalla opiskelevien koulupäivät olivat vain kolmen tai neljän tunnin pituisia.¹⁶

Koulun aloittamisvaihe turvapaikkahakemuksen jättämisen jälkeen vaihteli paljon hakijoiden välillä. Osa lapsista joutui odottamaan kouluun pääsemistä useita kuukausia. Euroopan neuvoston jäsenmailleen antamaa suositusta tarjota turvapaikanhakijalapsille koulupaikka kolmen kuukauden sisällä maahan saapumisesta (luku 2.2.3) ei tutkimuksen lasten kohdalla yleensä pystytty noudattamaan. Nopeimmillaan koulupaikka järjestyi kymmenvuotiaalle transit-vaiheen hakijalle Aleksille, joka pääsi aloittamaan koulun jo kuukauden kuluttua Suomeen tulonsa jälkeen. Saduttaessani poikaa ensikertaa hän oli pari päivää aiemmin aloittanut läheisen ala-asteen valmistavalla luokalla.

¹⁶ Opetukseen valmistavan opetuksen laajuus on vastannut 1.8.2009 alkaen yhden vuoden oppimäärää (Perusopetuslaki 628/1998), mikä on merkinnyt opetuksen piirissä olevien etenkin vanhempien oppilaiden koulupäivien pituuden tuplaantumista.

Koulussa, jossa olen nyt, pidän siitä koulusta. Minä asuin Kirgisiassa. Meillä ei ollut ollenkaan tällaista. Koulussa on mielenkiintoista. Kirgisiassa ei ollut sellaista niin kuin täällä Suomessa.

(Aleksi, 10 vuotta, Kirgisia, kerrottu venäjäksi)

Amal ja Mahir joutuivat odottamaan paljon pidempään koulupaikan saamista, sillä he pääsivät aloittamaan koulun vasta seitsemän kuukauden kuluttua maahan tulostaan. Osasyynä koulunkäynnin aloittamisen pitkittymiseen oli perheen turvapaikkahakemuksen siirtäminen nopeutetusta normaalien menettelyjen piiriin. Perheen oli lisäksi muutettava kahteen kertaan vastaanottokeskusta ennen pääsyään paikkaan, jossa kouluun meno oli ylipäättään mahdollista. Siinä vaiheessa kun koulupaikka-asiaa viimein lähdettiin selvittämään todettiin koulun kevätlukukauden olevan jo niin pitkällä huhtikuussa, ettei koulun aloittamista ennen kesäloman alkua pidetty enää järkevänä. Tammikuussa Suomeen saapuneet Amal ja Mahir pääsivät lopulta aloittamaan koulunkäyntinsä vasta elokuussa koulujen syyslukukauden alettua.

Joskus koulun aloittanut lapsi erotetaan koulusta tai lapselle ei tarjota lainkaan koulupaikkaa mielenterveysongelmien vuoksi. Vanhempien vastustus voi niin ikään olla lapsen kouluun menon esteenä. Nämä ovat tilanteita, joihin oppivelvollisuuslain piiriin kuuluvien kohdalla puututtaisiin. Työntekijöiden mukaan koulusta poissa oleminen on erityisen rankkaa niille kouluikäisille, jotka ovat ainoita vastaanottokeskuksessa asuvia opetustoiminnan ulkopuolella olevia lapsiasukkaita. Ilman yhteisiä kokemuksia lapsiryhmään mukaan tuleminen ja siinä

oleminen on vaikeaa (luku 6.2.3). Koulun tarjoamista opeista paitsi jäämisellä voi olla myös kauaskantoiset vaikutukset niiden lasten kotoutumiseen, jotka saavat myöhemmin myönteisen turvapaikkapäätöksen, sillä koulusta saadut tiedot ja taidot yleensä nopeuttavat kotoutumista uuteen yhteiskuntaan (Päivärinta 2010, 16).

5.3.2 Mukavat koulupäivät

Turvapaikanhakijalasten innokkuus koulua kohtaan näkyi ennen kaikkea heidän aktiivisena osallistumisenaan koulutyöskentelyyn. Jotkut lapsista kertoivat haluavansa oppia nopeasti suomen kielen. Tämä on ymmärrettävää, sillä taidon avulla kommunikointi ystävien, työntekijöiden ja asukkaiden kanssa helpottuu. Aina kyse ei kuitenkaan näyttänyt olleen pelkästä oppimisen halusta, sillä moni lapsi käytti paljon kouluaikaa itselle tärkeistä asioista puhumiseen ja huomion saamiseen muilta koulussa olijoilta.

Lapset seurasivat tuntien aikana yleensä aktiivisesti opetusta ja pyrkivät innokkaasti saamaan viittaamalla opettajalta vastausvuoron. Sen saaminen tuntui olevan niin tärkeää, ettei sitä maltettu läheskään aina odottaa. Viittaaminen oli niin suosittua, että oppilaat tekivät sitä myös ilman, että olisivat kuulleet tai ymmärtäneet kysymystä.

Opettaja: "Nicole! 11 miinus 5?"

Saadet: "Ei hän vielä osaa."

Sarah: "Minä osaan." Heiluttaa innokkaasti kättään monien muiden oppilaiden tapaan. Opettaja ei anna Sarahin vastata, vaan neuvoa Nicolea näyttämällä sormiaan apuna käyttäen, miten tehtävä lasketaan. "Kuinka monta jää jäljelle?"

Abas: "Kuusi!" Huutaa vastauksen ilman lupaa.

Amal: "Minäkin osaan." Pettyneellä äänellä.

(Kenttämuistiinpano)

Turvapaikanhakijalapset käyttivät opetustilanteita myös oppiaineeseen liittymätömiä asioiden esiin tuomiseen. Joskus he maltoivat kysyä opettajalta lupaa asiansa kertomiseen, joskus se kerrottiin saman tien sen tultua mieleen. Aktiivisuuden ja innokkuuden lisäksi lapset käyttäytyivät väliin myös levottomasti ja häiritsevästi. *Amal aloitti innoissaan piirtämään, mutta sitten ryhtyi levottomasti etsimään viivoitinta. Kun ei löytänyt, kiersi kaikki oppilaat ja kyseli heiltä viivoitinta lainaksi. Sai lopulta lainatuksi Abasilta, koska tällä oli opettajalta aiemmin lainattu viivoitin pulpetissaan. Amalin kiertely häiritsi muita.*

Opettaja käytti usein etenkin pienten ryhmässä opiskelevien rauhoittamiseen paljon aikaa. Monesti tässä ryhmässä opiskelevien mielenkiinto näytti kiinnittyvän toisten oppilaiden tekemisiin ja omien tuotosten, kuten koetulosten ja piirustusten esittelemiseen muille luokassa olijoille. Tällä tavoin saattoi tapahtua myös

itsenäisen, hiljaisen työskentelyn aikana. Oppitunneilla esiintyvä levottomuus ja häirintä ei yleensä ollut kuitenkaan jatkuvaa, vaan tunteihin sisältyi usein myös rauhallisia hetkiä. Opettaja kertoi retkien, juhlien ja muiden tilaisuuksien olevan suurella innolla odotettuja tapahtumia, joihin tultiin myös sairaana ja tilanteissa, joissa perhe oli vastikään saanut kielteisen turvapaikkapäätöksen.

Syksyllä meillä oli tällainen Kamelikävely täällä koulussa ja se oli sitä aikaa kun oisko [Amalin, Kalyn ja Mahirin] perhe saanut ensimmäisen kieltävän vastauksen. Tai jotain hämminkiä oli siellä kotona. Ja se oli just ennen lomaa, ennen ku syysloma alko. Ja Mahir tuli Kamelikävelyyn ja sit se lähti käymään vessassa ja poika hävis saman tien. Ja Mahir oli ollut sen aamun kamalan alakuloinen ja tällänen. Sitten sitä ei löytynyt mistään. Mä soitin sitten vokkiin [vastaanottokeskukseen], että tällainen juttu on, ett Mahir on lähtenyt. ”Minnehän poika on lähtenyt?” Mä pelkäsin Mahirin puolesta.

(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Turvapaikanhakijalasten myönteinen suhtautuminen koulunkäyntiä kohtaan näkyi myös heidän halukkuutenaan saada kotiläksyjä. Tämä suhtautumistapa oli kuitenkin ristiriidassa sen seikan kanssa, etteivät lapset usein muistaneet tai kyenneet tehtäviensä teosta vapaa-aikanaan suoriutumaan. Monesti tunnollisesti koulutehtävistään suoriutunut oppilas jätti tehtävänsä tekemättä tilanteessa, jolloin häntä tai hänen perhettään kohtasi jokin ikävä koettelemus. Luokassa oli myös lapsia, joille läksyjen saaminen oli stressaavaa ja myös vastenmielistä. *Paljon läksyjä. Ei ehditä syödä, tehdä mitään kun niin paljon läksyjä.* Iltapäiväkerho-ohjaaja ajatteli koulutehtävien saamisen lisäävän etenkin Abasin pahaa oloa.

Abas on minust näist lapsista ainut, joka myös fyysisesti kokee tai tuntee tän pahanolon. Hänellä on hirveen herkästi vatsa kipee tai päätä särkee tai jotain semmosta. Esimerkiksi mä huomaan sen, että silloin kun heillä paljon on tullut läksyä, niin: ”En minä haluakaan tulla kerhoon. Minua koskee vatsaan.”

(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Koulutehtävien tekemättömyyteen kiinnitettiin valmistavilla luokalla paljon huomiota. Tämä saattaa liittyä valmistavan opetuksen tavoitteeseen auttaa oppilaita omaksumaan länsimaiset koulunkäyntitavat (Opetushallitus 2009, 4, 6), joihin läksyjen antaminen ja niiden tekeminen oleellisena osana kuuluu. Oppilaskeskeisestä, individualistisesta ja tietoa aktiivisesti tuottavasta ja etsivästä oppimiskäsityksestä on tullut niin selvä osa suomalaista koulujärjestelmää, ettei muunlaisille pedagogisille lähetymistavoille ja oppimisfilosofioille ole juuri sijaa (Säävälä 2011, 81–82). Läksyjen tekeminen ja niiden tekemättömyys vaikuttivat keskeisesti siihen millaiseksi valmistavan luokan oppitunnit kunkin oppilaan

kohdalla muodostuivat. Tehtävien ollessa joltakin oppilaalta tekemättä, opettaja saattoi antaa tälle mahdollisuuden niiden tekemiseen sinä aikana kun hän opetti muuta luokkaa. *Mahir tekee vihkotehtäviään ja opettaja ohjaa muita oppilaita. Välillä Mahirin keskittyminen herpaantuu ja hän jää kuuntelemaan opettajan puhetta.* Käytäntö näytti häiritsevän poikaa, sillä hän ei aina pystynyt keskittymään tehtäviinsä muun luokan opiskellessa uutta asiaa.

Turvapaikanhakijalasten aktiivinen ja levoton käytös näkyi myös välituntien aikana kinasteluna, nahisteluna ja jonkin verran myös toisten kiusaamisena. Opettajan saadessa tietoonsa luokan oppilaan käyttäytyneen sopimattomasti välituntin aikana, oli hänellä erilaisia tapoja ottaa asia käsiteltäväksi tämän kanssa. Kahdenväliset riidat hän pyrki selvittämään ilman muun luokan läsnäoloa. Jos kyse oli tilanteesta, joka koski suurempaa joukkoa ja johon liittyi kiusaamista tai koulun ohjesääntöjen vastaisia toimintatapoja, puuttui opettaja tapahtuneeseen järeämmin keinoin. Turvapaikanhakijavanhempien ja koulun välinen viestintä tämän kaltaisissa tilanteissa toi mukanaan omat haasteensa. Yksi valmistavalla luokalla käytössä ollut tapa oli sääntövihkon käyttäminen.

Heti alkutervehdyksen jälkeen opettaja piirsi surullisen naaman taululle ja kysyi luokalta: ”Miksi naama surullinen?” Heti Amal viittasi ja Saadet yritti epätoivoisesti estää tätä kertomasta ryntäämällä tämän luokse ja panemalla käden Amalin suun eteen. Selvisi, että näillä kahdella oli ollut riitaa. Tämän riidan opettaja sanoi selvittävänsä myöhemmin käytävässä. Kyse ei ollut siitä, vaan siitä että useat luokan oppilaista olivat nimitelleet ja tönineet toisiaan ja heitelleet lumikokkareita. Opettaja kysyi jokaiselta erikseen: ”Heititkö sinä?”. Suurin osa myönsi, osa ei. Muun muassa Sarah ja Iris kielsivät, mitä opettaja ei uskonut. Oli vihaisen oloinen. Kaivettiin sääntövihot esiin. Kirjoitti kalvolle: ”Lumipallojen heittäminen on kielletty. Vietän välitunnit ulkona. Nähtyt: _____
(Kenttämuistiinpano)

Turvapaikanhakijalapset joutuvat usein kääntämään opettajalta tulleet viestit heikosti suomen kieltä taitaville vanhemmilleen. Sisällöltään epämiellyttävien viestien välittäminen vanhemmille ei ole mukavaa, saati se, että joutuu tulkkamaan näille omaa itseä koskevia ikäviä asioita.

Turvapaikanhakijalapset kulkivat koulumatkat ja viettivät välitunnit pitkälti omissa porukoissaan. Koulussa valmistava luokka muodosti oman ryhmänsä. Luokkahuoneen ulkopuolella vastaanottokeskuksessa kirjoilla olevat muodostivat tämän ryhmän ohella myös oman pienen porukkansa, johon kuului kaikki seitsemän koulussa opiskelevaa turvapaikanhakijaoppilasta. Näiden ryhmien rajoja pidettiin yllä fyysisen välimatkan, toisille puhumattomuuden, toisen osapuolen huomiotta jättämisen, vieraan kielen puhumisen ja vain ryhmän jäsenille osoitetun hyväksynnän avulla (myös Souto 2011, 60).

Tiiviin yhdessä olemisen lisäksi turvapaikanhakijalapset erottautuivat koulussa marginaalisen asemansa vuoksi, joka näkyi esimerkiksi ruokatunneilla istuinpaikkojen ja välitunneilla leikkipaikkojen valinnoissa. Varsinkin nuoret turvapaikanhakijalapset istuivat ruokasalissa mielellään keittiöhenkilökunnan lähellä ja oleskelivat koulun pihalla piha-alueen nurkkauksessa sisään meno-oven läheisyydessä. Oven lähellä sijaitsi leikkipaikka, jossa oli kiipeilyyn ja keinumiseen tarkoitettuja telineitä. Lapset hyödynsivät näitä telineitä leikeissään vain jos niille ei ollut muita käyttäjiä.

Välitunti sujuu edellistä levottomammin. Oppilaat menivät samaan pihanurkkaan kun edellisellä välitunnilla jatkamaan isojen lumipallojen tekoa, mutta jotkut isot pojat olivat kuulemma rikkoneet ne. Kolme suomalaispoikaa häiritsi oppilailta puheillaan ja liikkumisellaan eli he ärsyttivät lapsia kävelemällä lasten lomassa kun nämä yrittivät tehdä uusia lumipalloja. Puutuin pariin kertaan tilanteeseen kun aikoivat rikkoo lasten tekemät pallot. Valvovaa opettajaa ei näkynyt missään. Amal puolusti hyvin itseään ja palloaan, vaikka vastus oli paljon isompi.
(Kenttämuistiinpano)

Suomeen saapuneisiin lapsiin ja nuoriin suhtaudutaan usein vähättelevästi tai rasistisesti perheen edustaman kulttuurin, kansallisuuden tai etnisen taustan vuoksi, minkä tähden koulupäivän aikaiseen liikkumiseen ja olemiseen vaikuttaa usein tietoisuus siitä, että aina joltain suunnalta saattaa saada osakseen solvaamista, ivaa, fyysisen välimatkan ylläpitoa ja joskus jopa halveksuntaa. Koulutila jakaantuukin näiden oppilaiden osalta usein kahdenlaisiin paikkoihin: niihin joihin on turvallista mennä ja niihin joita on syytä vältellä ainakin yksin liikuttaessa. (Souto 2011, 140.) Koulu ja muut julkiset tilat ehdollistuvat ja rajautuvat pakolais- ja turvapaikanhakijaoppilaiden näkökulmasta pitkälti rasismikokemusten ja niihin varautumisen perusteella (Hautaniemi 2004, 4; Honkatukia ja Suurpää 2008, 172).

5.3.3 Ikävät vapaa- ja lomapäivät

Turvapaikanhakijalasten innokkuus koulussa olemista kohtaan näkyi myös heidän haluttomuutenaan päättää oppimistehtävien tekeminen kellon soidessa välitunnille ja koulun päättymisen merkiksi. Etenkin kouluviikon viimeistä tuntia pyrittiin pitkittämään jatkamalla tehtävien tekoa kellon soimisen jälkeen ja hidastelemalla koulukirjojen selkäreppuun ja pulpettiin laittamisessa. Opettaja väittikin viikonloppujen olevan monille oppilaista ikävää ja ei-toivottavaa aikaa.

Nytkin perjantaina me isojen kaa alettiin tekee noit tommosia mäkilautailijoita [osoittaa katosta roikkuvia askartelutöitä]. Suomalaiset oppilaat ois alkanut varttii vaille huutaa, että koska lähetään kotiin. Nää on viis yli kaksi täällä. ”Ei vielä! Vähän aikaa vielä! Saako vielä vähän aikaa värä-

tää? Tämä vielä! Vähän vielä!” Minä: ”Ei, ei enää enempää (nauraen). Nyt ulos! Koulu loppuu! Viikonloppu! Hus, hus!”
(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Suhtautumistavan muutos viikonloppuja ja koululomia kohtaan kuvasti opettajan mukaan integroitumisprosessin vaihetta. Negatiivinen asennoituminen koululomia kohtaan tuli esiin verkkaisena ja masentuneena puhetapana lasten vastatessa lomiin liittyviin kysymyksiin sekä negatiivisena reagoitina työntekijöiden lomapuheisiin. Heidän penseä suhtautumisensa näkyi työntekijöiden mukaan myös lomakuulumisiin liittyvänä muistamattomuutena.

Itse asiassa tää mun luokka [on] harvinaista porukkaa siinä mielessä, että kun suomalaisille sanoo, että tulee viikon syysloma. ”Jee! Joo!” ”Loma. Tylsää.”, on näiltä ensimmäinen asia. Et, se on oikeestaan aika hyvä integroitumisen merkki tähän suomalaiseen kouluun kun täältä alkaa kuuluu: ”Jee lomaa!” (naurua) ... Kyl Mahirin kohdalla on vielä se melkein, et ”Tyhmää. Miksi pitää olla loma.” Ja kesälomasta Mahir sanoi, että: ”Kaks ja puol kuukautta! Ei, minä tulen kouluun joka päivä.” Elikä se [ettei ole] tekemistä, säännöllistä tämmöistä, rutiiniasioita. On se kyllä aika kova juttu [se loma] (...) Siin ku juteltiin, kysyin: ”Mitä teit lomalla?”, ku oli pitkä loma.”En muista. En tiää.” Sit mä sanoin: ”Olitko Lapissa?” ”En.” ”Olitko kotona?” ”En muista. En tiää.” Ihan täysin semmonen perusinto [on kadonnut].

(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Turvapaikanhakijalapsen ynseään reagointiin saattoi liittyä huoli omasta jaksamisesta viikonloppu- ja lomapäivien aikana. Lapsen voi olla vaikeaa viihtyä pitkiä aikoja ahtaassa asuinhuoneessa tai asunnossa ja hän saattaa kokea olonsa siellä myös eristäväksi. Pitkittynyt asuminen laitospaikoissa olosuhteissa aiheuttaa perhe-elämään usein epävakaisuutta sekä elämänhallinnan menettämiseen liittyvien tunteiden ja psyykkisen huonovointisuuden esiintuloa (Nielsen ym. 2008, 8). Se voi lisäksi lisätä vanhempien hermostuneisuutta ja lasten fyysistä kurittamista.

Vanhempien käyttämät kuritusmenetelmät tulivat jonkin verran puheeksi kenttäjakson aikana. *Siel [kerhossa] jotkut lapset kyllä puhuu kuinka he saa selkään (...)* Syksyllä Saadet puhu siitä, et heit kuritetaan ruumiillisestikin. Et selkään saaminen ei oo mitään. Se kuuluu siihen kulttuuriin. Järvinen (2004, 145) on pohtinut fyysisten kasvatuskeinojen käyttöä turvapaikanhakijaperheissä. Hänen mukaansa lasten ruumiillista kurittamista pidetään monissa maissa vanhemmille kuuluvana oikeutena ja velvollisuutena ja siihen puuttumista perheen sisäisiin asioihin sekaantumisena.

Myönteiseen asennoitumiseen lapsen rankaisemista kohtaan ei Suomessa ole totuttu (Ekholm ja Salmenkangas 2008, 81) ja siihen puuttumista pidetään tärkeänä asiana. Monissa vastaanottokeskuksissa valistetaan vanhempia jo heti

alkuvaiheen info-tilaisuuksissa, miten suomalainen lainsäädäntö suhtautuu lasten fyysiseen kurittamiseen. Vanhempien omaksumat kasvatusmallit eivät välttämättä riipu perheen edustamasta uskonnosta tai kulttuurista, sillä toimintatavat voivat erota suuresti myös samaa uskontoa tai kulttuuria edustavien perheiden välillä. Näistä mahdollisista kasvatuseroista huolimatta vanhempia ympäri maailmaa yhdistää yleensä tahto tuottaa lapsilleen hyvää ja antaa näille mahdollisimman hyvät lähtökohdat tulevaisuutta varten (Viertola-Cavallari 2004, 12).

Vapaa- ja lomapäiviin suhtautumiseen saattaa vaikuttaa myös lasten pelko niiden aikaista toimeentuloa ja ikävystymistä kohtaan. Taloudellisten resurssien vähäisyys ja tietämättömyys yhteiskunnan tarjoamista toimintamahdollisuuksista voivat johtaa siihen, etteivät vanhemmat tai lapsi itse pysty keksimään tekemistä viikonloppujen ja lomien ajaksi. (Vitus 2010, 28.) Tästä voi seurata myös marginalisoitumisen kokemus (Björnberg 2011).

Turvapaikanhakijat saavat Suomessa tehdä tietyin rajoituksin ansiotyötä vastaanottokeskuksissa kirjoilla olonsa aikana. Hakijoiden, joilla on mukanaan voimassa oleva passi työnteko-oikeus alkaa kolmen kuukauden kuluttua turvapaikkahakemuksen jättämisestä. Ilman passia olevien kohdalla työhön meno on mahdollista puolen vuoden päästä. Passisäännön lisäksi vanhempien työllistymistä hankaloittavat kommunikointiongelmien, työnantajien ennakkoluulot ja pitkään työsuhteeseen sitoutumisen mahdottomuus. (Maahanmuuttovirasto 2011; Pakoloisneuvonta 2010.) Työnteon vaikeuden ja siihen liittyvän heikon rahatilanteen vuoksi vanhempien edellytykset tarjota lapsilleen tekemistä vapaa-aikoina ovat yleensä huonot. Koska lapsilla ei ole oleskelulupaa, heillä ei myöskään ole yleensä samoja oikeuksia päästä osallistumaan sosiaalisin tai taloudellisin perustein maksuttomaan tai tuettuun lomien aikaiseen leiri- tai muuhun viriketoimintaan kuin mitä Suomessa vakituisesti asuvien vähävaraisten perheiden lapsilla on.

Vastaanottokeskuksissa asuvat lapset esittivät työntekijöille toiveitaan koulun ja kerhon käymisen mahdollisuudesta viikonloppujen ja lomien aikana. He myös pyysivät näiltä läksyjä tai muita tehtäviä noiksi ajoiksi. Iltapäiväkerho-ohjaaja väitti keskuksissa huomioitavan vain vähän etenkin kouluikäisten lasten vapaa-ajan tarpeita. Hänen mukaansa näille tarjottiin liian niukasti ohjattua vapaapäivätoimintaa, eikä heidän ilokseen hankittu riittävästi piirustus-, leikki- tai pelivälineitä.

Turvapaikanhakijalasten elämää hankaloitti myös hakuprosessin ja suomalaisen kouluvuoden erilainen sykli. Lapset tulivat hakumenettelyn ja koulutoimen piiriin yleensä kesken kouluvuotta ja he joutuivat monesti jäämään koulusta lomalle pian koulun aloittamisensa jälkeen. Jos turvapaikkapäätöksen saamisen odotusaikaan ehtii sisältyä monia lomia, joutuu lapsi useita kertoja peräkkäin tilanteeseen, jossa hän odottaa loman loppumista. Tapa jaksottaa kouluvuosi viisipäiväiseksi kouluviikoksi ja useita lomajaksoja sisältäväksi ajanjaksoksi tuottaa myös suomalaisuutta, sillä korkea elintaso antaa mahdollisuuden käyttää

työstä tai koulusta vapaaksi jäävä aika virkistäytymiseen aivan eri tavoin kun mihin esimerkiksi kehitysmaissa on mahdollista. Suomalaisoppilaiden innolla odottamat viikonloput ja lomat eivät siksi välttämättä näyttäydy tavoittelemisen arvoisina asioina vastaanottokeskuksissa asuville lapsille.

5.4 Turvapaikkapäätöksen saaja

Turvapaikkapäätös järkyttää sen saajaa aina jonkun aikaa (Rauta 2005, 67). Niitä vastaanotetaan hakuprosessian aikana yleensä useita, sillä hakijat käyvät useimmiten kaikki mahdolliset valituskeinot lävitse. Jokainen tutkimuksessa mukana ollut lapsi reagoi päätösten saamiseen jollakin tavalla. Heidän vanhempansa valittivat kielteisistä päätöksistä ensin Helsingin hallinto-oikeuteen ja myöhemmin useimmiten vielä korkeimpaan hallinto-oikeuteen (liite 2). Kaikkein dramaattisimpana lapset näyttivät kokevan itselle tai ystävälle osoitetun kolmannen kielteisen päätöksen ja siihen liittyvän käännytyspäätöksen saamisen, sillä se merkitsi yleensä valitusmahdollisuuksien loppumista.

5.4.1 Abasin myönteinen päätös

Myönteisen turvapaikkapäätöksen saamista odotettiin yleensä kovasti ja onnitte-lujen kohteeksi pääseminen näytti olevan niiden vastaanottajille hyvin tärkeää. Silti päätösten saamiseen reagoitiin varsin eri tavoin. Valmistavan luokan opetta-jan mukaan toiset olivat tilanteesta innoissaan ja ylpeitä ja halusivat kertoa siitä kaikille vastaantuleville, toiset taas pitivät asiasta paljon pienempää ääntä ja saattoivat jopa vaieta siitä kokonaan. *Abas kerto siitä [päätöksestä]. Abasia halattiin ja Abas oli tosi ylpeä ja ilonen. Ei nyt ihan sanonut: ”Minä olen suomalainen.”, mutta silleen: ”Minä saan oman kodin.” Se oli tärkeä asia Abasille. ”Minä menen suomalaiseen kouluun. Minä siirryn.” Tämmöset asiat on tärkeitä [hänelle].* Pojan kohdalla on huomionarvoista se, ettei hän kotioloissaan näyttänyt tuovan omia tunteitaan lainkaan esiin.

Turvapaikan tai oleskeluluvan vastaanottamiseen liittyvän ilon esiintuominen voi vaikeuttaa lapsen asemaa niissä lapsiryhmissä, joissa hän on haun aikana osallisena. Muissa lapsissa oman päätöksen odottaminen voi alkaa tuntua pelot-tavalta tai aiempaa turhauttavammalta. Positiivisen reagoimisen sijaan uuden statuksen saaneeseen onnekkaiseen kaveriin saatetaan alkaa suhtautua ikävällä tavalla. Hänet voidaan sulkea pois kaveripiiristä tai asennoitua hänen saamaansa päätökseen välinpitämättömästi. Kerho-ohjaaja kertoi Abasin muuttuneesta tilan-teesta seuraavaa: *Abas olikin sit ulkopuolinen (...) Abasilla ei enää ollutkaan paikkaa [ruokapöydässä].*

Positiivisen päätöksen saaminen merkitsee omaan asuntoon muuttamisen li-säksi myös muita muutoksia lapsen elämässä. Asuinpaikan lisäksi vaihtuvat usein myös ystäväpiiri, naapurusto ja koulu. Nämä kaikki muutokset merkitsevät

yleensä alkuun yksinäisyyttä. Ilman uudelleen verkostoitumista lapsella on riski eristäytyä tässä vaiheessa. Lapsen asennoituminen aiemmin tärkeiksi koettuja asioita kohtaan saattaa myös muuttua. Abasia esimerkiksi ei enää innostanut iltapäiväkerhossa käyminen vastaanottokeskuksesta poismuuton jälkeen. Isä väitti pojan motivaation laskun johtuvan tämän muuttuneesta suhtautumisesta vastaanottokeskuksessa asuvia lapsia kohtaan. Mies ajatteli, ettei poika enää kaivannut heidän seuraansa. Isällä ei vaikuttanut olevan tietoa lasten Abasia kohtaan osoittamasta torjunnasta. Toisten lasten eristämisestä seurasi todennäköisesti pojan haluttomuus jatkaa kerhossa käymistä ja olla osana tätä hänelle ennen niin tärkeää lapsiryhmää. Turvapaikkapäätöstä odottavien lasten yhteydestä seurasi myönteisen oleskeluluvan saaneen Abasin toiseus, kuulumattomuus näiden joukkoon.

Perheen muuttaessa pois vastaanottokeskuksesta päättyy myös keskuksen asiakkuus. Samalla vaihtuvat perheen asioita hoitavat viranomaistahot, kuten terveyskeskus ja sosiaalitoimisto. Kun tieto kuntapaikan saamisesta viimein saadaan, tapahtuu muutto uuteen asuinpaikkaan usein kiireellä. Vanhempien ja työntekijöiden keskittyessä muuttoon liittyvien asioiden hoitamiseen, lapsi voi jäädä vähemmälle huomiolle tai hänen tilanteensa raportoimatta eteenpäin perheen asioita jatkossa hoitaville viranomaisille. Tällöin apua tarvitsevan lapsen avunsaaminen voi viivästyä hyvinkin paljon. Perheen siirtymistä uuden kunnan peruspalveluiden piiriin edesauttaa kuntien maahanmuuttaja- ja pakolaisasioista vastaavien viranomaisten välinen tiivis yhteistyö ja siihen liittyvät asiakasta-paamiset, siirtopalaverit ja tarvittavien asiakastietojen siirrosta sopiminen.

Abasin ja Afrimin perheen asuinkunnaksi järjestyi sama kunta, jossa he jo valmiiksi asuivat. Vastaanottokeskuksen työntekijöiden sijaan perheen asioiden hoito keskitettiin nyt kunnallisten maahanmuuttajapalveluiden sosiaalityöntekijälle. Myös terveyskeskus vaihtui. Ainoastaan Abasin koulun oli tarkoitus pysyä samana seuraavan lukuvuoden alkuun saakka, jolloin lapsen suunniteltiin siirtävän uutta kotia lähellä sijaitsevan alakoulun oppilaaksi. Oleskeluluvan saamista seuranneet vaihdokset eivät sujuneet Abasin kohdalla ongelmitta, vaan tietojen vaihdossa iltapäiväkerho-ohjaajien, pakolaisohjaajien ja maahanmuuttajapalveluiden sosiaalityöntekijän välillä oli katkoksia. Kerho- ja pakolaisohjaajat olivat tottuneet vaihtamaan tietoja yhteisen päiväkirjan välityksellä. Tämä keino ei enää toiminutkaan luotettavana tietojen välitystapana uudessa tilanteessa. Pojan voinnista tapahtuneesta muutoksesta kerho-ohjaajat eivät osanneet ottaa yhteyttä suoraan perheen uuteen sosiaalityöntekijään, vaan kirjasivat huolensa entiseen tapaan päiväkirjaan. Kirjaamisen avulla tieto ei kuitenkaan koskaan kulkenut eteenpäin uudelle työntekijälle.

Äidin suuri avuntarve muuton aikaan vaikutti siihen, etteivät pakolaisohjaajat tulleet huomanneeksi muutoinkin hiljaisena ja kilttinä näyttäytyneen Abasin sulkeutuneisuuden lisääntymistä. Perheen omaohjaajan tuli olla äidin tukena tämän hoitaessa viranomaisasioita maistraatin, Kelan, pankin sekä sosiaali- ja

työvoimatoimistojen kanssa. Kaiken tämän lisäksi ohjaaja auttoi äitiä asunnon remontoimiseen ja sisustamiseen liittyvissä asioissa. Abasin tilan huononeminen sattui juuri kiireisimpään aikaan, jolloin häneltä jäi huomaamatta pojan voimissa tapahtunut muutos.

Vastaanottokeskuksesta poismuuttaneille lapsille joudutaan usein järjestämään koulukyyditys, jotta nämä pystyvät jatkamaan koulunkäyntiä valmistavalla luokalla. Turvapaikanhakijavanhempien heikon suomen kielen taidon vuoksi koulukyytijärjestelyt tuovat opetushenkilökunnalle usein lisätoivia. Tutkimuskoulussa luokan normaalista aikataulusta poikkeaminen luontoretken vuoksi aiheutti viestintäongelmia koulun, kodin ja koulukyytejä järjestävän tahon välillä. Retkipäivän koulutakseille aiheuttamista aikataulumuutoksista keskusteltiin koulussa moneen otteeseen. Koska tapahtumaa koskeva lupa- ja tiedotuslappu oli jäänyt Abasilta toimittamalta vanhemmille, yritti opettaja vielä edellisenä päivänä varmistaa useaan kertaan, että vastikään koulukyydityksen piiriin päässyt poika varmasti ymmärsi taksin noutavan hänet aamulla normaalia aiemmin. Kaikista varmistuksista huolimatta opettaja epäonnistui tiedottamisessaan, sillä lapsi ei seuraavana aamuna osannut lähteä oikeaan aikaan kouluun ja joutui lopulta pitämään päivän kokonaan vapaata.

5.4.2 Amalin ja Mahirin kielteinen päätös

Konkreettisimmin kielteisen turvapaikkapäätöksen saaminen näkyi Amalin ja Mahirin elämässä heidän saadessaan kolmannen kerran kielteisen päätöksen hakemukseensa. Tapasin Mahirin seuraavana aamuna ensimmäisen välitunnin aikaan valmistavan luokan luokahuoneessa.

Kurkistin luokkaan ja näin Mahirin makaamassa matalan lipaston päällä luokan perällä. Riisin ulkovaatteeni, menin luokkaan ja suljin oven. Mahir nousi istumaan. Menin seisomaan hänen viereensä. Alkuun mumisi jotakin, mutta sitten ryhtyi puhumaan lyhyitä lauseita. Vastasi myös kysymyksiini. Selvisi, että äiti oli sanonut, että he palaavat kahden viikon kulluttua Irakiin. Ihmettelin, koska ohjaaja oli edellisenä päivänä kertonut heidät saaneen Dublin-sopimuksen perusteella käännätyispäätöksen Kreikkaan. Nosti katseensa minuun ja tuntui yhtäkkiä muistavan. ”Niin Kreikkaan.”

(Kenttämuistiinpano)

Kielteinen päätös on yleensä järkytys perheelle ja sen saamisesta seuraa lähes aina psyykkistä reagointia. Amalissa ja Mahirissa tapahtuma näkyi hajamielisyys-tenä sekä nukkumis-, syömis- ja koulunkäyntiongelmoina. Tämänkaltaiset oireet merkitsevät usein masennusta (Bloemen ym. 2006, 49). Tilanne ahdisti Mahiria seuraavana päivänä niin paljon, ettei hän pystynyt jäämään kouluun vaan päätti lähteä sieltä kesken päivän pois ilmoittamatta kenellekään aikeistaan. Työnteki-

jöiden kyky huomioida muutokset lapsen voinnissa kielteisten päätösten vastaanottamistilanteissa on tärkeää, sillä masentunut vanhempi ei välttämättä pysty auttamaan lastaan tai näkemään tämän kokemaa hätää. Mahirin koulusta katoamisesta ilmoitettiin välittömästi vastaanottokeskukseen. Pojan aiempi koulukarakaaminen, jolloin avuksi oli hälytetty myös poliisi, nopeutti todennäköisesti tätä yhteydenottamista. Tämän lisäksi luokka-avustaja lähti polkupyörällään etsimään poikaa. Mahir kuitenkin palasi tunnin kuluttua oma-aloitteisesti takaisin kouluun. Tässä vaiheessa opettaja katsoi tämän olevan kykenemätön osallistumaan opetukseen ahdistuneisuutensa vuoksi ja järjesti tälle saattajan kotimatkalle.

Turvapaikanhakijalasten tavat reagoida kielteisen päätöksen saamiseen voivat vaihdella myös saman perheen sisällä. Amalissa päätöksen vastaanottaminen näkyi muutaman päivän ajan lähinnä kotitehtävien tekemisen unohtamisena ja ajoittaisena hajamielisyytenä. *Ruokailussa istuin samassa pöydässä kun Saadet ja Amal. Amal söi hitaasti ja vaipui välillä omiin ajatuksiinsa. Nauroi ja hymyili kun ”herättelin”. Ei ehtinyt muiden mukana välitunnille*

Lapselle ei välttämättä ole hyväksi olla perheenjäsentensä seurassa kielteisen päätöksen saamisen jälkeen. Vanhemman tai sisaren masennus, itkuisuus ja mahdollinen itsetuhoisuus saattavat siirtyä lapseen tai hän voi joutua perheenjäsenensä tukijaksi tai lohduttajaksi (Hek 2005, 26). Mahirille ajateltiin olevan hyväksi yhdessä oleminen äitinsä kanssa tapahtuman jälkeisinä päivinä. Amalin kohdalla tilanne oli toinen. Tavatessani lasten äidin seuraavana aamupäivänä vastaanottokeskuksessa lupasin tälle saattaa tytön kouluun. *Jotenkin tuntui, että Amalille olisi parempi olla koulussa. Ei ole niin ahdistuneen oloinen kuin muut [perheenjäsenet]. Ilmapiiri kotona on aika painostava.*

Kielteisen päätöksen saamistilanteissa asiasta tietämättömien tuen antamismahdollisuudet estyvät, mikäli lapsi ei pysty tai halua kertoa tapahtuneesta. Vaitioloon voi vaikuttaa päätöksen vastaanottamiseen liittyvä ahdistus, häpeä tai se ettei haluta uskoa tapahtunutta. Mahir mainitsi päätöksestä ainoastaan parhaalle luokkakaverilleen Daniilille. Muille lapsille tai aikuisille hän ei asiasta kertonut vaikka nämä vaikuttivat tajuavan pojan muuttuneesta käytöksestä jotakin ikävää tapahtuneen perheelle.

Kielteisen päätöksen saaminen näkyi lapsissa myös kotiläksyjen tekemättä jättämisenä sekä menneiden ja tulevien asioiden ja tapahtumien unohtamisina. Lapsi saattaa menettää myös kykynsä tai halunsa suunnitella tulevaisuuttaan eteenpäin (Räsänen 1997, 6). Päätös näytti Mahirin kohdalla merkitsevän omien haaveiden romuttumisen ohella kyvyttömyyttä ajatella tulevaisuutta millään lailla. Ennen tapahtunutta poika pystyi kertomaan ammattitavoistaan, kielteisen päätöksen saatuaan tulevaisuuteen liittyvien asioiden kuvittelemisen tuntui käyneen hänelle mahdottomaksi. Joskus lapsi on tällaisessa tilanteessa ohjattava pikaisesti lääkäriavun piiriin. Mahirin äiti kertoi päätöksen saamisen jälkeen toteutuneesta mielenterveystoimistokäynnistä, jossa hän oli ollut poikansa tukena. Aiemmin varattua aikaa varhennettiin tapahtuman vuoksi.

Lääkäri kysy Mahirilta: ”Minkä takia sä et syö, nuku ja olet karannut koulufsta?” Sanoin lääkärille: ”Mä sanon sulle samoin. Jos sinulla on ongelmia, stressaat ja sä et ole varma tulevaisuudesta, tuleeko sulle työasioista mitään? Pystyt sä nukkumaan? Pystyt sä syömään?”
(Amalin ja Mahirin äidin haastattelu)

Kielteisen päätöksen saamistilanteissa masennuksen hoitaminen on tärkeää, jottei lapsen vointi romahda. Tällöin myös koulun, kodin ja vastaanottokeskuksen välisen yhteistyön tiivistäminen on usein välttämätöntä. Herkkyys lapsen käyttäytymisessä tapahtuvien muutosten näkemiseen paranee ja avun antamisen kynnys madaltuu säännöllisen yhteydenpidon myötä. Lasten opettaja otti muutama päivä tapahtuman jälkeen yhteyttä vastaanottokeskukseen kertoakseen Mahirin kunnan huononemisen ja tämän nukkumis- ja syömisongelmiin liittyvistä havainnoistaan. Tavatessaan lasten äitiä hän lupasi huolehtia siitä, että poika tulisi syömään koulussa riittävästi.

Jos lapsen masennus pääsee pahaksi, voi se alkaa näkyä tämän ulkonäössä ja fyysisessä toimintakyvyssä (Bloemen ym. 2006, 49; von Folsach ja Montgomery 2006, 467; Parsons 2010, 38). Mahirin tilanne heikkeni nopeasti, sillä hän kieläytyi monen päivän ajan lähes kokonaan syömästä. Hän ei pystynyt myöskään nukkumaan kunnolla öisin. Omiin ajatuksiin meneminen lisääntyi niin minun kuin työntekijöidenkin mielestä. *Mun mielest nyt tänäänkin [oli apaattinen] tosin ja ruokalaskin se makas siinä pöydällä.* Tavatessani pojan kymmenen päivän kuluttua tapahtuman jälkeen oli lapsen ulkonäkö silmin nähden muuttunut. Tämä kohtaaminen Mahirin kanssa oli yksi vaikeimmista, ehkä kaikkein vaikein kokemani tilanne kenttäjakson aikana.

Olen kääntyneenä seuraamaan lasten tekemisiä. Pelästyn kun vaistoan jonkun istuutuneen viereeni. Istun puiston keskellä penkillä kirjaamassa. Mahir näyttää aivan haamulta. On laihtunut, naama on likainen, silmät ovat kuopalla, silmän aluset mustat. Päätöksestä noin 10 päivää.
(Kenttämuistiinpano)

Ruotsalaisten turvapaikanhakijoiden keskuudessa on todettu olleen useita ahdistuksesta ja uniongelmistä kärsiviä lapsia, jotka ovat yllättäen menettäneen joko kokonaan tai osittain yhteyden ympäröivään maailmaan. Näiden lasten perheenjäsenten, yleensä äitien, tiedetään oirehtineen voimakkaasti kotimaassa ja pakomatalla tapahtuneita traumaattisia kokemuksiaan. Turvapaikanhakuprosessin aikana saatujen kielteisten päätösten on myös huomattu edesauttavan tämän kaltaisten vakavien oireiden esiin tuloa. (Bodegård 2005, 1706–1707; von Folsach ja Montgomery 2006, 458). Amalin ja Mahirin lisäksi tutkimuksen vastaanottokeskuksissa oli kirjoilla useita lapsia, jotka oirehtivat voimakkaasti kotimaansa, pakomatkinsa ja turvapaikanhakunsa aikaisia kokemuksiaan.

5.4.3 Tamillan käännytyspäättös

Käännytyspäättösten täytöntöönpanoja ei lapsille kenttäjakson aikana tapahtunut. Pari kuukautta aiemmin vaivihkaa ja pikaisella aikataululla toteutettu kahdeksanvuotiaan iranilaistyttö Tamillan ja tämän vanhempien maasta poistaminen kuitenkin puhutti lapsia ja työntekijöitä vielä pitkään tutkimusaineistojen hankinnan aikana. Tilanne ei vaikuttanut ainoastaan tyttöön, vaan se näytti kosket-tavan voimakkaasti myös hänen kanssaan tekemisissä olleita työntekijöitä, vas-taanottokeskuksen muita asukkaita ja ennen kaikkea niitä lapsia, joista oli tullut hänen ystäviään. Käännytystapahtuman näkeminen ja Tamillan poislähdön lo-pullisuuden tajuaminen aiheutti levottomuutta ja surua lasten keskuudessa sekä pelkoa ja toivottomuutta oman kielteisen päätöksen saamisesta.

Tamillan käännytyspäättöksen täytöntöönpanon aikataulusta informoitiin luo-kanopettajaa ja iltapäiväkerho-ohjaajia vain muutamaa tuntia ennen sen täytän-töönpanoa. Tytön opettajalle lapsi oli aamulla kertonut pelkäävänsä pikaista maastalähtöä ja kysynyt, voisiko tämä auttaa häntä ja hänen vanhempiaan jää-mään Suomeen. Opettaja kertoi saavansa tiedot päätöksistä lähes aina lapsilta itseltään. Ennen kun oppilaan ja oppilasryhmän kanssa voidaan lähteä käsitte-le-mään tapahtunutta, on tiedon paikkansapitävyys varmistettava vastaanottokes-kuksesta. Tähän ei usein ole aikaa käännytyksen toimeenpanon kaltaisissa tilan-teissa.

Ei meille vokista kyl kerrota. Lapset kertoo, mitä [päätöksiä] ne on saa-nut. Ei meille vokki soita ja sano, että tälle tuli positiivinen tai tälle tuli negatiivinen. Kyl se on lasten kautta [tulevaa tietoa] ja sit ehkä me ite soi-tetaan.

(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Käännytyspäivänä vastaanottokeskuksen kaksi työntekijää tuli ilman etukä-teisilmoitusta noutamaan Tamillaa koulusta puoli tuntia ennen koulupäivän päät-tymistä. He kertoivat vasta tässä tilanteessa opettajalle päätöksestä ja poliisien suunnitelmasta toteuttaa perheen maasta poistaminen vielä saman päivän aikana. Opettajan mukaan tytölle itselleen suunnitelmasta ei tässä vaiheessa puhuttu mitään. Vartissa kaikki piirustukset, kaikki kirjat [pakattiin reppuun](...) Vartis-sa me mentiin tytön kaa syömään ja sitten tyttö lähti. Ruokailun yhteydessä ope-ttajalle selvisi poliisien noutaneen yöllä Tamillan vanhemmat pois keskukselta. Lapsella ei ollut tietoa, minne heidät oli viety. Opettaja kuvasi tilannetta kaootti-seksi. Hän sanoi olevansa erityisen harmissaan siitä, että tytön hyvä suomen kielen taito meni hukkaan.

Kerho-ohjaajat saivat tietää suunnitelmasta heidän tultuaan koululle nouta-maan lapsia kerhoon. Heidä samoin kuin opettajaa pyydettiin olemaan kertomatta suunnitelmasta Tamillalle ja muille oppilaille. Hyvästellessään lapsen koulupäi-vän päätteeksi opettaja väitti tapaavansa tämän jälleen seuraavana aamuna. Mat-

kalla keskukseen kerholaiset yrittivät kysellä tytön tilanteesta. Ohjaajien täytyi keksiä syitä Tamillan koulusta pois noutamiseen ja he kertoivat lapsille epäilevänsä tämän mahdollisesti sairastuneen tai tällä olleen jonkin pakollisen menon.

Opettajan ja pakolaisohjaajien salailu ja valehtelu eivät voineet olla vaikuttamatta luokan oppilaiden käytökseen. Etenkin kerholaiset, joista moni pelkäsi oman käännytyspäätöksen saamista, hätääntyivät tilanteesta. Käännetyksen toimeenpanosuunnitelman salaamisen tarpeellisuus liittyy pelkoon turvapaikanhakijoiden katoamisesta vastaanottokeskuksesta ennen toimenpiteen täytäntöönpanoa. Turvapaikanhakija voidaan tarvittaessa ottaa säilöön paluukuljetusjärjestelyjen ajaksi, jos katoamisen riskiä pidetään suurena. (Gibney 2008, 164.) Arviolta noin 10–15 prosenttia turvapaikanhakijoista sijoitetaan Suomessa vuosittain säilönnötkeskukseen. Näistä osa odottaa siellä oman käännetyksensä täytäntöönpanoa. (Rauta 2005, 119.)

Iltapäiväkerho-ohjaaja ajatteli lapselle valehtelemisen olevan väärin, eikä hän uskonut siitä olevan apua, sillä monet turvapaikanhakijalapset joutuvat todistamaan käännetysten toimeenpanoja tai ainakin ovat tietosia käännetyksensä saamisen mahdollisuudesta. Lapset saavat usein nopeasti myös tietoonsa muiden asukkaiden päätökset. Siten oli laita myös Tamillan perheen kohdalla.

*Miks piti valehdella? Miks piti niille kaikille [lapsille] valehdella kun ker-
ran he jokainen on varautunut siihen? Ja varsinkin tälle Tamillalle, miks
piti valehdella? (...) Ne supisi ja supisi ja Amal tuli sanomaan: "Kyllä me
tiedämme." "Mitä te tiedätte?" Hänen äiti oli nähnyt yöllä, ku Tamillan
isä ja äiti oli viety käsiraudoissa. "Poliisit tuli hakemaan."*

(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Kerho-ohjaajat eivät aluksi halunneet uskoa Amalin kertomusta, mutta keskukseen saavuttuaan tämän kertomus sai vahvistusta kerholaisten huomattua paikalle tulleet siviilipoliisit. Ohjaajat eivät näitä ja näiden käyttämää autoa tunnista-
neet, mutta lapset tiesivät heti keistä oli kyse ja mitä näiden tulo merkitsi Tamil-
lalle ja tämän perheelle.

Päivän tapahtumat häiritsivät iltapäiväkerhon toimintaa lähes koko kerhoajan. Kaikki supis keskenään ja vähän väliä kysy: "Minne se [Tamilla] nyt ja mitä se nyt? Etenkin Habibah reagoi tilanteeseen voimakkaasti. Hän kikatteli ja otti välipalaa lisää, vaikkei yleensä toiminut niin. Ulkoilutuokio rauhoitti ohjaajien mukaan lapsia joksikin aikaa, mutta heti sisään palattuaan lapsiryhmä alkoi jälleen käyttäytyä levottomasti. Nämä tuntuivat aavistavan ystävälleen tapahtuvan pian jotakin. Kerhopäivän päätyttyä kerholaiset ohjaajineen huomasivat keskuksen pihalle kannetut matkalaukut. Poliisit olivat päästäneet Tamillan äidin pakkaamaan parin tunnin ajaksi perheen tavaroita vastaanottokeskukseen.

Keskuksen asukkaat seurasivat iltapäiväkerho-ohjaajan mukaan käännetyksen täytäntöönpanon etenemistä laitoksen parvekkeilta. Käännetystilanteet eivät ole kenenkään, ei käännetyksen kohteena olevan eikä tapahtumaa seuraavien

kannalta toivottavia tapahtumia. Poliisien seurassa pois lähteminen saattaa herättää lapsessa voimakkaita pelon ja häpeän tunteita. Tamilla purskahti itkuun astuessaan poliisiautoon. Amal yritti vilkuttaa tälle hyvästiksi parvekkeelta. Saadet kertoi, ettei Tamilla olisi halunnut palata kotimaahansa.

Se oli ihan hirveen ikävä olo. Matkalaukut oli poliisiauton vieressä ja lapset oli kuin jossain teatteriesityksessä. Siel [lapsia] kaiteilla roikku ja kaikki muut ihmiset [oli] katsomassa.
(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Hän halusi jäädä tänne, koska kavereita [oli] täällä. Se halusi todella jäädä meidän kanssa. Itki paljon. Halusi jatkaa meidän kanssa koulussa.
(Saadetin haastattelu)

Tamillalle ei ollut mahdollisuutta hyvästellä ystäviään, muita asukkaita ja työntekijöitä, sillä lopullinen totuus varmistui hänelle vasta pari tunti ennen vastaanottokeskuksesta poistumistilannetta. Myös tämä toimintatapa herätti arvostelua niin koulun kuin kerhonkin työntekijöiden keskuudessa, sillä heidän mukaansa lapselle tulisi aina järjestää aikaa tilanteen läpikäymiseen ystäviensä, tuttaviansa, vanhempiensa ja myös itsensä kanssa. Hyvästelemättä jättämisestä voi seurata turhaa mielipahan tunnetta ja surutyön viivästymistä maasta poistetun lapsen ohella myös hänen ystävissään. Lapset saattavat näissä tilanteissa lisäksi kokea tulleen petetyiksi.

Sit muut [lapset] itkee kun ei voinut jättää hyvästi, ei voinut sanoo näke miin. Ehkä se ois ollut paha sille tytölle. Lähtö ois ollut vaikeampi. Mut kun sen täytyy kuitekin sekin prosessi jossain vaiheessa käydä läpi.
(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Hyvästelemisen lisäksi kotimaahan palaamisen hyväksymistä saattaa auttaa keskusteleminen paluuseen liittyvistä positiivisista asioista ennen kun käännättäminen on tosiasia. Positiivisen kotimaakuvan luomisessa lasta voivat auttaa parhaiten ne aikuiset, jotka ovat säännöllisesti tekemisissä tämän kanssa. Valmistavan luokan opettaja pyrki aktiivisesti esittämään lasten kotimaiden hyviä puolia opetustyön lomassa.

Aina puhutaan positiivisia asioita Tamillasta. Siitä puhutaan kuinka ihanaa [on], että hän pääs näkee sukulaisia ja puhuu omaa kieltä ja ihania asioita [on] siellä. Sillä tavalla yritetään kääntää se asia ihanaksi jutuksi.
(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Kotimaahan palaamiseen liittyviksi myönteisiksi puoliksi työntekijät esittivät tietoisuutta koulun käynnin jatkamisen mahdollisuudesta, sukulaisten näkemistä ja näiltä saadun tuen lisääntymistä, miellyttäviä sääolosuhteita, maukasta ruokaa

ja lapsen huolitaakan pienenemistä. Palaamista heidän mukaansa edesauttoi äidinkielen säilyminen, voimakastahtoisuus, omien toiveiden toteuttamismahdollisuus, riittävien tukitoimien saaminen ja myönteinen suhtautuminen kotimaata kohtaan. Kotimaan liiallisesta kristallisoinnista voi kuitenkin seurata myös liian suuria odotuksia paluuta kohtaan.

Joskus turvapaikanhakijalapset haluavat pitää yhteyttä pois lähteneisiin ystäviinsä. Amalin ja Tamillan äidit, jotka olivat ystävystyneet vastaanottokeskuksessa asumisaikana, jatkoivat keskinäistä yhteydenpitoaan Tamillan perheen maasta poistamisen jälkeen. Hänen äitinsä soittaa. Joskus minunkin äiti soittaa. Me puhumme Tamillan kanssa. Alkuun Tamillan kotimaan uutiset olivat varsin positiivisia, mutta pian työntekijöiden korviin tulleiden viestien sisältö muuttui. Nyt on siel ollut loppujen lopuksi sitten näköjään huonona. Hän on sulkeutunut. Kokee sen niin.

Näistä viesteistä voidaan päätellä Tamillan kokeneen kotimaahan paluun ikävänä asiana. Amalin äiti kertoi tytön lopettaneen pian kotimaahan paluunsa jälkeen nauramisen, puhumisen ja leikkimisen. Tilannetta kerho-ohjaajan mukaan oli pahentanut se, ettei Tamilla voinutkaan jatkaa lupauksista huolimatta koulunkäyntiä kotimaassaan¹⁷. Paluu kotimaahan tai Dublin-sopimuksen perusteella ensimmäiseen turvapaikanhakumaahan merkitsee monen turvapaikanhakijalapsen osalta koulun ja muiden Suomesta saatujen palvelujen äkkinaista loppumista. Osalle lapsista koulun käyminen voi päättyä kokonaan. Pikaiset ja kaoottiset käännytykset herättävät monesti lisäksi häpeän ja pelon tunteita ja ne voivat johtaa lapsen psyykkiseen sairastumiseen heti pois lähtemisen jälkeen.

Turvapaikanhakijalapsen käännytys vaikuttaa vastaanottokeskuksessa asuviin lapsiin monin tavoin. Tamillan maasta poistaminen näytti koskettavan eniten Amalia. Parhaan ystävän pois lähdön jälkeen lapsella ei ollut enää keskuksessa kaveria, jonka kanssa hän olisi viihtynyt yhtä hyvin. Tytöt olivat esimerkiksi viettäneet yhteisen talviloman Amalin Suomessa asuvan enon luona. Pakolaisohjaajan mukaan lapsilla oli ollut tapana käydä kahdestaan vastaanottotiskillä pyytämässä väritystehtäviä. Nyt kun miettii tätä hetkeä, niin yksinään se tulee nykyään se tyttö. Yksinään se tulee respaan ja yksinään se pyytää niitä värityskuvia. Kerho-ohjaaja ajatteli Habibahin surreen Tamillan lähtöä kaikkein pisimpään.

¹⁷ Iranin Azerbaidzhanissa, mistä tyttö oli kotoisin, 15–49-vuotiaista naisista noin 40 prosenttia on lukutaidottomia. Vaikka tyttöjen koulunkäyntimahdollisuudet maassa ovatkin parantuneet, ei se kuitenkaan vielä merkitse sitä, että jokainen näistä pystyisi käymään koulua. (Salarilak ym. 2009, 23.)

Sitten kun me taas tavattiin, niin sitä [Tamillaa] itkettiin. Habibah oli edelleen ihan tolaltaan. Kikatti vaan ja oli ihan ihmeellinen. Saadet taas järkevänä tyttönä: ”He sen Tamillan siellä hyvänä pitävät. Vähän ajan kuluttua ei hän muista meitä, eikä me enää muisteta häntä. Aika menee. Hän saa uudet kaverit.
(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Saadetin ennustus ei ohjaajan mukaan kuitenkaan pitänyt paikkaansa, sillä vielä parin kuukauden kuluttua jotkut lapsista toivat esiin huolen, kaipuun ja surun tunteitaan poislähtenyt ystävänsä kohtaan. Silloin ensimmäisellä kerralla syksyllä Habibah meni Tamillan kanssa renkaisiin ja niil oli kauheen hauskaa. Nyt ku mentiin kevätpuolella, Habibah halus mennä renkaisiin, sit hän pysähty, sano: *”En minä voi kun Tamillan kans oli niin hauskaa”.* Hän rupes itkemään. *Se vaikutti se Tamillan pois lähtö ihan hirveesti.* Myös Amalia hyvän ystävän muis-teleminen herkistyi pitkän aikaan käännytystilanteen jälkeen. Ystävysten surutyötä todennäköisesti pitkitti se, ettei näille annettu mahdollisuutta hyvästellä toisiaan ja käydä yhteisiä tunteja lävitse. Joskus turvapaikanhakijalasten väliset ystävyyssuhteet ovat kestäneet vuosia. Käännytystilanteessa tuo yhteinen aika katkaistaan väkipakolla ja hetkessä.

5.5 Arjen rakentuminen eri positioiden valossa

Turvapaikanhakijalasten vointi riippuu siitä, millaisia resursseja, toiminnan ja äänessä olon mahdollisuuksia heillä on oman elämänsä ohjaamiseen ja kontrollointiin. Heidän elämänsä rakentumiseen vaikuttavat heidän itsensä lisäksi perhe- ja ystävöverkostot. Myös viralliset organisaatiot, kuten vastaanottokeskukset, sisäasiainministeriön alainen poliisitoimi, rajavartiolaitos ja Maahanmuuttovirasto sekä opetus- ja sosiaalitoimen piiriin kuuluvat paikalliset instituutiot ovat keskeisessä osassa lasten elämässä turvapaikanhaun aikana. Turvapaikanhakua koskevat määräykset ja niiden toimeenpano vaikuttavat niin ikään lasten elinolosuhteisiin ja hyvinvointiin.

Arjen muotoutumista on tässä luvussa lähestytty turvapaikkamenettelyyn osallistuvan lapsihakijan, laitoksen lapsiasukkaan, valmistavan luokan oppilaan ja turvapaikkapäätöksen saajan kokemusten valossa. Miten nämä positiot painoutuivat ja miten suureen merkitykseen ne saivat, vaihtelivat lasten ja perheiden välillä. Turvapaikkamenettelyyn osallistuvan lapsen edun sivuuttaminen saattaa vaikuttaa jo hakuajan alussa siihen, että tämän elämänkulku ohjautuu Suomesta pois käännyttämistä kohden. Toisille lapsille suomen kielen oppimista tukeva valmistava luokka ja iltapäiväkerho pyrkivät muokkaamaan lapsen ja tämän perheen asennoitumista Suomeen jäämisen ja tänne kotoutumisen suuntaan.

Vastaanottokeskuksesta toiseen siirtymisten sekä hakuprosessin keston pitkitymisen lisäksi lasten arkeen vaikuttaa vahvasti oleskeluluvattomuus, sillä ilman oleskelulupaa olevan lapsen perusoikeudet on helppo ohittaa (Enenajor 2009, 6;

O'Connell Davidson 2011, 471–472). Tutkimuksen lapsia ei turvapaikkamenettelyssä kohdeltu aina kaikkien lakien ja määräysten mukaisesti. Oleskeluluvattomuus merkitsi myös oppivelvollisuuslain piiriin kuulumattomuutta, minkä vuoksi lasten kouluun meno siirtyi useissa tapauksissa kuukausien päähän maahan saapumisesta tai jäi kokonaan toteutumatta. Psykkinen huonovointisuus lisäsi riskiä tulla erotetuksi koulusta tai jäädä ilman koulupaikkaa. Vastaanottokeskuksilla ei yleensä ole tarjota korvaavaa toimintaa koulupäivien ajaksi tai mahdollisuutta ohjata tuen tarvitsijat pitkäjänteisen avun piiriin näissä tilanteissa. Ehkä kaikkein suurin epäkohta, jonka oleskeluluvattomuus lapsille aiheutti, olikin juuri avun saamisen vaikeus, sillä he eivät päässeet osallisiksi samoista tukitoimista kuin Suomessa vakituisesti asuvat lapset.

Turvapaikkamenettelyn lisäksi hakuprosessin aikaiset olosuhteet näkyivät lasten lapsiasukkaiden elämässä (myös Hek 2005, 25; Hughes ja Beirens 2007, 262; Whitmarsh 2011, 537). Masentuneisuus ja muu psykkinen oirehdinta aiheuttivat syömis- ja nukkumisongelmia, torjutuksi tulemista, koulusta tai kerhosta poissaoloja tai niistä erottamisia. Perheenjäsenen sairauden vuoksi jotkut lapsista eristäytyivät tai heidät eristettiin asuintiloihin. He joutuivat ottamaan vastuuta vanhemmastaan ja muista perheenjäsenistä ja toimimaan tulkkina työntekijöiden ja vanhempien välillä. Vanhemman psykkinen sairaus saattoi estää lasta tuomasta esiin tunteitaan ja vanhempia huomioimasta lastaan. Psykkisesti huonosti voivien asukkaiden suuri määrä vaikutti niin ikään lasten arjen sujumiseen. Perusturvallisuutta horjuttavien tapahtumien yleisyys ja turvapaikkapäätösten saamisen vaikutukset koko yhteisön elämään löivät leimansa laitosten arkeen.

Lasten elämää hankaloittivat lisäksi huonot asuinolosuhteet, asumisahtaus, heikot vapaa-ajan toimintamahdollisuudet ja suomalaisten ystävien kaipuu. Heillä näytti olevan myös puutetta leikki- ja pelivälineistä ja he eivät yleensä osallistuneet ohjattuun harrastus- tai muuhun vapaa-ajantoimintaan. Turvapaikanhakijaperheet asuvat Suomessa usein vastaanottokeskuksissa, joista vain ani harva on alun perin rakennettu lapsiperheiden asuinkäyttöön. Itse asiassa valtaosaa niistä ei ole suunniteltu alkuaan laisinkaan ihmisten asuttamiseen. Siksi nykyisissä keskuksissa ei juuri ole turvallisia tai viihtyisiä paikkoja lasten leikkeihin ja seurusteluun leikkihuoneita lukuun ottamatta. Perheet elävät niissä usein ahtaasti huonokuntoisissa asuinhuoneissa, joissa on pieni keittonurkkaus ja wc tai ei laisinkaan ruoanvalmistus- tai peseytymismahdollisuutta. Etenkin pienten lasten ravitsemisesta ja hygieniasta huolehtiminen on vaikeaa yhteisissä tai ahtaissa keittiö- ja saniteettitiloissa.

Vaativat asuinolot kärjistävät samassa asunnossa asuvien suhteita etenkin jos perheen elämä ei ole vakaalla pohjalla, kuten yleensä on laita turvapaikanhakijaperheiden kohdalla (esim. Krug ym. 2002, 67). Laitosasumista on suomalaisen sosiaali- ja terveystoimen piirissä pyritty aktiivisesti vähentämään viime vuosien aikana, sillä on katsottu, että kaikilla maamme asukkailla tulee kansainvälisten ihmisoikeuksien ja Suomen perustuslain perusteella olla yhtäläi-

nen oikeus elää yhteisössä ja tehdä samanlaisia valintoja kuin muutkin ihmiset (Helsingin Sanomat, digilehti 2010). Turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskukset ovat todennäköisesti ainoita laitoksia maassamme, jotka on suunnattu lapsiperheille.

Asuinpaikalla on suuri merkitys lasten sosiaalisen osallisuuteen ja marginalisoitumiseen (Spicer 2008, 506). Laitoksen ulkopuolella asuminen saattaa helpottaa uusien ystävyyssuhteiden luomista ja lisätä leikki- ja seurustelupaikkojen määrää, mutta sillä voi olla myös käänteinen vaikutus. Yksityisissä taloyhtiöissä ei välttämättä pystytä tarjoamaan samalla lailla tekemisen ja yhdessäolon paikkoja mitä keskuksessa majoittuville on mahdollisuus antaa. Leikkihuoneen lisäksi tutkimuksessa mukana olleisiin laitoksiin oli hankittu lapsiasukailta varten jonkin verran välineitä ja tarvikkeita. Niissä järjestettiin lapsille kerhotoimintaa.

Laitoksen ulkopuolisissa asunnoissa työntekijöiltä saatavan avun saaminen oli usein vaikeaa, sillä keskustusten tarjoamat palvelut oli keskitetty päärakennukseen. Yksityisasuntoon majoittuminen ei välttämättä myöskään tuonut mukanaan enempää mahdollisuuksia lasten leikeille ja keskinäiselle seurustelulle muutoin kun antamalla lisää tilaa omissa asunnoissa tapahtuvalla tekemisellä. Vaikka taloyhtiöiden piha-alueille on lasten käyttöön soveltuvia leikkipaikkoja, ilman kavereita niissä oleskelu ei aina innostanut. Sosiaalisilla verkostoilla on suuri merkitys yksilöiden luodessa kuulumisen tunnettaan uusiin paikkoihin (mt., 507). Liitteeseen 3 olen koonnut listan laitos- ja yksityisasumisen hyvistä ja huonoista puolista lasten kannalta.

Harrastustoimintaan osallistumismahdollisuuksien vähäisyyden vuoksi lasten suomen kielen omaksuminen tapahtui lähinnä koulussa ja vastaanottokeskusten ohjatuissa kerho- ja muissa toiminnoissa. Kielen oppimisen lisäksi näiden instanssien toimintaan osallistuminen antoi lapsille mahdollisuuden kertoa itselle tärkeistä asioista ja saada osakseen huomiota työntekijöiltä ja muilta lapsilta. Iltapäiväkerho näyttäytyi paikkana, jossa turvapaikanhakijalapsilla oli ehkä kaikkein parhaimmat mahdollisuudet vaikuttaa päätöksentekoon. He tuntuivat pitävän näistä vaikuttamismahdollisuuksistaan, sillä he ottivat aktiivisesti osaa päätöksentekotilanteisiin ja kerhon toimintaan ylipäätään.

Lapset kävivät myös koulua innokkaasti. He osallistuivat usein aktiivisesti koulutyöskentelyyn, halusivat ylimääräisiä kotitehtäviä, hakeutuivat kouluun huonokuntoisenakin ja olivat haluttomia päättämään oppimistehtäviensä teon oppituntien ja koulupäivien päättyessä. Innokkuudestaan huolimatta monet heistä voivat koulussa huonosti. Tämä tuli esiin levottomana ja häiritseväenä käytöksenä oppi- ja välituntien aikana sekä vaikeuksina suoriutua koulutehtävistä. Kodin ja koulun välinen viestintä oli ajoittain hankalaa. Vanhempien suomen kielen heikkous johti usein siihen, että lapsi käänsi koulusta saamansa itseään koskevat viestit vanhemmilleen.

Turvapaikanhakijaryhmään kuulumisen kokemus tuli koulussa esiin lähinnä luokahuoneen ulkopuolella. Tutkimukseen osallistuneilla lapsilla oli koulussa

käytössään omat paikkansa, muilta turvapaikanhakijalapsista saatava tuki ja turva sekä keinoja pitää ryhmänsä rajoja yllä. Ryhmäsolidaarisuudesta huolimatta lapset eivät olleet kuitenkaan innoissaan koulun vapaa- ja loma-ajoista. He saattoivat olla huolissaan jaksamisestaan noina aikoina, mihin asumisolojen ahtaus ja eristävyys, pitkittyneen laitosasumisen mukanaan tuomat haasteet perhe-elämälle sekä toimettomuuden ja ikävystymisen aiheuttama turhautuminen mahdollisesti vaikuttivat. Lapset esittävätkin toiveitaan koulun ja kerhon käymisestä viikonloppujen ja lomien aikana ja ylimääräisten koulutehtävien saamisesta niiden ajaksi.

Lasten elämää rakennettiin työntekijöiden puolelta usein suomalaisuuden vaaraan. Heille suomalaisuus näyttäytyi tavoittelemisen arvoisena asiana. Esimerkiksi työntekijöiden loma- ja viikonloppualueissa kuului voimakas suomalaisuuden tuottamisen halu, sillä heidän mukaansa suomalaislapset suhtautuivat vapaapäiviin innokkaasti, kun taas turvapaikanhakijalapsille ne olivat niin tylsiä, ettei niitä viitsinyt edes jälkikäteen muistella. Työntekijät arvelivat lasten suomalaiseseen yhteiskuntaan integroiduttuaan olevan onnellisia viikonloppuja ja lomiam edeltävinä aikoina ja kertovan lomakokemuksistaan suomalaislasten tapaan.

Suomalaisuuden tuottaminen kuului työntekijöiden kohdalla lisäksi tavassa puhua turvapaikanhakijalasten kanssa ikään kuin he olisivat olleet suomalaisia. Lapselta saatettiin tiedustella oliko hän käynyt lomansa aikana Lapissa, vaikkei tämä välttämättä tunnistanut koko sanaa. Tuottamalla suomalaisuutta puheillaan ja teoillaan työntekijät tulivat samalla tuottaneeksi eroja. Lapsista puhuttaessa he korostivat usein näiden eroavaisuutta suomalaisista. Turvapaikanhakijoiden elämän rakentaminen pelkästään kulttuurillisista eroista vertailemalla muodostaa vääristyneen kuvan (myös Forsander 2004, 201; Yuval-Davis 1997). Eisuomalaiseksi määrittäminen tuottaa eroja ja erkaannuttaa turvapaikanhakumaasta. Suomalaisuuden diskurssin avulla puhuminen hämmentää lapsia ja saatataa herättää kiinnostusta asioita kohtaan, joita esimerkiksi käännytyksen kohteeksi joutuvat lapset eivät voi koskaan tavoittaa.

Työntekijät pitivät turvapaikanhakijalasten erillisyyttä esimerkiksi kulttuuria koskevissa puheissaan luonnollisena ja itsestään selvänä asiana. He määrittelivät tutkimuksen perheet usein kulttuuritaustan perusteella, vertailivat perheiden kulttuurisia tapoja ja tottumuksia monesti suomalaisissa perheissä vallalla oleviin käytänteisiin ja puhuivat perheissä ilmenevistä erilaisista kulttuurien ilmenemismuodoista. He näkivät perheissä kulttuurista johtuvia tapoja ja asenteita myös lasten kasvatukseen ja sukupuolirooleihin liittyvissä käytänteissä. *Sit ku vielä kulttuuria mietitään, niin kulttuuri on sellainen, et perheen vanhin mieshenkilö pitää huolen perheestä mun käsittääkseni. Ja Mahmoud on se vanhin täällä Suomessa. Vanhempi veli ja isä on siellä jossakin tällä hetkellä.*

Souto (2011, 114–115) puhuu kulttuurisen etäisyyden luonnollistamisesta, joka hänen mukaansa pohjautuu perinteiseen kulttuurikäsitteeseen. Tämän näkö-

kulman edustajat puhuvat kulttuureista aina monikossa ja kuvittelevat kulttuurien muodostavan koherentteja, toisiaan poissulkevia kokonaisuuksia. Kulttuurien erottelu ja erillisyyden korostaminen tuottaa kuitenkin eroja ja rajoja ja hankaloittaa yhdistävien piirteiden näkemisen kulttuurien välillä. Perinteistä kulttuurikäsitystä onkin kritisoitu siitä, että se korostaa liikaa kulttuurien sisäistä yhteneväisyyttä ja jättää huomioimatta kulttuurien dialogisuuden, historiallisuuden ja prosessinomaisuuden (Yuval-Davies 1997; Ahmed 2000b; Huttunen ym. 2005; Hammar-Suutari 2009).

Turvapaikkapäätöksen saajien arki näytti olevan elämistä kriisistä kriisiin. Huoli mahdollisesta tulevasta kielteisestä päätöksestä heikensi lasten vointia. Sekä myönteisen oleskeluluvan että käännytyspäätöksen saaminen aiheutti elämään kerta heitolla suuria muutoksia. Niiden vaikutukset eivät näkyneet ainoastaan niissä lapsissa joita päätökset koskivat, vaan niillä oli laajempi merkitys kaikkien niiden elämään, joiden kanssa nämä olivat tekemisissä hakuprosessin aikana. Laitosasumisen vuoksi tunteista oli kuitenkin usein vaiettava ja omien puheiden suhteen oltava varuillaan. Päätöksen saamista odotettiin, pelättiin ja siitä puhuttiin paljon niin vastaanottokeskuksen sisällä kuin sen ulkopuolellakin. Jo varsin pienet lapset tuntuivat ymmärtävän negatiivisen ja positiivisen päätöksen tärkeän merkityksen perheen elämälle – siksi usein he kuuluivat keskusten asukkaiden näistä puhuvan. Myönteisen päätöksen saamisen halu ylläpiti toivoa ja kielteisen saamisen uhka pelkoa hakijoiden mielessä. Nämä toivon ja pelon tunteet raamittivat lapsihakijoiden elämää vastaanottokeskuksessa elämisen aikana ja ne tulivat jatkuvasti esiin erilaisissa arjen tilanteissa.

Myönteisen turvapaikkapäätöksen vastaanottamisesta seurasi toisaalta halua jakaa tapahtuneeseen liittyviä ilon, onnen ja ylpeyden tunteita, toisaalta pyrkimystä vaieta asiasta kokonaan, sillä uuden statuksen saanut lapsi saatettiin sulkea lapsiryhmän ulkopuolelle tai hänen saamaansa päätökseen suhtautua välipitämättömästi. Kiusaamisen kohteeksi joutunut lapsi eristäytyy helposti muista, sillä toiseus vieraannuttaa ja lopulta syrjäyttää erilaiseksi koetun yhteisön ulkopuolelle. Kaveripiiriin toimintaan osallistuminen ei innosta, jollei lapsi koe olevansa tervetullut tai jos häntä kiusataan erilaisuutensa vuoksi. Lapsen mukaantulon torjunnasta seuraa tämän eristäytymistä ja ikävää oloa. (Hamarus 2006, 72, 189.) Erityisen tukala tilanne on niille turvapaikanhakijalapsille, jotka joutuvat pitkittyneen kuntapaikan odottamisen vuoksi elämään yhteisössä, jossa he kokevat olonsa ulkopuolisiksi. Tällöin suhtautuminen aiemmin merkittäviä asioita kohtaan saattaa myös muuttua vähemmän merkitykselliseksi. Lapsen elämää voi myös hankaloittaa vastaanottokeskuksesta poismuuttoon liittyvä avunsaannin viivästyminen, sillä muuttokiiireiden keskellä lapsi saattaa jäädä huomiotta tai hänen tilanteensa raportoimatta eteenpäin uusille työntekijätahoille.

Kielteisten päätösten vastaanottaminen aiheuttaa yleensä voimakkaita reaktioita lapsessa ja voi johtaa myös ennalta arvaamattomiin seurauksiin. Vastaanottokeskuksessa, iltapäiväkerhossa ja koulussa päätösten vastaanottaminen näkyi

erilaisina muisti- ja motivoitumisvaikeuksina, apaattisuutena, hermostuneisuutena, ruokahaluttomuutena ja väsymyksenä. Näissä tilanteissa työntekijöiltä edellytettiin kykyä huomata lapsen hätä, sillä vanhemmat eivät välttämättä pystyneet ahdistuneisuutensa vuoksi huomioimaan lapsensa tilaa. Lapsi voi reagoida tilanteeseen myös tyynesti tai välinpitämättömästi. Tämä saattaa johtua ahdistuksesta, häpeästä tai siitä, ettei tapahtunutta haluta uskoa. Myös näissä tapauksissa tarvitaan usein tukea, sillä kielteinen päätös vaikuttaa aina jollakin tavalla päätöksen saajan elämään. Lapsi voi noina aikoina kokea elämänsä raskaaksi myös siksi, että perheen muiden jäsenten tuntemukset siirtyvät omiksi kokemuksiksi tai hän joutuu ottamaan heistä vastuuta tai lohduttamaan heitä.

Erityisesti käännytyspäätöksen saaminen ja sen täytäntöönpano vaikuttivat voimakkaasti lapseen ja tämän lähiyhteisöön. Tilanne aiheutti monenlaisia negatiivisia tunteita. Vastaanottokeskusten ja koulun asukkaissa, oppilaissa ja työntekijöissä se sai aikaan hermostuneisuutta. Monet heistä tunsivat myös hätää lapsen puolesta sekä jälkikäteen huolta ja kaipuuta tätä kohtaan. Päätöksen toimeenpanon myöhäinen informointi, salailu ja vääristely sekä tilanteeseen liittyvä kaoottisuus näyttivät vain pahantavan asiaa. Kaikkein suurimpana epäkohtana näyttäytyi ystävien hyvästelemisen mahdottomuus. Käännyttäminen merkitsi myös turvapaikanhaun aikana saatujen palvelujen saannin äkillistä loppumista. Pahimmillaan tästä voi seurata lapsen psyykkinen sairastuminen pian kotimaahan tai ensisijaiseen turvapaikanhakumaahan palaamisen jälkeen. Vaikka käännytykseen liittyy paljon surua, voi siitä seurata myös myönteisiä asioita, kuten kotimaassa olevien sukulaisten ja ystävien näkemistä. (Storti 1997, 56.) Näistä etukäteen puhuminen voi olla keino auttaa lasta ja hänen ystäviään hyväksymään helpommin käännytystilanne ja sen seuraukset.

6 SOSIAALISTEN VERKOSTOJEN ANTAMA TUKI

Titlo ja Bible

Olipa kerran kaksi lasta. Titlon ja Biblen äiti meni basaariin. Sitten sieltä tuli yksi paha susi. Hän koputti oveen. Sitten Titlo ja Bible katsoi ikkunasta. Näkivät susi.

Sitten Titlo sanoi: "Kuka sinä olet?"

Sitten susi sanoi: "Minä olen teidän äiti." Susi oli punainen väri.

Sitten Bible sanoi: "Äidin on keltainen väri." Sitten susi värittää itse keltaiseksi.

Sitten hän tuli koputtaa taas ovi. Sitten Bible ja Titlo katsoivat taas ikkunasta.

Sitten he sanoivat: "Meidän äiti on punainen." Sitten taas susi juoksi ja väritti itsensä punaiseksi. Sitten susi tuli taas ja koputti oveen.

Sitten Titlo ja Bible sanoi: "Meidän äiti on valkoinen." Sitten susi meni koputtelee oveen. Sitten sieltä tuli Titlon äiti.

Sitten hän sanoi susille: "Mene pois!". Sitten susi meni pois. Sitten heidän äiti meni koputtamaan ovea. Sitten Bible avasi oven. Sitten hän katsoi, että Titlo ei ole. Sitten heidän äiti sanoi: "Missä Titlo on?"

Bible sanoi: "Titlo on keittiössä." Sitten äiti meni keittiöön. Sitten hän otti Titlon. Sitten hänen äitinsä sanoi: "Miksi sinä menit keittiöön?"

Titlo sanoi: "Minä pelkäsin äiti sutta."

Sitten hän sanoi: "Älä pelkää."

Sitten he menivät nukkumaan – Titlo ja Bible. Sitten he nukkuivat. Heidän isä koputti oveen. Sitten Titlo ja Bible ja heidän äitinsä pelkäsivät, että se on susi. Sitten äiti laittoi heidät piiloon. Sitten äiti avasi oven. Sitten hän näki ovesta, että se on isä. Sitten Titlo ja Bible kuulivat, että se on isän ääni. Sitten he menivät halaamaan isän. He olivat onnellinen elämän."

(Aaliyah, 8 vuotta, Irak, kerrottu suomeksi)

Turvalliseen maahan saavuttuaan lapsi irtautuu kotimaastaan sekä siellä olevasta yhteisöstään ja kodistaan. Vastaanottokeskuksessa asuessaan hän elää kahden maan, koti- ja turvapaikanhakumaan välissä ilman maahanmuuttajan asemaa. Tänä aikana, jona lapsi on usein myös tietoinen kotimaahan käännytämisen mahdollisuudesta, hän yrittää valmistautua siirtymään seuraavaan vaiheeseen: liittymään turvapaikan tai oleskeluluvan hänelle antamaan maahanmuuttajan asemaan.

6.1 Unelmien ja varjojen välimaastossa

Välitilassa turvapaikanhakijoilla ei ole tietoa tulevasta, menneeseen ei voida tai haluta palata. Tutkimuksen lapsille tuo aika oli ainakin aluksi vaikeasti hahmotettavaa ja joskus myös pelottavaa. Ympäristään häilyvistä entisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta varjostavista tekijöistä huolimatta jokainen heistä pyrki kuitenkin selviytymään ajanjaksosta parhaalla mahdollisella tavalla. Turvapaikanhakijalapset unelmoivat Suomeen jäämisestä ja kieltäytyivät lähes täysin puhumasta siitä mahdollisuudesta, että kotimaahan palattaisiin. He suhtautuivat varsin optimistisesti turvapaikan saamiseen. Sehla esimerkiksi puhui Suomeen jäämisestään ikään kuin se olisi ollut itsestään selvää. Perheen omaohjaaja arveli, että lapsi suhtautui tilanteeseen samalla tavalla kuin äitinsä, jonka mukaan kielteisen päätöksen pohtiminen oli täysin turhaa.

Jos mä aattelen tät äitiikin, niin nähään vaan se tulevaisuus koko ajan erittäin ruususeksi, eikä edes nähä mitään muuta vaihtoehtoo, ku et jäädään Suomeen. Heiän perheen kohalla mun mielest se on korostunut varsin. Ikinä ei ees oo sellast [käännytys]vaihtoehtoo heillä ollut mielessä. Mä oon yrittänyt jossain vaiheessa sanoo, että eihän sitä tiiä, mikä päätös sielt tulee. Niin "Ei. Kyllä he saa jäädä Suomeen."
(Perheen omaohjaajan haastattelu)

Tutkimuksen lapset miettivät kotimaahan paluuta lähinnä vain kielteisten päätösten saamisen yhteydessä. He lopettivat silloin myös pidemmälle tähtäävien suunnitelmien tekemisen (luku 5.4.2). Päätöksen saamiseen liittyvän ensijärjestyksen jälkeen heidän luottamuksensa turvapaikan saamiseen yleensä palasi. Moni lapsista kertoi toiveestaan päästä muuttamaan jollekin muulle paikkakunnalle kuin missä vastaanottokeskus sijaitsi. Tämä paikka oli useimmiten Helsinki tai sen lähikunta. Vaikka lasten kuvitelmat tulevaisuuden kotiensa sijaintipaikoista olivat suhteellisen yhteneväisiä, heidän toiveensa sen asukkaista vaihtelivat. Osa heistä halusi asua jatkossa vanhempiensa ja sisarustensa kanssa, osa kertoi toivovansa yhteiseloa vain jonkun heistä kanssa. Etenkin niille, joilla oli mukanaan vain toinen vanhempi, yhdessä asumisen jatkuminen nimenomaan tämän kanssa näyttäytyi merkittävänä asiana. *En tiedä isä[st]ä, koska minulla ei ole isä täällä. Haluan äitin kanssa [asua].*

Tutkimuksen lasten puheesta kuului, että Suomessa mukana oleva vanhempi tai vanhemmat olivat tärkeä ja turvallinen osa myös tulevaa perhettä. Abas ei kuitenkaan ajatellut tilanteesta näin, sillä hän mainitsi, että hänen tulevaisuuden perheeseensä kuuluu vain toinen vanhempi. Poika kertoi useista haaveistaan, joihin liittyi lähes aina isä, muttei koskaan pikkuveli Afrim tai heidän äitinsä. *Isä ostaa uuden auton. Minä saan talvella uuden pyörän.* Lapsen toiveet koskivat lähinnä isän tulevaisuudessa hankkimia tavaroita ja tämän kanssa jatkossa vietettyä yhteistä aikaa. Myös miehen työllistyminen tuntui olevan pojalle tärkeää.

Saadet kuvitteli, että hänen perheeseensä kuuluu tulevaisuudessa omat lapset ja aviomies eikä nykyisiä perheenjäseniä. *Jos on näin, että minä kasvan isoksi, sit mä haluan neljä lasta.* Vilkasta mielikuvitusta apuna käyttäen lapsi ajatteli elämänsä pitemmälle kuin muut. *Minulle jos tulee näitä lapsia, minä hoidan niille [hoitajan]. Hoitaja tulee niitä kattomaan. Itte olen päivän ostoksilla.* Huolimatta kauaskantoisista haaveista Saadetin puheista kuului epävarmuus: *Jos on näin, että kasvan isoksi (...)* Lapsi toi esiin myös haluttomuutensa kasvaa aikuiseksi. *En halua olla iso. On kivempi, jos on aina pieni. En halua olla kuin ysi[vuotias]. Minä haluan olla isona tyttö. (...) Minä en halua, et mä kuolen. Sen takia haluan olla aina tyttö.*

Näitä toiveitaan, jotka olivat ristiriidassa omaa perhettä koskevien kuvitelmien kanssa, tyttö perusteli sillä, että on kivempaa olla yhdeksänvuotias tyttö kuin aikuinen. Lapseksi jääminen ja sen avulla ajan pysäyttäminen mahdollistaisi myös kuolemattomuuden. Välitila-aika kuului Saadetin puheissa ristiriitaisina unelmina, ajoittaisena tulevaisuuden näköalattomuutena ja myös pelkona tulevaa elämää kohtaan. Perheen perustaminen ja omien lasten saaminen näyttäytyivät Saadetille haaveilemisen arvoisina asioina. Silti hän unelmoi myös elämästä äitinä, jolla ei olisi samanlaisia velvoitteita kuin hänellä isosiskona oli turvapaikanhaun aikana. Hän toivoi voivansa elää tulevaisuudessa itsenäisesti ja ympäristön paineista välittämättä. Tässä häntä auttaisi lastensa hoitovastuun siirtäminen lastenhoitajalle ja Turkissa asuville sukulaisilleen, joiden luo nämä välillä viettäisiin asumaan. Näiden järjestelyjen avulla Saadet saavuttaisi myös toisen haaveensa: mahdollisuuden liikkua itsenäisesti kodin ulkopuolella.

Mun lapset asuvat siellä [Turkissa]. Jätän ne sinne kun itse olen täällä (...) Silloin ei tuu meteliä kun ne on siellä [Turkissa]. Voin mennä ulos niin ku mikä vaan poika. Ihan itte olen ostoksille. Pidän hauskaa, vaikka [olen] äiti.

(Saadetin haastattelu)

Lapsi kertoi halustaan saada elää jatkossa vapaammin kuin mihin hänen sukupuolensa islamistisen käsityksen perusteella oikeuttaa. Tyttö ei halunnut siirtää kotimaassa vallalla olevia kulttuuri- ja sukupuolisidonnaisia tapoja ainakaan kaikilta osin tulevaan elämään Suomessa. Päinvastoin Saadet mietti, että tulisi toimimaan vastoin lasten hoitoa ja liikkumista koskevia odotuksia. Hän toivoi

myös loma-asuntoa entisestä kotimaastaan, mikä kertoo suvun tärkeästä merkityksestä.

Saadet: Haluan lomalla mennä sinne vain. En halua asua siellä.

Minna: Sä et usko, että sun täytyy sinne enää muuttaa? Etkä haluais?

Saadet: Kyllä haluan muuttaa sinne, mut loma(lla). Haluan matkustaa sinne, käydä kotona. Aion pitää täälläkin kodin. Menen sinne ja tonne, sinne ja tonne.

Minna: Et ois kaks kotia: Turkin koti ja Suomen koti.

(Saadetin haastattelu)

Kahdesta kodista ja kotimaasta haaveileminen kertoo toiveesta saada jakaa kokemuksellisuutta ja yhteenkuuluvuutta muualla asuvien perheenjäsenten ja ystävien kanssa (myös Cohen 1997, 26; Giddens 2002, 260–261). Pitkä, lähes kolme vuotta kestänyt Suomessa oleskelu, vahva luottamus oleskeluluvan saamiseen sekä sotakokemusten tai vastaavien rankkojen kokemusten puuttuminen näyttivät mahdollistavan Saadetin kohdalla diasporan jo turvapaikanhaun aikana. Samoin syntyi valmius palata kotimaahan myöhemmässä vaiheessa. Saadetin unelmista ja saduista näkyy, miten tärkeä merkitys perheellä oli kodin ilmentäjänä. Kodissa tärkeitä olivat ihmiset, ei niinkään paikka, jossa koti sijaitsi. Kodin ja perheen merkitys näkyi myös Saadetin saduissa, joissa hän puhui kodista usein perheenjäsenten avulla. Hänen *Perhe*-tarinassaan on mukana neljä seikkailijaa. Yhtä hän kutsuu Saadetiksi, toista Bahaniksi, kolmatta Kamraniksi ja neljättä Sosiaaliksi. Sadussa näkyy perheenjäsenten välinen kiintymys, vaikka koti näyttäytyy siinä osin turvattomana ja varsin väkivaltaisena paikkana.

Perhe

Oli eräänä päivänä päivä. Kamran tuli isosiskon luo, Saadetin luo ja sanoi: "Minä haluan olla sinun kanssa samassa huoneessa." Sitten Sosiaali tuli ja Kamran nosti kättä ja sanoi: "Moi Sosiaali!". Sitten Sosiaali sanoi Kamranille: "Mikä kaunis tyttö tuli käymään." Sitten Kamran vastasi: "Tervetuloa!" Sitten Kamran teki itselleen saman kuin pikkuvauva. Hän itki samoin kuin pieni vauva: "ÄÄÄ! ÄÄÄ!" Sitten Kamran teki yht'äkkiä itsensä isoksi ja sitten se alkoi tapella Sosiaalin kanssa ja löi kaikkia. Kamran sanoi: "Minun pitää syödä teidät ja pistää teidät mahalaukuun." Sitten Bahan tuli. Hänellä oli koiran pää. Sitten hänkin sanoi: "Minun pitää syödä teidät." Sitten se koko perhe kuoli ja Bahan söi kaikki. Se Bahan-koira itse kaikki. Sitten kun Bahan-koira kuoli, koko muu perhe tuli mahasta ulos. Sitten Kamran alkoi kysellä kaikilta: "Mitä teille kuuluu? Onko kaikki hyvin vai ei ole?" Sitten Kamran läpsäsi Saadet-siskon naamaa ja sisko sanoi: "Tulet mun huoneeseen ja läpsäset vielä." Sitten sisko ja Kamran menivät naimisiin. Sitten tarina loppui."
(Saadet, 8 vuotta, Turkki, kerrottu suomeksi)

Sotaa tai vastaavaa väkivaltaa kokeneiden lasten elämässä oli merkittävää saada jatkossa asua turvallisessa sotaa käymättömässä maassa. Siellä asuttaisiin omassa kodissa yhdessä pakomatalla mukana olevan huoltajan kanssa. Nämä lapset eivät puhuneet halusta palata kotimaahan. Heille koti edusti lähinnä turvallista paikkaa, ei perheenjäsenten välisiä suhteita tai laajempia perheverkostoja. Esimerkiksi Abasin sadun koti näyttäytyy tässä kuten muissakin hänen saduissaan turvallisena, mutta yksinäisenä paikkana. Perheenjäseniä niissä ei mainita.

Moottoripyörä

Mies ajoi pyörällä pitkään. Mies, joka ajoi moottoripyörää, kaatui. Sitten kutsuttiin poliisi paikalle. Poliisit hakivat miehen ja veivät omaan kotiin. Yksi kaveri tuli ja kysyi: "Haluatko lähteä mun kanssa kaupungille?". Sitten se toi takaisin kotiin. Sitten tuli yö. Sitten nukkui. Sitten tuli päivä. Sitten lähti kävelee kaupungille. Sitten osti ruokaa. Sitten lähti takaisin kotiin. Sitten hän söi ruokaa kotona. Sitten hän lepäsi. Sitten yksi kaveri lainasi hänelle auton. Sitten hän palautti auton. Sitten hän osti uuden moottoripyörän, joka on hänellä vielä. Sitten lähti kaupungille palauttamaan tyhjät pullot. Sitten meni takaisin kotiin. Sitten vaikka oli päivä, hän nukahti.

(Abas, 7 vuotta, Kosovo, kerrottu albaniaksi)

Myös Niamatin tarinoissa koti esiintyy perheettömänä paikkana. Tyttö oli kokenut Abasin tapaan rankkoja asioita pakomatkinsa ja kotimaassa asumisensa aikana. Niamatin satu kuvineen on esimerkki tunnoista, joita turvapaikanhaun aikainen kodin kaipuu voivat lapselle aiheuttaa. Tämän kaltaiset kodittomuuden ja kuulumattomuuden tunteet tulivat esiin juuri rankkoja kokemuksia läpikäyneiden kohdalla.

*Hän tyttö kotona tulee ja tulee katsomaan omenapuu ja hän tulee katso-
maan kuu ja hän itkee, missä koti on. Hän ei tiedä.*

(Niamat, 8 vuotta, Afganistan)

Lasten puheissa tuli useasti esiin opiskelun tärkeys, vaikka he eivät puhuneet siitä suoraan. Monet pakolaiset ja turvapaikanhakijat pitivät hyvää koulumenestystä avaimena onnellisen elämän saavuttamiseen uudessa kotimaassa (Suárez-Orozco ja Suárez-Orozco 2001, 23). Lasten opinnot turvapaikanhakuprosessin aikana eivät yleensä kuitenkaan edenneet odotusten mukaisesti, mikä näkyi ristiriitana koulumenestyksen ja lasten ja vanhempien käsitysten välillä (myös Numminen ym. 2002, 226; Kupiainen 2009, 90, 132). Opettajan mukaan kolme valmistavan luokan viidestä turvapaikanhakijaoppilaasta oli edennyt opinnoissaan niin hitaasti, että heidän tulisi kerrata meneillään olevat vuosiluokkansa, jos nämä vielä seuraavana lukuvuotena olisivat Suomessa.

Mä en oikein tiää mikä siellä on taustalla ja mitä siel on takana, [mutta] ei Alain tokalle luokalle tuu syksyllä menemään ollenkaan. Nippa nappa ekalle. (...) Amal menee kakkoselle, vuotta alemmalle [luokalle] (...) Se on Amalille parempi olla siellä. Vuosi enemmän aikaa tiedollisesti selviytyä eteenpäin.

(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Suomalaisen koulumaailman käsitteistön, kuten luokalle jäämisen ymmärtäminen tuotti lapsille vaikeuksia. Alain esimerkiksi kertoi siirtyvänsä seuraavana syksynä toiselle vuosiluokalle, vaikka opettaja oli juuri kertonut, että hän jää luokalle. *Poika tietää. Poika oli mukana siinä [keskustelussa] ja kuunteli kun me kerrottiin.* Tulevaisuuden haaveissaan tutkimuksen lapset toivat esiin myös tulevaan ammattiinsa ja koulutukseensa liittyviä toiveitaan. Heidän haaveammattajaan olivat muun muassa automekaanikon, jalkapalloilijan, kirjailijan, lääkärin, opettajan ja taiteilijan ammatit. Sehla kertoi haluavansa toimia jatkossa uimaopettajana, vaikkei ollut koskaan käynyt uimahallissa ja uimarannallakin vain pariin otteeseen. *Hahuan uimahalliin järjestelee. Lapset tulee sinne uimaan ja minä oon uimaopettaja.* Tyttö tuntui haaveilevan ammatista, jossa pystytettiin tarjoamaan lapsille sellaisia kokemuksia, joista hän itse kulttuurisidonnaisten soveliaisuussääntöjen vuoksi joutui jäämään paitsi.

Mahmoud oli lapsista se joka toi kaikkein voimakkaimmin esiin huolensa kotimaahan palauttamista kohtaan, vaikka myös muut lapset suhtautuivat asiaan kielteisesti. *En oo varma asumme[ko] täällä Suomessa vai lähdemme pois täältä vai jäämme johonkin. Irakiin en halua mennä. Se on paha.* Hän ei luottanut mahdollisuuksiinsa päästä jatkamaan koulun käymistä Irakissa. *Minä en voisi mennä kouluun. (...) Siellä lyötiin.* Hän antoi ymmärtää, että haluttomuus palata kotimaahan johtui turvattomuudesta, jonka vuoksi perheen oli ollut pakko paeta kotimaasta.

Minna: Miks täällä on kivaa?

Mahmoud: Täällä on rauha. Se johtuu siitä.

Minna: Se on tärkeitä. Joo.

Mahmoud: Minä pelkään. Minä mietin nyt, että jos olisin jäänyt Irakiin, olisin kuollut jo.

(Mahmoudin haastattelu)

Kotimaahan palaamisen seuraukset eivät näyttäneet olevan merkittävä pohdinnan aihe muille turvapaikanhakijalapsille kuin Mahmoudille. Niin vahvasti he uskoivat Suomeen jäämiseensä. Lapset eivät olleet huolissaan myöskään terveydentilastaan, kun taas kaikki työntekijät ja jotkut vanhemmista tunsivat huolta heidän tulevasta hyvinvoinnistaan. Esimerkiksi pakolaisohjaajat ajattelivat lasten joko jatkavan aiemmin alkanutta psyykkistä oirehtimistaan tai aloittavan oirehtimisen myöhemmässä vaiheessa. *Mahmoud tulee varmaan koko ikänsä kärsi-*

mään jonkun näköisistä mielenterveysongelmista. Se on mun oma ajatus tai oma pelko. Työntekijät kuvittelivat, että etenkin poikalapsilla on riski joutua huonoille teille, jos he eivät saisi jatkossa riittävästi tukea.

Työntekijät ajattelivat mahdollisen paluun aiheuttavan joillekin lapsille kulttuurishokin ja herättävän etenkin pidempään Suomessa olleissa negatiivisia ajatuksia. *Mä voin kuvitella, että jos saa kielteisen päätöksen niin tyttö tulee kokemaan sen hirveen raivona. Häneltä viedään pois paljon semmosta, mitä hän oli täällä elämässään jo saanut.* Aaliyahin, Kalyn ja Mahmoudin äiti kertoi poikansa purkaneen käännäytämiseen liittyviä tuntemuksiaan lääkärille.

Mahmoud sanoi lääkärille suoraan: "Minua [on] petetty ja minä en luota kehenkään täällä." Sil on sellanen tunne tällä hetkellä tullut. "Miks ne järjesti jonkun harrastuksen, koulun ja sit nyt pistää meidät pois täältä? Lääkärin ne antoivat. Järjestivät lääkärin. Joka asian ne järjestivät. Koulun käynnin, ihan mitä vaan. Ne järjesti ihan mitä vaan."

(Aaliyahin, Kalyn ja Mahmoudin äidin haastattelu)

Vastaanottokeskuksessa ja koulussa työskentelevät pahoittelivat erityisesti sitä, että turvapaikanhakijatyttöjen Suomessa herännyt tapa ajatella asioista aiempaa itsenäisemmin ja toive tasa-arvoisesta kohtelusta olisi uhattuna kotimaassa. He pelkäsivät tyttöjen joutuvan *pakosta unohtamaan* monia oppimiaan tapoja ja taitoja. Työntekijät pitivät energisyyttä, kunnianhimoisuutta, positiivisuutta, päättäväisyyttä, sosiaalisuutta ja älykkyyttä hyvinä ominaisuuksina tytöille. Monet näistä piirteistä kuvaavat paremmin länsimaista ihmisihannetta kuin kehityksmaiden naiskuvaa ja saattavat siten olla turvapaikanhakijatyttöjen kotimaiden arvojen vastaisia.

Luokanopettaja toivoi, että vaikka Saadet palaisikin Turkkiin, hän pysyisi säilyttämään jatkossa omat mielipiteensä ja olemaan suostumatta kaikkeen mitä tältä sukupuolen perusteella tultaisiin vaatimaan. Opettaja pelkäsi, että Saadetin koulunkäynnin jatkuminen olisi vaarassa ja ajatteli tämän menevän nuorena naimisiin, jos hänet palautettaisiin takaisin. Hänen mukaansa Saadetilla ei olisi Turkissa muuta vaihtoehtoa kun valita avioituminen opiskelun sijaan ja unohtaa ammattiin kouluttautuminen.

Kun tietää Turkin ja tietää mitä siellä on odotettavissa. Saadetistahan tulee pikku äiti siihen perheeseen ihan tyystin. Tuskin tulee menee kouluun eikä mitään, vaikka sillä oiskin hyvät valmiudet käydä koulua ja oikeesti saavuttaa jotain muuta kuin tusinan lapsia ja aviomiehen. Ei siinäkään oo mitään pahaa heidän mittapuun mukaan ehkä, mut ku tietää, mitä ehkä muuta vois olla.

(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Tutkimuksen työntekijät ajattelivat, että lapset tarvitsevat paljon tukitoimia myös Suomessa, jos nämä saavat jäädä maahan. Todennäköisesti tämä tarve jatkuisi monen lapsen kohdalla vielä pitkään täysi-ikäisyyden saavuttamisen jälkeenkin. Työntekijät tuntuivat luottavan suomalaisen terveydenhuoltojärjestelmän kykyyn vastata lasten avuntarpeisiin, sillä he ajattelivat näiden todennäköisesti saavan jatkossa apua ongelmiinsa. He kuitenkin pohtivat lähinnä, miten aiemmat kokemukset kotimaassa ja pakomatkan aikana vaikuttivat lasten nykyiseen ja tulevaan hyvinvointiin. Turvapaikanhakuaajan vaikutusta lasten elämään he eivät juuri miettineet. Myös monissa pakolaisten mielenterveyttä koskeissa tutkimuksissa (esim. Sainola-Rodriguez ja Koehn 2006, 54; Watters 2001, 1711) on korostettu menneitä tapahtumia ja unohdettu maahantulon jälkeisten vaikutusten arviointi. Jotkut turvapaikanhakijalapset selviytyvät suhteellisen hyväkuntoisina pelottavasta ja hengenvaarallisesta pakomatkestasta vain kohdatakseen turvapaikanhakumaassa epävarmuutta ja syrjintää (Gorst-Unsworth 1992, 165). Tutkimuksissa on todettu oleskeluluvan saaneiden turvapaikanhakijoiden olevan vaarassa jäädä avun ulkopuolelle myös myöhemmässä vaiheessa siksi, ettei heidän heikkoa vointiaan kyetä huomioimaan (esim. Boyden ja Hart 2007, 237; Carrington ja Procter 1995, 16; Sainola-Rodriguez ja Koehn 2006, 55).

6.2 Lähiverkostot turvapaikanhakijalapsen tukena

Turvapaikanhakijalasten tueksi rakentui hyvin erilaisia sosiaalisten tukiverkostojen järjestelmiä, joilla tässä tutkimuksessa tarkoitan perheenjäsenten, sukulaisien, ystävien, tuttavien ja suomalaisten työntekijöiden muodostamia verkostoja. Tuen saaminen perustuu yleensä ihmisten väliseen luottamukseen, jota ilmenee lähinnä juuri perhe-, sukulais-, ystävyys- ja viranomaisuhteissa (Aaltonen ja Lappalainen 2013). Näiden verkostojen tuki näyttäytyi tutkimuksen lasten arjessa merkittävänä asiana.

Tämän luvun alkutarinassa Titlon ja Biblen äiti tuo turvaa lastensa elämään pelottavassa tilanteessa. Isän saapuminen perheen luo näyttäytyy käänteen tekemänä tapahtumana, sillä sen jälkeen perheellä on mahdollisuus elää lopun elämänsä onnellisesti. Tarinan kertoneen Aaliyahin äiti oli se henkilö, joka lähinnä huolehti lapsistaan näiden vastaanottokeskuksessa asumisaikana. Koska lapsi ei suostunut puhumaan poissaolevasta isästään eikä pitämään tähän yhteyttä, sadunkerronta vaikutti olevan ainoa tapa, jonka avulla hän pystyi käsittelemään perheenisiin liittyviä merkityksiä.

6.2.1 Mukana olevat perheenjäsenet auttajina

Turvapaikanhakijaäidit näyttäytyivät ensisijaisina hoivan ja huolenpidon antajina lapsilleen. He esimerkiksi huolehtivat lasten hygieniasta, ravitsemisesta ja vaattetamisesta. Naiset pystyivät usein kuuntelemaan lapsiaan, keskustelemaan hei-

dän kanssaan, auttamaan pulmatilanteiden ratkaisemisessa ja tukemaan hakuprosessin aikaiseen elämään sopeutumisessa. Björnberg (2011) ajattelee lapsiin sitoutumisen olevan osoitus turvapaikanhakijaäitien kyvystä hyödyntää emotionaalista pääomaansa vaikeissa olosuhteissa. Lapsille se merkitsee turvallisuuden tunteen ja lähiyhteisöön kuulumisen kokemuksen olemassaoloa. Emotionaalisen pääoman suuntaaminen lapsille on turvapaikanhakijaäitien käyttämä keino, jonka avulla he yrittävät parantaa lasten itsetuntoa ja muuttaa sen pääomaksi. Tämän pääoman avulla lapsilla on mahdollisuus selviytyä menneisyyden kokemuksista johtuvasta turvattomuuden tunteesta ja tulevaisuuden epävarmuudesta. (Mt.) Turvapaikanhakijaäitien elämä on kuitenkin monimutkaista, sillä samaan aikaan kun he tavoittelevat kuuluvuuden kokemusta, yrittävät sopeutua uusiin olosuhteisiin ja taata perhelleen turvallisen paikan elää rotua, sukupuolta, luokkaa, uskontoa ja maahanmuuttoa hallitsevat diskurssit leimaavat heidät *toisiksi* (Whitmarsh 2011, 537).

Vaikka äidit pystyivät yleensä olemaan ainakin ajoittain lastensa tukena, näin ei ollut kaikkien perheiden kohdalla. Turvapaikanhakijanaisten ahdistus, epävarmuus, jaksamattomuus, syyllisyys ja uuden yhteiskunnan heikko tuntemus vaikuttivat useiden tutkimuksen lasten elämään. Välitilalle onkin usein tyypillistä turvattomuus ja ahdistus, jotka usein estävät emotionaalisen pääoman siirtymisen perheenjäsenten välillä (Reay 2004, 63).

Suuren lapsiperheen arjen pyörittämisestä johtuva väsymys tuli Saadetin äidissä esiin muistiongelmoina. *Olen niin väsynyt: En muista kaikkea. Mä oon nähnyt niin paljon juttuja, et en tiedä mitä mä muistan.; Kyllä se [äiti] hermostuu, koska aina vaan [on] meidän kanssa. Mutta ei se paljon hermostu. Sit äiti rauhoittuu vähän aikaa kun mä järjestän kaiken.* Kodin- ja lastenhoidosta aiheutuvat paineet näkyvät pitkään jatkuessaan pakolais- ja turvapaikanhakijanaisisa usein juuri uupumuksena, muistamattomuutena, jaksamattomuutena ja hermostuneisuutena (Sisäasiainministeriö 2008, 10; Anis 2008, 43, 90).

Kun Bahanin, Ebrun ja Saadetin äidin väsymys huomattiin, järjestettiin perheen tueksi ulkopuolista perhetyöntekijäapua. Kenttäjakson aikana sitä annettiin kahdesti viikossa neljä tuntia kerrallaan. Vuoroon tulevan työntekijän saapuessa lähtivät lapset tämän kanssa yleensä ulos, jolloin äidillä oli mahdollisuus levätä tai tehdä kotiaskeita rauhassa. Tuen antamisen tarkoituksena oli helpottaa äidin työtaakan lisäksi myös Saadetin perheensä eteen tekemää työmäärää. Työntekijöiden paikalla olo tapahtui kuitenkin monesti tytön olleessa koulussa tai iltapäiväkerhossa. Tästä apumuodosta ei sen vuoksi ollut suoranaisesti hyötyä lapselle, vaikka pakolaisohjaajat arvelivatkin äidin jaksavan hoitaa perhettään ja kotiaan paremmin saamansa avun turvin.

Suomen kielen taidottomuus tai heikko hallinta olivat myös omiaan huonontamaan turvapaikanhakijaäitien avun antamisen mahdollisuuksia. *En ymmärrä tätä kieltä. Esimerkiks jos tuodaan papereita, jos ne antaa [niitä] mulle, mä en ymmärrä mitään.* Jotkut naisista olivat luku- ja kirjoitustaidottomia. Alitolppa-

Niitamon ja Abdullahin (2001, 139–140) mukaan lukutaidottomuus tai mahdollinen tottumus ottaa tietoa vastaan mieluummin puhutun kuin kirjoitetun kielen avulla tuottaa vaikeuksia etenkin turvapaikanhakijainaisille. Suomessa mukana olleet isät näyttivät kykenevän tukemaan lapsiaan koulunkäynnissä äitejä paremmin.

Minä autan ja tehdään yhdessä ne läksyt. Puhuin hänelle [Abasille] että on tärkeää, että käy koulussa. On tärkeää, että läksyt tehty (...) Jos on siten että matikassa on joku tehtävä missä on se tekstillinen tehtävä, me katotaan yhdessä. Luetaan ja luetaan läpi ja katotaan sitten, että miten kirjassa on se selitetty, miten pitää laskea. Ihan hyvin tää on [mennyt]. (Abasin ja Afrimin isän haastattelu)

Tutkimukseen osallistui myös lapsia, joiden äidit olivat opiskelleet useita vuosia ennen lasten syntymää. Nämä naiset olivat kaukana siitä kuvasta mikä medissa usein on luotu turvapaikanhakijaaideistä nuorina, kouluttautumattomina, lukutaidottomina ja rikollisina naisina (Whitmarsh 2011, 547).

Yhdessä eläminen sairaan tai muutoin heikossa kunnossa olevan turvapaikanhakijavanhemman kanssa oli lapsille raskasta, vaikka tutkimuksissa onkin väitetty lapsen hyötyvän yhteiselosta perheenjäsentensä kanssa turvapaikanhaun aikaisissa olosuhteissa (esim. Sourander 2007, 483). Etenkin kriisitilanteissa, joissa usein on kyse perhe- tai laitospelämää horjuttavista tapahtumista, turvapaikanhakijavanhempien tulisi pystyä olemaan lastensa tukena. Tytti Solantaus ja Antonia Ringbom (2002, 4) otaksuvat, ettei henkisesti sairas vanhempi jaksa viettää aikaansa lapsen kanssa tämän kaltaisissa tilanteissa vaan sulkeutuu itseensä, jolloin hän saattaa näyttäytyä lapselle hiljaisena, saavuttamattomana ja välinpitämättömänä vanhempana.

Abasin ja Afrimin äiti oli omaohjaajan mukaan ajoittain liian masentunut pystyäkseen huolehtimaan lapsestaan kunnolla. Raiskatuksi joutuminen saattaa näkyä epäjohdonmukaisena ja passiivisena lasten kasvatuksena sekä vaikeutena hoitaa ja huolehtia näiden asioista (Siltala 2006, 190–193). *Abasin äiti on saatatunut sen verran [jaksaa], et hän on vaan herättänyt sen pojan ja hän on laittanut Abasille aamupalan valmiiks jääkaappiin. Hän ite jatkaa unia. Hän vaan herättää sen pojan. Abas syö ja se pukee vaatteet ja lähtee sitten kouluun.* Psykkisesti huonosti voivien käytös usein huonontaa myös kodin ilmapiiriä ja vaikeuttaa perheenjäsenten keskinäistä kanssakäymistä (Solantaus ja Ringbom 2002, 1–17).

Turvapaikanhakijaisät näyttäytyivät äitien tapaan merkittävinä ihmisinä lastensa elämässä. Osa heistä oli saapunut Suomeen ennen perhettään, osa tuli myöhemmässä vaiheessa. Mukana oli myös lapsia, joiden isät pitivät jälkikasvuunsa yhteyttä, vaikkeivät voineet tai halunneet tulla näiden luokse Suomeen. Mukana olevat perheenisät huolehtivat yleensä yhteydenpidosta suomalaisviranomaisten suuntaan. Naiset ottivat lapsiin liittyvien viranomaistapaamisten va-

raamisen ja niissä mukanaolon yleensä kontolleen miesten ollessa estyneitä muualla asumisen vuoksi huolehtimaan näistä tehtävistä.

Isän merkitys turvallisuuden tunteen antajana korostui äidin ollessa kykenevätön täysipainoisesti huolehtimaan lapsistaan. Abasin ja Afrimin perheen tapauksessa katsottiin parhaaksi majoittaa Suomeen myöhemmin saapunut isä asumaan samaan vastaanottokeskukseen kuin muu perhe, sillä miehen paikallaolosta arveltiin olevan lapsille etua.

Abas on aika herkkä poika ja herkästi sitten reagoi, jos esimerkiksi mulle tai minusta joku puhuu jotain paha. Sit aika herkästi tulee se itku. Ja tulee heti sanomaan: ”Tapahtuisi vaikka mitä, minä isä haluan olla sun kanssa.”

(Abasin ja Afrimin isän haastattelu)

Äiti ajatteli, et on erittäin hyvä että isä on täällä. Se on lasten etu. Hirveen terveesti ajateltu. Ois ollu mahollista, et jos äiti ois kieltänyt, niin me ei ois otettu isää tänne [vaan ohjattu] johonkin toiseen vastaanottokeskukseen.

(Perheen omaohjaajan haastattelu)

Isän samassa keskuksessa asuminen paransi Abasin ja Afrimin mahdollisuuksia saada tältä apua tilanteissa, joissa äiti oli kyvytön heitä auttamaan. Mies otti hoitaakseen myös naisille perinteisesti islamistissa maissa kuuluvia kotitöihin ja lasten hoitoon liittyviä tehtäviä. Pakolaisohjaajan mukaan isä toimi välillä myös lastensa ainoana hoitajana. Lasten hoitovastuun siirtyminen miehelle äidin sairastuessa ei ole itsestään selvää, sillä maiden lakitulkinnat eroavat siinä kenelle huoltajuus periytyy äidin ollessa estynyt huolehtimaan lapsestaan (Kouros 2007, 68).

Isä hoiti näitä lapsia hyvin. Meidän korviin on tullut tieto, että hyvin. Ja mitä on itse tehnyt havaintoja. Ei siinä mitään ongelmaa ollu sillä tavalla. Mut äiti sillon oli [huonossa kunnossa]. Et ilman muuta voi sanoa, et se on lasten etu, et isä täällä on ja isä on ollut tossa pihallakin noitten lasten kans aina aika paljon.

(Perheen omaohjaajan haastattelu)

Suomeen saavuttuaan isästä tuli etenkin Abasille keskeinen hoivan ja huolenpidon antaja, josta pojan oli vaikeaa olla erossa. Isän menettämistä kohtaan tuntema pelko tuli pojan toiminnassa monessa kohdin esiin kenttäjakson aikana. Lapsi oli elänyt isästään erossa neljän kuukauden ajan lähdettyään pakoon Kosovosta äitinsä ja pikkuveljensä kanssa. Asetuttuaan asumaan samaan vastaanottokeskukseen perheen kanssa isä kuitenkin hävisi työntekijöiden mukaan sieltä pian joiksikin viikoiksi.

Sitten, ku se isä tuli takasin, niin Abashan ei ollut koulussakaan. Ku ei hän uskaltanut jättää sit isää. Jos isä nyt taas lähtee pois.
(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Abasillahan oli ihan ääretön huoli sillon kun isä oli välillä pois ja sit kun [isä tuli] takasin, niin hän ei halunnut päästää [silmistään]. Mikä on ihan luonnollinen reaktio. Ei halunnut päästää sitä isää näkyvistä.
(Perheen omaohjaajan haastattelu)

Järvinen (2004, 14) ajattelee turvapaikanhakijavanhemmille tulevan usein yllätyksenä lastensa kokeman pelon, jopa syyllisyyden näiden poislähtemisistä. Hänen tutkimukseensa osallistunut äiti kertoi lapsensa muuttuneesta suhtautumisesta naisen oltua jonkun aikaa pidätettynä ennen heidän yhteistä pakomatkaansa. Abasin isä kuvaili hyvin samaan tapaan omia kokemuksiaan. Naisen ja miehen kertomuksissa oli yhteistä lasten haluttomuus olla hetkeään erossa vanhemmistaan näiden poissaolojen jälkeen.

Vanhempien lisäksi turvapaikanhakijalapsat saivat usein tukea sisaruksiltaan, mikäli heillä sellaisia oli. Amalista, Kalysta ja Mahirista näytti olevan toisilleen iloa lähinnä keskustelukumppaneina ja arjen kokemusten jakajina toimiessaan. Perheen työt leikkivät usein keskenään neljän vuoden ikäerosta huolimatta. Mahiria ei näihin leikkeihin pyydetty mukaan, eikä hän niihin tuntunut haluavankaan. Pojalla oli kuitenkin keskeinen positio pikkusiskojaan elämässä. Valmistavan luokan opettaja ajatteli hänen luovan turvallisuuden tunnetta etenkin samassa koulussa opiskelevan Amalin elämään. *Minust tuntuu, et Amal saa olla lapsi sillä tavalla. (...) Hän on pikkusisko. [Mahir on] hyvin huolehtivainen Amalia kohtaan.* Läheiset sisarussuhteet mahdollistivat ajoittain myös ahdistavien kokemusten jakamisen. Perheverkoston olemassaolo on tärkeää etenkin poikkeavissa elämäntilanteissa (Rannikko 2008, 179), mikä saattaa turvapaikanhakijaperheiden kohdalla tulla esiin vahvana luottamuksena perheenjäseniä ja epäluottamuksena perheen ulkopuolisia ihmisiä kohtaan (Björnberg 2011).

Sisarussuhteiden kiinteys ja sen mukanaan tuomat edut näkyivät etenkin Bahanin, Ebrun, Saadetin ja heidän kahden pikkusisaruksensa arjessa. Lapset eivät vaikuttaneet yksinäisiltä kodin ulkopuolisten ystävyysuhteiden vähäisyydestä huolimatta. Ystävien kanssa leikkimisen tai seurustelun sijaan he viettivät paljon aikaa keskenään ja vaikuttivat myös viihtyvän toistensa seurassa.

Vaikka sisaruksen olemassaolo oli tärkeää monille turvapaikanhakijalapsille, näin ei ollut kaikkien lasten kohdalla. Abas ja Afrim eivät pystyneet tai halunneet olla toistensa tukena, sillä he eivät edes leikkineet keskenään. Afrim onnistui aktiivisena ja huomionhakuksena poikana ajoittain pääsemään äitinsä lähelle, joskus jopa syliin. Tähän Abasilla ei vaikuttanut olevan mahdollisuuksia. Perheen omaohjaaja väitti äidin pyrkivän omien voimiensa rajoissa tyydyttämään ensisijaisesti pienemmän poikansa hellyyden ja huomion kaipuun. Kotona Abas

vetäytyi taka-alalle Afrimin tai äidin tullessa paikalle. Isän läsnä ollessa hän oleskeli aina tämän läheisyydessä.

Enemmän aina se äidin puhe siihen Afrimiin [liittyy]. Abas ohitetaan, ku se on niin kiltti. (...) Mä veikkaisin ja mitä oon havainnoinut, niin siin perheessä Abas on aika vähällä huomiolla, koska se on sen luontonen, ettei oo reagoinut oikein mihinkään. Et kun on toinen, joka saa sillä negatiivisella käyttäytymisellä sitä huomiota, niin totta kai se on silt toiselta sitten pois.

(Perheen omaohjaajan haastattelu)

Poikalapsi saattaa pitää itseään perheen päänä ottaessaan kantaakseen poissaolevalle isälleen kuuluvia vastuita ja tehtäviä. Perheen omaohjaaja kertoi Mahmoudin halunneen kovasti osallistua laitoksen miesasukkaiden toimintaan, mutta nämä pitivät 12-vuotiaasta poikaa liian nuorena ottaakseen tämän mukaan joukkoonsa. Mahmoud ei tuntunut täysin hyväksyvän miesten kielteistä kantaa hänen mukaan ottamiseensa. Omaohjaajan mukaan poika yritti muuttaa näiden suhtautumista uhittelevalla käytöksellä.

Mahmoud oli ajautunut tilanteeseen, jossa aikuiset miehet pelasi. Mahmoud oli mennyt sinne mukaan pelaamaan. En tiedä oliko Mahmoudia tönnästy, et "Mene pois!", vai oliko sit vahingossa [osuttu]. Oli kolahtanut (...) Mahmoud saattaa mennä sanomaan "Fuck you nigger!" tai tällasta näin. Hyvin, hyvin uhkarohkeesti menee [sanomaan]: "You crazy!". Huutaa kaikkii tällasii asioita noille aikuisille. Et se tuo sitten sitä asemaa vähän.

(Perheen omaohjaajan haastattelu)

6.2.2 Ohjaajien tuki ja sen vastaanottamisen edellytykset

Työntekijöistä turvapaikanhakijalapsset tapasivat eniten perheidensä omaohjaajia. Näiden tuki oli lähinnä läsnä olemista lasten arjessa. Pakolaisohjaajat pyrkivät säännöllisesti kommunikoimaan vaihtamalla sanan silloin tällöin kaikkien laitoksissa kirjoilla olevien lapsiasukkaiden kanssa. Jos vanhemmat tarvitsivat apua lapsistaan huolehtimiseen, pyrkivät työntekijät olemaan heille avuksi. Lasten saattaminen päiväkotiin oli yksi niistä tukimuodoista, joka tarvittaessa kuului tutkimuksen työntekijöiden tehtäväankuviin. *Tässä perheessä ku on näin paljon näit lapsia ja äiti oli viimesillään raskaana silloin keväällä, niin me työntekijät aina saatettiin.* Ohjaajat järjestivät turvapaikanhakijalapsille myös kerho- ja muuta viriketoimintaa (luku 5.2.2).

Kouluikäisiä turvapaikanhakijalapsia hyödytti pakolaisohjaajien mukaan heidän säännöllinen yhteistyönsä valmistavan luokan opettajan kanssa. Lapsen opiskellessa normaalilla perusopetuksen luokalla keskuksen ja koulun välinen

yhteydenpito oli vähäisempää eikä se samalla tavalla näyttäytynyt lasta tukevana toimintana.

Siinä vaiheessa kun puhutaan, niin sit puhutaan kaikki mitä vaan muistetaan ja viestitetään. Välillä on pari kertaa viikossa, välillä menee pari viikkoo, ettei oo mitään (...) Esimerkiksi Klarita ja Ramiz on tavallisilla suomalaisilla luokilla. Mä olen kerran soittanut kumpasenkin opettajalle ja kysynyt: "Miten menee?" "Oikein hyvin menee."
(Perheen omaohjaajan haastattelu)

Aaliyah hyötyi työntekijöiltä saamastaan avusta monessa suhteessa. Rohkeana ja ulospäin suuntautuvana tyttönä hän hakeutui näiden pakeille joskus useitakin kertoja päivän aikana. *Minä sanoin: "Mulla ei ollut mitään teke[mistä]. Minä menen ottamaan väritystehtäviä sieltä respasta. Ohjaaja oli siellä." Anna!" Hän sanoi: "Tänään mä annan."* Pakolaisohjaaja ajatteli antamiensa myönteisten huomionosoitusten olevan tytölle mieleen. Aaliyah kävi usein pyytämässä työntekijöiltä apua myös perheen tai tyttöryhmän ongelmatilanteisiin. Lapsi puhui suomea hyvin verrattuna siihen miten lyhyen aikaa oli Suomessa ollut. Usein tapahtuneet keskustelut työntekijöiden kanssa todennäköisesti nopeuttivat hänen kielen oppimistaan.

Aaliyah kun tulee luukulle, niin se pyrkii vallottaa sen koko tilan. Posket hehkuu ja loistaa. "Katto minua. Minä olen ihana." Näin tulee siihen: "Voisitko sinä antaa minulle vähän värityskuvia?" Ja [on] hyvin tällänen ... ei nyt missään nimissä mitään keimailua, mut sellasta että ... Mä joskus sanon: "Voi että kun sinä olet kaunis. Voi että sul on mahtavat upeat silmät!"
(Perheen omaohjaajan haastattelu)

Mahmoudin asioiden hoito vaati pakolaisohjaajilta paljon aikaa. Poika oli yksi niistä harvoista lapsista, joka sai säännöllistä apua mielenterveystoimistosta. Hänen vointiaan pyrittiin vastaanottokeskuksessa ja koulussa seuraamaan tarkasti etenkin tilanteissa, joissa masentumisen ja stressaantumisen riskiä pidettiin suurena. Psykologin tapaamisia voitiin lisätä joksikin aikaa eteenpäin, mikäli tähän tarvetta ilmeni. Keskuksessa työskentelevä Saara näytti tuovan jo pelkällä olemassaolollaan iloa Mahmoudin arkeen. Lapsi mainitsi puheissaan useasti juuri Saaran, joka oli myös perheen omaohjaaja. Työntekijä vaikutti olevan keskeinen hellyyden ja läheisyyden antaja lapselle. Saara tuntui arvostavan mahdollisuuttaan saada olla pojan välittämisen kohteena, vaikka häntä arveluttikin heidän välisten hellyydenosoitustensa oikeutus. Nämä pohdinnat liittyvät iän ja sukupuolen välisten suhteiden erilaiseen näkymiseen kulttuurien välillä.

Se painaa päänsä tähän näin [näyttää rintamustaan] (...) Olen huomannut sen, että Mahmoud hakeutuu mun luokse hakemaan jonkunlaista hel-

lyyttä. Mä oon huomannut sen useamman kerran (...) Se tulee mun luokse ja siit pojast näkyy, et se tykkää tai välittää. Se pyrkii mulle jotain asioit kertoo (...) Mä oon miettinyt sitä, et Mahmoud on nyt yksitoista, kaksitoista, niin, että voinko minä työntekijänä halata häntä?

(Perheen omaohjaajan haastattelu)

Pakolaisohjaajat käyttivät erilaisia hallinnankeinoja saadakseen lasta kohtaan tuntemaansa huolestuttavaan tilanteeseen muutoksen. He sovelsivat monissa suomalaisissa päiväkodeissa ja kouluissa yleisesti käytettyä suostuttelua, uhkailua ja fyysisen kunnon heikkenemisen mahdollisuuteen viittaamista toiminnoissaan (myös Puroila 2002, 100). Aaliyahin huono syöminen herätti lähes kaikissa työntekijöissä huolta (luku 5.2.4) ja he hyödynsivät edellä mainittuja menetelmiä varmistaakseen tämän riittävän ravinnon saamisen. *Kun hän sanoo: "Minä en syö!", niin meil on ollut pieni tällänen kiristyskonsti tässä. "Oletko sinä syönyt? Lupaatko sinä syödä?"* Kiristyskeinolla omaohjaaja tarkoitti antavansa Aaliyahille tyhjää väritystehtävämönisteitä vain tämän kertoessa syöneensä päivän pääaterian tai vähintäänkin annettua lupauksen sen syömisestä.

Pakolaisohjaajat kertoivat painostavansa Aaliyahia syömään myös muilla keinoin: *"Me on puhuttu sitä, että äiti on surullinen kun et syö. Ja et sinun täytyy syödä, [muuten] sinä et kasva.* Vetoaminen äidin tunteisiin ja pituuskasvun pysähtymiseen olivat vahvoja yrityksiä ja vallan käytön keinoja saada työntekijöissä huolta herättävään tilanteeseen muutos. Ohjaajat tiedustelivat ajoittain äidiltä lapsen syömisistä ja yrittivät sen avulla selvittää olivatko heidän soveltamansa menetelmät saaneet aikaan myönteisen muutoksen lapsen käyttäytymisessä. Huolehtiminen Aaliyahin huonosta syömisestä jatkui koko kenttäjakson ajan, joten ohjaajien hallinnankeinot eivät tuoneet tilanteeseen muutosta ainakaan tuona aikana.

Aivan kuten mukana olevat perheenjäsenet eivät pystyneet auttamaan lapsia kaikissa niissä tilanteissa, joissa nämä olisivat apua tarvinneet, eivät myöskään työntekijät onnistuneet olemaan aina heidän tukenaan. Tähän vaikutti heidän vähäiset tietonsa lasten taustoista, vaikka näitä tietoja pyrittiin keräämään alusta alkaen alkuhaastattelun järjestämisen avulla. Näiden haastatteluiden tavoitteena oli luoda hyvä ilmapiiri tulevia keskusteluja silmällä pitäen.

Meil on se systeemi, et kun nää [on] suurin piirtein kuukauden päivän ollut täällä vastaanottokeskuksessa, asunut [täällä], me haastatellaan ne. Me [tehdään] niin sanottu tulohaastattelu. Siin ei kyl yleensä oo lapset mukana. Ne on ne vanhemmat. Tulokeskustelussa niille annetaan mahdollisuus kertoa siit menneisyydestä. Mutta moni ei halua kertoa. Ne jotka kertoo, niin ne kertoo tai sitten ylipäänsä se tilanne on sellanen, että niille tulee tunne, että ne voi joskus kertoa. Tulee se luottamuksellinen tunne. (...) Mutta koskaan ei kukaan jälkeinpäin [ole] tullu mulle sanomaan, että "Hei, mä haluaisin puhua!"

(Pakolaisohjaajan haastattelu)

Vanhemmille järjestetty haastattelu- ja muut keskustelutilaisuudet näyttivät toimivan huonosti lasta koskevien taustatietojen saamispaikkoina, sillä vanhemmat eivät niistä mielellään puhuneet. Ohjaajat eivät voineet saada tietoa lasten menneisyydestä myöskään suoraan lapsilta itseltään, sillä he eivät halunneet kysellä näiden aiemmista kokemuksista. Abasin omaohjaajan ajatteli traumaattisten asioiden käsitteleminen kuuluvan alan ammattilaisille, ei vastaanottokeskuksessa työskenteleville pakolaisohjaajille. Tutkimuksen lasten vaikeat kokemukset jäivät käsittelemättä koska niiden kertomiselle ei ollut paikkoja. Vaitiolosta seurasi se, ettei kaikkia avuntarpeessa olleita lapsia osattu ohjata tukitoimien piiriin.

Mä näen sen asian silleen, että näil monilla on hirveen kipeitä muistoja ja me ei olla tavallaan oikeita ihmisiä käymään [niitä läpi]. Ne on niin traumaattisia ne muistot, et jos siel lähtee ... niin sanottu maallikko tonkimaan niin tuntuu, et siel voi saaha enemmän paha-aikaa kuin hyvää. Et näistähän [vanhemmista] kuitenkin tosi monet käy tuol mielenterveyskeskukses, et se on sellanen väylä mis sitten puhutaan ja sit toisekseen on tää Kidutettujen kuntoutuskeskus.

(Abasin perheen omaohjaajan haastattelu)

Vaikka ohjaajat välttelivät käymästä lasten kanssa lävitse näiden menneisyyden kokemuksia, se ei kuitenkaan merkinnyt sitä, etteivät he olisi arvanneet mistä lasten oirehdinta juonsi juurensa. Kyselemättömyyden ja puhumattomuuden lisäksi pakolaisohjaajilta saadun tuen pienuuteen vaikutti joissakin tapauksissa lapsen ja työntekijän välisten kontaktien vähyys ja pakolaisohjaajien työkiireet, joiden vuoksi heillä ei ollut aina riittävästi aikaa huomioida lapsia. Saadetilla ei vastaanottokeskuksessa asuessaan tuntunut olevan mahdollisuuksia viettää työntekijöiden seurassa aikaa kovin usein perheensä auttamisvelvollisuuksien takia. Keskukseen ulkopuoliseen asuntoon muuttamisen jälkeen pakolaisohjaajien tuen antamisen tilaisuudet heikkenivät entisestään.

Iltapäiväkerhoa käyvät lapset tapasivat toiminnasta vastaavat ohjaajat pari kertaa viikossa. He hakivat kerho-ohjaajista itselleen esimerkiksi juttu-, leikki- ja pelikavereita. Työntekijöiden kiinnostus lasten toimintaa kohtaan, innokkuus osallistua näiden leikkeihin ja ideoihin sekä halu olla tukena läksyjen teon lisäksi myös muutoin näkyi monessa kohdin kerhopäivien aikana. Ohjaajien tarjoaman tuen merkitys tuli esiin lasten jatkuvina avunpyyntöinä ja saamana tukena tilanteissa, joissa apua ei aina edes tarvittu. Kerholaiset eivät kuitenkaan pyytäneet apua laiskuuttaan tai saamattomuuttaan vaan pikemminkin voidakseen olla huomion ja huolenpidon kohteena. *[Amal on] äärettömän kova halaamaan. Se on ihan uskomaton tieätkö kun se haluaa olla sylissä ja kaipaa semmosta. Suukottelee ja haluaa ihan valtavasti.* Kerho-ohjaajat antoivat lapsille paljon aikaa ja hellyyttä. Kerhon viihtyisät puitteet ja riittävän väljä aikataulu soivat tähän hyvän mahdollisuuden. Mukana oli usein kahta kerholaista kohden yksi ohjaaja. Suuri työntekijämäärä, ahdas kerhotila ja yhteiset tekemisen paikat toisaalta

pakottivat ja toisaalta rohkaisivat lapsia ja aikuisia läheiseen vuorovaikutukseen toistensa kanssa, johon koulun ja vastaanottokeskuksen työntekijöillä ei ollut samalla lailla mahdollisuuksia.

Iltapäiväkerhon tehtävänä oli lähinnä pyrkiä vastaamaan lasten suomen kielen osaamattomuuteen ja sen heikkoon hallintaan. Kerho-ohjaajan mukaan sen toiminnan tärkein tavoite olikin Suomen kieleen liittyvien koulutehtävien teossa tukeminen. *Me ollaan nimenomaan sovittu, et ainakin nää aapiset ja nää kirjoittamiset, tä[hän] suomen kieleen liittyvät me tehdään siellä kerhossa, koska kotonalla ei pystytäkään tukemaan sitä.* Työntekijät paneutuivat usein niiden kerholaisten tukemiseen, joilla oli eniten vaikeuksia suoriutua kotiläksyistään. Läksytuen lisäksi iltapäiväkerho antoi lapsille mahdollisuuden päästä osallistumaan monipuoliseen ohjattuun toimintaan, jonka merkitys näkyi lasten innokkuutena suoriutua nopeasti koulutehtävistä, jotta heille jäisi enemmän aikaa osallistua kerhon muihin toimintoihin ystäviensä kanssa. Lapset kertovatkin pitävänsä kerhossa siitä, että siellä oli heistä kiinnostuneita aikuisia, jotka auttoivat, leikkivät heidän kanssaan, keksivät erilaista ohjelmaa ja järjestivät paikkoja ja välineitä toiminnan toteuttamiseen.

Kokemusten vaihtaminen työntekijöiden välillä oli vähäistä. Tutkimukseen osallistunut kerho-ohjaaja ajatteli kokemusten vaihdon vähyyden myös haittaavan työtään. Hän väitti perheitä koskevien taustatietojen estävän häntä auttamasta lapsia parhaalla mahdollisella tavalla. Psyykkinen huonovointisuus voi olla vaikeaa huomata lapsen käyttäytymisen taustalta, ellei käytössä ole riittävästi tietoja tämän menneistä ja nykyisistä elinoloista. Hughes ja Beirens (2007, 268) ovat todenneet tilanteen olevan saman myös Brianniassa. Heidän mukaansa esimerkiksi koulujen henkilökunnilla ei usein ole tietoa lasten tilanteista, kuten heidän huonoista asumisololoistaan, kohtaamasta rasismista ja vihamielisyydestä, jatkuvista väärinkäsityksistä sekä näistä johtuvista emotionaalisista ongelmista.

Abasin vointiin ryhdyttiin vastaanottokeskuksessa kiinnittämään huomiota perheen poismuuton aikoihin, vaikka hänen tiedettiin kokeneen kovia keskuk- sessa asuessaan. Hän oli esimerkiksi ollut todistamassa äitinsä kahta itsemurhayritystä tuona aikana. Pojasta ei juuri vaihdettu tietoja työntekijöiden kesken. Ainoa ongelma josta oli yleisesti tietoa, olivat pojan oppimisvaikeudet. Opettaja ja kerho-ohjaajat eivät tienneet perheen traumaattisista kotimaan ja pakomatkan aikaisista kokemuksista, eivätkä äidin turvapaikanhaun aikaisista itsemurhayrityksistä. Taustatietojen puute johti siihen, ettei opettaja osannut yhdistää lapsen oppimisessa ilmeneviä ongelmia tämän heikkoon vointiin, vaan ajatteli niiden johtuvan mahdollisesta kehitysviiveestä. Ongelmien diagnosointi näyttäytyi muutoinkin niin koulussa kuin vastaanottokeskuksessa ensisijaisena vaikka taustalla oli paljon asioita jotka vaikuttivat lasten vointiin.

Mul on semmonen kuva, et siel on jotain. Siel on joku tämmönen, ei nyt hahmottamishäiriö, lukihäiriökin tavallaan on sitä, mut joku semmonen, et asiat ei loksahda kohakkain silleen niin ku pitäis. Tai sit on vaan vaikka pari vuotta alempana jonkun asian takii ja siks ei loksaha tavallaan paikalleen. Ku suomalaisii lapsii aattelin, niin ehkä aika moni on vähän ennen eskarii saanut samat taidot kuin Abasilla on nyt.

(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Laajempi yhteistyö olisi todennäköisesti hyödyttänyt myös Mahmoudia. Kerho-ohjaaja ei tiennyt pojan sota- ja pakomatkakokemuksista ja Suomessa ilmeneestä masennuksesta. Tämä tuli esiin eräänä kerhopäivänä lapsen saapuessa kesken koulupäivän leikkipuistoon, jossa iltapäiväkerho oli viettämässä ulkoilutuokiotaan. Muut lapset lopettivat leikkinsä ja tulivat pojan luokse pian tämän paikalle ilmestymisen jälkeen.

Joku sanoo: ”Mikset ole koulussa?” Ei sano mitään. Ohjaaja näyttää pettyneeltä. Kuiskaa hänelle, miksi Mahmoud tuli. Aamupäivällä vok:ssa kuulin, että opettaja oli lähettänyt koulusta vok:een, koska ei ollut yhteistyökykyinen. Kukaan ei halua pelata Mahmoudin kanssa. Pyytää yhtä ohjaajista pelaamaan, mutta tämä ei suostu. Ohjaaja: ”Meni kuviot sekaisin. Paljosta se ei ole kiinni.” Tarkoittaa sitä, että lapset lopettivat saman tein linnaleikin kun Mahmoud tuli. Kolmas ohjaaja tarjoutuu Mahmoudille pelikaveriksi. Ei suostu tähän. Yrittää seurata muita lapsia, mutta vaihtavat heti paikkaa kun Mahmoud tulee lähelle. Vaikka yrittää ottaa ystävällisesti kontaktia, saa tosi tylyn vastaanoton. Lopulta Abas suostuu siihen, että Mahmoud kulkee hänen rinnallaan. Ohjaaja: ”Hän on jotenkin niin kiero.” Itse en huomaa mitään kieroutta Mahmoudin tämän hetkisessä toiminnassa. Päinvastoin näen pojan, joka voi todella huonosti ja josta tulisi olla huolissaan.

(Kenttämuistiinpano)

Yhteistyötä tiivistämällä eri työntekijät olisivat voineet keskittyä antamaan pelkästään toimenkuvaansa kuuluvaa tukea Mahmoudille ja ohjata tämän muissa avuntarpeissaan sen tahon pakeille, jolle asianhoito ensisijaisesti kuului. Pojan kohtaamisiin liittyvistä kokemuksistaan kerho-ohjaajat eivät osanneet kertoa vastaanottokeskuksen tai mielenterveystoimiston työntekijöille, sillä he ajattelivat lapsen käyttäytymisen johtuvan tämän ikävistä luonteenpiirteistä, ei psyykkisistä ongelmista. Työntekijöiden välisessä yhteistyön toteutumattomuudessa näkyi myös turvapaikanhakijuuden väliaikaisuus, sillä eri auttajatahojen välisiä yhteistyöpalavereja ei järjestetty lasten hakuprosessien aikana.

6.2.3 Lapsiryhmään kuulumisen ehdot

Lapsiryhmiin kuulumisella oli monia myönteisiä vaikutuksia turvapaikanhakijalasten arjen kululle. Niihin mukaan pääseminen merkitsi ennen kaikkea leikki- ja pelikavereiden saamista. Parhaimmassa asemassa olivat lapset, joilla asui suunnilleen samanikäisiä ja samaa äidinkieltä puhuvia ystäviä samassa laitoksessa. Tutkimuksen keskuksissa kaveriporukan jäsenet saattoivat kukin puhua äidinkielenään eri kieliä. Suomen kielen taito paransi heidän mahdollisuuksiaan viettää aikaa toisten seurassa. Mitä paremmin lapsi osasi suomea, sitä enemmän hänellä oli tilaisuuksia päästä osalliseksi vastaanottokeskuksen lapsiryhmien jäsenyydestä. Yhteiset leikit ja yhdessä oleminen innostivat lapsia käyttämään oppimiaan sanoja ja siten kehittymään kielitaidossaan. Motivaatio kielen oppimiseen oli suuri, sillä lapsilla oli kouluun tai esikouluun mennessä yleensä jo pienoinen sanavarasto hallussaan. Myös alle kouluikäiset oppivat nopeasti suomen kielen alkeita ilman, että heillä olisi ollut kontakteja muihin kuin keskuksissa asuviin ja siellä työskenteleviin.

Kieli ja sen hallinta on tärkeä asia ryhmien sisään pääsemisen välineenä, sillä sosiaalinen elämä tuotetaan ja uusinnetaan kielen välityksellä (Atkinson 1992, 2). Seurustelussa on kysymys myös oikean kommunikaatiotyylin haltuunotosta, ja sen ymmärtämisestä miten esiintyä muiden edessä sosiaalisissa tilanteissa (Illouz 2007, 37). Suomenkielisten sanojen lisäksi turvapaikanhakijalapset lainasivat puheeseensa sanoja myös omista äidinkielistään ja englannin kielestä. Lapsiryhmän kielen muotoutumiseen vaikutti myös lasten ikä ja vastaanottokeskusten aikuisten käyttämä kieli. Turvapaikanhakijalapsiryhmien jäsenyyden saamisessa auttoi lisäksi vastaanottokeskuksessa käytetyn käsitteistön tuntemus. Keskuksen ulkopuolisista oudoilta tuntuvat käsitteet, kuten *camppi*, *respa* ja *vokki* olivat laitosten asukkaille ja työntekijöille täysin hyväksyttäviä ja jopa ainoita oikeita kyseisessä ympäristössä (myös Linden 2002, 50).

Tutkimuksen lasten käyttämästä käsitteistöistä näytti muodostuvan pikku hiljaa ryhmään kuulumisen osoitin, sillä sen avulla heillä oli mahdollisuus sulkea ulkopuoliset pois niistä keskusteluista, joilla turvapaikanhakijalapsuutta rakennettiin. Bourdieu (1986, 248–249, myös Björnberg 2011) puhuu verkostoihin ja ryhmäjäsenyyksiin perustavasta sosiaalisesta pääomasta, joka kehittyy erilaisten suhteiden välityksellä. Koska vain vastaanottokeskuksessa asuvat lapset pystyivät keskustelemaan uskottavasti turvapaikanhakijalapsuuteen kuuluvista asioista, oli ulkopuolisilla ihmisillä oltava keinoja osallistua näihin keskusteluihin. Ilman lasten käytössä olevan käsitteistön tuntemusta ei heidän kohtaamisensa ja kuulemisensa olisi ollut mahdollista (myös Hakala ja Hynninen 2007, 213).

Kielen lisäksi myös sukupuolella ja iällä oli merkitystä vastaanottokeskuksien lapsiryhmien muotoutumisessa. Eri sukupuolta olevilla ei ollut ryhmiin asiaa kun poikkeustapauksissa. Perheiden vanhimpien tyttärien tuli väliin täyttää velvollisuutensa perheen auttamisessa ja ottaa pikkusisaruksensa mukaan lähtiesään viettämään aikaa ystäviensä kanssa. Kouluikäiset viihtyivät isompien lasten

seurassa. Alle kouluikäisiä kutsuttiin tarvittaessa mukaan, jos siitä oli leikin tai muun toiminnan kannalta hyötyä. Mitä nuorempi lapsi oli, sitä vähemmän hänellä oli tilaisuuksia liikkua itsenäisesti asuinhuoneensa tai asuntonsa ulkopuolella.

Turvapaikanhakijalasten käyttämän kielen, sukupuolen ja iän lisäksi myös heidän määränsä vaikutti ystävyys-suhteiden solmimisiin. Mitä enemmän lapsia oli, sitä todennäköisempää oli löytää sopivaa seuraa. Mahirilla ei ollut yhtään samanikäistä kaveria keskuksessa, sillä iältään lähimpänä olevat lapset olivat häntä viisi vuotta nuorempia. Suuresta ikäerosta huolimatta lapsi näkyi olevan ainakin silloin tällöin jonkun nuoremman turvapaikanhakijapojan seurassa. Lapsen korkeampi ikä ja suurempi koko tuntui herättävän laitoksen lapsiryhmässä kunnioitusta, joka tuli esiin näiden Mahiria kohtaan osoittamana toveruutena.

Abasin kerrottiin olevan läheinen ystävä Ramizin kanssa. Pakolaisohjaaja väitti poikien yhdessäolohetkien vähentyneen selkeästi Abasin muutettua oleskeluluvan saatuaan pois vastaanottokeskuksesta. *Mä luulen, et he on [ystäviä] koulussa, mut sitten voi olla, et ei sitten enää vapaa-aikana ehkä näy [yhdessä]. Koska oon kuullut, että vanhempien välillä on jotain erimielisyyksiä tällä hetkellä.*

Pojan irtautumista laitoksen kaveriporukasta edistivät ja siihen osittain pakottivat hänen vanhempansa, jotka eivät halunneet jatkaa yhteydenpitoaan keskuksen asukkaiden kanssa. Seitsemänvuotias poika ei näitä käyntejä voinut vanhempiensa vastustuksen ja keskuksen kaukaisen sijainnin vuoksi yksinään toteuttaa. Laitoksen ulkopuoliseen asuntoon muuttaminen vähensi niin ikään Saadetin mahdollisuuksia tavata muita turvapaikanhakijalapsia. Laitoksesta poismuutettuaan lapsi pystyi tapaamaan ystäviään ainoastaan koulussa ja kahdesti viikossa iltapäiväkerhossa sekä joskus lyhyen aikaa keskuksessa kerhon jälkeen. Muualla asumisestaan huolimatta tyttö kykeni säilyttämään jäsenyytensä vastaanottokeskuksen tyttöryhmässä. Tässä häntä todennäköisesti auttoi turvapaikanhakija-status, joka ei hänen kohdallaan muuttunut poismuuton myötä.

Vastaanottokeskusten asujaimistoissa tapahtuu koko ajan vaihtuvuutta asukkaiden saadessa päätöksiä hakemuksiinsa. Lapsen poislähteminen saattaa merkitä suuria muutoksia lapsiporukan sisäisille suhteille, jos siinä mukana olevat ovat muodostaneet tiiviin ryhmittymän. Tamillan käännätyksen toimeenpanon (luku 5.5.3) jälkeen keskuksen tyttöryhmän oli muutouduttava uudelleen. Saadet ja Habibah ryhtyivät viettämään enemmän aikaa parhaan ystävänsä menettäneen Aaliyahin kanssa. Tyttöjen välinen ystävyys oli kuitenkin erilaista, sillä aiemman tiiviin paritoveruuden sijaan tytöt muodostivat nyt kolmen tytön verkoston. Se ei näyttäytynyt yhtä tiiviinä kuin kahden tytön välinen ystävyys.

Ystävyys-suhteet ovat keskenään liittoutuneiden tyttöjen vahvemman aseman (Aapola 1992, 95–96), läheisyyden kokemisen tärkeyden sekä ystävyys-suhteiden tuoman turvan (Asher ja Parker 1989, 7–8) vuoksi tytöille tärkeitä elementtejä elämässä. Jos lapselle merkittävä ystävyys-suhde päättyy, hän saattaa tuntea koko ihmisarvonsa joutuvan kyseenalaiseksi (Aapola 1992, 84). Turvapaikanhakijuus

on elämäntilanne, joka sisältää paljon epävarmuustekijöitä. Yksi näistä on ystävien äkkinäisen poislähtemisen mahdollisuus, jonka vuoksi tutkimuksen tytöt näyttivät perustavan enemmän ja vähemmän tiiviitä varaystäväverkostoja. Tämän kaltaisia mahdollisista ystävistä muodostettuja varaverkostoja pitävät etenkin tytöt yllä juuri tärkeiden ystävyys-suhteiden rikkoutumisvaaran vuoksi (Thorne 1993, 94).

Lapsiryhmiin kuulumisen edut näkyivät etenkin kriisitilanteissa (myös Spicer 2008, 492), sillä niihin osallistuminen toi mukanaan sekä paikkoja omista tunteista kertomiseen että tekemistä surullisten asioiden ajattelemisen sijaan. Näissä tilanteissa ystäväverkostot toimivat lasten turvaverkostoina. Amal esimerkiksi jatkoi kavereidensa tapaamista entiseen malliin perheen saadessa kolmannen kielteisen päätöksen hakemukseensa muiden perheenjäsenten eristäytyessä omiin oloihinsa useiden päivien ajaksi.

6.3 Tuen saaminen keskuksen ulkopuolelta ja ulkopuolella

Etenkin aluksi keskuksen ulkopuolisista tukiverkostoista turvapaikanhakijalasten tueksi asettuivat Suomessa asuvat sukulaiset, mikäli näillä sellaisia oli. Kotimaassa olevista omaisista, paikallisista etnisistä verkostoista ja tukihenkilöstä oli joillekin lapsille hyötyä. Yksi keskeisimmästä tuenantajista oli valmistavan luokan opettaja.

6.3.1 Sukulaisten ja etnisten verkostojen antama apu

Jo valmiiksi Suomessa olleista sukulaisista oli usein varsinkin tulovaiheessa apua perheille. Näistä moni pystyi suomenkielentaitoisena antamaan asiointi- ja neuvonta-apua esimerkiksi turvapaikkatutkintaan ja koulun aloittamiseen liittyvien asioiden hoidossa. Alussa sukulaisvierailuja tehtiin puolin ja toisin tiuhaan tahtiin, mutta ajan saatossa tutkittavien mukaan niiden tekeminen väheni. Myös Bahananin, Ebrun ja Saadetin perheelle kävi näin. Saadet kertoi kyläilevänsä Suomessa asuvan tätinsä luona paljon harvemmin kuin alkuvaiheessa. Henkilökohtaisten vierailujen lisäksi sukulaisiin pidettiin yhteyttä puhelimen välityksellä. Perhe oli ainoa, jolla oli internet-yhteys käytössään omassa asunnossaan. Sitä käytettiin väliin myös yhteydenpitoon sukulaisen kanssa. *Meidän suku[lainen] on Suomessa toisella paikkakunnalla. Ne menee Saadetin kanssa internetin kautta toiselle paikkakunnalle.*

Myös Amalin, Kalyn ja Mahirin perhe oli siinä onnellisessa asemassa, että heillä oli sukulaisia Suomessa. Lasten ja näiden äidin kera maahan saapui erään heidän läheisen ystäväperheensä aikuinen tytär Didja. Tästä naisesta tuli sittemmin lasten sukulainen, sillä heidän Suomessa asuva enonsa meni tämän kanssa myöhemmin naimisiin. Didja asui perheen kanssa samassa vastaanottokeskuksen asunnossa aina avioitumiseensa saakka. Perheen omaohjaaja kertoi tämän pää-

asiallisesti huolehtineen tuolloin lasten ja kodin hoidosta. Amalin ja Didjan välillä syntyi kiintymyssuhde, joka näkyi vielä pitkän aikaan naisen vastaanottokeskuksesta pois muuton jälkeen. Nainen otti tytön välillä vieraakseen uudelle asuinpaikkakunnalleen viikonloppujen tai koululomien ajaksi.

Didja oli se, joka hoiti nämä lapset. Ja siinä vaiheessa sitte, kun hän muutti pois, oltiin huolissaan, et miten se äiti sitten pärjää. Et äidillähän saatto olla just muutamia päiviä, et se vaan makas sängyssä ihan tiedottomana. Ei kyennyt mitään [tekemään].

(Amalin, Kalyn ja Mahirin perheen omaohjaajan haastattelu)

Enosta oli lapsille aluksi myös paljon tukea. Yhteydenpidon pikku hiljaa vähenettyä oli tämän niin ikään Suomessa asuvasta entisestä vaimosta heille apua tämän rientäessä kriisitilanteissa ensimmäisenä perheen tueksi. Vaikka nainen käytti paljon aikaa äidin tukemiseen, oli hänen paikalleen tulostaan se ilo lapsille, ettei näiden tarvinnut olla niin paljoa äitinsä apuna. Myös muiden perheiden kohdalla esiintyi tuen saamista sukulaisverkostoilta kielteisten päätösten saamistilanteissa. Joskus avun saanti Suomessa olevilta sukulaisilta estyi sukulaisen huonon kunnon vuoksi. Sukulaisen vointi saattoi näissä tilanteissa päinvastoin aiheuttaa perheenjäsenille lisähuolta. Alainin Suomessa asuva täti oli ollut koko pojan Suomessa oloajan psykiatrisessa sairaalahoidossa. Kenttäjakson päättymiseen mennessä poika oli käynyt ainoastaan kerran tapaamassa tättään.

Tutkimuksen lapset olivat yleensä eläneet kotimaissaan laajennetuissa perheyhteisöissä, minkä vuoksi olisi voinut ajatella näiden mieluusti pitävän yhteyttä sukulaisiinsa ja kertovan heihin liittyvistä muistoista. Yhteydenpitoaktiivisuus Suomen rajojen ulkopuolella asuvia sukulaisia kohtaan oli kuitenkin yleisesti ottaen vähäistä. Se näyttäytyi lisäksi aikuislähtöisenä lasten vaihtaessa kuulumisia lähinnä vain aikuisten toivomuksesta ja usein myös hyödyttömänä lasten kannalta.

Tutkimuksessa oli kuitenkin mukana myös lapsia, joille yhteydenpito sukulaisien kanssa vaikutti antavan lisävoimaa arjen pyöртеistä selviämiseen. Yksi näistä harvoista lapsista oli Sabibah, jonka vanhemmat kannustivat lastaan olemaan säännöllisesti yhteydessä kotimaassa asuvien sukulaisien kanssa. He myös välittävät aktiivisesti lasta koskevia kuulumisia muulle suvulle omien soittojensa aikana. *Kuka meistä äitin[i] kanssa puhelimesta juttelemassa, niin Sabibah tulee sanomaan. Se tulee heti paikalle.* Yhteydenottojen aikaisten äidinkielellä tapahtuvien kuulumisten ja muistojen jakamisen avulla tyttö tuntui pystyvän jakamaan kokemuksen laajempaan yhteisöön kuulumisesta. Se mahdollisti kotimaassa asuvien läheisten läsnäolon hänen arjessaan ja suhteiden ylläpidon myös myös laajemmalle levinneiden transnationaalisten verkostojen kanssa (esim. Tiilikainen 2003, 58–61).

Etenkin vanhempien turvapaikanhakijalasten huolta lisäsi kotimaassa olevien omaisten vointi. Vaikka lapset kaipasivat läheisiään ja pelkäsivät näiden menet-

tämistä, reagoivat he varsin eri tavoin lähiomaisensa poissaolemiseen. Kun jotkut lapset halusivat Sabibahin tapaan olla säännöllisesti yhteydessä muualla asuviin perheenjäseniinsä, niin toiset eivät tahtoneet olla näiden kanssa missään tekemisissä. Aaliyah esimerkiksi kieltäytyi täysin keskustelemasta Irakissa asuvien sukulaistensa kanssa.

Minna: Muistat sä siitä sun veljest, Moktaderista? Millanes Moktader oli?

Aaliyah: En muista.

Minna: Onks se kiva?

Aaliyah: On.

Minna: No niin muistathan sä sitten. Ootko sä puhunut Moktaderin kans puhelimessa?

Aaliyah: En.

(Aaliyahin haastattelu)

Aaliyah oli nähnyt isänsä viimeksi varsin ikävissä merkeissä perheen kotona Irakissa, kun aseistautuneet miehet olivat vieneet tämän väkipakolla pois perheenjäsenten silmien edestä (luku 4.2.2). Väkivallan kohteena tai todistajana oleminen on lapselle erityisen vaikeaa vanhemman ollessa sen käyttäjä tai uhri (Schulman 2004, 151). Vanhemman merkitys turvallisuuden takaajana korostuu etenkin tilanteissa, jolloin raajan voiman käyttöä tapahtuu lapsen omassa kodissa. Pienelle lapselle väkivallan kokeminen ei ole valintatilanne, sillä hänellä ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa tapahtuman kulkuun tai poistua paikalta samalla tavoin kuin vanhemmilla lapsilla ja aikuisilla (Vornanen 2006, 131–132).

Aaliyahin kokemus saattoi vaikuttaa hänen päätökseensä olla pitämättä yhteyttä isään ja muihin sukulaisiin. Tällöin myös heidän tuen antamisen mahdollisuutensa heikkenivät tytön suhteen. *Aaliyah ei halua. Se lähtee toiseen huoneeseen heti kun sen perään joku niistä soittelee. Hän menee toiseen huoneeseen ja laittaa ovi kiinni.* Tämä suretti etenkin Aaliyahin isää. Jos lapsi kieltäytyy kokonaan olemasta tekemisissä läheistensä kanssa, ei torjunnan kohteena olevilla ole mahdollisuutta auttaa lasta tämän turvapaikanhaun aikana. Menneisyyden surullisiin tapahtumiin liittyvien muistojen poissulkeminen mielestä saattaa olla arjessa selviämisen edellytys (Solantaus 2006, 180). Yhteyksien katkeamisen taustalla on usein kyse puolustusreaktiosta. Omista ongelmista puhumista vältetään kotimaassa olevien omaisten kanssa, jotta selvidyttäisiin jokapäiväisestä elämästä. Sukulaisten vältteleminen on yksi tapa estää turvapaikanhakuaikaan liittyvien kysymysten esiin nostaminen. (Björnberg 2011; myös Lipsanen 2005, 2063.)

Äiti kertoi, ettei Aaliyah halunnut avautua muutoinkaan tunteistaan muille ihmisille. Myöskään muut turvapaikanhakijalapset eivät yleensä halunneet puhua menneisyyteensä ikävistä kokemuksista työntekijöille, vaikka he muutoin kertoivat näille arkielämäänsä liittyvistä tapahtumista.

Meneillä olevaan hetkeen takertuminen ja siinä ilmeneviin asioihin keskittyminen olivat keskeisellä sijalla turvapaikanhakijalasten elämässä. Siksi myös arjen rutiinit näyttäytyivät tärkeinä elementteinä heidän arkensa rakentumisessa. Perheenjäsenten välisissä keskusteluissa, tapahtuivat ne sitten kasvokkain tai puhelimitse, pohdittiin lähinnä arkisia asioita ja tapahtumia. Kotiaskareisiin liittyvien rutiinien ja rituaalien tekeminen ja niistä keskusteleminen tuovat perheet ja suvut myös muutoin yhteen (Masuda ja Duck 2002, 13, 25; Kokkonen 2006, 125). Näiden osittain sukupuolisesti ja kulttuurisesti värittyneiden puheenaiheiden avulla rakennetaan, vahvistetaan ja ylläpidetään samalla perheenjäsenten välisiä suhteita. Kadidan, Aaliyahin ja Mahmoudin isän antamat ohjeet ja käskyt auttoivat Irakissa vallitsevien roolimallien ja sukupuolisuhteiden siirtymistä perheessä vallalla oleviksi arjen käytännöiksi vastaanottokeskuksessa. Tiedostamattaan tai tietoisesti isä tuli konstruoiduksi kotimaansa sukupuolittuneet perinteet puhelimitse tuhansien kilometrien päähän Suomeen. Tällä tavalla kotimaan yhteisöissä vallalla oleva miesten arvostettu asema saatiin säilymään myös diasporassa (myös Pyykkönen 2007, 110; Martikainen 2004, 209–212). Sekä äiti että kerho-ohjaaja kertoivat sukupuolisidonnaisten roolimallien näkyvän 12-vuotiaan Mahmoudin käyttäytymisessä. Äidille Mahmoudin käytös näyttäytyi johtajuutena, kerho-ohjaajalle monien suomalaisten työntekijöiden tapaan kulttuurista johtuvana käyttäytymisenä.

Nytkin perjantaina Mahmoud on siellä sillä lailla [kuin] joku herra. Siskoille [sanoo]: ”Mee hakee vettä mulle!” tai ”Mee hakee mulle perunaa!” Ihan hän on [kuin] joku johtaja.

(Aaliyahin, Kalyn ja Mahmoudin äidin haastattelu)

Mahmoud on semmonen mun mielestä, voi olla että oon taas väärässä kun jostain asioista en tiedä, tyypillinen sen kulttuurin perheen vanhin poika, joka paljon pystyy sanelemaan mitä Aaliyah ja mitä se pikku sisko [tekee].
(Iltapäiväkerho-ohjaajan haastattelu)

Perheeseen kuulumisen tärkeys kuului Aaliyahin, Kadidan ja Mahmoudin muualla asuvien perheenjäsenten haluna kiinnittyä Suomesta turvapaikkaa hakeviin omaisiinsa. Päivittäisten yhteydenottojensa avulla isä pystyi omaohjaajan mukaan hallitsemaan vastaanottokeskuksessa asuvia läheisiään puhelimen välityksellä ikään kun olisi fyysisesti läsnä näiden arjessa. Mahmoud piti säännöllistä yhteyttä myös kotimaassa asuvaan isoveljeensä ja isoäitiinsä. Työntekijät ja lasten äiti ajattelivat yhteydenpidosta Irakissa oleviin omaisiin olevan pojalle enemmänkin haittaa kuin hyötyä, sillä jatkuvien puhelinsoittojen myötä lapsen huoli sukulaisista ja tuttavista kasvoi aina vaan suuremmaksi.

Mun mielestä on vaan ahdistavaa, että se isä on niin valtavan läsnä siellä kotona. Et sille pojalle ei kotona anneta mahdollisuutta unohtaa sitä kuvioo. Et se isä siellä on läsnä siinä hyvin voimakkaalla tavalla.
(Perheen omaohjaajan haastattelu)

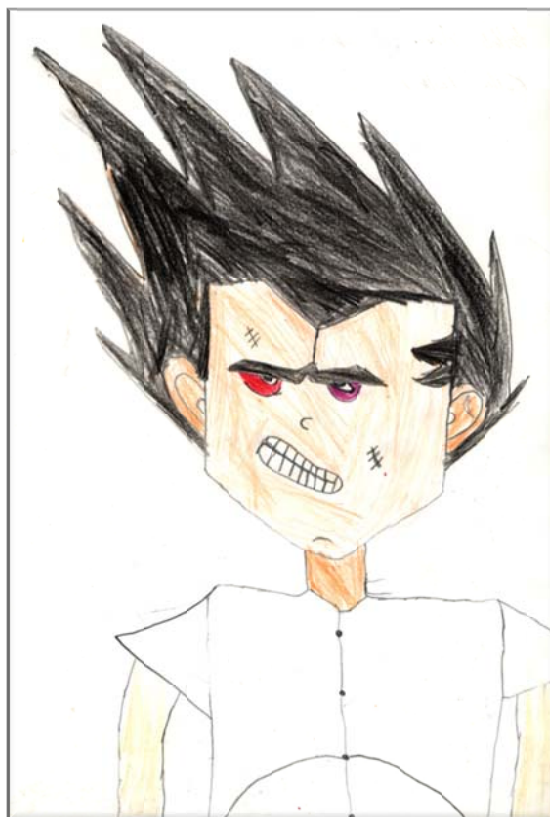
Äiti: Mahmoud nytkin [on] todella huolissaan mun kanssa hänen isästä ja veljestä. Enemmän kuin minä kaiken lisäksi. Mahmoud [on] sellanen.

Minna: Miks hän on huolissaan heistä? Mitä hän pelkää?

Äiti: Kun sä mietit sitä, että nyt hän on täällä itse turvassa. Et sä mietit siellä isän ja veljen [tilannetta]. Ne ei oo turvassa. Pelkää, että joka päivä pommi räjähtää tai jotain. Että sota-alueella ne on. Se miettii sitä.

(Aaliyahin, Kalyn ja Mahmoudin äidin haastattelu)

Kenttäjakson aikana elämä Irakissa muuttui erityisen vaaralliseksi ja paikallista siviiliväestöä menehtyi suuria määriä jatkuvien selkkausten, kidnappausten ja itsemurhaiskujen seurauksena (UNHCR 2006). Maan tilanteen kärjistymisen konkretisoitui Mahmoudin perheen turvapaikanhaun aikaisessa elämässä heitä lähellä olevien perheiden lasten kidnappauksina. Kotimaahan liittyvät ikävät uutiset saattoivat olla inspiraation lähteenä myös Mahmoudin kertomassa sadussa.

Hän on vienyt yksi pikku poika ja sanonut pikkupojan omistajalle: "Jos te ette maksa, en mä anna poikaa takaisin. Ja jos mä tiedän, että pojan isä ei anna rahaa, hävitän koko pikku pojan." Ja poika on nyt iso. Se luulee, että mies on hänen isä. Mies aina nostaa kättä pikku pojalle ja pikku poika aina kyselee: "Missä mun äiti?" Sen tähden aina nostaa kättä. Siellä on yksi huone. Hän pistää sinne vankilaan. Siellä hän nostaa kättä.

(Mahmoud, 12 vuotta, Irak, kerrottu arabiaksi ja suomeksi)

Mahmoudin hätä kotimaassa olevia omaisia kohtaan ei ole harvinaista, sillä turvapaikanhakijoiden on yleisesti arveltu tuntevan huolta kotimaahan jääneistä sukulaisista ja ystäväistä. Erityisesti kadoksissa olevien omaisten kohdalla nämä surun tai epävarmuuden tunteet korostuvat. (Esim. Sourander 2007, 483.) Jatkuva huolehtiminen ja toisaalta halu kokea yhteisöllisyyttä perheeseen kuuluvien kanssa aiheuttaa ristiriitaa lapsen mielessä. Se vähentää etenkin nuorten mahdollisuuksia sopeutua vastaanottokeskuselämään ja uuteen kulttuuriin sekä tutustua uusiin ihmisiin. Rakkaiden läheisten poissaolo ja kaipuu pitävät ajatukset helpposti muualla kuin sen hetkisessä ympäristöissä ja tilanteissa (Kokkonen 2006, 102).

Mahmoudin odotettiin ottavan vanhimpana Suomessa olevana poikana vastuuta äidistään ja pikkusisaruksistaan. Lapsi yritti toimia näiden toiveiden mukaisesti ja sai sen vuoksi arvostusta omaisiltaan ja sukulaisiltaan. Isän puheista oli kuultavissa kuitenkin myös huolta tämän tilanteesta. *Isä on sanonut hänelle, että älä itke, älä sure. Et kaikki on hyvin.* Mahmoudin vastuu oli pojan ikään ja vointiin nähden ainakin lapsen opettajan mukaan liian suuri. *Mahmoudilla on niin suuri taakka täällä. Poika joka ei osaa kunnolla laskee, eikä kirjoittaa, eikä lukee suomen kielellä kantaa vastuuta siitä perheestä. Siis sillä tavalla. Et kylhän se on vähän liian suuri taakka Mahmoudilla.*

Lasten yhteisöllisyyden kokemus näkyi siinä, miten he määrittelivät itsensä suhteessa muihin ihmisiin. Saadetiin äidin vahva etninen kuuluvuuden tunne kurdilaiseen yhteisöön kuului myös tämän tyttären puheessa lapsen kuvaillessa itseään kurdilaiseksi turkkilaisen sijaan. Mahmoudille sen sijaan kansalaisuus näyttäytyi tärkeänä jäsentämisen välineenä, silloin kun lapsi toi puheissaan esiin irakilaisuutensa. *Mä oon irakilainen. Mä on syntynyt Irakissa. Olen syntynyt siellä ja oppinut turkin (kielen) siellä.* Etnisyydestä tai kansalaisuudesta puhuminen oli lasten kohdalla kuitenkin varsin satunnaista. Valentine, Sporsen ja Nielsen (2007) ajattelevat vähäisten muistojen ja omakohtaisten kokemusten estävät turvapaikanhakijalapsia ymmärtämästä mitä etninen tausta ja kansalaisuus heidän vanhemmilleen ja omalle yhteisölle merkitsivät. Heidän tutkimuksessaan mukana olleet somalilapset eivät määritelleet itseään kansalaisuuden tai etnisen taustan vaan uskonnon perusteella.

Tässä tutkimuksessa lapset määrittelivät itsensä lähinnä turvapaikanhakijuiden perusteella, joka näyttäytyi heille lähinnä ”vastaanottokeskulaisuutena” tai ”kamppilaisuutena”. *Oli talvi silloin (kun) me tulimme vastaanottokeskukseen, (silloin kun) minut otettiin camppiin.* Myös muissa maissa turvapaikanhakijat kutsuvat vastaanottokeskusta usein *campiksi* (Haghseresht 2003, 84). Lapset määrittelivät itsensä ja muut asukkaat välillä myös epämääräiseen *täällä asujien* ryhmään ja he puhuivat usein ”täällä” olemisestaan.

Paikallisista etnisistä verkostoista tuntui olevan enemmän iloa turvapaikanhakijavanhemmille kuin -lapsille, sillä käytössään olevien puhelimiensa avulla aikuisilla oli paremmat mahdollisuudet pitää näihin verkostoihin yhteyttä. Lapsissa oli myös harvinaisemmista maahanmuuttajaryhmistä tulevia hakijoita, joilla ei asunut lainkaan oman ryhmänsä edustajia lähiseudulla. Toisaalta laitoksissa asui myös perheitä, jotka olivat tutustuneet nopeasti useampaankin paikalliseen samaa taustaa edustavaan henkilöön. Etenkin näille perheille etniset verkostot näyttivät paikkaavan sitä yhteenkuuluvuuden tunnetta, jota he kotimaassa olivat tunteneet sukunsa jäsenten kanssa (myös Salminen 1997, 62–64).

Etnisen verkoston olemassaolo hyödytti lasta, mikäli hän sen avulla pystyi laajentamaan ystäväpiiriään. Kommunikoidessaan äidinkielellään lapsen ei tarvinnut pinnistellä suomen kielen kanssa leikki- ja seurustelutilanteissa. Abas ja Afrim sekä Klarita ja Ramiz olivat harvoja lapsia, joiden kohdalla paikallisten etnisten verkostojen merkityksen pystyi huomaamaan. Lasten vanhemmat olivat onnistuneet verkostoitumaan varsin nopeasti alueella asuvien albaaniperheiden kanssa. Nämä verkostot antoivat heille mahdollisuuden päästä edes silloin tällöin pois oman asunnon usein ahdistavasta ilmapiiristä tapaamaan samaa kieltä puhuvia lapsia ja aikuisia.

Verkostoituminen paikkakunnalla asuvien samaa etnistä ryhmää edustavien kanssa näytti riippuvan pitkälti ryhmän koosta. Sen lisäksi perheen suuri lapsiluku, vanhemman jaksamattomuus tai arkuus suhteiden solmimiseen sekä erilainen poliittinen suuntautuneisuus hankaloitti tutustumista ja yhteydenpitoa näihin verkostoihin. Bahanin, Ebrun ja Saadetin perhe ei juuri seurustellut lähiseudulla asuvien lukuisten kurdiperheiden kanssa. Suuren lapsiperheen arjen pyörittäminen ja perheenisän kotimaan aikainen poliittinen aktiivisuus ei suonut siihen mahdollisuuksia.

6.3.2 Koulun keskeinen merkitys

Vastaanottokeskuksen ulkopuolisista työntekijöistä tutkimuksen lapset eivät olleet tekemisissä juuri muiden kuin opettajansa kanssa. Osa heistä tarvitsi paljon henkilökohtaista ohjausta koulutehtäviensä tekemiseen. Tämä näkyi heidän jatkuvina avunpyyntöinä. He saattoivat esimerkiksi pyytää tätä useaan kertaan saman oppitunnin aikana kertaamaan tehtävien tekoon liittyvän ohjeistuksen:

”Opettaja, onko kaikki punainen?” (Alain) toistaa samanlaisen kysymyksen opettajan antamien yksittäisten ohjeiden jälkeen myös jatkossa. Esimerkiksi kun opettaja kehottaa maalaamaan talon keltaiseksi, Alain kysyy ”Onko kaikki keltainen?” Opettaja lähtee selvittämään, mitä Alain tarkoittaa. Selviää, että haluaa tietää maalataanko koko auto renkaineen päivineen ja koko talo, myös katto, ohjeessa kerrotulla värillä.
(Kenttämuistiinpano)

Alain ei todennäköisesti olisi pystynyt suoriutumaan koulusta saamistaan tehtävistä ilman opettajalta ja kerho-ohjaajilta saamaansa henkilökohtaista tukea. Poikaa auttoi lisäksi opettajan ohjaajille välittämät tiedot päivän aikana annetuista läksyistä. Niiden avulla nämä pystyivät heti kerhotilaan saavuttuaan kertomaan paljon aikaa tehtävien tekoon tarvitsevalle Alainille mitä tämän tuli kerhon läksytuokion aikana tehdä.

Tutkimuskoulun opettaja väitti, että häneltä vaadittiin työssään kykyä auttaa lapsia myös muissa kuin varsinaiseen opetustehtävään liittyvissä asioissa. Hänen oli osattava lisäksi huomata turvapaikanhakijaoppilaiden käyttäytymisessä tapahtuvat muutokset, sillä muutoin nämä olisivat saattaneet joutua vaaraan.

Ku mullei oo pelkästään se opettajan rooli, vaikka mä saan vaan tästä palkkaa. Välillä tuntuu, että mä oon sairaanhoitaja, mä olen lääkäri, mä olen psykiatri, mä olen lastenhoitaja välillä. Opettaja, ohjaaja, puheterapeutti. Kaikki, ne tässä näin. Tavallaan en pysty kattoo näit lapsii tälleen (laittaa kädet silmiensä sivuille), vaan katon laajemmin niitä ja aika paljon sit yritänkin (...) Mahmoud oli ollut sen aamun kamalan alakuloinen ja tällänen. Sitten sitä ei löytynyt mistään. Mä soitin sitten vokkiin, että tämmönen juttu on, ett Mahmoud on lähtenyt. ”Minnehän poika on lähtenyt?” Mä pelkäsin Mahmoudin puolesta. Se oli niin maassa, niin masentuneen oloinen. Semmoinen, ettei se vaan tee ittelleen mitään. Ajattelin: ”Apua!” Se on semmonen pelko, pelko itelläni ihan kamala.
(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Valmistavan luokan opettajan tärkeä merkitys näkyi turvapaikanhakijaoppilaiden hanakkana hakeutumisena tämän luo koulun eri tilanteissa. Hänen huomioon otettiin ja seuraan pyrittiin oppituntien lisäksi koulun pihalla ja ruokasalisissa. Oppilaat tuntuivat luottavan opettajaansa, sillä uhkaavissa ja riitaisissa tilanteissa käännettiin ensisijaisesti juuri hänen puoleensa. Opettajan lisäksi tutkimuksen lapset pyrkivät monesti myös muiden luokassa työskentelevien aikuisten seuraan.

Aaliyah tulee pyytämään minulta apua yhteen laskutehtävään. Pyydän kysymään apua koulunkäyntiavustajalta. Avustaja tuleekin auttamaan Aaliyahia (...) Aaliyah jatkaa hetken laskutehtävien tekoa. Sitten menee Sergein henkilökohtaisen avustajan luo ja pyytää tältä apua.
(Kenttämuistiinpano)

Valmistavan luokan opettaja väitti etenkin muslimitaustaisten oppilaiden koulunkäynnin olevan välillä vaikeaa vanhempien vastustuksen tähden, sillä vanhemmat eivät aina arvosta etenkään tyttöjen koulun käymistä. Tutkimuksen aikana ilmeni, että turvapaikanhakijavanhempien vastustus ei liittynyt ainoastaan sukupuoleen, vaan lapsen oma kielteinen kanta vaikutti myös siihen. Sehla ei ollut pitänyt koulusta kotimaassaan (luku 4.2.3), eikä hän aluksi pitänyt siitä Suomessakaan. Ensimmäisen kouluvuoden aikana lapsella oli paljon selvittämättömiä poissaoloja. Opettaja muisteli tytön olleen pisimmillään poissa koulusta lähes kolme viikkoa ilman erityistä syytä. Hän väitti runsaiden poissaolojen hidastaneen lapsen oppimista niin paljon, ettei pystynyt siirtämään tätä normaalille perusopetuksen luokalle toisen kouluvuoden alussa.

Seuraavan lukuvuoden alussa Sehlan suhtautumisessa tapahtui radikaali muutos. Tähän opettajan mukaan oli vaikuttanut hänen ja äidin väliset keskustelut. Esimerkistä ilmenee, että opettaja käytti varsin kovia keinoja saadakseen äidin ymmärtämään koulunkäynnin tärkeän merkityksen suomalaisessa yhteiskunnassa. Oppivelvollisuuslakiin vetoamalla ja poliisilla uhkailulla opettaja sai aikaan positiivisen muutoksen, sillä tämän keskustelun jälkeen sekä äidin että Sehlan suhtautuminen koulunkäyntiä kohtaan muuttui ja lapsen koulusta poissaolot vähenivät selkeästi.

Äidin kaa juteltiin, et tältä (valmistavalta) luokalta pääsee pois, jos koulussa käydään säännöllisesti. ”Eiks se oo etuoikeus, et oma tyttö oppii lukemaan ja laskemaan? Jos te Suomeen aiotte jäädä, niin se on tän tytön velvollisuus. Jos te saatte jäädä Suomeen pysyvästi, sen on pakko käydä koulua. Tääl Suomessa ei voi valita laitanko lapseni kouluun vai enkö laita. Jos et laita, niin poliisit hakee sen kouluun ja sen paikka on sit jossain muualla kuin kotona sillä lapsella. Tämmösii asioita käytiin [läpi] ja sen jälkeen se on käynyt koulua ja työst on tullut positiivinen.

(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Opettaja ajatteli lasten koulunkäyntihalukkuuteen vaikuttavan myös lapsen iän, sillä hänen mukaansa monien tyttöoppilaiden innokkuus opiskelua kohtaan usein katoaa murrosiässä, kun oman perheen perustamishaaveet tulevat keskeiseen osaan lapsen mielteitä. *Mitä mul on ollut vanhempiakin oppilaita, niin he saattaa jossain tietyssä [vaiheessa] murrosiän kynnyksellä – ”Ei mun tarvii opiskella. Mä meen naimisiin.”* Hän oletti turvapaikanhakijatyttöjen ajattelevan avioitumisen ja lasten synnyttämisen olevan parempi vaihtoehto kuin ammattiin koulutautumisen (myös Vestel 2004, 370).

Vanhempien valistamisen lisäksi opettajalla oli myös muita tapoja lisätä oppilaidensa opiskelumotivaatiota. Hän käytti suostuttelua, fyysisen kunnon heikkenemisen mahdollisuuteen viittaamista ja läheisten tuntemaan suruun vetoamista. Nämä ovat hyvin samantapaisia keinoja, joita pakolaisohjaajat omassa työssään sovelsivat (luku 6.2.2). Opettaja pyrki lisäksi vaikuttamaan lasten käyttäy-

tymiseen kysymysten avulla (myös Puroila 2002, 100.). Näiden kielellisten ilmaisujen avulla hän halusi tehdä oppilaille, ja myös vanhemmille selväksi miten näiden hänen mielestään tuli toimia jotta lapsi oppisi asioita, jotka auttaisivat myöhemmin suomalaisessa yhteiskunnassa pärjäämisessä. Läksyjen tunnollinen tekeminen esiintyi näissä interventioissa yleensä tärkeimpänä asiana.

Ei oo läksyt tehty. Mikäs selitys tällä kertaa? Oli kaksi päivää aikaa tehdä, eikä vieläkään ole tehty. Miten Mahir luulet, että opit puhumaan suomen kieltä ja pääset pois valmistavalta luokalta? (...) Mitähän äiti sanoo? Onko äiti iloinen? Onko opettaja iloinen? Opettaja on vähän surullinen sinun puolesta.”

(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Vaikka opettaja oli aktiivisesti tekemisissä pakolais- ja kerho-ohjaajien kanssa, tämä yhteistyö ei toiminut kaikilta osin. Työntekijöillä oli väliin lasten voinnista täysin toisistaan poikkeavia käsityksiä. Tämä näkyi selkeimmin Abasin kohdalla, joka reagoi monin tavoin äitinsä sairauteen (luku 3.2.3; 4.2.2; 5.3.2; 5.4.1). Väliin lapsi oli apaattinen ja eristäytyvä, väliin taas levoton ja surullinen. Poika alkoi myös vältellä äitiään ja tuntee pelkoa isänsä menettämistä kohtaan. Iltapäiväkerhon ohjaaja väitti Abasin ahdistuksen alkaneen näkyä tämän huolestuttavana käyttäytymisenä vasta hiljattain. *Abas todella sulkeutuu, käy kyykkyyyn ja alkaa imee peukaloo. Se on tullut nyt kuvioihin mukaan täs semmosen kuukauden sisällä. Menee ihan [kipuraan] ja alkaa heijaa itteään. Menee kyykkyyyn. Rupee imee peukaloaan.* Myös koulussa Abas oirehti pahaa oloaan imemällä peukaloaan. Opettaja kertoi pyrkineensä auttamaan tätä tavan poiskitkemisessä. Hän sopi pojan kanssa salaisen merkin, minkä nähdessään lapsi ymmärsi ottaa sormen pois suustaan, sillä hän ei halunnut muiden oppilaiden ryhtyvän kiusaamaan asian takia:

Minä sanoin Abasille, että merkki on tämä näin (näyttää sormimerkin). Et sit täytyy ottaa pois. Et ei nyt tääl koulus enää nyt. Ja nyt tänään Abasilla ei kertaakaan mennyt sormi suuhun. Mut mä en oikein tiitä, että mikä sielä on taustalla, mitä siel on takana.

(Valmistavan luokan opettajan haastattelu)

Vastaanottokeskuksen työntekijät pystyivät vain harvoin antamaan Abasille läheisyyttään, sillä tämä suostui tulemaan näiden syliin ainoastaan tuntiessaan olonsa uhatuksi. Ainoa syli, joka Abasille näytti kelpaavan, oli isän syli. Myös valmistavan luokanopettaja kertoi, ettei hän pystynyt vastaamaan Abasin läheisydentarpeisiin niin paljon kun olisi halunnut. *Aivan mielettömästi oli peukalo suussa, ku alotti täällä ja oli semmonen, että kun oltais päiväkodin puolella niin oisin kaapannut syliin ja pitänyt sylissä ja paiannut ja halinut ihan hirveesti. On semmonen pieni, ressurka ollut täs näin.*

Pojan tilanne olisi vaatinut koulunkäyntivaikeuksien taustalla olevien syiden selvittämistä. Tähän ei kuitenkaan ryhdytty hänen turvapaikanhakijuutensa vuoksi. Tilanteen selvittämättömyyden takia pojalle ei pystytty tarjoamaan lisätukea¹⁸. Opettaja kuvitteli Abasin tilannetta alettavan tutkia aikaisintaan seuraavana syksynä tämän siirtyessä normaalin perusopetuksen luokkaan uudessa koulussaan. Iltapäiväkerho-ohjaaja kyseenalaisti suomalaisen turvapaikanhakujärjestelmän oikeudenmukaisuuden lisätukea tarvitsevien oppilaiden osalta. *Jos Abas olis yleispuolella oleva suomalainen laps, niin se ois saanut kyl erityistukea jo. Et tämmösis tapauksissa, ne [turvapaikanhakijalapset] ei välttämättä saa sitä, minkä joku toinen [saa].*

Perusopetuslain (1998) 16 § (24.6.2010/642) sanotaan:

Oppilaalla, joka on tilapäisesti jäänyt jälkeen opinnoissaan tai muutoin tarvitsee oppimisessaan lyhytaikaista tukea, on oikeus saada tukiopetusta. Oppilaalla, jolla on vaikeuksia oppimisessaan tai koulunkäynnissään, on oikeus saada osa-aikaista erityisopetusta muun opetuksen ohessa. Oppilaalle, joka tarvitsee oppimisessaan tai koulunkäynnissään säännöllistä tukea tai samanaikaisesti useita tukimuotoja, on annettava tehostettua tukea hänelle tehdyn oppimissuunnitelman mukaisesti. Tehostettu tuki sisältää oppilaalle annettavia, erityisesti 16, 31 ja 31 a §:ssä tarkoitettuja tukimuotoja sekä tarvittavia pedagogisia järjestelyjä.

Näitä lakipykäläiä turvapaikanhakijalasten kohdalla ei yleensä noudateta.

Tutkimuskoulun normaaliluokille integroiminen, joka tosin koski vain isojen ryhmässä opiskelevia oppilaita, oli yksi tapa helpottaa valmistavalla luokalla opiskelevien tutustumista suomalaisoppilaisiin (myös Opetushallitus 2009, 4). Integroitavia oppiaineita isojen ryhmässä olivat liikunta ja englanti. Mahir osallistui viidesluokkalaisten poikien liikunnantunneille kerran viikossa. Muille luokan urheilutunneille hän ei pystynyt osallistumaan lyhyempien koulupäiviensä vuoksi. Ollessani ensimmäistä kertaa seuraamassa hänen liikuntatuntiaan huomasin muiden poikien haluavan hänet innokkaasti omaan pelijoukkueeseensa. Liikunnanopettajan mukaan urheilun harjoittaminen oli lapselle tärkeää ja motivoi häntä lähtemään aamuisin kouluun. Integroimisen lisäksi luokanopettaja yritti auttaa lapsia tutustumaan suomalaisoppilaisiin myös muilla keinoin. Hän esimerkiksi järjesti aika ajoin erään toisen luokan opettajan kanssa yhteisiä musiikkitunteja. Kahden eri koululuokan yhteiset retket ja koulussa järjestetyt tapahtumat antoivat lapsille niin ikään mahdollisuuksia tutustua muiden luokkien oppilaisiin.

¹⁸ Sekä opettaja että kerho-ohjaaja näyttivät määrittelevän koulun antaman lisätuen perusopetuslain (642/2010) mukaisena tehostettuna tukena, jota annetaan yleisen tuen ollessa riittämätöntä.

Vastaanottokeskuksesta poismuuttaneille lapsille koulu näytti olevan tärkeä paikka, sillä se mahdollisti yhdessäolon jatkumisen laitoksessa asuvien lasten kanssa. Koulun merkitys ystävien tapaamispaikkana korostui etenkin niiden lasten kohdalla, joiden kodit sijaitsivat niin kaukana keskuksista, etteivät nämä pystyneet siellä itsenäisesti vierailemaan. Aarash asui vastaanottokeskuksen ulkopuolisessa asunnossa asuinalueella, jossa asusti paljon suomalaisperheitä. Hän ei kuitenkaan onnistunut ystäväystymään lähiympäristön lasten kanssa. Pojan kertomasta sadusta voidaan lukea ystävien kaipuusta, kaverien valikoinnin kohteena olemisesta ja ystäväystymistä estävistä ennakkoluuloista.

Oli joku poika. Hänen nimensä oli Amir. Amir oli 9-vuotias. Amir tuli ystäväksi jonkun pojan kanssa. Hänen nimensä oli Timo. Ensin heistä tuli ystäviä luokassa. Sen jälkeen kun koulu loppui, he menivät kotiin. Amir vaihtoi vaatteensa ja meni ulos. Hän näki Timon ulkona ja he leikkivät polkupyörällä. Sitten Timon isä tuli kutsumaan Timoa. Isällä oli myös polkupyörä ja he menivät yhdessä. Timon isä näytti vähän tyytymättömältä ja vihaisen näköiseltä ja hän ei puhunut Amirin kanssa ollenkaan. Amir halusi nähdä ystävänsä uudestaan. Sen jälkeen Amir näki Timon vielä koulussa ja he tervehtivät. Amir myös kerran näki Timon koulun pihassa välitunnilla, mutta hän ei huomannut Amiria ja meni ystäviensä kanssa. Amir ajatteli, että jos pyytää Timoa leikkimään koulun jälkeen kanssaan, hän ei tule koska Timo leikkii ystäviensä kanssa. Sinä päivänäkin Timo leikki Amirin kanssa vain sen takia, että hän oli yksin.
(Aarash, 9 vuotta, Afganistan, kerrottu dariksi)

Samankaltaiset ulossulkemiseen liittyvät jäsenyysneuvottelut kuuluivat ja näkyivät myös muiden laitosten ulkopuolisissa asunnoissa asuvien lasten puheissa. Keskuksen kaveriporukoiden jäsenyys on näissä tilanteissa tärkeää, sillä paikallisiin lapsiryhmiin mukaan pääseminen vie yleensä aikaa (Spicer 2008). Ystäväystymistä hankaloittaa monesti turvapaikanhakijalasten ulkonäöllinen, kielellinen ja kulttuurinen poikkeavuus. Tämän vuoksi esi- tai kouluopetusta turvapaikanhakijalapsille antavat paikat saattaa olla vastaanottokeskuksen ulkopuolisissa asunnoissa asuville ainoa paikka, jossa he voivat seurustella muiden lasten kanssa.

Tutkimuksen lasten opiskelu samassa koulussa ja samalla luokalla lisäsi heidän turvallisuuden tunnettaan. Tämä tuli esiin luottamuksena avunsaamiseen ja ystävyiden jatkuvuuteen niin koulumatkojen, oppituntien kuin väli- ja ruokatuontienkin aikana. Etenkin nuoret turvapaikanhakijalapset pyrkivät hakeutumaan toistensa seuraan mahdollisuuksiensa mukaan, vaikka olisivat opiskelleet eri luokilla. (Myös Souto 2011, 74.) Koulun normaalilla perusopetuksen luokalla opiskeleva Ramiz vietti aina välituntinsa valmistavalla luokalla olevien turvapaikanhakijaoppilaiden seurassa. Poika ei ollut koskaan ollut tämän luokan oppi-

las. Yhteenkuuluvuuden tärkeys toisten vastaanottokeskuksessa kirjoilla olevien lasten kanssa näkyi hänen kohdallaan siten myös koulussa.

Turvapaikanhakijaoppilaat, niin kuin valmistavan luokan oppilaat ylipäättään, oleskelivat yleensä aina omien luokkalaistensa lähituntumassa, jollei näitä otettu tai jolleivät he halunneet tulla mukaan muiden seuraan väli- tai ruokatunnin aikana. Oma ryhmä ja paikka tarjosivat turvaa mahdollisten kiusaamis- tai muiden hankalien tilanteiden varalta. Turvattomuuden tunne johtaa usein siihen, että ulkomaalaistaustaiset liikkuvat kouluissa mieluummin toisensa seurassa, välttelevät vaarallisiksi kokemiaan paikkoja ja eristäytyvät fyysisesti suomalaisoppilaista istumalla vierekkäin oppitunneilla ja ruokailussa sekä viettämällä välitunnit omissa erillisissä paikoissaan (mt., 141).

Vastaanottokeskuksen ulkopuolista henkilöistä tutkimuksen lapsille oli apua myös tulkeista. Näistä eräät antoivat virallisen tulkkausavun lisäksi lapsille myös muuta tukea. Toinen tutkimuksen keskuksista käytti apunaan erästä miestulkkia. Tämä oli ystävystynyt lähemmin kahden tutkimuksessa mukana olleen perheen kanssa. Ystävyyden myötä mies omalla ajallaan tulkkasi tarvittaessa perheiden saamia kirjeitä ja kouluun liittyviä viestejä. Mahirille tulkki oli tukihenkilö, joka otti vastuulleen pojan kuljettamisen jalkapalloharjoituksiin ja yhteyden pitämisen valmentajan kanssa. Miehellä oli eräs toinenkin Suomessa asuva poika tuttavanaan. Myös tähän lapseen hän oli tutustunut vastaanottokeskuksessa tulkaustyönsä lomassa. Ystävyyys tulkin kanssa näyttäytyi Mahirille tärkeänä asiana. Mies onnistui motivoimaan poikaa lähtemään harjoituksiin ja kouluun ja siten jaksamaan eteenpäin elämässä, vaikka lapsi olikin ajoittain masennuksensa vuoksi huonossa kunnossa. Ilman tulkin apua Mahir ei olisi pystynyt harrastamaan ja muutoinkin miehen olemassaolo lisäsi hänen mahdollisuuksiaan osallistua vastaanottokeskuksen ulkopuoliseen toimintaan.

Turvapaikanhakijalapset tapasivat lisäksi jonkin verran myös muita työntekijätahoja. Nämä kohtaamiset terveyskeskuksessa, kirjastossa ja muissa lähinnä kunnallisissa toimipisteissä olivat yleensä satunnaisia ja koskivat vain joitakin tutkimuksessa mukana olleita lapsia.

6.4 Sosiaaliset verkostot selviämisen mahdollistajina

Turvapaikanhakijalasten kielteinen suhtautuminen kotimaahan palaamista kohtaan johtui kotimaan turvattomuudesta sekä ikävistä muistoista, joihin usein liittyi väkivallan kohteena tai todistajana olemisia. Nämä kokemukset seurasivat joitakin lapsia turvapaikan haun aikaan. Ne myös estivät suurinta osaa heistä miettimästä kotimaahan palaamisen jälkeistä elämää ja joskus myös puhumasta siellä olevien omaistensa kanssa. Tutkimuksen lapset eivät myöskään pohtineet tulevaa vointiaan, mikä sen sijaan askarrutti työntekijöitä ja joitakin vanhempia. Aikuiset ajattelivat käännytyspäätöksen vastaanottamisen aiheuttavan osassa lapsia negatiivista reagointia kuten vihan ja petetyksi tulemisen tunteiden esiin-

tuloa. Kotimaahan palaaminen tulisi heidän mukaansa aiheuttamaan lapsille lamaantumista ja turvattomuutta. Tämän lisäksi koulun käyminen vaikeutuisi sekä tarvittavat ammattimaiset tukitoimet jäisivät puuttumaan, mistä seuraisi todennäköisesti lasten ongelmien pahenemista. Työntekijät ajattelivat, että etenkin joillakin pojista olisi riski syrjäytyä ja että useimmat tytöt joutuisivat epätaasa-arvoisesti kohdelluiksi, mikäli he palaisivat kotimaihinsa.

Koti tuntui merkitsevän turvapaikanhakijalapsille perhettä johon kuuluttiin tai paikkaa jota voitiin kutsua omaksi. Näiden näkökulmien avulla turvapaikanhakijat rakensivat suhdettaan myös kotimaahansa, Suomeen tai kumpaankin näistä. Vanhasta kodista välitilaan siirtyi usein turvallisen ja mukavan kodin tunnelma. Turvapaikanhakijalapset unelmoivat turvapaikanhakuaikaa paremmasta ajasta. He näkivät tulevaisuutensa Suomessa hyvänä ja pitivät koulunkäymistä ja ammattiin opiskelemista itsestään selvinä asioina. Näistä positiivisista kuvitelmistaan huolimatta moni heistä ei halunnut tai pystynyt hahmottamaan elämäänsä kovin pitkälle tai laajasti eteenpäin.

Tutkimuksen lapsilla saattoi olla useitakin sosiaalisia tukiverkostoja, jotka auttoivat tai yrittivät auttaa heitä selviämään arjestaan. Eri tekijät vaikuttivat siihen, mistä verkostosta oli kussakin tilanteessa eniten iloa ja hyötyä. Lapset saivat apua yleensä niiltä tahoilta, joiden kanssa he olivat jatkuvasti tekemisissä. Näitä olivat Suomessa olevat vanhemmat ja sisarukset, mikäli nämä eivät olleet henkisesti kovin huonossa kunnossa, vastaanottokeskuksessa työskentelevät pakolaisohjaajat ja iltapäiväkerho-ohjaajat, toiset turvapaikanhakijalapset sekä valmistavan luokan opettaja. Lapsen voinnilla, aktiivisuudella ja suomen kielen taidolla oli vaikutusta tuen saamiseen.

Sosiaaliset verkostot osoittautuivat tärkeinä lasten hyvinvointia lisäävinä tekijöinä, tosin lähes kaikkien lasten kohdalla oli olemassa verkostoja, jotka heikensivät heidän vointiaan. Usein nämä lasten voinnin kannalta merkittävät verkostot liittyivät lasten lähisukuun. Björnberg (2011) on pohtinut turvapaikanhakijalasten hyvinvointia joustavuuden, emotionaalisen ja sosiaalisen pääoman, luottamuksen sekä sosiaalisen tunnustamisen ja kunnioittamisen näkökulmasta. Hän näkee sosiaaliset verkostot tärkeinä resursseina, joiden avulla lapsi pystyy selviytymään hakuprosessin aikaisista omaa hyvinvointia ja terveyttä uhkaavista uhista.

Turvapaikanhakijalapset elivät yleensä ottaen hyvin rajattua elämää. Heidän rohkeutensa, vointinsa ja sosiaalisten verkostojensa toiminta vaikuttivat siihen miten he pystyivät liikkumaan kodin, koulun ja vastaanottokeskusten ulkopuolella (myös Spicer 2008, 507). Vanhempien heikko suomalaisen yhteiskunnan tuntemus ja suomen kielen huono hallinta vähensivät lasten tuen saamisen mahdollisuuksia. Äidin tai isän heikko psyykkinen kunto vaikutti tutkimuksen lapsiin eri tavoin: osa heistä ryhtyi heidän auttajikseen, osa pyrki välttelemään heitä. Vanhemman epävakaa käytös saattoi myös pelottaa etenkin pienempiä lapsia ja johtaa vanhemman välttelemiseen ja lapsen parempikuntoiseen vanhempaan

kiinnittymiseen. Joskus lapset ryhtyivät näissä tilanteissa huolehtimaan sisaruksistaan (myös Hek 2005, 40). Tutkimuksessa ilmeni, että hiljaiset ja arat lapset jäivät ajoittain muiden asukkaiden varjoon. Myös luottamus lapsen ympärillä toimivaan turvaverkostoon, kuten huonokuntoisten vanhempien mahdollisuuksiin huolehtia lapsistaan näyttivät muodostuvan avun saamisen esteeksi joidenkin lasten kohdalla.

Lapset saivat keskusten työntekijöiltä yleensä apua, mikäli he pystyivät haakeutumaan näiden luokse. Säännölliset tapaamiset tukivat myös lasten suomen kielen oppimista. Pakolaisohjaajat yrittivät saada erilaisten hallinnankeinojen soveltamisen avulla huolta aiheuttaviin asioihin muutoksen kuitenkin useinkaan onnistumatta tässä. He myös pyrkivät auttamaan lapsia tehostetusti selkkaus- ja muissa kriisitilanteissa. Tämä tuki oli lähinnä emotionaalisen tuen antamista ja voimakkaasti reagoivien lasten mielenterveyspalveluiden piiriin ohjaamista. Yhteistyö muissa instansseissa työskentelevien kanssa oli vähäistä. Henkilökohtaisen tuen lisäksi ohjaajat järjestivät lapsille kerho- ja muuta virkistystoimintaa.

Iltapäiväkerho näyttäytyi turvallisia aikuissuhteita ja mielekästä tekemistä tarjoavana paikkana, jossa lapsilla oli mahdollisuus oppia uusia asioita, vastaanottaa apua useilta eri ihmisiltä, saada huomiota ja huolenpitoa sekä osallistua myös päätöksen tekoon. Työntekijöiden aidolta vaikuttava läsnäolo ja kuuntelemisen kyky sekä kiinnostus kysellä tärkeistä asioista olivatkin taitoja, joista näytti olevan tutkimuksen lapsille hyötyä turvapaikanhakuaikana.

Turvapaikanhakijalapset halusivat kuulua vastaanottokeskusten lapsiryhmiin, sillä ne takasivat heille leikki- ja pelikavereita. Ryhmän jäsenyys myös mahdollisti tuen ja arvostuksen saamisen muilta lapsilta. Lasten jäsenyysneuvotteluissa suomen kielen ja vastaanottokeskuksissa käytetyn käsitteistön osaaminen näyttäytyi keskeisenä asiana. Heidän osallistumistaan lapsiryhmien toimintaan hankaloittivat kieleen liittyvien puutteiden lisäksi väärä ikä, sukupuoli ja ihonväri, vanhempien vastustus, keskuksen ulkopuolisissa asunnoissa asuminen sekä myönteisen päätöksen saamisesta johtunut erilainen status.

Vastaanottokeskuksen ulkopuolisista henkilöistä muualla Suomessa asuvat sukulaiset näyttäytyivät etenkin turvapaikanhaun alkuvaiheessa keskeisiltä tuenantajilta lapsille. Heidän antamansa tuen määrään vaikutti heidän asuinpaikkansa. Lähellä olevat pystyivät antamaan perheenjäsenille asiointi- ja neuvonta-apua useammin kuin kaukana asuvat. Myös lasten ja kodin hoitoavun sekä kriisituen antaminen helpottui sukulaisten lähellä olon myötä.

Yhteydenpito lasten ja kotimaan sukulaisten välillä oli vähäistä ja pitkälti aikuislähtöistä. Siksi myös transnationaalisten verkostojen tarjoaman tuen vastaanottaminen ja diasporan hyödyntäminen estyi useampien lasten kohdalla. Joissakin tapauksissa kotimaassa asuvat sukulaiset pystyivät tukemaan lapsia. Tällöin omalla äidinkielellä tapahtuvien kuulumisten ja muistojen jakaminen mahdollisti kokemuksen kuulumisesta laajempaan yhteisöön. Lasten ja sukulais-

ten välinen yhteydenpito joudutti joissain tapauksissa kulttuuri- ja sukupuolisidonnaisten roolimallien siirtymistä perheiden kokemuksiksi vastaanottokeskuksissa. Toisaalta nämä mallit auttoivat lapsia saamaan arvostusta, toisaalta niihin liittyvät velvoitteet aiheuttivat lapsille stressiä. Perheen vanhemmat lapset tunsivat huolta, kaipuuta ja pelkoa kotimaahan jääneistä omaisista. Tämä ei voinut olla vaikeuttamatta vastaanottoelämään sopeutumista. Isän poissaolo merkitsi sitä, että perheen vanhimmat pojat kantoivat vastuuta mukana olevista perheenjäsenistä. Joillekin turvapaikanhakijalapsille läheisistä erillään oleminen oli niin vaikeaa, etteivät he halunneet olla näiden kanssa missään tekemisissä.

Paikallisista etnisistä verkostoista oli lapsille hyötyä, mikäli he pystyivät niiden avulla laajentamaan ystäväpiiriään. Verkostoitumiseen liittyvät vierailut myös mahdollistivat seurustelun omalla äidinkielellä ja pääsyn kodin ja keskustuksen ulkopuolelle. Nämä verkostot eivät kuitenkaan yleensä pystyneet antamaan merkittävää tukea. Monet niistä olivat pienikokoisia ja toisaalta runsaslapsisten perheiden oli vaikeaa pitää yhteyttä niihin. Muita syitä yhteyksien vähäisyyteen olivat esimerkiksi erot poliittisessa suuntautumisessa, vanhempien jaksamisen haasteet sekä arkuus solmia suhteita.

Tutkimuksen kouluikäisille valmistava luokka näyttäytyi kaikkein keskeisimpänä tuen saamispaikkana vastaanottokeskuksen ulkopuolella. Lasten opettajaltaan saama tuki perustui pitkälti henkilökohtaiseen ohjaukseen. Heitä auttoi myös läksytietojen välittäminen iltapäiväkerho-ohjaajille ennen kerhokertojen alkamista. Opettajan tuki ei ollut ainoastaan oppimisessa tukemista sillä hän teki paljon myös muille auttajatahoille kuuluvia tehtäviä opetustyönsä lomassa. Tuen saamista hankaloitti joidenkin lasten runsaat poissaolot koulusta. Tähän vaikutti osin vanhempien kielteinen suhtautuminen etenkin tyttöjen koulunkäyntiä kohtaan. Lasten mahdollinen heikko opiskelumotivaatio ei niinkään näkynyt koulusta poissaoloina, vaan läksyjen tekemättä jättämisinä.

Osallisuuden ja yhteisöllisyyden tavoittelun taustalla vaikutti olevan pitkälti pyrkimys turvallisuuden, läheisyyden ja arvostuksen saamiseen. Epävarmojen ja vaihtelevien elinolojen tähden lapsilla oli varaystäväverkostoja, joita hyödynnettiin muutostilanteissa. Lasten yhteenkuuluvuuden tärkeys tuli esiin myös heidän määrittelytavoissaan. He paikansivat itsensä camppilaisiksi, täällä olijoiksi tai vastaanottokeskuslaisiksi. Tapa näyttäytyi heille ominaisena keinona tuottaa samuutta sekä lähipiirinsä että laajemman yhteisön kanssa, sillä suurin osa keskuksissa kirjoilla olevista lapsista tuntui pystyvän käsittämään itsensä näiden ryhmien jäseniksi. Sen sijaan vanhemmat määrittelevät itsensä ja samalla lapsensa yleensä etnisen tai kansallisen ryhmänsä avulla. Työntekijät selittivät lasten käyttäytymistä lähinnä kulttuuritaustan perusteella.

Turvapaikanhakijalasten käyttäytyminen herätti yleisesti huolta heidän läheisissään. Tutkimuksen aikuisten lapsia kohtaan tuntema huoli oli monessa tilanteessa perusteltua ja heidän reaktionsa aiheellisia. Tässä mielessä lapsista huolehtimista voidaan pitää myönteisenä vallankäytön muotona. Tutkimus osoit-

ti, että viranomaisten ajattelevan traumaattisten kotimaan tai pakomatkan aikais-
ten kokemusten olevan lasten mielenterveysongelmien syynä. Turvapaikanhaun
aikaiset usein epäinhimilliset olosuhteet, joissa lapsi joutuu elämään kuukausien
tai joskus vuosien ajan, jäävät usein huomiotta turvapaikanhakuaikana.

Työntekijöiden oli toisinaan vaikea tarjota apua, koska heillä ei aina ollut
käytettävissään riittävästi lapsikohtaisia taustatietoja. Niiden saamista haittasi
kyselemättömyyden kulttuuri, halu olla aiheuttamatta lapselle turhaa pahaa oloa.
Pakolaisohjaajien työkiireet ja se, että jotkut lapset asuivat keskusten ulkopuoli-
sissa asunnoissa, vähensivät kohtaamistilanteiden määrää ja vaikeuttivat siten
myös lasten voinnin tarkkailua. Koulusta tai kerhosta erotetuille lapsille ei pys-
tytty järjestämään korvaavaa toimintaa kerho- tai koulupäivien ajaksi. Avun
saamista hankaloitti lisäksi se, että tietoja vaihdettiin työntekijöiden välillä liian
vähän. Tutkimuksen lapsilla ei myöskään ollut mahdollisuutta päästä osalliseksi
kaikista niistä yhteiskunnan palveluista, joita Suomessa vakituisesti asuvien
perheiden lapsille tarjotaan. Tämä eriarvoisuus näkyi niin opetus-, sosiaali- kuin
terveystoimenkin alueella.

Turvapaikanhakijalasten on helpompi saada apua esimerkiksi Ruotsissa, jossa
heillä on oikeus samoihin terveys- ja opetustoimen tukitoimiin kuin maassa asu-
villa lapsilla. Ruotsissa pyritään julkisen rahoituksen avulla takaamaan lasten
fyysinen ja henkinen hyvinvointi turvapaikanhaun aikana. Kaikille lapsille teh-
dään esimerkiksi perusteellinen lääkärintarkastus ennen päivähoito-, esiopetus-
tai koulupaikan tarjoamista (Ekblad ja Jaronson 2004, 626; Pirinen 2008, 48.)
Tämän vuoksi viranomaiset pystyvät tarjoamaan lapsille räätälöityjä tukitoimen-
piteitä pian heidän saavuttuaan toiminnan piiriin.

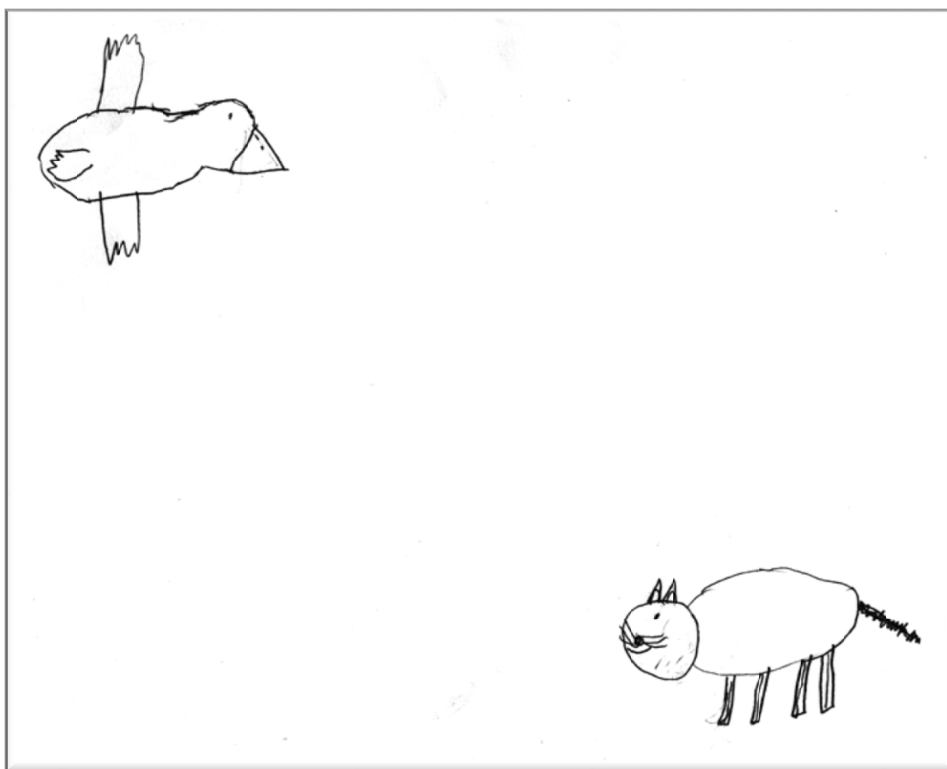
Tutkimus osoitti suomen kielen oppimisen, ohjatun toiminnan suunnitteluun
ja toteutukseen osallistumisen sekä mahdollisen tukihenkilön antaman avun
lisäävän lasten itsensä toteuttamisen edellytyksiä turvapaikanhaun aikana. Ilman
näitä mahdollisuuksia varsinkin kouluikäisten lasten keinot elää täysipainoista
elämää olivat rajallisia. Aikuisten valta oli keskeinen lasten toimintaa rajoittava
tekijä. Aikuisilla oli valta päättää järjestettiinkö lapsille paikkoja oppia suomen
kieltä ja suotiinko heille tilaisuus päivähoidon tai esiopetuksen saamiseen tai
koulun käymiseen. Aikuiset myös edesauttoivat tukihenkilön löytymistä sekä
järjestivät ohjattua harrastus- tai muuta viriketoimintaa. Lasten mahdollisuudet
osallistua toiminnan suunnitteluun riippuivat niin ikään aikuisista.

7 KOHTI PAREMPAA TURVAPAIKANHAKUAIKAA

Papukaija ja kissa

Kerran meni yksi mies ja osti papukaijan torilta. Toi sen kotiinsa. Papukaija ilostui paljon, koska sisällä oli kylmä ja ulkona oli kuuma. Sitten papukaija lauloi, koska se ilostui paljon. Sillä miehellä oli myös yksi kissa. Ja kissa sanoi papukaijalle: "Älä laula kovaan ääneen, koska häiritset ihmisiä." Papukaija sanoi: "Minun ja sinun äänet ovat erilaiset. Kun sinä laulat, ääni on kauhea. Minä kun laulan, on ääni hyvä." Ja kissa sanoi: "Minä olen syntynyt tässä talossa, enkä uskalla laulaa. Ja sinä et ole syntynyt ja uskallat laulaa."

(Ramiz, 7 vuotta, ent. Jugoslavia, kerrottu albaniaksi)

Tässä luvussa vedän yhteen tutkimukseni tuloksia. Luvussa 7.1 vastaan tutkimuskysymyksiini. Analyysissä esiin noussutta tärkeää tulosta – äänessä olon ja vaikenemisen kokemusta turvapaikanhakijalasten elämää muokkaavana tekijänä – pohdin luvussa 7.2. Toinen keskeinen tulos on lasten oikeuksien laiminlyönti, jonka seurauksia tarkastelen luvussa 7.3. Lukuun 7.4 olen kirjannut toimenpideehdotuksia, joiden avulla lasten elämisen ehtoja on mahdollista parantaa hakuprosessin aikana. Niiden käytäntöön soveltaminen tekee lasten turvapaikanhakuajasta miellyttävämmän ja ennen kaikkea turvallisemman. Luku 7.5 sisältää kirjan päätössanat, joissa pohdin muun muassa narratiivisuutta äänen esiintulon mahdollistajana ja hyvinvoinnin lisääjänä.

7.1 Kysymyksiä ja vastauksia

Edellä esitellyssä Ramizin sadussa papukaija ja kissa keskustelevat vakituisen asukkaan ja vasta muuttaneen näkökulmista erilaisten äänten esiintuloa helpottavista ja vaikeuttavista tekijöistä. Kissa väittää rohkeuden auttavan äänessä oloa. Turvapaikanhakijalasten on oltava usein hiljaa hakuprosessin aikana. Heidät joko vaiennetaan tai he vaikenevat esimerkiksi arkuuden vuoksi. Lapset kohtavat tuona aikana myös muita vaikeuksia. He joutuvat alistumaan, todistamaan väkivaltaa ja suojautumaan siltä sekä olemaan pelkoa aiheuttavien tapahtumien ja välinpitämättömyyden kohteena. Lapset kokevat vastaanottokeskuksessa asuessaan kuitenkin myös mukavia asioita ja tapahtumia. Tämä onkin tärkeää rakennettaessa elämää turvapaikanhaun kaltaisessa välitilavaiheessa.

Väitöstutkimukseni keskeisenä tehtävänä oli tuoda esiin, miten lapset rakensivat elämäänsä ja miten sitä rakennettiin heidän puolestaan turvapaikkamenettelyn, vastaanottokeskuksen ja koulun konteksteissa. Tavoitteenani oli saada vastaus seuraaviin kysymyksiin: (1) Miten aiemmat kokemukset merkityksellistyvät lasten turvapaikanhaun aikaisessa elämässä? (2) Miten lasten nykyinen elämä vastaanottokeskuksessa ja koulussa rakentuu? ja (3) Miten sosiaaliset verkostot asettuvat lasten tueksi vastaanottokeskuksessa asumisaikana? Olen tarkastellut ilmiötä aihepiirini kannalta tärkeiden käsitteiden – etnisyys, kansalaisuus, kulttuuri ja elämänmuutos – avulla pohtien samalla näiden suhdetta ikään, sukupuoleen ja valtaan liittyviin kysymyksiin.

Väitöstutkimuksessani ilmeni, että kotimaassa ja tulomatkalla koetut pelon, epävarmuuden ja syrjinnän kokemukset jatkuvat turvapaikanhakumaassa ja heikentävät hakijoiden vointia. Tulos vahvistaa aikaisempien tutkimusten tuloksia. Tutkimukseni osoitti myös, että kotimaan kodin positiivinen merkitys siirtyy metaforisena kotina turvapaikahakijalasten välitila-aikaan. Koti merkityksellistyy tapauskohtaisesti joko ihmissuhteiden tai paikan avulla (myös Huttunen 2002, 328–329). Vaikeita sota- ja pakokokemuksia kokeneiden lasten kohdalla kodin turvallinen sijainti painottui heidän rakentaessaan turvapaikanhaun aikais-

ta elämäänsä. Ne lapset, joilla tämänkaltaisia kokemuksia ei ollut, muokkasivat arkeaan enemmän laajojen lähisukuverkostojen varaan.

Jotkut lapsista olivat muualla Suomessa ja kotimaassa asuvien sukulaistensa kanssa tekemisissä ajoittain, jotkut eivät halunneet seurustella heidän kanssaan lainkaan. Joskus lapset olivat perheensä myötävaikutuksella niin tiiviisti sidoksissa lähisukuverkostoihinsa, ettei tarvetta yhteydenpitoon verkoston ulkopuolisten kanssa juuri ollut. Näissä tapauksissa verkosto pystyi tarjoamaan lapsille sosiaalista ja usein myös taloudellista turvallisuutta, mutta rajoitti samalla heidän integroitumistaan laajempaan yhteiskuntaan. Myös Björnbergin (2011) tutkimus osoittaa turvapaikanhakijalasten sosiaalisen elämän olevan varsin monimuotoista sukulaisverkostojen näkökulmasta katsottuna.

Tutkimus osoitti turvapaikanhakijalasten arkielämän muotoutumisessa olevan pitkälti kyse heidän äänessä olon mahdollisuuksistaan ja vaikenemisen välttämättömyydestä sekä lasten edun toteutumisesta - tai sen toteutumattomuudesta. Kaikilla lapsilla oli läheinen suhde yhteen tai useampaan perheenjäseneseen tai ystävään, mikä mahdollisti tuen ja turvan saamisen sekä yhteisöllisyyden kokemisen, mutta aiheutti myös ikäviä tuntemuksia, kuten huolta ja pelkoa. Osa näistä lähisuhteista vaikutti heikentävästi lasten vointiin. Vastaanottokeskuksissa asumisessa oli heidän kannaltaan haasteellista myös perusturvallisuutta horjuttavien tapahtumien yleisyys, kuten vanhempien tai muiden asukkaiden itsemurhayritykset, asukkaiden väliset selkkaustilanteet sekä turvapaikkapäätösten saamisen vaikutukset koko yhteisön elämään. Muissa tutkimuksissa perheenjäsenen ja ystävien paikallaolo on koettu pelkästään positiivisena asiana, eikä niihin liittyviä negatiivisia vaikutuksia ole tunnistettu tai niihin ei ole haluttu puuttua. Ikävät tuntemukset näkyivät lapsissa muun muassa levottomana tai regressiivisenä käyttäytymisenä, masennuksena, painajaisunina ja pelkotiloina.

Koulun käyminen, esiopetukseen, kerho- tai harrastustoimintaan osallistuminen sekä tukihenkilö näyttäytyivät turvapaikanhakijalapsille tärkeinä asioina. Ne eivät ainoastaan nopeuttaneet suomen kielen oppimista ja mahdollistaneet huomion ja läheisyyden saamisen sekä itsensä toteuttamisen, vaan loivat myös paikkoja, joissa lapsilla oli mahdollisuus tuoda esiin kokemuksiaan, mielipiteitään ja toiveitaan. Koulu, esikoulu ja vastaanottokeskus kerhotoimintoineen mahdollistivat kuulumisuuden, osallisuuden ja sosiaalisen arvostuksen saamisen kokemuksen. Niiden toimintaan osallistumisen avulla lapset pystyivät luomaan luottamuksellisia suhteita perheen ulkopuolisten ihmisten kanssa. Ne lisäsivät lasten emotionaalista ja sosiaalista pääomaa, josta todennäköisesti oli heille hyötyä myös jatkossa riippumatta siitä jäivätkö he asumaan Suomeen. Myös aiemmissa tutkimuksissa on tähdennetty, että turvapaikanhakijalasten arjen rakentumiseen vaikuttavat ne instituutiot, joiden toimintaan he hakuaikana osallistuvat. Haasteellista tutkimuksessa mukana olleiden lasten elämässä oli se, että heillä oli vain vähän mahdollisuuksia vaikuttaa siihen saivatko he näitä keinoja ja paikkoja käyttöönsä. Aikuiset olivat yleensä ne, jotka päättivät tarjottiinko lapsille heitä

tukevia toimintamahdollisuuksia vai ei (myös Gretscher ja Kiilakoski 2008, 85; John 2003, 48–49).

7.2 Ääniä ja hiljaisuuksia

Tutkimuksessa ilmeni, että lapset vaikenivat sekä menneistä että turvapaikanhaun aikaisista negatiivisista kokemuksistaan. Lasten hiljaisuus näyttäytyi ongelmallisena, sillä se esti avun tarpeen huomioimisen ja siten myös sen antamisen. Hiljaa olo vähensi häpeään joutumistilanteiden riskiä, mutta teki samalla mahdolliseksi sosiaalisen pääoman rakentumisen lapsen tueksi (myös Björnberg 2011). Lasten hiljaisuus voidaan nähdä myös Laitisen (2006, 171) ja Tiilikaisen (2003, 87) tapaan helpottavana, suojaavana, säilyttävänä ja mahdollistavana asiana. Ikävistä kokemuksista hiljaa olemalla tai kertomalla niistä esimerkiksi huumorin keinoin lasten oli mahdollista rakentaa kokemus ymmärrykseksi, jonka avulla ikävät kokemukset on helpompi hyväksyä. Vaikenemisessä on usein kyse myös itsensä suojelemisesta, jolloin se näyttäytyy lapsen aktiivisena toimintatapana passiivisen käyttäytymisen sijaan (esim. Robbins 1997, 63).

Lasten näkökulmasta myös vanhempien toiminta näyttäytyi varsin usein ristiriitaisena. Huolestuttavista asioista vaikeneminen ja niiden salailu saattoi johtaa perheissä vaikenemisen kierteeseen. Tällöin lapset eivät puhuneet asioista, joista vanhemmat olivat hiljaa. Tutkimus osoitti, että näissä tilanteissa jotkut vanhemmat kuvittelivat, ettei heidän lapsillaan ollut omakohtaisia muistikuvia tai ymmärrystä esimerkiksi kotimaan oloista tai pakomatkan tai turvapaikanhaun aikana koetuista vaaratilanteista. Vaikenemisen kierteen vuoksi perheet saattoivat myös elää arkeaan, kuin mitään huolta tai pelkoa ei olisi ollutkaan (myös Solantaus 2006, 242–243).

Vastaavanlaista kyselemättömyyden kulttuuria esiintyi tutkimuksen mukaan myös työntekijöiden keskuudessa. He eivät esimerkiksi ottaneet lasten kanssa mielellään puheeksi menneisyyden ikäviä kokemuksia, jotteivät he ahdistuisi entisestään. Puhumattomuus kääntyi lapsia vastaan, vaikka sen tarkoituksena oli suojella heitä. Ilman taustatietoja lapsia ei voitu auttaa. Turvapaikanhakijalasten hiljaisuus onnistuttiin kuitenkin murtamaan sadutusmenetelmää käyttämällä, sillä sen avulla pystyttiin luomaan paikkoja, jotka mahdollistivat lasten puhumisen ja heidän kuuntelemisensa ilman, että heiltä täytyi kysellä. Menetelmä osoitautui toimivaksi keinoksi ottaa puheeksi monenlaisia, myös negatiivisia tunteita aiheuttavia asioita. Työntekijät vaikuttivat menetelmän avulla saadusta lapsia koskevasta monipuolisista tiedoista, joita he eivät työssään olleet pystyneet aiemmin tavoittamaan. Tämä on ymmärrettävää, sillä sadutus antaa kertojalle oikeuden päättää, mistä ja miten paljon hän haluamastaan aiheesta kertoo ja kenelle tuotettua tarinaa voidaan jakaa. Tämä oikeus rohkaisee kertomaan myös emotionaalisesti raskaista asioista. Menetelmä on sen vuoksi moniin muihin

menetelmiin verrattuna vapaampi ja samalla turvallisempi keino kertoa niin omista murheista, ahdistavista kokemuksista kuin ilon aiheistakin.

Perheenjäsenten välinen vahva riippuvuussuhde ja toisiinsa tukeutuminen näkyivät tutkittavien elämässä. Muita jäseniä kohtaan tunnetun huolen vuoksi vaiettiin omista murheista. Huolet, henkisesti kuormittavat muistot ja ympäristöstä eristäytyminen voivat aikaansaada noidankehän. Lähisuhteet muodostuvat rasitteeksi, etenkin jos niiden takia joudutaan tukahduttamaan oma emotionaalisen tuen tarve. (Myös Björnberg 2011.) Sukupuolella oli tutkimuksen mukaan myös merkitystä turvapaikanhakijalasten vaikenemiseen ja vaijantamiseksi. Tyttöjä suojeltiin poikia enemmän mieltä pahoittavien asioiden näkemiseltä ja kuulemiselta (Almaspour 2005,103; Lähteenmäki 2011, 65). Sopiva ikä ja sukupuoli oikeuttivat puhumaan asioista, joita väärää ikää ja sukupuolta olevien ei ollut suotavaa tuoda esiin.

7.3 Lapsen oikeudet ja turvapaikanhakijalapsen toiminnan mahdollisuudet

Turvapaikanhakijalapset voivat Suomessa, niin kuin monissa muissakin maissa, huonosti siksi, etteivät lasten oikeudet toteudu heidän kohdallaan kunnolla. Perheiden siirtely vastaanottokeskuksesta toiseen ei ole lasten kannalta suotavaa. Tutkimuksessa ilmeni, että lapset pelkäsivät näitä tilanteita ja stressaantuivat niistä. Uuteen paikkaan lähteminen merkitsi myös vastasolmituista ystävyyssuhteista luopumista. Lapsiperheet eivät myöskään yleensä pystyneet elämään, ainakaan koko hakuaikaa, lähellä Suomessa asuvia sukulaisiaan.

Lasten turvapaikanhaun aikaiseen heikkoon vointiin reagoiminen näyttäytyi tutkimuksessa hankalana asiana. Heidän pahoinvointinsa kyllä huomattiin, mutta siihen ei välttämättä haluttu tai pystytty puuttumaan. Ikävistä asioista puhumattomuuden vuoksi tuki- ja hoitotoimien piiriin ohjaamista tapahtui vain harvoin. Kyse oli usein myös työntekijöiden varsin rajallisista mahdollisuuksista selvittää lasten ahdistuneisuuden syitä. Toimintaan kohdennettuja varoja ei mielellään käytetty ainakaan niihin hakijoihin, joiden maasta käännättämistä pidettiin todennäköisenä. Oli parempi odottaa kuntapäätöksen saamista, valmistavalta luokalta pois siirtymistä ja vastaanottokeskuksesta pois muuttamista ennen avun piiriin ohjaamista. Lasten oikeudet eivät voi kuitenkaan toteutua, jos he eivät saa tarvitsemaansa apua asioista puhumattomuuden ja avun piiriin ohjaamattomuuden vuoksi.

Tukihenkilöiden käytön vähäisyys ja lasten harrastustoimintaan osallistumattomuus olivat niin ikään asioita, jotka lasten näkökulmasta näyttäytyivät ongelmallina, sillä niiden puute vähensi suomen kielen oppimisen ja tuen saamisen mahdollisuuksia. Oppivelvollisuuslain piiriin kuulumattomuus vaikeutti omalta osaltaan joidenkin tutkimuksessa mukana olleiden lasten elämää. Koulupaikan järjestämisessä saatettiin hidastella tai sitä ei järjestetty lainkaan. Koulusta ero-

tettuja turvapaikanhakijalapsia ei ohjattu korvaavan toiminnan piiriin koulupäivien ajaksi. Euroopan unionin (2003) suositusta koulun käynnin aloittamisesta kolmen kuukauden sisällä turvapaikanhakumaahan saapumisen jälkeen ei tutkimuksen lasten kohdalla yleensä noudatettu. Lasten oikeuksien näkökulmasta on kyseenalaista jättää lapsi ilman opetusta siksi, että hänen ajatellaan olevan maassa vain vähän aikaa, tai että hän voi niin huonosti, ettei pysty koulua käymään, tai koska hänet on sijoitettu laitokseen, missä opetuksen järjestäminen on hankalaa. Entistä kyseenalaisemmaksi tilanteen tekee se, että koulu osoittautui paikaksi, jossa lapsilla oli mahdollisuus saada äänensä kuuluviin. Myös loma- ja vapaapäivät olivat tutkimuksen turvapaikanhakijalapsille haasteellisia, sillä ne lisäsivät heidän pahoinvointiaan. Tähän vaikutti asumisolojen ahtaus ja eristyvyys, pitkittyneen laitosasumisen mukanaan tuomat haasteet perhe-elämälle sekä toimeettomuus ja ikävystyminen.

Yksi merkittävimmistä lasten elämään vaikuttavista oikeudellisista epäkohdista oli turvapaikkatutkinnassa ilmenevät puutteet. Tässä oli usein kyse siitä, ettei huoltajansa kanssa tulevien lasten asioihin perehdytty riittävän syvällisesti. Tutkimus osoitti, että alle 15-vuotiaiden puhuttelemine on Suomessa harvinaista. Myöskään sosiaalityöntekijän arviota ei heidän tilanteestaan yleensä pyydetä. Tutkimukseen osallistuneiden lasten tilanne selvitettiin ainoastaan heidän vanhempiaan kuulemalla. Vanhemmilta ei kuitenkaan aina tiedusteltu ulkomaalaislain (301/2004) edellyttämällä tavalla lapsikohtaisesti lasten voinnista ja kokemuksista. Lasten kannalta olisi kuitenkin tärkeää selvittää tarkasti heidän taustansa, sillä heidän turvapaikanhakuperusteensa voivat poiketa vanhempien perusteista. Omaisten lasta kohtaan osoittamat vaateet ja perheenjäsenten psyykinen huonovointisuus ovat tekijöitä, jotka esimerkiksi pitäisi huomioida paremmin päätöksenteossa.

Erikielisten työntekijöiden puute, tulkkauksen vähäinen käyttö ja perheen asioista vaikenemisen välttämättömyys hankaloittivat niin ikään monen lapsen elämää turvapaikan haun aikana. Tutkimuksen mukaan lapset kantoivat vanhempien heikon kunnon ja isien poissaolojen yleisyyden tähden paljon vastuuta kotitöistä ja muista perheenjäsenistä. Vanhempien huonovointisuus oli vastaanottokeskuksissa varsin yleistä. Tästä huolimatta lasta lähellä olevat aikuiset, työntekijät ja muut asukkaat, luottivat yleensä vanhempien kykyyn huolehtia lapsistaan. Tutkimus kuitenkin osoitti, että pitkäaikainen yhteiselo masentuneen vanhemman kanssa saattoi johtaa lapsen voinnin heikkenemiseen (myös Solantaus 2001, 19).

Myös käännätyksen toimeenpanotilanteet olivat lasten kannalta ongelmallisia. Noissa tilanteissa heille valehdeltiin, eikä heille annettu aikaa käsitellä tapahtunutta tai hyvästellä ystäviään. Lapset myös pelkäsivät tilanteita, joissa heidät tai heidän ystävänsä haettiin kesken päivää koulusta tai vastaanottokeskuksesta viranomaisen toimesta tai heidän vanhempansa pidätettiin. Käännäytysten toimeenpanotilanteet olivat kaoottisia ja niihin liittyi perheenjäsenten ja työnte-

kijöiden myöhäistä informointia sekä toimeenpanoaikataulun salailua ja vääristelyä. Tästä seurasi päätöksen kohteena olevien ja myös vastaanottokeskukseen jäävien lasten perusturvallisuuden tunteen horjumista. Lasten kannalta hakuai- kana tarjottujen palvelujen kuten esi- tai kouluopetukseen tai kerhotoimintaan osallistumisen äkillinen lopettaminen oli myös kyseenalaista. Käännytystilanteeseen valmistautumattomuus hidastaa asian hyväksymistä ja surutyön aloittamis- ta. Tämä saattaa edesauttaa psyykkistä sairastumista pian kotimaahan tai alkupe- räiseen turvapaikanhakumaahan palauttamisen jälkeen (Fazel ja Stein 2002, 368).

7.4 Huolipuheesta toimintaan

Huolipuheen sijaan vastaanottokeskuksissa kirjoilla olevien lasten asioista päät- tävien aikuisten ja ammattilaisten olisi tärkeää ottaa enemmän vastuuta lasten turvapaikanhaun aikaisesta elämästä kiinnittämällä tarkempaa huomioita haku- prosessin aikaisiin olosuhteisiin. Tässä luvussa pohdin tutkimuksen tuloksiin nojautuen, miten Suomesta turvaa hakevien lasten asemaa on mahdollista kohen- ta.

7.4.1 Turvapaikkamenettelyn parantaminen

Jotta lapsen etu tulisi paremmin huomioiduksi turvapaikkamenettelyssä, on tär- keää kiinnittää huomiota siihen, mihin lapsiperheet sijoitetaan heidän saavuttu- aan Suomeen. Oikeilla paikkavalinnoilla vältetään perheiden vastentahtoiset siirrot vastaanottokeskusten välillä. Lapsiperheet kannattaa sijoittaa suoraan asumispalveluja tarjoaviin keskuksiin ilman transit-yksikössä asumisvaihetta sellaisille paikkakunnille, joilla heidän omaisiaan asuu. Lasten kannalta maa- hanmuuttoviraston puhuttelupisteiden olisi parasta sijaita samoissa paikoissa, joissa perheitä majoittavat keskuksat sijaitsevat. Nykyisestä neljästä puhuttelu- pisteestä kaksi sijaitsee alueilla, joilla ei ole turvapaikanhakijaperheiden vas- taanottotoimintaa (luku 2.2.2). Suurin osa Suomeen muuttaneista pakolaisista ja turvapaikanhakijoista päätyy asumaan Helsinkiin, Turkuun ja Ouluun. Näillä paikkakunnille lapsiperheiden vastaanottokeskustoimintaa jo on. Lähes yhtä paljon maahanmuuttajia asuu Espoossa, Vantaalla ja Tampereella, joissa tätä toimintaa ei ole. (Kuntaliitto 2010, 8).

Vastaanottokeskuksissa on huolehdittava, että perheet saavat omakielistä lä- hitulkkausapua äidinkielestä tai vastaanottokeskuksen sijainnista riippumatta. Mitä erilaisemmista maahanmuuttajaryhmistä keskuksen sijaintikunnan asukkaat ovat lähtöisin, sitä paremmat mahdollisuudet on saada paikalle myös harvinais- sempiä kieliä taitavia tulkkeja. Lyhyt etäisyys myös nopeuttaa tulkin paikalle saamista.

Turvapaikanhakijalasten oikeuksien toteutumista parantaa maahanmuuttovieraston puhuttelukäytäntöjen kehittäminen lasten tilanteet paremmin huomioiviksi. Turvapaikanhakuperusteet, hakijoiden vointi ja kokemukset voivat vaihdella perheenjäsenten välillä, mikä tulee huomioida paremmin päätöksenteossa. 12–15-vuotiaita on rohkaistava osallistumaan turvapaikkapuhutteluihin, jos heidän vointinsa sen sallii. Alle 12-vuotiaiden tilanteesta pitää pyrkiä saamaan entistä tarkempi kuva vanhemman kuulemisen avulla. Vanhempia tulee kannustaa kertomaan lapsikohtaisesti lasten kokemuksista, voinnista ja heihin liittyvistä huolta herättävistä huomioista. Sosiaalityöntekijöitä on konsultoiva myös huoltajansa kanssa tulevien lasten tilanteista. Lapsiperheiden hakemusten käsittelyai-koja voidaan lyhentää asettamalla heitä koskevat hakemukset etusijalle.

Turvapaikanhakijalapsilla näytti tutkimuksen mukaan olevan vain vähän mahdollisuuksia päästä vastaanottokeskusten ulkopuolisen avun piiriin. Heidän asemaansa parantaisi, jos lainsäädännön avulla heille turvattaisiin samat tuen saannin mahdollisuudet kuin mitä Suomessa vakituisesti asuvilla lapsilla on. Terveystarkastusten tekeminen kaikille, myös nopeutetun turvapaikkamenettelyn piirissä oleville, heti maahan saapumisen jälkeen nopeuttaa avun piiriin pääsemistä. Perheiden vähävaraisuuteen on niin ikään kiinnitettävä enemmän huomiota. Köyhyys ei saa olla turvapaikanhakijalasten harrastustoimintaan tai muuhun ohjattuun vapaa-ajantoimintaan osallistumisen esteenä.

Tutkimuksessa ilmeni esi- tai kouluopetukseen osallistumisen tuovan mukanaan säännöllisen vuorokausirytmien. Koulussa ja esikoulussa luodut sosiaaliset suhteet laajentavat lasten toimintamahdollisuuksia ja saattavat ehkäistä myös psyykkisten ja fyysisten ongelmien syntymistä (myös Lukkaroinen 2005, 104; Vornanen 2006, 133). Esikoulun tai koulun aloittamista ei pidä estää tai pitkittää liiaksi eteenpäin. Euroopan unionin suositusta koulun käynnin aloittamisesta kolmen kuukauden sisään turvapaikkahakemuksen jättämisen jälkeen pitää pyrkiä noudattamaan aiempaa paremmin, eikä kouluun menoa tule siirtää esimerkiksi kesäloman alkamisen läheisyyden vuoksi. Oppivelvollisuuslain ulottaminen turvapaikanhakijoihin mahdollistaa kouluun pääsyn kaikkien lasten kohdalla, myös niiden, jotka eivät itse pidä tai joiden vanhemmat eivät koe koulun käymistä tarpeellisena.

Oppivelvollisuuden lisäksi yhtäläisten esi- ja kouluopetusta koskevien lakien ja säädösten soveltaminen asettaa turvapaikanhakijalapsen samaan asemaan Suomessa vakituisesti asuviin lapsiin nähden (esim. Perusopetuslaki- ja asetus). Näitä lakeja ja säädöksiä soveltamalla taataan turvapaikanhakijaoppilaiden pääsy perusopetuksessa annettavan tukiopetuksen, osa-aikaisen erityisopetuksen, tehostetun tuen ja erityisen tuen piiriin. Jos lapsi joudutaan psyykkisen huonovointisuutensa vuoksi erottamaan koulusta tai esikoulusta tai hänelle ei sen vuoksi voida lainkaan tarjota koulu- tai esikoulupaikkaa, on tärkeää järjestää hänelle korvaavaa toimintaa niiden ajaksi. Mahdollisimman pikainen iltapäivä- ja muuhun kerhotoimintaan mukaan pääseminen, tukihenkilön saaminen ja harrastus-

toimintaan osallistuminen nopeuttavat koulun ja esikoulun lisäksi uusien kaverisuhteiden luomista ja laajentavat avun saamisen mahdollisuuksia kodin ulkopuolelta.

Turvapaikanhakijaperheiden käännystilanteiden kaoottisuutta voidaan vähentää kertomalla toimeenpanosuunnitelmasta työntekijöille mahdollisimman nopeasti ja antamalla heille valmistautumisaikaa tilanteen käsittelyyn lapsen ja lapsiryhmän kanssa. Sekä käännetyksen kohteena olevalle lapselle että vastaanottokeskukseen jääville lapsille on annettava riittävästi aikaa tilanteen hyväksymiseen, ystäviensä hyvästelemiseen ja surutyön aloittamiseen.

Lasten ja vanhempien pidättämistä ja säilöönottokeskukseen sijoittamista tulee välttää, sillä ne ovat lasten kannalta erittäin traumatisoivia kokemuksia (Mares ja Jureidini 2004, 92; Mares ym. 2002, 520; Parsons 2010, 73). Jos vanhempi tai koko perhe pidätetään ennen käännetyksen toimeenpanoa, on tärkeää harkita tarkoin milloin ja miten se tehdään. Sen toteuttaminen muiden asukkaiden läsnä ollessa on kaikin keinoin estettävä. Käännetyksen toimeenpanotilanteet tulisi suorittaa, kun keskuksessa asuvat lapset ovat muualla. Heille on tarvittaessa järjestettävä toimintaa noiksi ajoiksi.

Kuntapaikan odottamisaikoja voidaan lyhentää järjestämällä kunnille lisäresursseja perheiden vastaanottamiseen. Kuntapaikan saaneiden lasten tuen saamisesta pitää varmistua muuton aikana ja sen jälkeen. Tässä tarvitaan moniammatillista yhteistyötä, tukea uuden asuinalueen lapsiryhmiin verkostoitumisessa sekä perhetyön tarjoamista heti uuteen asuntoon muuton jälkeen.

7.4.2 Lasten kanssa työskentelevien työn kehittäminen

Tutkimus osoitti turvapaikanhakijalasten tarvitsevan luotettavia aikuisia ympärilleen; ihmisiä, joiden puoleen he voivat vaivattomasti kääntyä mihin vuorokauden aikaan tahansa. Vastaanottokeskusten on huolehdittava, että niissä on joka työvuorossa työntekijöitä ja vapaaehtoisia, joiden apuun lapset pystyvät turvautumaan, mikäli vanhemmat eivät kykene heitä tukemaan. Omaohjaajajärjestelmä parantaa lasten avun saannin mahdollisuuksia. Omista asioista on monesti helpompaa puhua omalla äidinkielellä, minkä vuoksi erikielisten työntekijöiden lisäämistä on aiheellista pohtia monissa keskuksissa. Lapsilähtöisten menetelmien käyttö ja lasten taustojen tuntemus helpottavat lasten tilanteiden tarkkailua. Sadutusmenetelmä esimerkiksi on toimiva keino luoda luontevia kertomisen, kohtaamisen ja kuuntelemisen tilaisuuksia, joissa lapsen on mahdollista tuoda esiin omia ajatuksiaan ja kokemuksiaan.

Huolimatta siitä majoitetaanko perhe asumaan laitokseen vai yksityisasuntoon, lapsille on tarjottava turvallisia sisä- ja ulkoleikkipaikkoja. Laitosten leikkihuoneiden tulee olla avoinna niin, että myös kouluikäiset pystyvät hyötymään niiden olemassaolosta. Lapsilla pitää olla omassa tai laitoksen yhteisessä käytössä riittävästi askartelu-, leikki- ja pelivälineitä. Kouluikäisten kannalta on tärke-

ää, että heillä on seurustelupaikkoja, joissa he voivat viettää aikaa keskenään esimerkiksi konsoli- ja tietokonepelejä pelaten tai internettiä käyttäen.

Lasten liiallista vastuunkantoa voidaan yrittää vähentää kertomalla turvapai-kanhakijavanhemmille mitä suuresta vastuunotosta voi lapselle aiheutua. Perheille kohdennettavan lasten- ja kodinhoitoavun avulla saadaan perheenäitien ja myös vanhimpien tyttärien työtaakkaa vähennettyä. Tätä apumuotoa tarjotaan kuitenkin usein silloin kun lapset ovat koulussa, jolloin vanhimmat lapset eivät aina pysty suoraan hyötymään tuesta. Lasten lähipiirissä olevien aikuisten on vältettävä tulkkaus- ja viestinvälitysavun pyytämistä lapsilta, vaikka se vaikeut-taisii aikuisten välistä kommunikointia ja aiheuttaisi työntekijöille lisätöitä tulk-kausavun järjestämisen vuoksi. Vanhempien on saatava tietoa seurauksista, joita tämän kaltaisen avun pyytamisestä voi lapselle aiheutua. Mitä enemmän keskuksissa on eri kieliä taitavia työntekijöitä, sitä vähemmän lasten apuun tarvitsee tukeutua. Vanhempien kielikoulutukseen pääsemisen nopeuttaminen vähentää niin ikään lasten antaman tulkkausavun tarvetta.

Lasten toiveisiin saada esiopetusta, käydä koulua ja osallistua kerhotoimin-toihin viikonloppujen ja lomien aikana tulee suhtautua vakavasti ja pyrkiä järjes-tämään heille suomen kielen oppimista edistävää toimintaa noiksi ajoiksi. Heille on annettava mahdollisuus osallistua myös tuettuun loma- ja viikonlopputoimin-taan, sillä se vähentää yksinäisyyttä ja turhautumista.

Traumaattisten tapahtumien näkeminen heikensi tutkimuksessa mukana ol-leiden lasten vointia. Vastaanottokeskuksissa onkin varmistuttava, että lapset saavat välittömästi kriisiapua keskuksen työntekijöiden tai muiden ammattiautta-jien toimesta, jos he joutuvat todistamaan tämän kaltaisia tilanteita. Lastensuoje-lullisten tukitoimien käytön lisäämistä on myös syytä arvioida monissa yksiköis-sä. Lapsia on pyrittävä auttamaan kaikin keinoin, jos heidän turvallisuudestaan perheen parissa, laitoksen sisällä tai sen ulkopuolella ei ole tetta. Alle kou-luikäisten kohdalla kannattaa aiempaan useammin pohtia heidät ohjaamistaan koko- tai osa-aikaisen päivähoidon piiriin. Tämä on tärkeää etenkin niiden lasten kohdalla, joiden vanhemmilla esiintyy masennusta tai muita vakavia mielenter-veysongelmia.

Tutkimuksessa ilmeni, ettei turvapaikkapäätöksen saaminen koskettanut ai-noastaan päätöksen vastaanottanutta lasta, vaan sillä oli vaikutus kaikkien niiden ihmisten elämään, joiden kanssa hän oli tekemisissä hakuprosessin aikana. Myönteisen päätöksen vastaanottamisen jälkeen on tärkeää luoda paikkoja, jois-sa lapsi voi turvallisesti tuoda esiin mielihyvän tunteitaan. Näissä tilanteissa muiden keskuksen asukkaiden tai koulun oppilaiden läsnäolosta voi olla haittaa. Vastaanottokeskuksessa kuntapaikkaa odottavien lasten marginalisoitumista voidaan yrittää estää keskustelemalla laitoksen lapsiryhmän kanssa tilanteesta. Jos vastaanottokeskuksesta poismuuttoa odottava lapsi jää kaikesta huolimatta lapsiryhmän ulkopuolelle, tulee häntä pyrkiä tukemaan järjestämällä paikkoja yhdessäoloon aikuisten kanssa.

Turvapaikanhakijalasten turvallisuuden kannalta kielteisen päätöksen saannin jälkeen on usein tärkeää tehostaa työntekijäavun antamista useiden päivien ajan. Tehostetun tuen saannista onkin syytä varmistua näissä tilanteissa. Etenkin käännystilanteissa lapset tarvitsevat turvallisia aikuisia ympärilleen, joiden kanssa he voivat käsitellä tilannetta rauhassa. Kotimaahan tai ensisijaiseen turvapaikanhakumaahan paluun vaikutuksista on hyvä keskustella jo etukäteen. On kuitenkin muistettava, että positiivisten näkökulmien esiintuominen herättää päätöksiä odottavissa lapsissa mielihyvän tunteita, mutta käännytetyksi joutu-neissa usein mielipahaa, sillä positiiviset kuvitelmat eivät välttämättä toteudu paluun jälkeen.

Turvapaikanhakijalapsia saattaa tukea myös vanhempien kanssa keskusteleminen koulunkäynnin jatkamisen tärkeydestä Suomesta pois lähdön jälkeen. Lääkärin ja sosiaalityöntekijän lausuntojen mukaan saamisesta saattaa olla apua haettaessa lapselle tukea kotimaassa. Vastaanottokeskuksissa asuvia lapsia tulee myös suojella paremmin käännystysten toimeenpanojen näkemiseltä ja niihin liittyvän häpeän kokemiselta. Totuuden puhuminen ja kaoottisuuden välttäminen auttavat luottamuksellisen ilmapiirin säilyttämisessä näissä tilanteissa. Vanhemmille on myös syytä kertoa mitä tämän kaltaisten tilanteiden näkemisestä voi lapsille aiheutua.

Turvapaikanhakijalasten parissa työskentelevien ajatusmaailman ja heidän työtään ohjaavan lainsäädännön taustalta löytyvä tapa ymmärtää lapsi ja perhe pohjautuvat pitkälti ydinperhekeskeiseen ja yksilölähtöiseen ihmiskäsitykseen. Useimmissa turvapaikanhakijoiden lähtömaissa ajattelutapa on kuitenkin kollektiivisempi: lapsen ja hänen kykyjensä yksilöllisen korostamisen sijaan painotetaan perheenjäsenen asemaa perheen ja suvun jäsenenä. (Säävälä 2011, 81–82.) Turvapaikkaa hakevien lasten ja perheiden kohtaamisessa auttaa näiden ajattelutapaerojen tiedostaminen ja huomioiminen omassa työssä.

Sosiaali- ja terveystieteiden työntekijöille suunnattu monikulttuurisuuskoulutus perustuu pitkälti psykologis-pedagogisiin ja diagnosoiviin selitysmalleihin, joiden pyrkimyksenä on välittää erilaisuuden hallinnointiin tähtäävää tietoa eri kulttuureista. Sen lähtökohtana on ajatus kulttuurisista eroista, joita on opittava suvaitsemaan. (Lappalainen 2006, 50.) Koulutuksessa korostetaan usein myös uhriutta ja pyritään maahanmuuttoon johtaneiden syiden kartoittamiseen. Koulutuksen painopisteen siirtäminen rauhan-, ihmisoikeus- ja tasa-arvokasvatuksen suuntaan vähentäisi todennäköisesti ajan oloon turvapaikanhakijoiden käyttäytymisen selittämistä kulttuurisilla tekijöillä. Koulutukseen tulisi sisällyttää myös tietoa lasten kohtaamisen ja kuuntelemisen mahdollistavista lapsilähtöisistä menetelmistä

7.5 Epilogi

Väitöstutkimukseni luo uusia avauksia – uudenlaista tietoa sekä pakolais- että lapsuudentutkimukseen. Vietettyäni aikaa turvapaikanhakijalapsille keskeisissä paikoissa sekä kuunneltuani heidän kertomiaan ja heistä kerrottuja tarinoita olen pystynyt luomaan suhteellisen tarkan kuvan vastaanottokeskuksissa kirjoilla olevien lasten arjesta (myös Palmu 2003, 6–7). Tutkimuksen teko osoittautui haastavaksi, sillä vastaanottokeskus ja koulu näyttäytyivät varsin ristiriitaisina tutkimuskenttinä. Tämä on ymmärrettävää, sillä turvapaikanhaun kaltainen elämänmuutos on tilanne, jota on vaikea etenkin alkuun hahmottaa. Aiempi sosiaali- ja terveysalan työkokemukseni ja etnografisten lapsilähtöisten tutkimusmenetelmien käyttö mahdollistivat lasten lähelle pääsyn. Ilman niitä väitöstutkimus olisi todennäköisesti jäänyt tekemättä. Tutkimuksen teon haastavuutta lisäsi myös se, että huoltajansa kanssa turvapaikkaa hakevista lapsista on aiemmin tehty vain joitakin tutkimuksia.

Tutkimuksessani ilmeni, että turvapaikanhakijalapset käyttivät erilaisia keinoja saadakseen tukea sosiaalisilta verkostoiltaan ja päästäkseen hyötymään niiden olemassaolosta. Näitä keinoja ovat esimerkiksi muiden ihmisten seuraan hakeutuminen ja huomiota herättävä käyttäytyminen. Satujen kertominen puolestaan oli narratiivinen tapa käydä läpi vaikeaan elämäntilanteeseen liittyviä tuntemuksia silloin, kun puhuminen muutoin oli vaikeaa (myös Alanen 2001, 169; Möller 2004, 24–25; Riihelä 2006, 23). Aivan kuten havainnointi auttoi luomaan käsitystä lasten toiminnasta kenttävaiheen aikana, lasten ja aikuisten tuottamat narratiiviset aineistot, tarinat ja eri kohtaamisissa julkituodut ajatukset sekä lasten piirustukset, kertoivat jotakin lapsista itsestään – jotakin sellaista, mitä pelkästään haastatteluiden avulla en olisi voinut saada esiin. Narratiivisuuden ja havainnoinnin avulla sain arjen tarkasteluun uusia näkökulmia ja välineitä, jotka auttoivat minua ymmärtämään lasten toimintaa turvapaikanhaun kaltaisessa välitilavaiheessa.

Satuja kertomalla ja kuvia piirtämällä lapset pystyivät muistamaan ja haaveilemaan asioista, joista he muutoin olivat hiljaa. Sadunkerronta ja kuvien tuottaminen mahdollisti läheisyyden ja huomion saamisen. Tärkeintä tarinoissa ja piirustuksissa ei ollutkaan pelkästään niiden sisältö vaan myös niiden tuottamisprosessit. Nuo prosessit koostuivat vuorovaikutustilanteista, joissa tarinat ja piirustukset ja niihin liittyvät tunteet jaettiin tilanteeseen osallistuneiden kesken (Karlsson 2000 ja 2003). Huonosti voiville lapsille tarinointi ja piirtäminen antoivat keinon jakaa elämään liittyviä tuntemuksia turvallisella tavalla.

Tutkimukseni avulla kykenin pääsemään osalliseksi turvapaikanhakijalasten mielikuvitusmaailmasta. Mielikuvituksen käyttö tuntui antavan heille voimia kohdata elämässä eteen tulevia vaikeuksia ja auttoi löytämään keinoja hakuajasta selviämiseen. Sen avulla lapset kykenivät käsittelemään tunteitaan sekä pohtimaan tulevaa ja mennyttä – aiheita, joita heidän oli usein muutoin vaikea lähestyä.

Tarkkailin tutkimuksessani Suomesta turvaa hakevien lasten arjen sujumista. Pystyin tarkastelemaan kuitenkin vain pientä osaa heidän elämäänsä liittyvistä kysymyksistä. Täsmällisemmän kuvan saamiseksi tarvittaisiin tarkempaa tietoa hakuaikaa edeltävistä vaiheista. Olisi myös tarpeen tutkia, mitä lapsille tapahtuu maasta käännytyksen tai kuntapaikan saamisen jälkeen. Näitä aiheita tutkimalla pystyttäisiin saamaan kokonaisvaltainen kuva siitä, millaisia ja miten pitkäaikaisia vaikutuksia turvapaikanhakuajalla ja sitä edeltävillä tapahtumilla on lasten arjen rakentumiseen.

LÄHTEET

- Aaltonen, Sanna & Lappalainen, Sirpa (2013): Nuorten resurssit ja niiden merkitys toisen asteen koulutuksessa. Teoksessa Kristiina Brunila, Katariina Hakala, Elina Lahelma & Antti Teittinen (toim.) *Koulutuksella työntekijäkansalaiseksi*. Helsinki: Gaudeamus. (Julkaisematon käsikirjoitus)
- Aapola, Sinikka (1992): *Ystävyyden keinulauta: Helsinkiläistytöjen ystävyyskulttuurista*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Ackerman, Robert (1992): *Lapsuus lasin varjossa – lapsi alkoholiperheessä. Opas vanhemmille ammattikasvattajille ja hoitotyöntekijöille*. Kääntänyt ja Suomen oloihin toimittanut Teuvo Peltoniemi. Helsinki: A-klinikkasäätiö & Valtion painatuskeskus.
- Adam, Hubertus & van Essen, Jelly (2004): In-Between: Adolescent Refugees in Exile. Teoksessa John P. Wilson & Boris Drozdek (toim.) *Broken Spirits – The Treatment of Traumatized Asylum Seekers, Refugees, War and Torture Victims*. New York: Brunner-Routledge.
- Agier, Michel (2002): *Between war and city*. Towards an urban anthropology of refugee camps, *Ethnography*, 3: 3, 317–341.
- Ahmed, Sara (2000a): Who Knows? Knowing Strangers and Strangeness, *Australian Feminist Studies*, 15: 31, 49–68.
- Ahmed, Sara (2000b): *Strange Encounters. Embodied others in postcoloniality*. London: Routledge.
- Akar, Sylvia & Tiikainen, Marja (2009): *Katsaus islamilaiseen maailmaan. Naiset, perhe ja seksuaaliterveys*. Väestöliiton julkaisuja. Väestötietosarja 20. Loimaa: Newprint Oy.
- Alanen, Leena (1988): Rethinking Childhood, *Acta Sociologica*, 31: 1, 53–67.
- Alanen, Leena (2001): Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino.
- Alanen, Leena (2009): Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (1994): *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (2004): *The Icebreakers. Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 42/2004. Helsinki: Väestöliitto.

- Alitolppa-Niitamo, Anne (2010): Perheen akkulturaatio ja sukupolvien valise suhteet. Teoksessa Tuomas Martikainen & Lotta Haikkola *Maahanmuutto ja sukupolvet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Alitolppa-Niitamo, Anne & Abdullahi, Ali (2001): Somalidiaspora Suomessa: muutoksia, haasteita ja haaveita. Teoksessa Annika Forsander, Elina Ekholm & Petri Hautaniemi (toim.) *Monietnisyyys, yhteiskunta ja työ*. Helsinki: Helsingin yliopiston Tutkimus ja koulutuskeskus Palmenia.
- Almaspour, Aliakbar (2005): *Iranin naisten asema, oikeudet ja poliittinen toiminta*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis: 449. Tampere: University Press.
- Andersen, Tom (1991): *The reflecting team: Dialogues and dialogues about dialogues*. New York: W. W. Norton.
- Angenendt, Steffen (2000): *Kinder auf der Flucht. Minderjährige Flüchtlinge in Deutschland*. Opladen: Leske + Budrich.
- Anis, Merja (2008): *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat*. Helsinki: Väestöliitto.
- Anttila, Jorma (1993): Käsitukset suomalaisuudesta: traditionaalisuus ja modernisuus. Teoksessa Teppo Korhonen (toim.) *Mitä on suomalaisuus?* Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.
- Anthias, Floya & Yuval-Davis, Nira (1992): *Racialized boundaries: Race, nation, gender, colour and class and the anti-racist struggle*. London: Routledge.
- Arajärvi, Terttu (2010): Äidinkiisto satutti pysyvästi. Teoksessa Anne Kuorsalo & Iris Saloranta (toim.) *Sodan haavoittama lapsuus*. Juva: Ajatus Kirjat.
- Arnesen, Anne-Lise (2001): *Ulikhet og marginalisering. Med referanse til kjønn og sosial bakgrunn. En etnografisk studie av sosial og diskursiv praksis i skolen*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Aronsson, Bernice & Wiberg, Finn C. & Sandstedt, Per & Hjern, Anders (2009): Asylum-seeking children with severe loss of activities of daily living: clinical signs and course during rehabilitation. *Acta Paediatr*, 98: 2, 1977–1981.
- Asher, Steven R. & Parker, Jeffrey G (1989): The significance of peer relationship problems in childhood. Teoksessa Barry H. Schneider, Grazia Attili, Jacqueline Nadel & Roger P. Weissberg (toim.) *Social competence in developmental perspective*. Amsterdam: Kluwer Academic.
- Atkinson, Paul (1992): *Understanding Ethnographic Texts*. Newbury Park, Lontoo & New Delhi: Sage.
- Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont Sara & Lofland, John & Lofland, Lyn (2001): Editorial introduction. Teoksessa Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (toim.) *Handbook of Ethnography*. London: Sage.

- Bal, Mieke (1999): *Narratology Introduction to the Theory of Narrative*. Toinen painos. Toronto, Buffalo & London: University of Toronto Press.
- Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005): *Omat ja muiden tarinat: ihmisyyttä vaalimassa*. Helsinki: Stakes.
- Barth, Frederik (1969): "Introduction" in *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Batista-Pinto Wiese, Elisabeth (2010): Culture and Migration: Psychological Trauma in Children and Adolescents, *Traumatology*, 16, 142–152.
- Bauman, Zygmunt (1996): *Contesting Culture. Discourses of Identity in Multi-ethnic London*. Cambridge: University Press.
- Björnberg, Ulla (2011): Social Relationships and Trust in Asylum Seeking Families in Sweden, *Sociological Research Online*, 16. 1 (Feb 2011).
<http://www.socresonline.org.uk/16/1/5.html> (Viitattu 14.10.2012.)
- Bloch, Alice (2000): Refugee settlement in Britain: the impact of policy on participation, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26(1), 75–88.
- Bloemen, Evert & Vloeberghs, Erick & Smits, Celine (2006): Psychological and psychiatric aspects of recounting traumatic events by asylum seekers. Teoksessa Rene Brun, Marcelle Reneman & Evert Bloemen (toim) *Care full – medico-legal reports and the Istanbul Protocol in Asylum Procedures*. Pharos – Knowledge Centre on Refugees and Health. Utrecht & Amsterdam: Amnesty International, Dutch section & the Dutch Council for Refugees.
- Bodegård, Göran (2005): Pervasive loss of function in asylum-seeking children in Sweden, *Acta Paediatr*, 94, 1706–1707.
- Bourdieu, Pierre (1986): The forms of capital. Teoksessa John G. Richardson (toim) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press.
- Boyden, Jo & Hart, Jason (2007): The Statelessness of the World's Children, *Children and Society*, 21, 237–248.
- Brah, Avtar (1996): *Cartographies of Diaspora – Contesting Identities*. Gender, Racism, Ethnicity Series. London: Routledge.
- Bruner, Jerome S. (1996): *The Culture of Education*. Cambridge, London: Harvard University Press.
- Carrington, Graham & Procter, Nicholas G. (1995): Identifying and responding to the needs of refugees: a global nursing concern, *Holistic Nursing Practice*, 9: 2, 9–17.
- Coffey, Amanda (1999): *The Ethnographic Self. Fieldwork and the Representation of Identity*. London: SAGE & New Delhi: Thousand Oaks.
- Cohen, Robin (1997): *Global Diasporas: An Introduction*. Toinen painos. Oxon: Routledge.

- Davies, Bronwyn (1989): *Frogs and Snails and Feminist Tales. Preschool Children and Gender*. North Sydney: Allen & Unwin.
- Denzin, Norman K. & Lincoln, Yvonna S. (1994): Introduction: Entering the Field of Qualitative Research. Teoksessa Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks.
- Diken, Bülent & Laustsen, Carsten B. (2005): Becoming Object: Rape as a Weapon of War, *Body and Society*, 11: 1, 111–128.
- Ekblad, Solveig & Jaronson, James M. (2004): Psychosocial Rehabilitation. Teoksessa John Preston Wilson & Boris Droždek (toim.) *Broken spirits: The Treatment of Traumatized Asylum Seekers, Refugees, War and Torture Victims*. New York: Brunner-Routledge.
- Ekholm, Elina & Salmenkangas, Mai (2008): *Puhumalla paras. Ratkaisuja arjen etnisiin konflikteihin*. Sisäasiainministeriö. Vaasa: Ykkös-Offset Oy.
- Elder, Glen H. Jr. (1978): Family history and the life course. Teoksessa Tamara K. Hareven (toim.) *Transitions: The family and the life course in historical perspective*. New York: Academic Press.
- Emerson, Robert M. & Fretz, Rachel I. & Shaw, Linda L. (1995): *How to Write Fieldnotes*. Chicago: University of Chicago Press.
- Enenajor, Annamaria (2009): Rethinking Vulnerability. European Asylum Policy Harmonization and Unaccompanied Asylum Seeking Minors, *Childhoods Today*, 2: 2, 1–24.
- Eriksen, Thomas Hylland (2002): *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. Toinen painos. Boulder, Colorado: Pluto Press.
- Eräsaari, Leena (1995): *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Gaudeamus. Tampere.
- Eskola, Anton (2003): *Suomen sodat ja rauhat*, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Euroopan neuvosto (2003): Euroopan neuvoston direktiivi 2003/9/EY (27.1.2003) turvapaikanhakijoiden vastaanottoa jäsenvaltioissa koskevista vähimmäisvaatimuksista.
- Fazel, Mina & Stein, Alan (2002): The mental health of refugee children, *Disease in Childhood*, 87, 366–370.
- von Folsach, Liv L. & Montgomery, Edith (2006): Pervasive Refusal Syndrome among Asylum-seeking Children, *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 11, 457–473.
- Forsander, Annika (2002): *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisuja D 39/2002. Helsinki: Väestöliitto.

- Forsander, Annika (2004): Tekeekö työ oikeaksi suomalaiseksi? Teoksessa Tuula Helne, Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) *Seis Yhteiskunta – tahdon ulos*. Jyväskylä: Minerva kustannus.
- Freedman, Jane (2009): Mobilising against detention and deportation: Collective actions against the detention and deportation of ‘failed’ asylum seekers in France, *French Politic*, 7: 3/4, 342–358.
- Geertz, Clifford (1973): *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic books.
- Geertz, Clifford (2000): Available Light. Anthropological Reflections on Philosophical Topics. New Jersey: Princeton University Press.
- van Gennep, Arnold (1960): *The Rites of Passage*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Gibney, Matthew J. (2008): Asylum and the Expansion of Deportation in the United Kingdom, *Government and Opposition*, 43(2), 146–167.
- Giddens, Anthony (2002): *Sociology*. Neljäs painos. Cambridge: Polity press.
- Giner, Clotilde (2007): The Politics of Childhood and Asylum in the UK, *Children & Society*, 21: 4, 249–260.
- Gordon, Tuula & Holland, Janet & Lahelma, Elina (2000a): *Making Spaces. Citizenship and Difference at School*. London: Macmillan Press Ltd.
- Gordon, Tuula & Holland, Janet & Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (2005): Gazing with intent: Ethnographic practise in classrooms, *Qualitative Research*, 5: 1, 113–131.
- Gordon, Tuula & Hynninen, Pirkko & Lahelma, Elina & Metso, Tuija & Palmu, Tarja & Tolonen, Tarja (2000b): Koulun arkea tutkimassa: kokemuksia kollektiivisesta etnografiasta, *Naistutkimus – Kvinnoforskning - Finnish Journal of Women’s Studies*, 1, 17–32.
- Gordon, Tuula & Komulainen, Katri & Lempiäinen, Kirsti (2002): Johdanto. Teoksessa Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Gorst-Unsworth, Caroline (1992): Adaptation after Torture: Some Thoughts on the Long-term Effects of Surviving a Repressive Regime, *Medicine and War*, 8, 164–168.
- Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (2008): Lapset ja nuoret: kuntalaisia, subjekteja, toimijoita. Teoksessa Lapsiasiavaltuutettu (toim.) *Lapselle on oikeus osallistua: Lapsivaltuutetun vuosikirja 2008*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2008:20. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus & Lapsiasiavaltuutettu.

- Gulbrandsen, Pål & Garratt, Andrew & Linnestad, Birgit L. & Sveaass, Nora & Meyer, Melinda & Schanshe Inger (2004): *Identifisering av personer med behov for psykiatrisk hjelp blant asylsøkere. Nasjonalt kunnskapssenteret for psykiatrisk hjelp blant asylsøkere*. Nasjonalt kunnskapssenteret for helsetjenesten, rapport nr. 10/2004. <http://www.kunnskapssenteret.no/publikasjoner/1514.cms>. (Viitattu 12.6.2008.)
- Haghseresht, Arman (2003): Asylum seeking Iranian families and Finnish health care. Teoksessa Kris Clarke (toim.) *Welfare Research into Marginal Communities in Finland. Insider Perspectives on Health and Social Care*. Research reports A: 8. Department of Social Policy and Social Work. Tampere: University of Tampere.
- Hakala, Katariina & Hynninen, Pirkko (2007): Etnografisesta tietämisestä. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (1999): *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hamarus, Päivi (2006): *Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 288. Jyväskylä: University Printing House.
- Hammar-Suutari, Sari (2009): *Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurien välisen viranomaistoiminnan etnografia*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 147. Joensuu: Yliopisto-paino.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1995): *Ethnography. Principles in practice*. London: Routledge.
- Harkness, Sara & Super, Charles M. (2002): Culture and Parenting. Teoksessa Marc H. Bornstein: *Handbook of Parenting*, Vol. 2: Biology and Ecology of Parenting. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Harris, Chris (1987): The Individual and Society: A Processual Approach. Teoksessa Alan Bryman, Bill Bytheway, Patricia Allatt & Teresa Keil (toim.) *Rethinking the Life Cycle*. Hampshire, London: The Macmillan Press.
- Hassinen-Ali-Azzani, Tuulikki (2002): *Terveys ja lapset ovat Jumalan lahjoja. Etnografia somalialaisten terveyskäsitteistä ja perhe-elämän hoitokäytännöistä suomalaisen kulttuuriin siirtymävaiheessa*. Kuopion yliopiston julkaisuja E, yhteiskuntatieteet 95. Hoitotieteenlaitos. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus.
- Hautaniemi, Petri (2004): *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Nuorisotutkimusseuran & Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 41. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- van Hear, Nicholas (2006): "I went as far as my money would take me": Conflict, forced migration and class. Teoksessa Francois Crepeau (toim.) *Forced migration and global processes: A view from forced migration studies*. Lanham: Lexington Books.

- Heikkinen, Hannu L.T. (2001): *Toimintatutkimus, tarinat ja opettajaksi tulemisen taito: Narratiivisen identiteettityön kehittäminen opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen avulla*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Hek, Rachel (2005): *The Experiences and Needs of Refugee and Asylum Seeking Children in the UK: A Literature Review*. National Evaluation of the Children's Fund. Birmingham: University of Birmingham.
- Helsingin sanomat, digilehti (2010): *Laitosasuminen on eilisen maailmasta*. Pääkirjoitus. Julkaistu 6.10.2010.
- Hignett, Kelly (2007): Transnational crime and its impact on international security. Teoksessa Frank Shanty & Patit Paban Mishra (toim.) *Organized Crime: From Trafficking to Terrorism*. Toinen painos. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Hobsbawm, Eric (1994): *Nationalismi*. Tampere: Vastapaino.
- Hockey, Jenny & James, Allison (1993): *Growing up and growing old: Ageing and dependency in the life course*. London: Sage.
- Honkasalo, Veronika (2003): Voiko jäsenyyttä valita? Nuorten maahanmuuttajien tulkintoja suomalaisuudesta ja rasismista. Teoksessa Päivi Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä: Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura.
- Honkasalo Veronika & Harinen, Päivi & Anttila, Reetta (2007): *Yhdessä vai yksin erilaisina? Monikulttuuristen nuorten arkea, ajatuksia ja ajankäyttöä*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura 15. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/erilaisina.pdf>. (Viitattu 10.1.2011.)
- Honkasalo, Veronika & Souto, Anne-Mari & Suurpää, Leena (2007): *Mikä tekee nuorisotyöstä monikulttuurisen? Kokemuksia, käytäntöjä ja haasteita 10 suurimmassa kunnassa*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura 16. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/kymppikerho.pdf>. (Viitattu 10.1.2011.)
- Honkatukia, Päivi & Suurpää, Leena (2008): Panssaroitua kovuutta? Etnisiin vähemmistöihin luokiteltujen nuorten miesten ryhmäsuhteet ja rikollisuus, *Oikeus*, 37: 2, 162–180.
- Horsti, Karina (2005): *Vierauden rajat. Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa*. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan väitöksiä. Tampere: Tampere University Press.
- Hughes, Nathan & Beirens, Hanne (2007): Enhancing educational support: Towards holistic, responsive and strength-based services for young refugees and asylum-seekers, *Children and Society*, 21, 261–272.

- Huttunen, Laura (2002): *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Huttunen, Laura (2005): Etnisyys: luokittelusysteemejä ja elettyä yhteisöllisyyttä. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino.
- Huttunen, Laura & Löytty, Olli & Rastas, Anna (2005): Suomalainen monikulttuurisuus. Paikallisia ja ylijäisiä suhteita. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja: Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, Vilma (1991): Työpaikan menetys tarinana, *Psykologia*, 26: 5, 348–355.
- Hänninen, Vilma (1999): *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Toinen painos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (2005): Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen. Teoksessa: Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (toim.) *Kunnon tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Illouz, Eva (2007): *Cold Intimacies. The Making of Emotional Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Itäpuisto, Maritta (2005): *Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124. Sosiaalipsykologian ja sosiologian laitos. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Ivarsson, Jonas & Säljö, Roger (2005): Seeing through the screen: human reasoning and the development of representational technologies. Teoksessa Peter Gärdenfors & Peter Johansson (toim.) *Cognition, education and communication technology*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- James, Allison (2000): Embodied Being(s). Understanding the Self and the Body in Childhood. Teoksessa Alan Prout (toim.) *The Body, Childhood and Society*. Basingstoke: Macmillan.
- James, Allison & Jenks, Chris & Prout, Alan (1998): *Theorizing Childhood*. Oxford: Polity Press.
- James, Allison & Prout, Alan (1997): *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: Routledge.
- Jandl, Michael (2007): Irregular Migration, Human Smuggling and the Eastern Enlargement of the European Union, *International Migration Review*, 41: 2, 291–315.
- Jenkins, Gareth (2008): *Turkey and Northern Iraq: An Overview*. The Jamestown Foundation, Occasional paper, February 2008.
<http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-JenkinsTurkeyNIraq.pdf>.
 (Viitattu 9.2.2010.)

- Jenkins, Richard (1997): *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. London: Sage.
- John, Mary (2003): *Children's rights and power. Charging up for a new century*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993): *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino: Tampere.
- Junninen, Mika (2006): Suomen laittomat maahantulijat, *HAASTE*, 2/2006.
<http://www.haaste.om.fi/Etusivu/Lehtiarkisto/Haasteet2006/Haaste22006/1205254266185> (Viitattu 16.5.2009)
- Järvinen, Riitta (2004): *Ammatillisen maahanmuuttotyön kulttuuri: Erilaisuus sosiaali- ja terveydenhuollon jäsenyksissä*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem (1996): *Family and human development across cultures: A view from the other side*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Kallio, Kirsi Pauliina (2006): *Lasten poliittisuus ja lapsuuden synty. Keho lapsuuden rajankäynnin tilana*. Acta Universitatis Tamperensis 1193. Tampere: Tampere Yliopistopaino Oy.
- Kallio, Kirsi Pauliina (2009): Totuus lapsuudesta vai lapsuustotuuksia? Metodologisia lähtökohtia lapsuuden nykyisyyden historian tutkimukseen, *Kasvatus ja aika*, 3: 3, 115–131.
- Kankkunen, Tarja (2007): Monimediaisuuden äärellä. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Karimäki, Reeli (2008): Näkökulmia 2000-luvun suomalaiseen lapsuuteen, *Elore*, 15: 1.
http://www.elore.fi/arkisto/1_08/kar1_08.pdf. (Viitattu 5.5.2010.)
- Karlsson, Liisa (2000): *Lapsille puheenvuoro: ammattikäytännön perinteet murroksessa*. Helsinki: Stakes ja Helsingin yliopiston kasvatopsykologian tutkimusyksikkö.
- Karlsson, Liisa (2003): *Sadutus – avain osallistuvaan toimintakulttuuriin*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karlsson, Liisa (2010): Lapsinäkökulmainen tutkimus ja aineiston tuottaminen. Teoksessa Kirsi Pauliina Kallio, Aino Ritala-Koskinen & Niina Rutanen (toim.) *Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusseuran & Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja* 105. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto, Lapsuudentutkimuksen seura & Tampereen yliopiston Lapsuuden ja perheen tutkimuksen yksikkö (PerLa).
- Karlsson, Liisa (2012): Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla. Teoksessa Liisa Karlsson & Reeli Karimäki (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan*. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

- Karlsson, Liisa & Riihelä, Monika (2012): Sadutusmenetelmä: kohtaamista ja aineiston tuottamista. Teoksessa Liisa Karlsson & Reeli Karimäki (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan*. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Karvonen, Pirjo (1995): *Oppikirjateksti toimintana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- Keeley, Brian (2009): *International migration: the human face of globalization*. Paris: OECD Publications.
- Keskisalo, Anne-Mari & Perho, Sini (2001): Suomalais- ja maahanmuuttajanuoret kansainvälisessä luokassa. Teoksessa Vesa Puuronen (toim.) *Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismien arki ja arjen rasismi*. Tampere: Vastaspaino.
- Kivinen, Oskari (2006): Itsenäinen Kosovo: kansainvälinen kompromissi?, *Policy* 4/2006, 16–18.
- Kleemans, Edward R. (2009): Human smuggling and human trafficking. Teoksessa Michael Tonry (toim.) *The Oxford Handbook of Crime and Public Policy*. Oxford: University Press.
- Klefström, Marja (2010): Toisen polven sotavammat. Teoksessa Anne Kuorsalo & Iris Saloranta (toim.) *Sodan haavoittama lapsuus*. Juva: Ajatus Kirjat.
- Kohli, Ravi (2009): Understanding silences and secrets when working with unaccompanied asylum-seeking children. Teoksessa Thomas Nigel (toim.) *Children, politics and communication: participation at the margins*. Portland, USA: Policy Press.
- Kokkonen, Lotta (2006): *Pakolaisten interpersonaalet vuorovaikutussuhteet vieraassa maassa*. Viestintätieteiden laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Korkiakangas, Pirjo (1996): *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo (2007): *Lapsuuden muistelu*. Kässätkö? Koulukäsityön muistiverkko. Suomen käsityön museon Kässätkö-internetsivut. <http://www.avoinmuseo.fi/kassaatko/korkiakangas.php>. (Viitattu 20.10.2010.)
- Kouros, Kristiina (2007): *Suomessa asuvien muslimien suhtautumisesta perhearvoihin ja perhelainsäädäntöön*. Ihmisoikeusliiton selvitys. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Krug, Etienne G. & Dahlberg, Linda L. & Mercy, James A. & Zwi, Anthony B. & Lozano, Rafael (2002): *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization. http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/full_en.pdf (Viitattu 3.4.2012.)

- Kujala, Erkki (2003): *Sodan pojat: sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta*. Jyväskylän yliopiston tutkimuksia 222. Jyväskylä: University Printing House.
- Kuntaliitto (2010): *Monimuotoinen kunta – elinvoimainen kunta. Suomen Kuntaliiton maahanmuuttopoliittiset linjaukset*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (2010a): *Sodan haavoittama lapsuus*. Juva: Ajatus Kirjat.
- Kuorsalo, Anne & Saloranta, Iris (2010b): *Sotien tunneperintö on historiaa*. Teoksessa Anne Kuorsalo & Iris Saloranta (toim.) *Sodan haavoittama lapsuus*. Juva: Ajatuskirjat.
- Kupiainen, Jari & Erkki Sevänen (1994): *Johdanto*. Teoksessa Jari Kupiainen & Erkki Sevänen (toim.) *Kulttuurintutkimus*. Tietolipas 130. Jyväskylä: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kupiainen, Kirsti (2009): *Käyttötieto opinto-ohjaajan ohjausajattelun muutoksen kuvaajana*. Acta Universitatis Tamperensis 1438. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Lahelma, Elina (2005): *Yhteisöllisyyden rakentamista ja erontekoja: nuoret miehet puhuvat armeijasta*. Teoksessa Reetta Mietola, Elina Lahelma, Sirpa Lappalainen & Tarja Palmu (toim.) *Kohtaamisia kasvatuksen ja koulutuksen kentillä: erontekoja ja yhdessä tekemistä*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Lahelma, Elina & Gordon, Tuula (2007): *Taustoja, lähtökohtia ja avauksia kouluetnografiaan*. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja (2006): *Puhetta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä julkisella, yksityisellä ja professionaalaisella areenalla*. Teoksessa Liisa Hokkanen & Maritta Sauvola (toim.) *Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä*. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta 746/2011.
- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 493/1999.
- Lange, Anders & Westin, Charles (1981): *Etnisk diskriminering och social identitet*. Stockholm: Liberförlag.
- Lather, Patti (2001): *Postmodernism, post-structuralism and post(critical) ethnography: Of ruins, aporias and angels*. Teoksessa Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (toim.) *Handbook of Ethnography*. London: Sage.
- Lappalainen, Sirpa (2004): "They Say it's a Cultural Matter": gender and ethnicity at preschool, *European Educational Research Journal*, 3: 3, 642–656.

- Lappalainen, Sirpa (2006): *Kansallisuus, etnisyys ja sukupuoli lasten välisissä suhteissa ja esiopetuksen käytännöissä*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 206. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lappalainen, Sirpa; Hynninen, Pirkko; Kankkunen, Tarja; Lahelma, Elina & Tolonen, Tarja (2007): *Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Lappalainen, Sirpa (2007a): Johdanto. Mikä ihmeen etnografia? Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Lappalainen, Sirpa (2007b): Rajamaalla. Etnografinen tarina kenttätöystä lasten parissa. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Lappalainen, Sirpa (2007c): Havainnoinnista kirjoitukseksi. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- LeCompte, Margaret D. & Preissle, Judith (1993): *Ethnography and Qualitative Design in Educational Research*. Toinen painos. London: Academic Press.
- Liden, Hilde (2003): Common neighbourhoods: diversified lives: growing up in urban Norway. Teoksessa Karen F. Olwig & Eva Gulløv (toim.) *Children's Places: Cross-Cultural Perspectives*. London: Routledge.
- Liebkind, Karmela (1989) Conceptual approaches to ethnic identity. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) *New identities in Europe: Immigrant Ancestry and the Ethnic Identity of Youth*. Aldershot: Gower.
- Liebkind, Karmela (1994): Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa Karmela Liebkind (toim.) *Maahanmuuttajat – Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Linden, Jyri (2002): *Opettajuuden sosiaalinen rakentuminen. Näkökulmia opettajan ammatillisuuteen, autonomiaan ja identiteettityöhön*. Kasvatustieteiden tiedekunta, Opettajankoulutuslaitos. Hämeenlinna: Tampereen yliopisto.
- Lipsanen, Tapio (2005): Dissosiaatio psykiatrisena ilmiönä, *Suomen Lääkärilehti*, 60 (18–19), 2063–2066.
- Lukkaroinen, Riitta (2005): *Muutos on pysyvä olotila. Turvapaikanhakijoiden vastaanottona järjestettävät palvelut ja niiden järjestämisestä aiheutuvat kustannukset*. Työpoliittinen tutkimussarja, 292. Helsinki: Työministeriö.

- Lundberg, Anna (2011): The Best Interests of the Child Principle in Swedish Asylum Cases: The Marginalization of Children's Rights, *Journal of Human Rights Practice*, 3: 1, 49–70.
- Lähteenmäki, Minna (2011): Laittomalla matkalla: turvapaikanhakijalasten kokemuksia pakomatkalta, *Finnish journal of Ethnicity and Migration*, 5: 3, 58–70.
- Lähteenmäki, Minna (2012): Turvapaikanhakijalapset kertovat. Teoksessa Liisa Karlsson & Reeli Karimäki (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan*. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Lähteenmäki, Minna & Tiilikainen, Marja (2010): Irakista Suomeen salakuljettajien kyydissä. Teoksessa: Anne Kuorsalo & Iris Saloranta (toim.) *Sodan haavoittama lapsuus*. Juva: Ajatus Kirjat.
- Löytty, Olli (2005): Toiseus. Teoksessa Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino.
- Maahanmuuttovirasto (2008): *Suosituksat turvapaikkapuhuttelun kehittämistä*. Helsinki: AT-Julkaisutoimisto Oy.
- Maahanmuuttovirasto (2011): *Turvapaikkapuhutteluun odotetaan noin puoli vuotta*. Maahanmuuttoviraston internetsivut. <http://www.migri.fi/netcomm/content.asp?article=3908> (Viitattu 13.10.2011.)
- Maahanmuuttovirasto (2012a): *Maahanmuuttovirasto laajentaa toimintaansa Turkuun*. Lehistötiedote 13.8.2012. Maahanmuuttoviraston internetsivut. http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/lehistotiedotteet/lehistotiedotteet/1/0/maahanmuuttovirasto_laajentaa_toimintaansa_turkuun. (Viitattu 21.11.2012.)
- Maahanmuuttovirasto (2012b): *Puhuttelupaikkakunnat*. Maahanmuuttoviraston internetsivut. http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/turvapaikan_hakeminen/turvapaikkapuhuttelu/paikkakunnat. (Viitattu 13.5.2012.)
- Maahanmuuttovirasto & Pakolaisneuvonta (2010): *Edustajana turvapaikkamenettelyssä. Opas alaikäisen turvapaikanhakijan edustajalle*. Helsinki: AT-julkaisutoimisto Oy.
- Malkki, Liisa (1995a): *Purity and Exile. Violence, memory, and national cosmology among hutu refugees in Tanzania*. London: University of Chicago Press.
- Malkki, Liisa (1995b): Refugees and exile: From “Refugee Studies” to the National Order of Things, *Annual Review of Anthropology*, 24, 495–523.
- Mares Sarah & Jureidini Jon (2004): Psychiatric assessment of children and families in immigration detention – clinical, administrative and ethical issues, *Aust N Z J Public Health*, 28: 6, 520–6.

- Mares, Sarah; Newman, Louise; Dudley, Michael & Gale, Fran (2002): Seeking refuge, losing hope: parents and children in immigration detention, *Australasian Psychiatry*, 10: 2, 91–96.
- Marjeta, Maarit (1998): *Kotimaassa tiedettiin kuka minä olen: selvitys maahanmuuttajien kotoutumisesta*. Opetushallituksen monisteita 48/1998. http://www.oph.fi/download/49162_kotimaassa_tiedettiin_kuka_mina_olen.pdf (Viitattu 3.9.2009.)
- Marjeta, Maarit (2001): *Äidit ja tyttäret kahdessa kulttuurissa*. Joensuun yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 4. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Martikainen, Tuomas (2004): *Immigrant Religions in Local Society: Historical and Contemporary Perspectives in the City of Turku*. Turku: Åbo Akademi University Press.
- Marttila, Anne-Maria (2003): *Ruumiin politiikkaa: Nationalismi, etnisyys ja seksuaalisuus naisiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan näkökulmasta Bosnian ja Kosovon konflikteissa*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 25. Turku: Turun yliopiston poliittisen historian laitos.
- Masuda, Masahiro & Duck, Steve (2002): Issues of ebb and flow: management and maintenance of relationships as a skilled activity. Teoksessa John H. Harvey & Amy Wenzel (toim.) *A Clinician's Guide to Maintaining and Enhancing Close Relationships*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Mietola, Reetta (2007): Etnografisesta haastattelusta etnografiseen analyysiin. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Miettinen, Helena (2004): *Menetetty kodit, elämät, unelmat. Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä*. Helsingin yliopisto. Sosiaalipsykologian laitos. Sosiaalipsykologisia tutkimuksia 11. Helsinki: Yliopistopaino.
- Möller, Sointu (2004): *Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Opaskirja kartoitustyöskentelyyn*. Jyväskylä: Pesäpuu ry.
- Nielsen, Signe S. & Norredam, Marie & Christiansen, Karen L. & Carsten, Obel & Hilden, Jorgen & Kransik, Allan (2008): Mental health among children seeking asylum in Denmark – the effect of length of stay and number of relocations: a cross-sectional study, *BMC Public Health*, 8:293, 1–9.
- Nikander, Pirjo & Zechner, Minna (2006): Ikäetiikka: elämänkulun ääripäät, haavoittuvuus ja eettiset kysymykset, *Yhteiskuntapolitiikka*, 71: 5, 512–526.
- Niskanen, Vuokko (1997): Kirjallisia tienviittoja. Teoksessa Johanna Jokipaltio (toim.) *Sadun voimat II. Polunpäitä sadun maailmaan*. Jyväskylä: Maaseudun sivistysliitto.

- Numminen, Ulla & Jankko, Tuire & Lyra-Katz, Anna & Nyholm, Nina & Siniharju, Marjatta & Svedlin, Renata (2002): *Opinto-ohjauksen tila 2002. Opinto-ohjauksen arviointi perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa*. Arviointi 8/2002. Helsinki: Opetushallitus.
- Nuutinen, Pirjo (2008): Lasten oikeuksista ja pedagogisesta vallankäytöstä. Teoksessa Anneli Niikko, Ismo Pellikka & Erkki Savolainen (toim.) *Oppimista, opetusta, monitieteisyyttä – kirjoituksia Kuninkaankartanonmäeltä*. Joensuun yliopisto & Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. SOKL:n verkkokirjoja. <http://sokl.joensuu.fi/verkkojulkaisut/monitiet/nuutinen.htm> (Viitattu 3.9.2009.)
- Näre, Sari & Kirves, Jenni (2007): Lapsuus sodan keskellä. Teoksessa Jenni Kirves, Sari Näre, Juha Siltala & Joni Strandberg (toim.) *Sodassa koettua. Haavoitettu lapsuus*. Helsinki: WSOY.
- O'Connell Davidson, Julia (2011): Moving children? Child trafficking, child migration, and child rights, *Critical Social Policy*, 31: 3, 454–477.
- OECD (2009): *International Migration Outlook: SOPEMI 2008*. Paris: OECD Publications.
- Oinas, Elina (2004): Haastattelu. Kokemuksia, kohtaamisia ja kerrontaa. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino.
- Opetushallitus (2009): *Perusopetukseen valmistavan opetuksen opetussuunnitelman perusteet 2009*. DNO 14/011/2009.
- Opie, Iona & Opie, Peter (1969): *Children's Games in Street and Playground*. Oxford: University Press.
- Oranen, Mikko (2008): *Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä*. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti, Ensi- ja turvakotien liiton raportti 7. Helsinki: Multiprint.
- Paasi, Anssi (1998): Koulutus kansallisena projektina: ”Me” ja ”muut” suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa. Teoksessa Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa: Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Padilla, Felix M. (1985): *Latino Ethnic Consciousness. The Case of Mexican-Americans and Puerto Ricans in Chigaco*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Pakolaisneuvonta (2010): *Turvapaikanhakijan asema Suomessa*. Pakolaisneuvonta ry:n internetsivut. http://www.pakolaisneuvonta.fi/index_html. (Viitattu 15.6.2010.)
- Palmu, Tarja (2003): *Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä. Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilta*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 189. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Palmu, Tarja (2007): Kenttä, kirjoittaminen, analyysi – yhteenkietoutumia. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Palomurto, Anniina (1992): Naisten ja miesten maailma. Teoksessa Helena Allahwerdi & Helena Hallenberg (toim.) *Islamin porteilla*. Rauma: Kirjapaino Oy West Point.
- Parsons, Annika (2010): *Selvitys lapsen edun toteutumisesta turvapaikanhakija- ja pakolaislapsia koskevissa päätöksissä*. Vähemmistövaltuutettu. Julkaisusarja 6. Porvoo: Painoyhtymä Oy.
- Pasupathi, Monisha & Weeks, Trisha & Rice, Cora (2006): Reflecting on Life. Remembering as a Major Process in Adult Development, *Journal of Language and Social Psychology*, 25:3, 244–263.
- Peltola, Marja (2009): *Intergenerational Relations in Families with an Immigrant Background. Report on family interviews for project Interface*. The Finnish Youth Research Society. Web publications 24. Helsinki: The Finnish Youth Research Network. <http://testi.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/interface.pdf> (Viitattu 21.9.2010.)
- Peltonen, Ulla-Maija (2003): *Muistin Paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 894. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pentikäinen, Marja (2005): *Loputon matka. Vietnamlaisien ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta*. Työpoliittisia tutkimuksia 274. Helsinki: Työministeriö.
- Perusopetuslaki 628/1998.
- Petros, Melanie (2005): *The costs of human smuggling and trafficking*. Global Migration Perspectives no. 31. Geneva: Global Commission on International Migration.
- Phizacklea, Annie (2003): Transnationalism, gender and global workers. Teoksessa Mirjana Morokvasic-Müller, Umut Erel & Kyoko Shinozaki (toim.) *Crossing borders and shifting boundaries*. Vol. I: Gender on the move. Opladen: Leske+Budrich.
- Pirinen, Ilkka (2008): *Turvapaikanhakijoiden terveydentila. Tutkimus Tampereen kaupungin ulkomaalaistoimiston terveydenhuoltoyksikössä*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Popkewitz, Thomas L. (1999): *Critical Traditions, Modernisms, and the “Posts” in Critical theories in education: changing terrains of knowledge and politics*. New York: Routledge.

- Popkewitz, Thomas L. & Fendler, Lynn (1999): *Preface in Critical theories in education: changing terrains of knowledge and politics*. New York: Routledge.
- Prezelj, Iztok & Gaber, Marija (2005): *Smuggling as a Threat to National and International Security: Slovenia and the Balkan Route*. Peace Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes (PfPC). Athena Papers Series No. 5, December 2005. <http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots777=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=14831> (Viitattu 13.1.2009)
- Prout, Alan (2005): *The future of childhood. Towards the interdisciplinary study of children*. London & New York: RoutledgeFalmer.
- Punamäki, Raija-Leena (2001): From Childhood trauma to adult well-being through psychosocial assistance of Chilean families, *Journal of Community Psychology*, 29, 281–303.
- Puroila, Anna-Maija (2002): *Kohtaamisia päiväkotiarjessa: kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön*. Oulu: Oulu University Press.
- Putman, Robert D. & Goss, Kristin A. (2002): Introduction. Teoksessa Robert D. Putman (toim.) *Democracies in flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: University Press.
- Pyykkönen, Miikka (2007): Naiset maahanmuuttajien yhdistyksissä. Teoksessa Tuomas Martikainen ja Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46/2007. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos.
- Pyöli, Raija (1996): *Venäläistyvä Aunuksenkarjala. Kielenulkoiset ja -sisäiset indikaattorit kielenvaihtolanteessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Päivärinta, Marjut (2010): Opetussuunnitelma. Teoksessa Marjut Päivärinta & Leena Nissilä (toim.) *Perusopetuksen valmistava opetus- opetussuunnitelmatyöstä käytäntöön*. Oppaat ja käsikirjat 2010:7. Helsinki: Opetushallitus.
- Qvortrup, Jens (1987): Introduction. *International Journal of Sociology*, 17: 3, 3–37.
- Rainio, Anna Pauliina (2010): *Lionhearts of the Playworld. A case study of the development of agency in play pedagogy*. Käyttäytymistieteiden laitoksen tutkimuksia 233. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Rannikko, Ulla (2008): *Yhteinen ja erillinen lapsuus. Sisarusten sosiaalistava merkitys*. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Rastas, Anna (2005): Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Teoksessa Johanna Ruusuvaara & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu, tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.

- Rauta, Asko (2005): *Selvitys maahanmuuttajien mielenterveyspalvelujen tarpeesta ja saatavuudesta*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://pre20090115.stm.fi/pr1133769677660/passthru.pdf>. (Viitattu 25.11.2010.)
- Reay, Diane (2004): Gendering Bourdieu's concept of capitals? Emotional capital, women and social class. Teoksessa Lisa Adkins & Beverley Skeggs (toim.) *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Riihelä, Monika (1996): *Mitä teemme lasten kysymyksille? Lasten ja ammattilaisten kohtaamisten merkitysulottuvuuksia*. Stakesin tutkimuksia 66. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Riihelä, Monika (2006): Lapset kertovat ja luovat erityisvaikeissakin olosuhteissa. Teoksessa Liisa Karlsson (toim.) *Lapset kertovat...* Työpapereita 9/2006. Helsinki: Stakes.
- Riihelä, Monika (2012): Kertominen on lapselle sanallista leikkiä. Teoksessa Liisa Karlsson & Reeli Karimäki (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan*. Lapset kertovat ja toimivat ry:n julkaisuja. Suomen kasvatustieteellinen seura. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Riley, Matilda W. (1986): Overview and Highlights of a Sociological Perspective. Teoksessa Aage B. Sørensen & Franz E. Weinert & Lonnie R. Sherrod (toim.) *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. New Jersey, USA: Lawrence Erlbaum Ass. Publ. Hillsdale.
- Ritala-Koskinen, Aino (2003): Onnistumisia lastensuojelussa. Teoksessa Mirja Satka, Anneli Pohjola & Marketta Rajavaara (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja 2003. Jyväskylä: Minerva kustannus.
- Robbins, Ian (1997): Understanding and Treating the Long Term Consequences of War Trauma. Teoksessa Linda Hunt, Mary Marshall, Cerry Rowlings (toim.) *Past Trauma in Late Life. European Perspective on Therapeutic Work With Older People*. London: Kingsley Publishers.
- Robinson, Vaughan; Anderson, Roger & Musterd, Sako (2003): *Spreading the 'Burden'? A Review of Policies to Disperse Asylum-Seekers and Refugees*. Bristol: Policy Press.
- Rogoff, Barbara (2003): *The Cultural Nature of Human Learning. The cultural nature of human learning*. Oxford: Oxford University Press.
- Ross, Bruce (1991): *Remembering the Personal Past: Descriptions of Autobiographical Memory*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Royce, Anya Peterson (1982): *Ethnic Identity Strategies of Diversity*. Bloomington: Indiana University Press.

- Rutanen, Niina (2007): *Water in Action: Encounters among 2-to 3-year-old children, adults, and water in day care*. Sosiaalipsykologisia tutkimuksia 15. Sosiaalipsykologian laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Räsänen, Eila (1997): *Masennus lapsuus- ja nuoruusiässä*. Turku: Lääketehtas Oy H. Lundbeck Ab.
- Sainola-Rodriguez, Kirsti & Koehn, Peter H. (2006): Turvapaikanhakijoiden ja pysyvästi Suomessa asuvien maahanmuuttajien mielenterveyteen liittyvien tarpeiden tunnistaminen. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 43: 1, 47–59.
- Salarilak, Shaker & Khalkhali, Hamid Reza & Entezarmahdi, R. & Pakdel, Firouz Ghaderi & Faroukheslamloo, H. (2009): Association between the Socio-Economic Indicators and Infant Mortality Rate (IMR) in Iran, *Iranian Journal of Public Health*, 38: 4, 21–28.
- Salminen, Outi (1997): *Entisestä Jugoslaviasta tulleiden pakolaisten kotoutuminen. ”Täällä on kaikki hyvin, mutta...”*. Sosiaali- ja teveysministeriön selvityksiä 1997: 9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Salo, Ulla-Maija (1999): *Ylös tiedon ja taidon ylämäkeä. Tutkimus koulun maailmoista ja järjestyksistä*. Acta Universitatis Lappeensis 24. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Salo-Lee, Liisa (2003): *Kulttuurien välinen viestintä*. Yhteisöviestinnän perusteet, verkko-oppimateriaali. Viestintätieteiden yliopistoverkosto.
http://www.jyu.fi/viesti/verkkotuotanto/yviperust/artikkelit/kulttuurienvalinen_viestinta.html. (Viitattu 5.9.2010.)
- Saloranta, Iris (2010): Häpeän häkistä vihan veräjälle. Teoksessa: Anne Kuorsalo & Iris Saloranta (toim) *Sodan haavoittama lapsuus*. Juva: Ajatus Kirjat.
- Schulman, Gustav (2004): Väkivalta ja sietämättömien tunteiden kierrätys, *Suomen Lääkärilehti*, 59: 3, 149–155.
- Seeberg, Marie L & Bagge, Cecilie & Enger, Truls A. (2009): No Place: Small children in Norwegian asylum-seeker reception centres, *Childhood*, 16, 395–411.
- Sherman Heyl, Barbara (2002): Ethnographic Interviewing. Teoksessa Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (toim.) *Handbook of Ethnography*. London: Sage Publications.
- Siltala, Pirkko (2006): *Nainen ja masennus*. Helsinki: Gummerus Kirjapaino.
- Sirriyeh, Ala (2008): Young Asylum Seekers' Conceptions of 'Home' at a Time of Transition to Adulthood, *International Journal of Migration, Health and Social*, 4: 1, 12–27.
- Sisäasiainministeriö (2008): Sisäisen turvallisuuden ohjelman valmisteluun osallistuneen asiantuntijaryhmän loppuraportti, 31.3.2008. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

- Sisäasiainministeriö (2009): *Näkökulmia turvapaikkapolitiikkaan. Kehitysehdotuksia ja pohjoismaista vertailua*. Sisäasiainministeriön julkaisuja 21. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Sisäasiainministeriö (2010): *Valtakunnallinen pakolaisten kuntiin osoittamisen strategia 2010-2011*. Maahanmuutto-osaston muistio. Kuntastrategiatyöryhmä 30.6.2010. SM009:00/2010. [http://polis.fi/intermin/images.nsf/files/317DF9E3D3610344C2257754005628FD/\\$file/Kuntastrategia%20ty%C3%B6ryhm%C3%A4n%20muistio%2030062010.pdf](http://polis.fi/intermin/images.nsf/files/317DF9E3D3610344C2257754005628FD/$file/Kuntastrategia%20ty%C3%B6ryhm%C3%A4n%20muistio%2030062010.pdf). (Viitattu 13.10.2011.)
- Sisäasiainministeriö (2011a): *Usein kysyttyä: turvapaikanhakijat, pakolaiset*. Sisäasiainministeriön internetsivut. <http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/pages/6702D58008FF8820C225770D0026EC7B> (Viitattu 13.10.2011.)
- Sisäasiainministeriö (2011b): *Maahanmuuton vuosikatsaus 2010*. Sisäasiainministeriön internetsivut. http://www.migri.fi/download/14582_Maahanmuuton_vuosikatsaus_2010_fi.pdf (Viitattu 13.10.2012.)
- Solantaus, Tytti (2001): Lapset ja vanhemman mielenterveyden häiriö. Teoksessa Matti Inkinen (toim.) *Näkömätön lapsi aikuispsykiatriassa*. Tampere: Tammi.
- Solantaus, Tytti (2006): Vanhemman masennus ja lapset. Teoksessa Liisa Hokkanen & Maritta Sauvola (toim.) *Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä*. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskusten julkaisusarja 22. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Solantaus, Tytti & Ringbom, Antonia (2002): *Miten autan lastani? Opas vanhemmille, joilla on mielenterveyden ongelmia*. Helsinki: Picaskript Oy.
- Sourander, Andre (2003): Refugee families during asylum seeking, *Nordic Journal of Psychiatry*, 57: 3, 203–207.
- Sourander, Andre (2007): Turvapaikkaa hakevien pakolaislasten ja -nuorten mielenterveys, *Duodecim*, 123: 4, 479–485.
- Souto, Anne-Mari (2011): *Arkipäivän rasismi koulussa. Etnografinen tutkimus suomalais- ja maahanmuuttajanuorten ryhmäsuhteista*. Nuorisotutkimusverkoston ja Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 110. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura.
- Spicer, Neil (2008): Places of Exclusion and Inclusion: Asylum-Seeker and Refugee Experiences of Neighbourhoods in the UK, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34: 3, 491–510.
- Sposrton, Deborah; Valentine, Gill & Nielsen, Katrine Bang (2006): Post-conflict identities – Practices and affiliations of Somali asylum seeker children. *Children's Geographies*, 4, 203–217.

- Stanfield, John H. (1994): *Ethnic Modeling in Qualitative Research*. Teoksessa Norman Denzin & Yvonna Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage & Thousand Oaks.
- Storti, Graig (1997): *The Art of Coming Home*. Maine: Intercultural Press Inc.
- Strandell, Harriet (1992): Uusi lapsi on syntynyt? Uuden lapsitutkimuksen arviointia, *Nuorisotutkimus*, 4, 19–27.
- Strandell, Harriet (1994): *Sociala mötesplatser för barn. Aktivitetsprofilen och förhållingskulturer på daghem*. Helsinki: Gaudeamus.
- Strandell, Harriet (2002): On questions of representation in childhood ethnography. Teoksessa Daniel T. Cook (toim.), *Symbolic Childhood*. New York: Peter Lang.
- Strandell, Harriet (2005): *Lapset, etiikka ja vaikea osallisuus*. Työpapereita 4/2005. Helsinki: Stakes.
- Suárez-Orozco, Carola & Suárez-Orozco, Marcelo M. (2001): *Children of Immigration*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sugarman, Léonie (2001): *Life-Span Development. Frameworks, Accounts and Strategies*. Toinen painos. Hove, England: Psychology Press.
- Suurpää, Leena (2002): *Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 28. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Säljö, Roger (2006): *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Säävälä, Minna (2007): Sukupuoli etnisen itseymmärryksen keskiössä: Naiseus, avioliitto ja perhe Kosovon albaaninaisten puheessa. Teoksessa Tuomas Martikainen ja Marja Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: Kotoutuminen, perhe ja työ*. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 46/2007. Helsinki: Väestötutkimuslaitos.
- Säävälä, Minna (2011): *Koti, koulu ja maahan muuttaneiden lapset: Oppilashuolto ja vanhemmat hyvinvointia turvaamassa*. Väestötutkimuslaitos. Katsauksia E 43/2012. Helsinki: Väestöliitto.
- Tesch, Renata (1990): *Qualitative Research: Analysis Types and Software Tools*. New York & Philadelphia & London: The Falmer Press.
- Thorne, Barrie (1987): *Re-visioning Women and Social Change: Where Are the Children?*, *Gender & Society*, 1: 1, 85–109.
- Thorne, Barrie (1993): *Gender Play. Girls and Boys in School*. Buckingham: Rutgers University Press,
- Tiilikainen, Marja (2003): *Arjen islam: somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

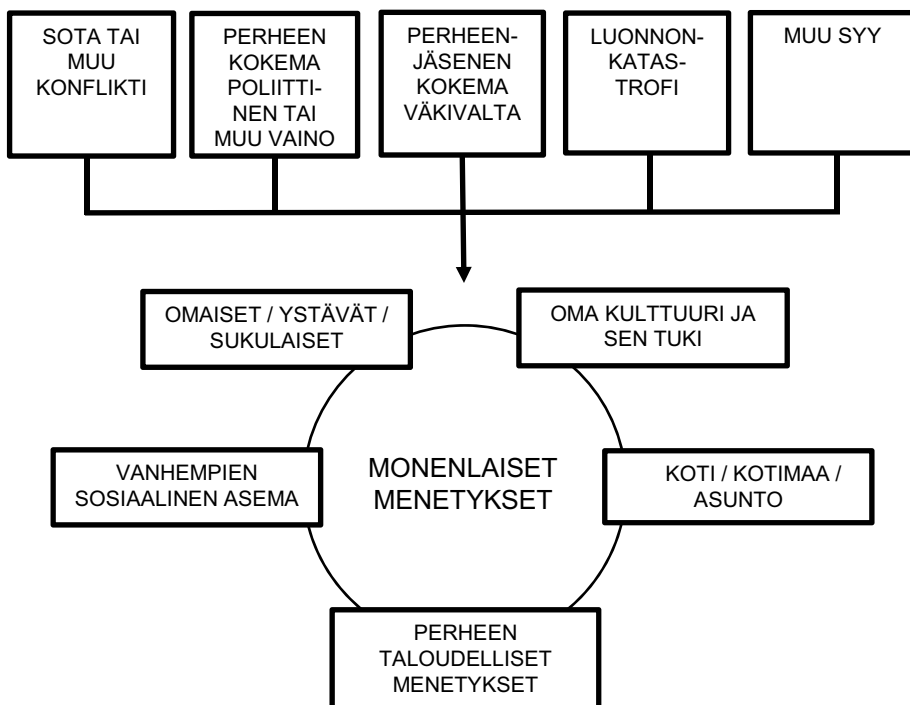
- Tolonen, Tarja (2001): *Nuorten kulttuurit. koulussa: ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tolonen, Tarja & Palmu, Tarja (2007): Etnografia, haastattelu ja (valta)positiot. Teoksessa Sirpa Lappalainen, Pirkko Hynninen, Tarja Kankkunen, Elina Lahelma & Tarja Tolonen (toim.) *Etnografia metodologina. Lähtökohtana koulutuksen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Tuomaala, Ritva (2008): ”Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niinkö keskustelemhan näistä asioista.” *Tutkimus lappilaisten huutolaisten, sotavankien ja partisaanien uhrien elämäkulusta, voimavaroista, terveydestä ja sairauksista*. Turun yliopiston julkaisuja 274. Turku: Painosalama Oy.
- Tuomainen, Paavo (2005): *Somalinuorten uravalinta. Tapaustutkimus somalinuorten uravalintaan vaikuttavista tekijöistä. Ohjauksen kehittämishankkeita ja käytänteitä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto & Opettajankolustuslaitos.
- TV1 MOT. Maahanmuuton hinta. Toimittaja Martti Backman. Esitetty 8.2.2010 YLE.
- Työministeriö (2006): *Maahanmuuttaja- ja turvapaikanhakijalasten katoamiset. Opas viranomaisten yhteistyöstä lasten katoamisissa ja niihin liittyvissä ilmiöissä*. Työhallinnon julkaisuja 370/2006. Helsinki: Työministeriö.
http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj370.pdf. (Viitattu 20.2.2011.)
- Ulkomaalaislaki 301/2004.
- UNHCR (2006): *Human Rights Watch World Report 2006 - Iraq*, 18.1.2006.
<http://www.unhcr.org/refworld/country,HRW,ANNUALREPORT,IRQ,,43cfaea12f,0.html>. (Viitattu 9.5.2011.)
- UHNCR (2010): *2009 Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons*. <http://www.unhcr.org/4c11f0be9.html>. (Viitattu 1.10.2010.)
- Valentine, Gill; Sposrton, Deborah & Nielsen Katrine B. (2007): *Post-conflict identities – Practices and affiliations of Somali refugee children*. Economic & Social Research Council. <http://www.open.ac.uk/socialsciences/identities/findings/Sporton.pdf>. (Viitattu 19.11.2012)
- Vermilyea, Jennifer R. (2006): *Borders, Statelessness, and Agency: Rethinking Political Space*. Kanada: University of Victoria.
<http://dspace.library.uvic.ca:8080/bitstream/1828/1390/1/Thesis%20-%20final.pdf>. (Viitattu 19.3.2011.)
- Vestel, Viggo (2004): *A Community of Differences. Hybridization, popular culture and the making of social relations among multicultural youngsters in “Rudenga”, East side Oslo*. Norwegian Social Research, Nova Report 15/04. Oslo: Oslon yliopisto.

- Viertola-Cavallari, Ritva (2004): Seka-avioliitot yhteiskunnallisena katalysaattorina. Teoksessa Elli Heikkilä, Ritva Viertola-Cavallari, Päivi Oksi-Walter & Jonna Roos (toim.) *Monikulttuuriset avioliitot sillanrakentajina*. Siirtolaisuusinstituutti, Web Reports 2. <http://www.migrationinstitute.fi/db/articles/pdf/webreports2.pdf>. (Viitattu 25.5.2011.)
- Vilkko, Anni (2001): Koti mielessä. Teoksessa Vuokko Jarva & Pirjo Korvela, Pirjo (toim.) *Koti tieteiden risteyksessä*. Helsinki: Koti- ja käsityötieteiden laitos.
- Vitus, Kathrine (2010): Waiting Time: The de-subjectification of children in Danish asylum centres, *Childhood*, 17, 26–42.
- Vitus, Kathrine & Liden, Hilde (2010): The Status of the Asylum-seeking Child in Norway and Denmark: Comparing Discourses, Politics and Practices, *Journal of Refugee Studies*, 23: 1, 62–81.
- Vornanen, Riitta (2006): Perhe: turvattomuutta vai turvaa? Teoksessa Liisa Hokkanen & Maritta Sauvola (toim.) *Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä*. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus julkaisusarja 22. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Vähemmistövaltuutettu (2005): *Vähemmistövaltuutetun selvitys nopeutetun turvapaikkamenettelyn oikeusturvatakeista: Nopeus, tehokkuus vai oikeudenmukaisuus?* Vähemmistövaltuutetun julkaisusarja 2/2005. Helsinki: Edita.
- Väliavaara, Christine (2006): Kuinka päästä lapsen kartalle lastensuojelussa? Lapsilähtöisiä lähestymistapoja vakaviin asioihin, *Oppimisvaikeuksien erityislehti*, no 3/2006, 1–11.
- Wahlbeck, Östen (1999): *Kurdish Diasporas. A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities*. London: MacMillan Press.
- Wall, Melissa (2007): An Analysis of News Magazine Coverage of the Rwanda Crisis in the United States. Teoksessa Allan Thompson (toim.) *The Media and the Rwanda Genocide*. Toronto: Pluto Press.
- Watters, Charles (2001): Emerging paradigms in the mental health care of refugees, *Social Science & Medicine*, 52, 1709–1718.
- White, Jenny B. (1997): Turks in new Germany, *American anthropologist*, 99: 4, 754–769.
- White, Allen & Bushin, Naomi (2011): More than methods: learning from research with children seeking asylum in Ireland, *Population, Space and Place*, 17: 4, 326–337.
- Whitmarsh, Judy (2011): Othered voices: Asylum-seeking mothers and early years education, *European Early Childhood Education Research Journal*, 19: 4, 535–551.
- Wilson, Preston & Droždek, Boris (2004) *Broken spirits: The Treatment of Traumatized Asylum Seekers, Refugees, War and Torture Victims*. Brunner-Routledge. New York: Hove.

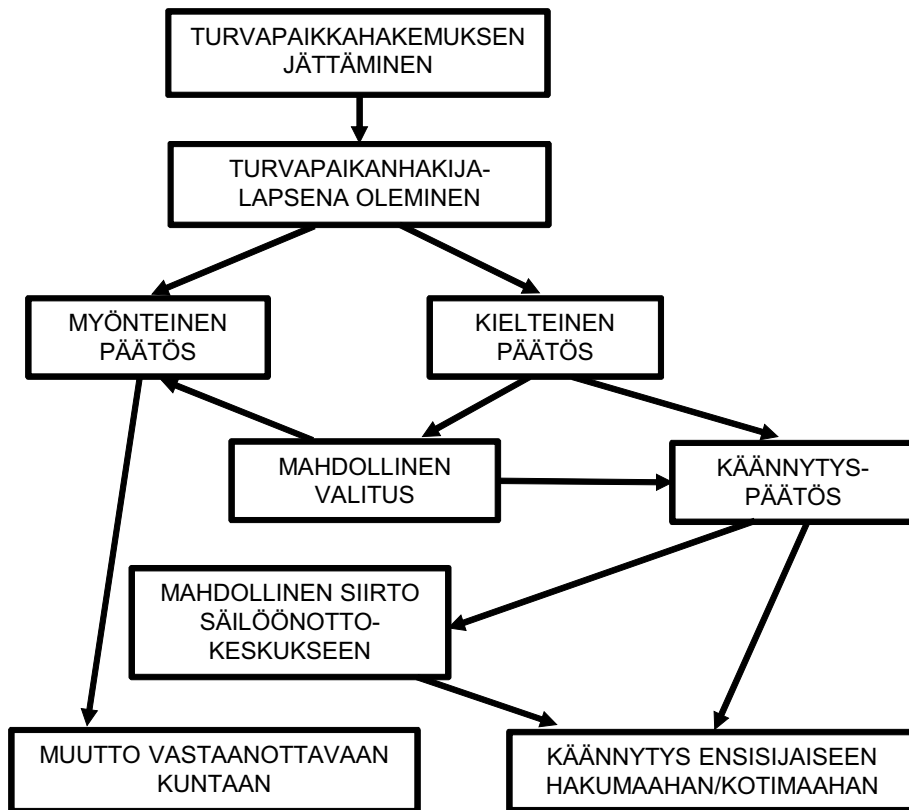
- Wyness, Michael (2006): *Childhood and Society. An Introduction to the Sociology of Childhood*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Zetter, Roger & Pearl, Martin (2000): The minority within the minority: refugee community-based organisations in the UK and the impact of restrictionism on asylum-seekers, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26: 4, 675–697.
- Zhang, Sheldon (2007): *Smuggling and trafficking in human beings: All roads lead to America*. Westport: Praeger.
- Yuval-Davis, Nira (1997): *Gender and Nation*. Lontoo: Sage Publications.
- Yuval-Davis, Nira (2000): Citizenship, Territoriality and Gendered Construction of Difference. Teoksessa Frank Isin (toim.) *Democracy, Citizenship and the Global City*. London: Routledge.
- Ådahl, Susanne (2004): ”Enemmän kiinni maassa ei voi ollakaan”. Kärsimyksiä maisemassa. Teoksessa Terhi Utriainen & Marja-Liisa Honkasalo & Anna Leppo (toim.) *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino.
- Ålund, Aleksandra (1992): Immigrant Youth Transcultural Identities. Teoksessa Cecilia Palmgren & Karin Lövgren & Göran Bolin (toim.) *Ethnicity in Youth Culture*. Report from a symposium in Stockholm, Sweden June 3–6 1991. Stockholm: Akademityck.
- Ålund, Aleksandra (1997): *Multikultuungdom. Kön, etnicitet, identitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Öhrn, Elisabet (2005): Sukupuoli, yhteiskuntaluokka ja muutoksen esittäminen. Teoksessa Reetta Mietola & Elina Lahelma & Sirpa Lappalainen & Tarja Palmu (toim.) *Kohtaamisia kasvatuksen ja koulutuksen kentillä: Erontevoja ja yhdessä tekemistä*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.

LIITTEET

Liite 1: *Turvapaikanhakijalapsena olemiseen vaikuttavat tekijät*

Liite 2: Turvapaikanhaun erilaiset etenemisvaihtoehdot Suomessa

Liite 3: Laitosasumisen ja -yksityisasumisen hyvät ja huonot puolet lasten kannalta

	LAITOSASUNTO	YKSITYIASUNTO
HYVÄT PUOLET	Kaverien lähellä asuminen	Pienten lasten ravitsemisesta ja hygieniasta huolehtimisen helppous
	Leikki- ja seurustelupaikkojen runsaus	Asumisväljyyden ja rauhallisten elinolojen mukanaan tuomat edut
	Leikki- ja pelivälineiden saatavuuden helppous	Traumaattisten asioiden näkeminen vähäisyys
	Koulumatkaseuran saamisen helppous	
	Laitoksen tarjoamiin toimintamahdollisuuksiin osallistumisen helppous	
	Työntekijäavun saamisen helppous	
HUONOT PUOLET	Pienten lasten ravitsemisesta ja hygieniasta huolehtimisen vaikeus	Kaverien puute, yksinäisyys
	Asumisahtaus ja sen seuraukset	Leikki- ja seurustelupaikkojen sekä leikki- ja pelivälineiden vähäisyys
	Traumaattisten tapahtumien näkemisen yleisyys	Keskuksen toimintoihin osallistumisen vaikeus
		Työntekijäavun saamisen vaikeus
		Eristäytymisen / eristämisen suurempi riski

